

LATVIJAS UNIVERSITĀTE HUMANITĀRO ZINĀTŅU FAKULTĀTE

MARIANS RIŽIJS

Ulda Bērziņa dzejas poētika (laika un telpas aspekts)

*Disertācija filoloģijas doktora grāda iegūšanai
literātzinātnes nozarē
latviešu literatūras vēstures apakšnozarē*

Zinātniskā vadītāja
Dr. habil. philol. prof. Janīna Kursīte

Saturs

Ievads.....	4
1. Teksts.....	10
1.1. Teksts un realitāte.....	10
1.2. Teksta grafiskais izkārtojums.....	13
1.3. Dzejas teksts kā alternatīva varas metavēstījumiem un sociālistiskā reālisma kanonam.....	16
2. Telpa.....	24
2.1. Telpa kā jēdziens.....	24
2.2. Zeme, pazeme.....	25
2.3. Virszeme.....	28
2.4. Debesis un svešā telpa.....	35
2.5. Abstraktā un vieliskā sfēru attiecības.....	41
2.6. Telpas hierarhiskās struktūra.....	43
2.6.1. Putns.....	45
2.6.2. Velis.....	53
2.6.3. Dzejas subjekts – etnoss – cilvēce.....	58
3. Laiks.....	68
3.1. Laiks kā jēdziens.....	68
3.2. Laiktelpa un vēsts.....	70
3.3. Sapņa-nakts-radīšanas laiks.....	74
3.3.1. Radīšana (vēsts, runa, rīcība, varoņdarbs).....	81
3.4. Cikliskais laiks, vēsturiskais laiks.....	91
3.4.1. Cikliskais laiks.....	91
3.4.1.1. Gadskārtu cikls.....	92
3.4.2. Vēsturiskais laiks.....	96
3.4.2.1. Gads.....	97
3.4.2.2. Pulkstenlaiks.....	100
3.5. Laiks kā kompozīcijas organizācijas princips Ulda Bērziņa krājumos....	106
3.6. Biogrāfiskais laiks.....	110
3.6.1. Dzimta. Bērnība.....	110
3.6.2. Skola, interese par filoloģiju, studijas.....	115

3.6.3. Dzeja. Rakstnieku savienība. Tālākās studijas. Ceļš līdz pirmajai grāmatai. Nākamās grāmatas.....	122
3.6.4. U. Bērziņa dzeja XX gadsimta 60. un 70.gadu dzejas paaudžu diskursā.....	137
Secinājumi.....	152
Izmantoto avotu un literatūras saraksts.....	157

Ievads

Promocijas darbā tiek analizēti telpa un laiks latviešu dzejnieka U. Bērziņa dzejā. U. Bērziņa dzeja latviešu 20. gadsimta dzejas otrās puses kopainā ir neparasta parādība vairāku iemeslu dēļ.

Pirmkārt, U. Bērziņa dzejā īpaši akcentēta valoda kā īpaša, suverēna realitāte, kurai ir pakļauta empīriskā – autora biogrāfiskās pieredzes un ikdienas – realitāte. Tādēļ likumsakarīgi, ka U. Bērziņa dzejā latviešu lirikai tobrīd vēl nebijušā intensitātē notiek abstraktu – valodniecībai, eksaktajām zinātnēm un filozofijai piederīgu – jēdzienu izmantošana, tos padarot par autora poētiskās sistēmas daļu. Kaut ko līdzīgu var vērot vienīgi viņa vienaudža – trimdas dzejnieka Jura Kronberga dzejā.

Otrkārt, U. Bērziņa dzejai piemīt visai latviešu 20. gs. otrās puses dzejai nepierasta laiktelpas amplitūda. Laiks hronoloģiski ietver gan mezozoju, gan „laužu nākotni”, ilgstamības ziņā – gan sekundi, gan mūžību. Telpisko mērogu amplitūda plešas no skudras, līdz Visumam. Turklāt šim atvēzienam līdzī nāk neordinārs, ideoloģijām (1960.-1980. gados – komunisma ideoloģijai) nepakļauts skatījums uz Latvijas vēsturi (t.sk. tolaik „aizliegtajām tēmām”) „lielā laika”/mūžības kontekstā. Kosmiskuma un „nākotnības” aspektā U. Bērziņa dzejā ir rodami saskares punkti ar Raini, bet realitātes detalizācijas pakāpē un episkajā atvēzienā – ar Aleksandru Čaku (poētikā mantojot arī cildenā un piezemētā līdzāspastāvēšanu). Treškārt, U. Bērziņa dzejā ir iedzīvināta daudzveidīga laiku polifonija - objektīvais cikliskais un lineārais laiks visdažādākās to izpausmēs (diennakts cikls, gadskārtu cikls, „Dieva rats”, sekundes-gadu tūkstoši) savijas ar subjektīvo/sapņa/radīšanas/dzejoļa laiku, kas U. Bērziņa dzejā ir pats svarīgākais laiks, jo, pateicoties tieši šim laikam, iespējama visu pārējo laiku sastapšanās un mijiedarbe, un – kas svarīgākais – iespējama arī dzejas subjekta ietekme uz šiem laika režīmiem.

Ceturtkārt, tas ir pasaules (t. sk. Eirāzijas; vēl konkrētāk – Tuvo Austrumu) un latviešu mitoloģisko, reliģisko un kultūrvēsturisko priekšstatu savijums ar divdesmitā gadsimta fizikas izpratni par laiktelpu, kā arī senu dzejas valodas stilistikas slāņu sintēze ar XX gs. avangardisko literāro strāvojumu (futūrisma, iemažinisma, lingvistiskās poēzijas, arī XX gs. lielo dzejnieku metafiziķu – pirmkārt, turku

dzejnieka F. H. Dāglardžas¹, tad Č. Miloša, V. Šimborskā, T. Transtrēmera u.c.) stilistisko pienesumu.

Pētījuma objekts ir dzejas krājumos apkopotā U. Bērziņa dzeja, kā avotu izmantojot gan krājumus un izlases „Pieminekļis kazai” (1980), „Poētisms baltkrievs” (1984), „Nenotikušie atentāti” (1990), „Parasts akmens” (1992), „Laiks” (1994), „Kukaiņu soļi” (1994), „Dzeja” (1995), „Nozagtie velosipēdi” (1999), „Maijs Debešos” (2002), „Saruna ar Pastnieku” (2009) gan pašlaik pilnīgāko 2004. gadā izdoto U. Bērziņa dzejas apkopojumu „Dzeja”.

Pētījuma priekšmets ir U. Bērziņa teksti viņa dzejas krājumos.

Pētījuma metodoloģiskā bāze

Pētījuma metodoloģiskā bāze apvieno vairākas metodes

- Pirmkārt, strukturālās analīzes metode, izmantojot Tartu semiotikas skolas pārstāvja J. Lotmana un Maskavas semiotikas skolas pārstāvja V. Toporova atziņas par telpu un laiku tekstā. Tartu – Maskavas skolas zinātnieki turpina un izvērs M. Bahtina aizsāktos laiktelpas jeb hronotopa pētījumus. Dažas M. Bahtina atziņām ir izmantotas arī šajā pētījumā. U. Bērziņa folkloras motīvu, tēlu un laiktelpas saistību ar latviešu mītiskās laiktelpas reālijām palīdzēja noskaidrot arī folkloras pētnieces J. Kursītes strukturālajā metodē balstītās atziņas grāmatās „Latviešu folklorā mītu spoguļi” un „Mītiskais folklorā, literatūrā, mākslā”. No citu latviešu autoru pētījumiem par U. Bērziņa poētiku visvairāk izmantoti I. Čaklās, R. Veidmanes, H. M. Majevska raksti.
- Otrkārt, pētījumā izmantota arī M. Eliades reliģijas fenomenoloģijas metode.
- Treškārt, K. G. Junga arhetipu teorija.
- Ceturtkārt, biogrāfiskā metode, kas tika izmantota, analizējot U. Bērziņa dzīves un daiļrades ceļu, šādi atklājot vairākus aspektus (bērnībā un jaunībā gūtās literārās ietekmes) U. Bērziņa dzejā, kas saistīti ar dzejnieka biogrāfiju. Skatīta arī dažu U. Bērziņa dzejas motīvu (resp., ar laika un telpas kategorijām saistītu motīvu) attīstība hronoloģiskā aspektā.
- Piektkārt, pētījumā izmantoti hermeneitikas piedāvātie lasījuma paņēmieni.

---

¹ Paša U. Bērziņa atzinums – epasta vēstulē 28.01.2009.

Pētījuma empīriskā bāze ir U. Bērziņa dzeja, kas publicēta dzejnieka krājumos, beidzot ar krājumu „Saruna ar Pastnieku” (2009). Citāti ņemti no „Sarunas ar pastnieku” un apkopojuma „Dzeja” (2004). Šis apkopojums, kā citātu avots izmantots tādēļ, ka tas ir tāmbrīžam pilnīgākais publicēto un nepublicēto U.B. dzeju kopojums, kurā komentēti pirmizdevumos ieviestie cenzūras labojumi un atjaunots dzejoļa necenzētais variants.

Pētījuma mērķis ir pārliecināties par laika un telpas kategoriju svarīgumu un funkcijām U. Bērziņa dzejā.

Pētījuma uzdevums ir atklāt svarīgākās telpas un laika manifestācijas U. Bērziņa dzejā, kā arī šo kategoriju saistību ar svarīgākajiem U. Bērziņa dzejas tēliem, dzejas subjektu un tādiem poētikas aspektiem kā radīšana, abstrakcija un viela.

Pētījuma hipotēze. Latviešu dzejnieka U. Bērziņa dzejā nozīmīgas ir laika un telpas kategorijas. Šīs kategorijas tiek manifestētas daudzveidīgos motīvos un tēlos.

Promocijas darbā uzmanība pievērsta galvenokārt tēliem un jēdzieniem, kas U. Bērziņa dzejā ir saistīti ar laika un telpas kategorijām, vai šīs kategorijas reprezentē. Ir atklātas šo kategoriju un tēlu savstarpējās sakarības un attiecības, kuras aktīvi piedalās U. Bērziņa dzejas dinamikas veidošanā.

Līdz šim U. Bērziņa dzeja ir pētīta tikai atsevišķos rakstos un recenzijās, kā arī rakstu krājumā, „Latviešu rakstnieku portreti” un zinātnisko konferenču materiālos. Plašāka pētījuma par telpu un laiku U. Bērziņa dzejā nav bijis. Kā nozīmīgāko ieskatu U. Bērziņa dzejas laikos jāmin I. Čaklās „Minūtes, gadi un citi Ulda Bērziņa dzejas laiki”². Laikam, telpai u. c. U. Bērziņa poētikas aspektiem savos rakstos ir pieskārušies arī J. Kursīte, R. Veidemane, A. Kubuliņa, V. Ķikāns un H. M. Majeviskis. Arī šā promocijas darba autors savā rakstā „U. Bērziņš”³ mēģinājis analizēt laika kategoriju U. Bērziņa dzejā. Šis pētījums ir mēģinājums sniegt padziļinātu U. Bērziņa dzejas poētikas analīzi no laika un telpas aspekta, aplūkojot gan

² Avots, 1991, Jūl./Aug., 24.-27. lpp.

³ Latviešu dzejnieku portreti : Robežu šķērsotāji, robežu sargi. Sast. un iev. sarakst. Ieva E. Kalniņa-Rīga: Zinātne, 2007, 267 lpp.

pašu šo kategoriju funkcijas U. Bērziņa dzejā, gan tēlus, kas šos jēdzienus reprezentē. Šāds skatījums ir iemesls darba novatoriskumam.

Pētījuma struktūra. Pētījums sastāv no četrām daļām.

Pirmajā nodaļā „Teksts” ir raksturots U. Bērziņa lingvocentriskais pasaules redzējums.

Nodaļās „Telpa” un „Laiks” tiek aplūkota šā pētījuma pamattēma. Nodaļas „Telpa” apakšnodaļās ir analizēta mitoloģiskā pasaules modeļa trīspakāpju struktūra, kura dominē U. Bērziņa dzejā. Apakšnodaļā „Zeme, pazeme” analizēta htoniskās telpas daļa, kas ir visciešāk saistīta ar zemi – pamatstihiju, kas dominē U. Bērziņa dzejā.

Apakšnodaļā „Virszeme (mikrokosmos, mezokosmos, makrokosmos)” ir analizēts U. Bērziņa dzejā tēlotais virszemes horizontālais izplatījums.

Apakšnodaļā „Debesis un svešā telpa” ir aplūkota U. Bērziņa dzejā sastopamās mitoloģiskās telpas trīsdaļīgās struktūras augšējā daļa.

Apakšnodaļā „Abstrakcija – viela” tiek aplūkota U. Bērziņa poētiskās programmas īpatnība - vieliskot, garīgo, abstrakto, sasaistīt to ar realitātes faktūru. Tas ir viens no aspektiem, kādā parādās zemes un debess sfēru sasaiste.

Apakšnodaļās „Telpas hierarhiskās struktūra”, „Putns”, „Velis”, „Koks” ir analizēti galvenie tēli, kas nodrošina visu triju mītiskā pasaules modeļa daļu savstarpējo integritāti un veido tēlu triādi.

Apakšnodaļā „Dzejas subjekts – etnoss – cilvēce” ir aplūkots, kā U. Bērziņa dzejā manifestēts dzejas subjekts un kāda ir dzejas subjekta saikne ar tautu un cilvēci.

Nodaļas „Laiks” apakšnodaļās tiek aplūkoti galvenie laika veidi, – sapņa laiks, cikliskais laiks, lineārais jeb vēsturiskais laiks, biogrāfiskais laiks – kas sastopami U. Bērziņa dzejā, un tiek analizēts, kā laiks organizē U. Bērziņa dzejoļu krājumu kompozīciju.

Apakšnodaļā „Radīšana (vēsts, runa, rīcība, varoņdarbs)” ir analizēti daži U. Bērziņa dzejā iekodēti priekšnoteikumi, kas ļauj notikt radīšanas aktam. Šeit tiek aplūkota arī radīšanas aspekta saistība ar sapņa laiku.

Apakšnodaļā „Biogrāfiskais laiks” ir aplūkots U. Bērziņa dzīves un daiļrades ceļš, un dzejnieka biogrāfijas saistību ar dažiem tēliem un motīviem, kas parādās viņa dzejā.

Pētījumā paustās atziņas ir aprobētas šādās konferencēs un semināros:

Doktorantūras studiju laikā saistībā ar minēto tēmu ir nolasīti referāti šādās konferencēs:

1. Referāts „Polemika ar sociālistiskā reālisma kanonu Ulža Bērziņa pirmajos krājumos "Pieminēklis kazai" un "Poētisms baltkrievs" Latvijas Universitātes Valsts Letonikas programmas ietvaros rīkotajā konferencē „Kultūra un vara” 2006. g. 15. februārī.
2. Referāts „Putna tēls U. Bērziņa dzejā” Daugavpils Universitātes Humanitārās fakultātes rīkotajā starptautiskajā zinātniskajā konferencē „XIX Zinātniskie lasījumi” 2009. g. 30. janvārī.
3. Referāts „Vārds un radīšana Ulda Bērziņa dzejā” Liepājas Universitātes Literatūras katedras, Kurzemes Humanitārais institūta un Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūta rīkotajā 15. starptautiskajā zinātniskajā konferencē „Aktuālas problēmas literatūras zinātnē” 2009. g. 5. martā.
4. Referāts „Pulkstenis un pulksteņlaiks Ulda Bērziņa dzejā” Daugavpils Universitātes Humanitārās fakultātes rīkotajā starptautiskajā zinātniskajā konferencē „XX Zinātniskie lasījumi” 2010. g. 29. janvārī.
5. Referāts „Debesis Ulda Bērziņa dzejā” Liepājas Universitātes Literatūras katedras, Kurzemes Humanitārais institūta un Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūta rīkotajā 16. starptautiskajā zinātniskajā konferencē „Aktuālas problēmas literatūras zinātnē” 2010. g. 5. martā.
6. Referāts „Ulda Bērziņa ceļš līdz pirmajam krājumam „Pieminēklis kazai” : ieskats Latvijas Rakstnieku savienības sēžu protokolos” Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūta rīkotajā konferencē „Meklējumi un atradumi 2010” 2010. gada 19. maijā.

Šajā laikā ir tapušas arī vairākas publikācijas gan starptautisko zinātnisko konferenču rakstu krājumos, gan periodikā:

1. Polemika ar sociālistiskā reālisma kanonu Ulža Bērziņa pirmajos krājumos "Pieminēklis kazai" un "Poētisms baltkrievs". Kultūra un vara: raksti par valodu, literatūru, tradicionālo kultūru : 2006. g. LU 64. konf. Letonikas sekcijā – Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, [2007], 135.–141. lpp.

2. Ulža Bērziņa dzejas mugurkauls: no topošās grām. uzmetumiem. Karogs, Nr. 1, 2009, janv., 138.-146. lpp. [publicēts ar pseid. Māris Salējs]
3. Putna tēls U. Bērziņa dzejā – Kultūras studijas: zinātnisko rakstu krājums. Daugavpils Universitāte. Humanitārā fakultāte – Daugavpils : Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds "Saule", 2010, 408.-415. lpp.
4. Vārds un radīšana (vēsts, runa, rīcība, varoņdarbs) Ulda Bērziņa dzejā – Aktuālas problēmas literatūras zinātnē: Rakstu krājums – Liepājas Pedagoģijas akadēmija, LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 2010, 159.-166. lpp.
5. Uldis Bērziņš un „krājuma kļūmes”: Ulža Bērziņa ceļš līdz pirmajam krājumam „Pieminekļis kazai”: ieskats Latvijas Rakstnieku savienības sēžu protokolos. Karogs Nr. 3, 2010, maijs/jūnijs, 107.-115. lpp. [publicēts ar pseid. Māris Salējs]

Publicēšanai starptautisko zinātnisko konferenču rakstu krājumiem ir nosūtīti šādi raksti:

„Debesis Ulda Bērziņa dzejā” (nosūtīts rakstu krājumam „Aktuālas problēmas literatūras zinātnē”)

„Pulkstenis un pulksteņlaiks Ulda Bērziņa dzejā” (nosūtīts rakstu krājumam „Kultūras studijas”)

Promocijas darbs tapis projekta „Atbalsts doktora studijām Latvijas Universitātē” ietvaros.

LATVIJAS
UNIVERSITĀTE
ANNO 1919

1. Teksts

1. 1. Teksts un realitāte

Ja pieņemam uzskatu, ka bērņības iespaidiem ir noteicošā loma uz visu turpmāko mūžu, tad atslēga U. Bērziņa attieksmei pret tekstu un valodas realitāti ir rodama šādā viņa izteikumā:

Mammas un viņas draudzeņu „literārās pusnaktis”, bet vēl vairāk – dažās antoloģijās uzšķirtie „varoņdzejoļi” man uzreiz deva tādu sajūtu, ka vārdi ir īstā realitāte, ko jau tūkstoš mūžus pazīstu, bet viss cits – māns (mans pasvītrojums – M. R.)⁴.

Turklāt jāņem vērā, ka 20. gadsimta 60. gados, kad veidojas U. Bērziņa dzejas poētika, notiek nopietnas pārmaiņas arī visā Austrumu sociālistiskā bloka kultūrā, t. sk. literatūrā – notiek mēģinājumi atdzīvināt modernisma poētiku. Pēc 1968. gada Prāgas pavasara un tam sekojošās PSRS intervences, modernisma izteiksme kļuva par pamatu tādai padomju laika iezīmei kā Ēzopa valoda⁵. „Sešdesmitajos gados Ēzopa poētika radīja savu metapasauli. Mājieni zaudē sasaisti ar to, uz ko norāda. Ēzopa valoda pakāpeniski atsvešinās no savas radītājas – empīriskās realitātes.”⁶ Turklāt šāda modernisma transformācija bija vienlaicīga ar 60. gadu nogalē Rietumeiropā dzimstošās poststrukturālisma skolas pamatnostādni, ka īstā realitāte ir valodas realitāte. Pēc Jūlijas Kristevas atzinuma teksts nereprezentē realitāti, bet realitāti transformē. Tam ir svarīga – jaunu nozīmju radīšanas funkcija⁷. Zīmīgi, ka hronoloģiskā laika nogrieznī – 1968. gadā gandrīz vienlaicīgi notikumi Rietumeiropā un Austrumeiropā – studentu dumpis Parīzē un Prāgas pavasaris, kuru pārtrauca PSRS iebrukums – radīja visai līdzīgas sekas kultūras sfērā – literatūras teorija un pati literatūra pievērsās valodai un tekstam kā realitātei, kura strukturē empīriskās

⁴ „Bet es tak necelšos no dievu dzīru galda...” (Ar Uldi Bērziņu sarunājas Maima Grīnberga) // Karogs 1996, Nr. 1, 21. lpp.

⁵ Burima, M. Modernisma koncepti 20. gadsimta sākuma literatūrā: [Materiāls LULFMI semināram, 27.04.2010], 9. lpp.

⁶ Loseff, L. On the Beneficence of Censorship Aesopian Language in Russian Literature. Munich, 1984. Citēts pēc: Vails, Pjotrs, Geniss, Aleksandrs. 60. gadi. Padomju cilvēka pasaule, 2006, 113. lpp.

⁷ Бессонова, Л.А. Лекция № 11. Методология социально-гуманитарного познания // История и философия науки <http://www.tisbi.ru/resource/library/Philos/t11/t11.htm> (aplūkots 27. 04. 2010)

realitātes uztveri. Runājot par Latviju, tieši Prāgas notikumi kļuva par pagrieziena punktu tai dzejas paaudzei, kas kļuva par 70. gadu dzejas galveno tendenci iemiesotāju.

U. Bērziņa dzejā īpaši akcentēta valoda kā īpaša, suverēna realitāte, kurai ir pakļauta empīriskā – autora biogrāfiskās pieredzes un ikdienas – realitāte. Visietilpīgāk šo poētiskās mentalitātes iezīmi formulējis dzejnieks Hermanis Marģers Majevskis savā rakstā „U. Bērziņš: misija un paradoksi”⁸: *“U. Bērziņš neraksta dzejoļus empīriskas pieredzes vadīts, bet gan rada šo pieredzi, dzejoļus rakstīdams”*. Šis formulējums ir tuvs Žaka Deridā idejai, ka nevis zīmes un teksti apzīmē dzīvi, bet gan pati dzīve rodas tikai apzīmēšanas procesā⁹. Taču U. Bērziņa dzejas pasaule tādēļ nav nedz sterila, nedz abstrakta, nedz nedzīva. U. Bērziņa īpatnība ir tā, ka nevis realitāte (empīriskā un kultūras) tiek abstrahēta, ekstrahēta un sastindzināta tekstā, bet teksts pats ir dzīvs realitātes pamats. Te ir galvenā atšķirība no poststrukturālisma, kurš realitāti un apziņu uzskata par teksta radītu fikciju, kuru nosaka bezpersoniski kultūras kodi, valodas normas, autoritārie diskursi¹⁰. U. Bērziņa dzejā un apcerēs valodas, teksta un vārda realitāte neatceļ, nedekonstruē ne autoru, ne lasītāju kā individualitāti. Teksts kļūst par iespēju nodibināt sakarus gan starp reālo autoru un reālo lasītāju (implicīto autoru un lasītāju), gan starp dzejas subjektiem dažādās laiktelpās (eksplicīto autoru un lasītāju, dzejas personām)¹¹. Kā U. Bērziņš definējis savā priekšvārdā krievu futūrisma klasiķa Velimira Hļebņikova dzejas atdzejojumiem, ir atšķirība starp „*patiesīgo vārdu*”, kas tiecas apstiprināt lasītājam ne sevi pašu, bet dzīves mūzikas, mīlestības vai filozofijas patiesības un „*patesīgo*” vārdu, kurš vairs nav vairs idejas *Sančo Pansa*, bet nu jau pats *dons Kihots*, kas ir nevis lietas, jūtas vai jautas „*ieročnesējs*”, bet līdzesīgs *Visuma „elements”*. Tā vārds pats kļūst par dzejas saturu; un dzeja ir nevis domas ietvērums – dzeja ir gluži priekšmetiska esība¹². U. Bērziņa dzejā rakstīts vārds, teksts vienmēr pastāv saistībā ar šā vārda, teksta pirmējo manifestāciju – dzīvu, laikā un telpā ritošu runu, balsi un tās teicēju – cilvēku. Tādēļ U. Bērziņa dzejas kontekstā ir likumsakarīgi, ka rakstītais teksts, vārdi, burti

⁸ Karogs, Nr. 7, 2002, 71. lpp.

⁹ *Kalers, Dž.* Literatūras teorija. – Rīga: Satori, 2007, 23. lpp.

¹⁰ Современное зарубежное литературоведение: страны Западной Европы и США : концепции, школы, термины: [энциклопед. справочник] – Москва : Интрада, 1999, 97.-105. lpp.

¹¹ Turpat, 46., 48., 90., 156., 157. lpp.

¹² *Bērziņš U.* Dzejas patiesība. Veļimiram Hļebņikovam – 100 // Literatūra un Māksla, 1985. gada 7. nov.

personificējas – dusmojas, dzeļ, božas¹³. Šādā veidā tiek uzsvērts, ka rakstīts teksts ir viens no reāla kontakta veidiem, kas nevis pastāv, kā statistiska parādība, bet noris laikā un telpā starp dzīvām cilvēciskām būtnēm, lai arī sarunas dalībniekus šķir to atrašanās dažādās laiktelpās. (Sīkāk vārda un runas saikni skat. nodaļu **Radīšana (vēsts, runa, rīcība, varoņdarbs)**)

Šajā procesā ne tikai tēlu un runas figūru līmenī (vairāku personu balsu pārklāšanās, savīšanās kā piem. ciklā „Daugavmala”¹⁴, „Rekonstrukcijas mēģinājums (Māla grāmata)”¹⁵, „Samizdatu lasot”¹⁶ u.c.) tiek aktualizēta daudz balsība, dažādi teksta saprotamības/nesaprotamības līmeņi¹⁷. Šī daudz balsība, valodu polifonija ir realizēta arī vizuāli uzkrītošākiem līdzekļiem - ar iestarpinājumiem tekstā no citām valodām¹⁸ un lasītāja uztverei eksotiskām rakstzīmēm. Spilgtākais piemērs teikums ķīniešu rakstzīmes dzejoļos „Proza par vecu naudu”¹⁹ un „Maijs – stāstnieku paradīze. Mārai Mellēnai”²⁰ vai dzejoļa virsraksts jidišā.²¹ Līdzīgs efekts ir dažādu ortogrāfiju pielietojumam. Divos dzejoļos gotu burtu un J. Manceļa iedibinātās ortogrāfijas pielietojums: „Krišjānis Barons”²² un „Antiņš” (ciklā „Piemineklis donam Alfredo”)²³, šādi panākot senatnīguma, arhaiskuma iespaidu.

¹³ II, Piemineklis donam Alferdo. Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga: Atēna, 2004, 109. lpp.

¹⁴ Krāj.: Nenotikušie atentāti // Dzeja – Rīga: Atēna, 2004, 182. lpp.

¹⁵ Krāj.: Maijs debešos // Dzeja – Rīga: Atēna, 2004, 432. lpp.

¹⁶ Krāj.: Nenotikušie atentāti // Dzeja – Rīga: Atēna, 2004, 248. lpp.

¹⁷ *Jākonstatē, ka, Bērziņš dzejā ne vien netiecas pēc īpašas saprotamības, bet gluži otrādi – līdzās citiem paņēmieniem lieto dažāda stipruma nesaprotamību kā īpašu izteiksmes līdzekli // Čaklā, I. Minūtes, gadi un citi Ulda Bērziņa dzejas laiki // Avots, 1991, Jūl./Aug., 27. lpp.*

¹⁸ frāzes vācu un poļu valodās – „Rāinis priedēs”; dzejoļu u virsraksti citās valodās „Ein Kurländischer Dichter in Majorenhof „; „Rekviēms” // *Bērziņš. U.* Krāj.: Nenotikušie atentāti. // Dzeja – Rīga: Atēna, 2004, 570 lpp.

¹⁹ Krāj.: Nenotikušie atentāti. // Dzeja – Rīga: Atēna, 2004, 283. lpp.

²⁰ Krāj.: Maijs debešos. // Dzeja – Rīga: Atēna, 2004, 503. lpp.

²¹ Krāj.: Nenotikušie atentāti. // Dzeja – Rīga: Atēna, 2004, 213. lpp.

²² Krāj.: Piemineklis kazai. // Dzeja – Rīga: Atēna, 2004, 58. lpp.

²³ Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga: Atēna, 2004, 114. lpp.

1. 2. Teksta grafiskais izkārtojums

Vizuāli vēl ekspresīvāks ir grafiskais izkārtojums, šādi teksta laukumam iedarbojoties uz lasītāju ar savu acīm tveramo veidolu. Tāds ir vārdu izkārtojums dzejolī „Determinatīvi”²⁴, šādā veidā filoloģijas zinātnē lietotajam pieraksta veidam piešķirot poētiskas iedarbības spēku.

Tukšie laukumi slejās²⁵. Nav nejauši, ka līdz ar tukšo laukumu izmantojumu teksta slejā, arī tādi teksta/dzīves vitalitātei sveši, pat naidīgi aspekti, kā *nāve, klusums, mēmums, entropija*, ir iekļauti teksta struktūrā ne tikai caur to piesaukšanu. Tā dzejolī „Rekviēms” teksta slejas grafiskajā izkārtojumā parādās trīs tukši laukumi, kas kļūst par dzejoļa tēmas – veltījuma Afganistānā nošautajiem latviešu karavīriem – vizuālu paplašinājumu. Tie kļūst par vizuālu zīmi vairākām caurviju tēmām: 1) vārdu melīgumam, ka nespēj izteikt traģisko patiesību (*Pie velna tos vārdus, kad lielījos, ko visu es zinot un darot*); 2) cilvēka nāvei, kas izrauj robu esmē (*tu, Juri, Jāni, tumsā tu lēni ar tukšumu sarod*); 3) skaudrajam jautājumam, kā iespējams *tik daudz klusuma uzrakstīt*, ja vārdi ir kļuvuši par meliem, 4) līdz beidzot par atrisinājumu kļūst simboliskais „klusuma ozolu” tēls (*klusuma ozoli aug, klusuma stumbri sāk zarot*), kurš kopā ar dzejoļa pēdējiem vārdiem: *klusu, klusu tev dvēsele zvaigznēs paceļas garot*, kļūst par *Rekviēma* katarses momentu. Trīs tukšie laukumi kļūst par jēgpilnu tēlu – mirušā karavīra (arī šā karavīra kapa kopiņas), klusuma ozolu²⁶ un jēgpilnā (beidzot uzrakstītā) klusuma, kurš iestājas, izskanot „Rekviēma” pēdējām rindām – grafisku metaforu²⁷. Līdzīgs princips izmantots arī dzejolī „1944: tekstu meklējot”²⁸, kur teksta pārtraukumos teksta/vēstules saņēmēja klātbūtne un reakcija uz lasīto tekstu iezīmēta ar domuzīmju rindām. Tādā veidā *nāve, neesme*, kas tekstā iezīmējas kā tukšums, kļūst par citā vietā un laikā potenciāli pastāvošas esmes zīmi.

---

²⁴ turpat, 84. lpp.

²⁵ *Bērziņš, U. Rekviēms*. Krāj.: Laiks. // Dzeja – Rīga: Atēna, 2004, 326. lpp.; turpat: 1944: tekstu meklējot, 280. lpp.

²⁶ Par vēl vienu ozola nozīmi skat.: *Ozoli (..) ir kosmiskie koki, bet tas, ka to ir trīs, norāda uz dinamisko pabeigtību (mītiskā laika ciklu)* // *Kursīte, J. Mītiskais folklorā, literatūrā, mākslā* – Rīga: Zinātne, 1999, 24. lpp.

²⁷ Jautāts par šā dzejoļa grafisko formu, dzejnieks atbild: *Afganistānas dzejolī tukšumi - trīs sprādzieni, kas izrauj pa gabalam no Esmes, no manis*. – *Bērziņš, U. Izlasīju Karogu!* (dzejnieka epasta vēstule pētījuma autoram) – 28. 01. 2009.

²⁸ *Dzeja – Rīga: Atēna, 2004, 560. lpp.*

Šāds, teksta daudzpakāpju organizēšanas princips – gan tēlu un runas figūru, gan grafiskā līmenī – ir gandrīz klasiska ilustrācija Tartu semiotikas skolas izveidotāja Jurija Lotmana atzinumam, ka (...) *relāciju struktūra – tā nav vielisku detaļu summa, bet attiecību kopums, kurš mākslas darbā ir primārs un veido tā pamatu, tā realitāti. Taču šis kopums nav veidots kā daudzpakāpju hierarhija bez iekšējām pārejām, bet kā no sarežģīta struktūra, kura radusies, savstarpēji krustojoties apakšstruktūrām, vienam elementam vairakkārt iekļaujoties dažādos konstruktīvos kontekstos.*²⁹

Runājot par U. Bērziņa dzejā dominējošo pierakstu slejās, jāpiezīmē, ka daži pētnieki (A. Grīnvalde) izsaka pieņēmumu, ka *pieraksts slejās veidojies seno literatūras pieminekļu tulkošanas darba ietekmē*³⁰, norādot uz dzejnieka tulkotajiem Bībeles tekstiem un Tuvo Austrumu literatūras klasiķiem (Saadi). Pats dzejnieks privātā sarunā neatzīst apzinātu ietekmēšanos no šiem literatūras avotiem, taču visai ticams ir pieņēmums, ka agrās bērnības iespaidi – zēna gados intensīvi lasītā Bībele ir ietekmējusi vēlāko U. Bērziņa dzeju arī izvēloties dzejas teksta pieraksta formu.

Pievēršoties vienam no teksta formālajiem aspektiem – paņēmienam rakstīt dzejoļi slejās (šādā veidā „atņemot” dzejolim viņa pierasto formu), „haosam”, kas pastāv dzejolī – jāatzīmē K. Skujenieka teiktais par U. Bērziņu: *Pirmais iespaids, ka šeit valda nekontrolējams haoss, zemes tumšie spēki vai autora neaprēķināmā kaprīze, ir maldīgs. Bērziņš ir arhitekts, kas sabalsojas ar viņa episko pasaules izjūtu. (...) Tiekme paplašināt domas un stila amplitūdu, īpaši nepaplašinot spēles laukumu, novedusi Uldi Bērziņu pie izteikti spēcīgas valodas evolūcijas*³¹. K. Skujenieka teiktais tādā pašā mērā ir attiecināms arī uz dzejas teksta evolūciju polifonijas virzienā. Literatūrkritiķe I. Čaklā par 20.gs. 60.gadu beigu un 70. gadu sākuma dzejoļiem raksta, ka tie uzrāda *tādu kā programmēšanās posmu dzejnieka attīstībā. Tie ir faktūras ziņā samērā caurspīdīgi, detaļās skopi dzejoļi-līdzības, kas vispārīgā, mūžīgā veidā iekontūrē tās idejas, kas tālāk (sākot ar 70. gadiem) konkretizējas vai*

²⁹ (...) *реляционная структура – не сумма вещественных деталей, а набор отношений, который первичен в произведении искусства и составляет его основу, его реальность. Но набор этот строится не как многоэтажная иерархия без внутренних пересечений, а как сложная структура взаимопересекающихся подструктур с многократными вхождением одного и того же элемента в различные конструктивные контексты.* – Лотман, Ю. М. Структура художественного текста. – СПб.: «Искусство – СПб», 1998, 86. с.

³⁰ Grīnvalde, A. Laiks un dzeja: Jaunā paaudzes latviešu dzeja 80.gados. – Liepāja:LiePA, 2000, 133. lpp.

³¹ Skujenieks, K. Piemineklis pienākumam (U.Bērziņš. piemineklis kazai.) // Skujenieks, K. Raksti – Rīga: Nordik, 2004, 354. lpp.

*apaug ar miesu.*³² Tas, kas šķiet haoss, U. Bērziņa dzejā, nav haoss – tā ir sarežģīti organizēta polifonija, kurai jāmodelē pasaules notikumu daudzpakāpība. Taču šī daudzpakāpība tiek realizēta, kā jau teikts, maksimāli mazā spēles laukumā. Un šajā tiecībā, veidojot dzejas tekstu, paplašināt vārda nozīmi *visos iespējamajos etimoloģiskajos slāņos, visās iespējamās kontekstuālās saitēs*³³, var saskatīt paralēles ar Ž. Deridā dekonstrukcijas ideju. *Ja kaut kas tiek iznīcināts dekonstruktīvā lasījumā, tad tā nav vis nozīme, bet gan prasība pēc vienas nozīmes veida nepārprotamas dominēšanas pār citiem. Tas, bez šaubām, ietver to, ka teksts mums vēsta vairāk nekā vienā veidā dažādos skaidrības, precizitātes līmeņos.*³⁴

Jāpiezīmē, ka teksta „haosam” U. Bērziņa dzejā ir metaforiska saistība ar mītiskajā pasaules modelī iezīmēto kalendārā laika posmu, kurā pasaule sabrūk un tiek atjaunota. Saskaņā ar mītisko pasaules modeli veļu laiks ir haosa iestāšanās laiks, kad *visi šķēršļi starp dzīvajiem un mirušajiem ir nojaukti (..) šai paradoksālajā brīdī laiks apstājas un mirušie atkal var būt dzīvo laikabiedri*³⁵. Līdz ar to arī cilvēka dzīves plānā notiek atgriešanās pie sākotnējās kopības, dalības „nakts” kārtības atjaunošanā, kurā nav samānāmas robežas, apveidi un atstatumi³⁶. Tādējādi kļūst skaidrāka teksta šķietamā „haosa” saistība gan ar veļu laika un veļu klātbūtnes aktualizēšanos U. Bērziņa dzejā, gan arī tradicionālās dzejas struktūras un poētikas „noārdīšana”, iejaukšana vienlaidus teksta slejā. Ja šo U. Bērziņa dzejas īpatnību sastata ar vēsturisko kontekstu, tad redzams, ka veļa/miruša un ar to saistītā kalendārā laikposma klātbūtne viņa dzejā kļūst intensīvāka, sākot ar 20. gs. 60. gadu nogali – 70. gadiem. Tātad ar Brežņeva stagnācijas režīmu, kad mākslas pārstāvji gan Padomju Savienībā, gan Latvijā ir zaudējuši ilūzijas par „sociālismu ar cilvēcisku seju”. Arī dzeja nebija izņēmums. Sastingstot un pamazām iztukšojoties padomju ideoloģijas virsbūvei 70. gados, beidzās ilūzijas par vēl 60. gados iespējamo varas un mākslas dialogu. Māksliniekam, zaudējot agrāko politisko naivitāti, atlika divas iespējas – vai nu sadarboties ar varu, vai no šīs sadarbības pieklājīgi izvairīties. Savā *nacionālajā protestā (vēsturiskās analogijās) 60. gadu nogales dzeja (V. Belševicas „Indriķis”, I. Auziņa, V. Ļūdēna un citu dzejoļi) bija sasniegusi un pārkāpusi legālās nelojalitātes*

³² Čaklā, I. Minūtes, gadi un citi Ulda Bērziņa dzejas laiki // Avots, 1991, Jūl./Aug., 24. lpp.

³³ Skujenieks, K. Ceļa vējš Uldim Bērziņam // Skujenieks, K. Raksti: Latviešu literatūras kritika – Rīga: Nordik, 2004, 243. lpp.

³⁴ Johnson, B. Translators Introduction, P. XV. Citēts pēc: Ekere, B. Žaks Deridā: ieskats dzīves ceļā un filosofijā. // Kentauri XXI, 2001, Nr 24, 131. lpp.

³⁵ Eliade, M. Mīts par mūžīgo atgriešanos: Arhetipi un atkārtotāšanās – Rīga: Minerva, 1995, 75. lpp.

³⁶ turpat

robežu, tādēļ tika vienkārši „slēgta” – ar brutālām vai mazāk brutālām represijām pret autoriem³⁷. Par ko izvēršas atklāta konfrontācija, parādīja dzejnieka K. Skujenieka liktenis jau 60. gados. Jaunajā situācijā latviešu *t.s. padomju literatūras pienākums būt nelojālai. Bet turpat otrs, it kā pretējs – palikt legalitātes robežās, lai saglabātu sevi kā literatūru, kas vispār nonāk līdz sabiedrībai*³⁸. 70. gados pati sociālistiskā realitāte ieguva „aizspoguliskas” iezīmes. Jaunā kārtība Padomju Savienībā savā ziņā atgādināja viduslaikus, tādēļ cilvēka brīvības stihisko izpausmju kompensācijas mehānismi arī dzejā iedarbināja tendenci, kas saistāma ar karnevalizācijas, nakts, paradoksa, groteskas, barokālisma iezīmēm. Jāatzīmē, ka arī Rietumu civilizācijā notika paradigmu maiņa – 60. gadu pacēluma, hipiju ēras noriets, postmodernisma ēras sākums. Latviešu dzejā pieaugot pastiprinātai interesei par folkloras mantojumu, šī tendence izpaudās tautas mitoloģisko auglības ritu manifestācijā (I. Ziedoņa, J. Petera dzeja). Šīs tendences aspekts – veļu laika motīvu aktualizācija –, manuprāt, savu spilgtāko un oriģinālāko izpausmi rod tieši U. Bērziņa dzejā.

1. 2. Dzejas teksts kā alternatīva varas metavēstījumiem un sociālistiskā reālisma kanonam

Taču, ja runā par dažām postmodernismam raksturīgām iezīmēm (dekanonizācija, dekonstrukcija, intertekstualitāte, karnevalizācija u. c.), kas 70. gados aktualizējas arī sociālistiskā bloka literatūrā, tad atšķirībā no Rietumeiropas postmodernisma teorētiķu neuzticības metavēstījumiem, skaidrojošajām sistēmām, kuras organizē buržuāzisko sabiedrību, Austrumeiropā, t. sk. Latvijā autoritārās varas un mākslas attiecību dēļ veidojas cita pozīcija. Pirmkārt, tas, ko tajā laikā formulē Rietumu teorētiskā doma, saprotamu iemeslu dēļ nevarēja būt attīstīts sociālistiskā bloka valstu literatūrzinātnē. Te gan jāpiebilst, ka Padomju Savienībā literāru tekstu kā īpašu strukturālu veidojumu ārpus uzspiestā ideoloģiskā konteksta pētīja Maskavas-Tartu semiotikas skolas pārstāvji, kuru nostādnes bija tuvas Rietumu strukturālisma teorētiķiem.

³⁷ Čaklā, I. Aicinājums kā profesija. // Skujenieks, K. Raksti: latviešu literatūras kritika – Rīga: Nordik, 2004, 408.-409. lpp.

³⁸ turpat, 401. lpp.

Otrkārt, literatūra, tās nonkonformistiskās izpausmēs, Austrumu blokā, t. sk. Latvijas PSR, veido alternatīvu varas diskursam, kurš visai atklāti represē cilvēka, nācijas brīvību, falsificē nācijas vēsturi un kultūru. Tā nav neuzticība metavēstījumam vispār, bet tieši valdošā režīma metavēstījumam. Šīm režīma skaidrojošajām sistēmām pretī tiek likts alternatīvais metavēstījums, kurš caur metaforām, mājieniem, alūzijām (Ēzopa valoda) tiecas atjaunot informāciju par patieso lietu stāvokli. Turklāt jāņem vērā, ka Padomju režīmā ārkārtīgi lielu lomu literatūras procesu kontrolē un vadīšanā spēlēja sociālistiskā reālisma kanons, kura ietvaros bija jādarbojas Austrumu bloka literātiem. Sociālistiskā reālisma kanona robežu paplašināšanās, sākot ar 20. gadsimta 50. gadu otro pusi ļāva daiļliteratūras pārstāvjiem realizēt savu, alternatīvu metavēstījumu.

Lai šāds alternatīvs metavēstījums nonāktu Padomju režīma publiskajā telpā 60. gadu beigās -80. gados, pastāv vairākas stratēģijas.

- 2) Oficiālā metavēstījuma ārēja atzīšana – dubultkoda veidošana. Teksta virspusē tēmas motīvi un tēli atbilst oficiālajai doktrīnai. Teksta dziļumā – alternatīva: mājieni, alūzijas par noklusēto realitāti, vēsturi, kultūru, literatūru, nācijas stāvokli. Šāda stratēģija sākotnēji piemīt dzejniekiem, kas, būdami spilgti 60. gadu dzejas pārstāvji (vienlaikus politiski angažēti), vēlāk nokļūst jaunajā 70. gadu situācijā (J. Peters, I. Ziedonis, I. Auziņš, M. Čaklais, daļēji O. Vācietis u. c.).
- 3) Atteikšanās atzīt oficiālo metavēstījumu un visai atklāta alternatīvā metavēstījuma veidošana. Šo stratēģiju izbeidz 1968. gads ar savām represijām pret nepakļāvīgākajiem literātiem un režīmam neatbilstošas vēsturiskās tēmas aizliegumu literatūrā (V. Belševica, O. Vācietis, L. Līvena, K. Skujenieks). Turpmāk šāda stratēģija var realizēties vienīgi t. s. „atvilktnes literatūrā”.
- 4) Atteikšanās atzīt oficiālo metavēstījumu. Šifrēta alternatīva metavēstījuma veidošana. Taču akcents vairs netiek likts uz to, ka tas ir alternatīvs metavēstījums, bet uz to, ka tas ir no varas atsvešināts, suverēns metavēstījums. Tā ir 70. – 80. gadu pirmās puses dzejas pārstāvju stratēģija (V. Belševica., K. Skujenieks, V. Krile, L. Briedis, J. Rokpelnis u. c., daļēji arī J. Peters, I. Ziedonis, I. Auziņš, M. Čaklais u. c.)

U. Bērziņa dzeja, var teikt, apvieno otrā un trešā tipa stratēģiju. Taču ir kāda nianse – varas metavēstījums netiek noliegts kā totāli melīgs, nepatiess. Tam ir

tiesības pastāvēt līdzās citiem metavēstījumiem. Taču tas ir vienpusīgs un ierobežots, jo pats noliedz alternatīvu metavēstījumu pastāvēšanas tiesības. Iepretī U. Bērziņa dzejā pastāvošajam metavēstījumam – valodai kā īpašai totālai realitātei, kura sevī ietver arī empīriskās realitātes faktus (ietverot arī dzejnieka biogrāfijas notikumus), varas metavēstījums zaudē savu totalitāti. Līdz ar to dziļākajā būtībā valodas vara nav represīva, kontrolējoša, bet kreatīva, atbrīvojoša.

Šo iemeslu dēļ, kaut arī 20. gs. 60. gadu nogales – 80. gadu latviešu dzejā varētu saskatīt dažas postmodernisma iezīmes, nebūtu korekti šo iezīmju nesējus saukt par postmodernistiem. Kā raksta dzejas pētniece Ieva Kalniņa: *Ja raugāties tikai uz formas eksperimentiem – vārdu spēlēm, vārdu iekšējās un ārējās formas izmantojumu, sapņa struktūru kā dzejas modeli, asociativitāti, dažādu laika tipu (lineārā, mītiskā un psiholoģiskā) savienojumus, arī dzejas teksta fragmentēšanu, izjaucot sintagmas un aktīvas padarot, morfēmas, tad viegli varam kļūdīties un saskatīt postmoderno diskursu tur, kur tā nemaz nav. Šādi formas eksperimenti notika jau vairākas desmitgades iepriekš (60.- 70. gados – M. R.) (varbūt ir pamats runāt par postmodernisma iezīmēm jau krietni agrāk?). Minēšu kaut vai formas eksperimentus formas laukā Ulda Bērziņa, Māra Čaklā, Ojāra Vācieša, savulaik Jura Helda, tagad jo īpaši Edvīna Raupa dzejā.*³⁹

Jāpiezīmē, ka intensīvākais un poētiskiem sasniegumiem bagātākais U. Bērziņa daiļrades laiks ir 20. gadsimta 70. gadi – 80. gadu pirmā puse, kad pēc dažu pētnieku atzinumiem sociālistiskā reālisma kanons bija sasniedzis fāzi, ko var dēvēt par postkanonisko stadiju, „kurai raksturīga atklāta ideoloģijas un mākslas pluralizācijas tendence”⁴⁰.

XX gadsimta 50. otrās puses - 60. gadu dzeja zināmā mērā sagatavoja teritoriju, kurā 70. gadu dzeja varēja izcīnīt relatīvi lielu neatkarību no kanona nosacījumiem. Lai arī oficiālās kritikas neapmierinātība ar šādu nevēlēšanos ienākt varas noteiktajā spēles laukumā un kļūt “sociāli un ideoloģiski aktīvam” bija liela⁴¹, tomēr iepriekšminēto autoru grāmatas galu galā iznāca jau 70. gados un kļuva par literatūras procesa virzītājām. Taču Ulža Bērziņa situācija bija “cita”. Viņa dzeja ielauzās teritorijā, ko pārraudzīja kanons. Turklāt tā nerēķinājās ar kanona nosacījumiem.

³⁹ Kalniņa, I. Dzeja: [90. gadi] // Latviešu literatūras vēsture, 3. sējums. – Rīga: Zvaigzne ABC, 2001, 335.-336. lpp.

⁴⁰ Скулова Н. Призрак бродит по Европе...". - // Новое литературное обозрение. - № 53, 2002, pieejams: www.nlo.magazine.ru/archive/328.html (skatīts 3. 06.2006.)

⁴¹ Latviešu literatūra vēl joprojām ir parādniece mūsdienu komunistu paaudzes aktīvas un pašaieliedzīgas darbības attēlošanā. – Goris, A. Laikmetu izteicot. – Rīga: Liesma, 1982, 80. lpp.

Pirmkārt, oficiālajai literatūras nomenklatūrai bija grūti aprast ar Bērziņa dzejas formas novitāti. Tā bija ļoti neparasta pat 70. gadu dzejai, kurā neatšķaidītā veidā jau bija ienācis gan sirreālisms (J. Helda „Naktspuņķa testaments”, 1977), gan paradokss un groteska (J. Rokpeļņa „Zvaigzne, puņķa ēna un citi”, 1975). Šķiet, arī oficiālā kritika bija jau samierinājusies ar XX gs. 70. gadu dzejas norobežošanu no prasības būt sociāli aktīvai.

Var teikt, ka arī cenzūra savā ziņā veicināja dzejas “ieiešanu sevī”. No liecībām par tolaiku dzejas manuskriptu ceļiem pa izdevniecību gaitiņiem, redzams, ka cenzūras nežēlastībā pirmkārt krīt tieši tie dzejoļi, kuros vēstures un sociālās realitātes tēmas parādās oficiālajai ideoloģijai nepieņemamā griezumā⁴². Līdz ar to mainās arī autoru taktika. Jau XX gs. 60. gados cenzūrai *nākas žēloties, ka literārie teksti citu (tehnisko, zinātnisko u. tml.) vidū ir vissarežģītākie: iejaucoties tikai teksta virskārtā, nav iespējams mainīt tā dziļākos slāņus. Vairs nepietiek ar teksta pārkodēšanu, atsevišķu fragmentu nomaiņu (vai svītrojumu), kas 40. un 50. gados ļāva ietekmēt citus teksta līmeņus, ierakstīt literāro darbu citā kontekstā vai saskaņot ar oficiālo kādas parādības interpretāciju. Cenzori apjauš, ka autori it kā dziļāk ieslēpjas savā tekstā, izkūst teksta daudz balsībā, literatūra kļūst neatkarīgāka no sociālā konteksta. Autoru pretestība, kas 60. gados izskan atklāti, tiecas arvien vairāk aiziet teksta pagrīdē⁴³. Savā ziņā dzejnieki izstrādā valodu, ar kuru varai ir aizvien grūtāk manipulēt. Tāda ir 20. gadsimta 70. gadu dzejas atšķirība no 60. gadu dzejas. Turklāt 70. gadu paaudzei nevarēja vairs būt ilūziju par sociālisma iekārtu. Jo laiks, kad dzejā sāk aktīvi darboties Bērziņa paaudze, ir 60. gadu nogale ar iekšējās reakcijas nostiprināšanos un “Prāgas pavasara” apspiešanu, kas iznīcina pēdējās ticības kriptas “demokrātiskā sociālisma” iespējām, līdz ar to pilnīgi saplacina opozicionārā, bet radnieciskos ideālos balstītā patosa vilni, kas baroja iepriekšējo dzejnieku paaudzi. Jautājumu, kā atjaunot dzejas valodu, panākt cita veida patosu, kam nebūtu saskares ar oficiālo, risina visa paaudze, katrs pa savam.⁴⁴*

⁴² Grāmatas aizkulises: Apceres, dokumenti, intervijas, atmiņas [sastādītājas: Rita Luginska, Saulcerīte Viese] – Rīga: Sol-vita. 2002, 366 lpp.

⁴³ Briedis, R. 70. gadu sākums: cenzūra un teksts. // Materiāli par pasaules strāvām latviešu literatūrā. Rīga: Zinātne, 1998, 84. lpp.

⁴⁴ Čaklā, I. Minūtes, gadi un citi Ulda Bērziņa dzejas laiki. Avots, 1991, jūlijs-augusts, 24.lpp.

Tā tad cenzūra, pati kļūdamā aizplīvurotāka⁴⁵, daļēji bija samierinājusies ar dzejas teksta formālās izteiksmes sarežģīšanos un zemteksta telpas izplešanos. Taču tik radikālu dzejas struktūru pārveidi, kāda bija Bērziņa dzejā, partejiskajiem literatūras “virzītājiem” un – arī tā laika ideoloģiski tendētajai literatūrzinātnei bija grūti pieņemt. Uz U. Bērziņa dzeju pilnā mērā varēja attiecināt Aivara Gora vārdus: *Mākslas metaforiskā valoda dod iespēju autoram zināmā mērā “maskēt” savu ideoloģisko tendenci. Ne velti reakcionārās koncepcijas, kuras atklātā formā masām nepieņemamas vai ātri zaudē popularitāti, sabiedriskai apziņai tiek uzstieptas ar mākslas darbu starpniecību*⁴⁶. Kā atceras izdevniecības “Liesma” galvenais redaktors Uldis Norietis: *Ulda Bērziņa “marinēšana” pietiekami ilgus gadus nebija parastā gaidīšana: viņa zemtekstu žuburus vienkārši nepieņēma “to ļautiņu, dziedātāju, dancotāju” stereotipi.*⁴⁷

U. Bērziņa radītā lingvistiskā realitāte nenoslēdzas sevī. Tā aktīvi transformē tās uzmanības ielokā nokļuvušo tagadnes realitāti, saslēdz to ar citām – bijušām un potenciālām realitātēm. Radīšanas akta brīdī notiek nenotikušo esmju rehabilitācija – laika atgriešana izejas punktā. Kad visas esmes potenciāli vienādi *ir* (vai *neir*). Tas ir vēstures atkalradīšanas patoss – kura daļa ir Latvijas vēstures at-spēlēšana līdz kādam tās pagrieziena punktam, kurā visu var sākt no jauna. Nevis oficiālā, pārkaulojusies vēsture, no kuras izmesti visi neatbilstošie notikumu varianti (lasi: interpretācijas), bet tā, kura var vēl tikai notikt – aktualizēties caur katra indivīda aktivitāti (*Bet laiks vēl ir*⁴⁸; *tu stāvi akmentiņus svied laiks tevī ir tu turi ciet tu esi tas kurš redz un mana tā ir tava darīšana*⁴⁹). Tā tad nevis abstraktas idejas (t. sk. šķiriskā apziņa u.tml.) virza vēsturi, bet cilvēki no miesas un asinīm. Turklāt ar visai raupjiem – „zemajai” pagānu kultūrai piederīgiem vaibstiem. Tādā veidā netieši tiek polemizēts ar socreālisma kanonam raksturīgā „pozitīvā” „idejas nesēja” varoņa cēlo vizuālo un psiholoģisko veidolu, kas aizgūts no klasicisma un romantisma estētikas.

Ulža Bērziņa dzejā valdošais laika modelis arī nesaskan ar socreālismā iebūvēto laika koncepciju, kas ir F. Hēgeļa lineārā progresa variants, kurā *pagātne lielākoties*

⁴⁵ *Briedis, R.* 70. gadu sākums: cenzūra un teksts. // Materiāli par pasaules strāvām latviešu literatūrā. Rīga: Zinātne, 1998, 83. lpp.

⁴⁶ *Goris, A.* Laikmetu izteicot. – Rīga: Liesma, 1982, 14. lpp.

⁴⁷ *Norietis U.* Pašpaļāvīgs miers kā neizmantota recepte. // Grāmatas aizkulises: Apceres, dokumenti, intervijas, atmiņas [sastādītājas: Rita Luginska, Saulcerīte Viese] – Rīga: Sol-vita. 2002 – 289. lpp.

⁴⁸ Tas pats dzejolis. Krāj.: Piemineklis kazai. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 16. lpp.

⁴⁹ Dievs skrien un laika ratu griež.. Krāj. Piemineklis kazai // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, – 64.lpp.

*kalpo par negatīvu fonu tagadnei*⁵⁰. Ulža Bērziņa dzejā valda laiku polifonija, kurā pats galvenais ir radīšanas – “mūžīgās tagadnes” laiks. Šajā subjektīvajā laikā projicējas arī citi laiki: mūžības rats, cikliskais gada ritums, vēsturiskais laiks, biogrāfiskais laiks.

Polemizējot ar dialektiskā materiālisma mācību par lineārā vēsturiskā laika (r)evolucionēšanu aizvien augstākās sabiedriskās formācijās līdz pat komunismam, kurā beigsies vēsture, Bērziņa savā dzejā atklāj šā laika ārdošo aspektu (*To, kas dzīvots bija, kā sniegputenis aprij entropija*⁵¹). Principā, cilvēka aktivitāte ir cīņa ar vēsturiskā laika entropiju (*ne vēsture: es pats uz savu roku, ne vēsture: te mēs, mēs priekšā vēsturei par vienu pašu sprīdi*⁵²). Turklāt šo entropiju visai skaidri var attiecināt uz laiku, kurā tapuši dzejoļi. Arī bailes par savas tautas eksistenci, tās spējām pārdzīvot katru nākamo vēstures ciklu nesaistās ar socreālisma slavināto atsevišķas tautas ieaugšanu lielajā padomju nācijā (*nevar redzēt cauri simt-semantiskiem stikliem, kas lai aiznes vēsti uz nākamajiem cikliem*⁵³).

Kā atsevišķa vēsturiskā laika sastāvdaļa Bērziņa pirmajā krājumā “Piemineklis kazai” parādās vidus laiks. Tieši šādā formā lietots – nevis “viduslaiki” bet “vidus laiks” – tas atklājas, arī kā Brežņeva stagnācijas sastingušās atmosfēras raksturojums (*Brēc dvēsele pēc ziepēm, grīda smird un slīd, niez kāja zābakā un putu prasa Jān*⁵⁴).

Tieši vēsturiskajā laikā ierakstītos mezglapunktos, kad izšķiras tautas liktenis, autora polemika ar socreālismu un valdošo iekārtu ir vispamanāmākā. Jo notikumi netiek traktēti no varas pieļautajām pozīcijām, bet no dzejas varoņa „es” un “anonīmu cilts” viedokļa. Un šim viedoklim nav nekā kopēja ar padomju ideoloģiju. Turklāt blakus oficiāli atļautiem (drukas aizliegums Latgalē; strēlnieki, 1905. gads) Bērziņa dzejā parādās vēstures posmi un tēmas, par kurām tolaik rakstīt bija riskanti – 1925. gads Pievolgā⁵⁵, vācu leģiona laiks⁵⁶, Afganistānas motīvs⁵⁷.

---

⁵⁰ Berelis, G. Latviešu literatūras vēsture: No pirmajiem rakstiem līdz 1999. Gadam – Rīga: Zvaigzne ABC, 1999, 115. lpp.

⁵¹ II. Cikls: Piemineklis donam Alfredo. Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 110. lpp.

⁵² „Zem četrām acīm...”. Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 91. lpp..

⁵³ „Te es. Te tu, te viņš...”. Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 76. lpp.

⁵⁴ Vidus laiks. Krāj.: Piemineklis kazai // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 31. lpp.

⁵⁵ Sorm-keremet. Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 101. lpp.

⁵⁶ Prozaizms lakstīgala. Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 122. lpp.; „Daudz ziņu pagaisīs...” Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 125. lpp.

⁵⁷ Folkloras mape no Kābulas. Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 100. lpp.

Arī dzejoļos, kur tiešāk parādās to tapšanas vēsturiskais laiks, ir manifestēta rūgstošā, it kā no zemes dzīlēm nākošā pretestība (*Rok dārzā kurmis, tumsa dīdzē dzīvi (..) purvi gruzd, tur leviatāns grozās miegā migā (..) tikai tas, ko pats viņš piedzemdēs, tam uzliks jūgu, rūgst un rosās dzīle, ķeburainām saknēm dzīve zīž, plok rāva, lēni ceļas apakš zemes kalns (..)*⁵⁸; *zem kolhoziem murd iežūdens (..)*⁵⁹). Turklāt, pat pašā sociāli “aktīvākajā” dzejolī “Un šajā sakarā...”⁶⁰ autors neidealizē tā varoni Pēteronu “trolejbusu nacionālistu”. Dzejolis ir tikpat “abpusgriezīgs” kā varai tā arī „puspatriotiem”.

Folkloras slāņu klātbūtne, to spēcīgais ieaudums Bērziņa dzejas struktūrā nav nekas unikāls 70. gadu dzejas kontekstā. Viņa kolēģu Knuta Skujenieka un Leona Brieža daiļradē folkloras tēlainība un valoda ir dabiska viņu poētikas sastāvdaļa. Par folkloras traktējumu neatbilstoši partijas noteiktajām vadlīnijām tolaik bargi izteikušies arī literatūras ideologi: *Metafiziska nacionālās kultūras savdabības izpratne neizbēgami traucē māksliniekam saskatīt dzīvē jaunās kvalitātes un līdz ar to pareizi un pilnvērtīgi attēlot dzīves attīstības procesu savā daiļradē*⁶¹. Taču tik atklātas padomju varas un pagāniskās pasaules pretstāvēšanas ainas kā Bērziņam laikam neatradīsim nevienā padomjlaiku Latvijā iznākušā dzejas krājumā. Runa ir par dzejoli „Sorm Keremet” (krājums „Poētisms baltkrievs”). *(..) jo mainījies pats laiks, jauns tagad stāsts, top cīņas kārtībā viss vecais gāzts, un cērt un cērt, un iebrūk debess loks, ko balstīja simt gadu Sormas koks (..)* Turklāt sižetā koka cirtējus no iracionālās kolektīvās bezapziņas dzīlēm piemeklē atmaksa: *(..) tur, tumšā sirdī, uzvar Sormas bērzs, un paiet gadu daž, – vai brīnums kāds, ka biedrs Jēkabsons ir nošauts notiesāts, ka vecais priekšsēdētājs miris traks, bet Abdulla no kara nepārnāks, – tā īstenību pieviļ Sormas bieds (..)*⁶²

Šādu, suverēnu atskaites punktu ieaudums Bērziņa dzejā un atteikšanās iemitināt sevī “iekšējo cenzoru”, kurš saskaņotu autora skatījumu uz folkloru, kultūru un vēsturi ar oficiālajām normām, noteica tās polemisko dabu ar socreālisma doktrīnām, kas vēl bija dzīvas abu dzejas krājumu publicēšanas laikā.

⁵⁸ „Rok dārzā kurmis...”. Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 103. lpp.

⁵⁹ „Zem kolhoziem murd iežūdens...” Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 129. lpp.

⁶⁰ Krāj. : Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 139. lpp.

⁶¹ Goris, A. Laikmetu izteicot. – Rīga: Liesma, 1982, 13. lpp.

⁶² Sorm-keremet. Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 101. lpp.

Promocijas darba nodaļa „Teksts” ļauj secināt, ka U. Bērziņa dzejā valoda pastāv kā īpaša realitāte, kurai pakļauta autora biogrāfiskās pieredzes realitāte. Šādai koncepcijai pamatā ir gan dzejnieka bērnības pieredze, saskaroties ar literatūras pasauli, gan laikmeta situācija, ar kuru sakrita U. Bērziņa poētikas veidošanās laiks. 20. gadu nogalē gan Rietumos gan Austrumu bloka valstīs literatūra un literatūrzinātne aizvien izteiktāk pievērsās valodai un tekstam kā īpašai realitātei. Rietumos teksta primaritāti pret realitāti un apziņu formulēja poststrukturālisma teorētiķi. Padomju Savienībā literāru tekstu kā īpašu strukturālu veidojumu ārpus uzspiestā ideoloģiskā konteksta pētīja Maskavas-Tartu semiotikas skolas pārstāvji. Par spilgtāko izpausmi jaunajām tendencēm Latvijas literatūrā tolaik kļuva U. Bērziņa dzeja. Arī U. Bērziņa dzejas tekstu grafiskais veidols – sleja, tukšie laukumi slejās u. c. paņēmieni – uzsver tekstu kā fizisku, taustāmu realitāti, paplašina dzejas jēgas lauku un kļūst par vēl vienu teksta polifonijas elementu.

Taču U. Bērziņa dzeju, kaut arī tajā varētu saskatīt dažas postmodernisma iezīmes, nebūtu korekti postmodernu, jo atšķirībā no Rietumeiropas postmodernisma teorētiķu neuzticības metavēstījumiem, skaidrojošajām sistēmām, kuras organizē buržuāzisko sabiedrību, Austrumeiropā, t. sk. Latvijā autoritārās varas un mākslas attiecību dēļ veidojas cita pozīcija. Literatūra, tās nonkonformistiskajās izpausmēs veido alternatīvu varas diskursam, savu metavēstījumu.

U. Bērziņa dzeja padomju gados un īpaši 20. gadsimta 70. gados (stagnācijas ziedu laikos) bija izaicinājums padomju režīma ideoloģiskajām nostādnēm un sociālistiskā reālisma kanonam.

2. Telpa

Telpa U. Bērziņa dzejā spēlē ārkārtīgi svarīgu lomu. Pirmkārt, tā pastāv pāri ar otru svarīgu U. Bērziņa dzejas aspektu – laiku, tiem kopā veidojot laiktelpu. Otrkārt, arī tad, kad telpas jēdziens netiek lietots, to dzejolī reprezentē tādi telpas reprezentanti kā *vieta*, *Visums*, *pasaule* vai tās atsevišķas (mitoloģiskajai un ikdienišķai izpratnei iezīmīgas) daļas – *pazeme*, *virszeme*, *debesis*. Turklāt bieži pazeme un debesis U. Bērziņa dzejā tiek minētas līdzās, šādi iezīmējot mitoloģiskā pasaules modeļa struktūras apakšējo un augšējo robežu. Runājot par telpas modeli U. Bērziņa dzejā, jāatzīmē, ka tajā ir iedzīvināta mitoloģiskā trīspakāpju struktūra, kurā rodama lielākā daļa šai struktūrai piederīgo elementu. Lielākā vai mazākā mērā tie parādās vairumā U. Bērziņa dzejoļu.

2.1. Telpa kā jēdziens

Savdabīgi U. Bērziņa dzejā tiek lietots jēdziens „telpa”. Šim statistiskajam abstraktajam jēdzienam U. Bērziņa dzejā tiek piešķirtas īpašības, kas to padara negaidīti dinamisku un taustāmu. Telpa iegūst materiālas īpašības – tā var *plesties*, *sarauties*, *atkāpties*, *bēgt*, *liekdamies čīkstēt*, *satecēt delnā*, *sadegt mutē*. No tās pat tiek darināts darbības vārds „telpot” (*sirds vielo*, *politika telpo*⁶³) Telpas eksistenciālais pārdzīvojums U. Bērziņa dzejā vienlaikus ir tverams ar jutekļiem. Arī telpas abstraktums un svešatnums cilvēka pasaulei tiek iezīmēts ar īpašībām un norisēm, kas nes negatīvu nozīmi un tomēr ir tēlaini priekšstatāmas (*Irst viela*, *plešas telpa*⁶⁴; *nosauc, tad atkāpsies telpa aklā*⁶⁵; *vai bezlaika telpā tu viens (..)?*⁶⁶). Šajā aspektā telpa parādās kā svešā, neapgūtā, dzīvam cilvēkam nemājīgā telpa, kuru jāaptver, jāpiejaucē, veicot maģiskas darbības – uzminot un nosaucot īsto vārdu, šādi

⁶³ „Stāv pateikts pašā debess malā...”. Krāj.: Nenotikušie atentāti // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 163. lpp.

⁶⁴ „Te es. Te tu, te viņš...”. Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 76. lpp.

⁶⁵ Jakutija. Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 82. lpp.

⁶⁶ Biedram Zaļkalnam, cilvēkam kuģim. Krāj.: Laiks. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 305. lpp.

atslēdzot svešas, neapgūtas valodas telpu (Jakutija⁶⁷; Neprazdams Gruzijā⁶⁸). Šādā veidā abstraktais jēdziens „telpa” tiek apgūts un iekļauts cilvēku ikdienas pasaules un arī mītiskajā pasaules modelī.

Bērziņa dzejā telpas kustīgums, mainība tai piešķir īpašības, kas telpu saista ar laiku. Kā jau iepriekš teikts, tā veido pāri „telpa-laiks” un ir viena no abām laiktelpas sastāvdaļām. Arī pāra viena vai otra elementa izgaišanas, prombūtnes iezīmējumi (*Tā patiesība/ (..)/ Kur palika / (..) / Netelpā, netelpā, netelpā – tikai vārdā, nebūt ne laikā*⁶⁹; *vai bezlaika telpā tu viens, Nete*⁷⁰; *Laiks, tu beidzot man vaļā. Telpa ir aizvērusies*⁷¹) aktualizē šo elementu svarīgumu, neatraujamību vienam no otra.

Vēl viena svarīga telpas īpatnība ir tās saistība ar cilvēka ķermeni. Jau pieminētā telpas transformēšanās (*delnā satek telpa*⁷²; *telpa sadeg mutē sārtā*⁷³) saskarē ar cilvēka mērogu to it kā sakausē ar cilvēka mikrokosmu, iesakņo tajā.

2. 2. Zeme, pazeme.

Kā savā rakstā „Dievs pārteicies.. uz brīdi telpa mana”⁷⁴ atzīmējusi literatūrzinātniece R. Veidemane, U. Bērziņa tēlu sistēmā pārsvars ir zemes stihijai (savukārt Leonam Briedim – uguns, Jānim Rokpelnim – gaiss, Dagnijai Dreikai – ūdens). Taču U. Bērziņam zeme ir negaidīti dinamisks elements. Kā kādā sarunā man stāstījis pats U. Bērziņš – iedomājot par pasaules izcelšanos, viņu ir fascinējis brīdis, kad Visums vēl atradies vienā blīvā punktā (“savilkts kā dūrē”) un tad pēkšņi sprādzis⁷⁵. Zeme un tās blīvākā sastāvdaļa – akmens (arī svarīgs tēls U. Bērziņa poētikā) pastāv ciešā radniecībā ar uguns elementu (lavu) (*verd speltē pods, dveš milzu krāsnīm elle, sprēgā garoza (..), purvi gruzd, tur leviatāns grozās miegā migā*⁷⁶;

⁶⁷ Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 82. lpp.

⁶⁸ Krāj.: Nenotikušie atentāti // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 210. lpp.

⁶⁹ Krāj.: Nenotikušie atentāti // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 276. lpp.

⁷⁰ Biedram Zaļkalnam, cilvēkam kuģim. Krāj.: Laiks. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 305. lpp.

⁷¹ „Cauri gaisam es slepens dievs...”. Krāj.: Laiks. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 315. lpp.

⁷² Samizdatu lasot. Krāj.: Nenotikušie atentāti // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 148. lpp.

⁷³ Laima Muktupāvela preses ballē. Krāj.: Maijs debešos. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 501. lpp.

⁷⁴ Karogs, 2002, Nr. 7, 73. lpp.

⁷⁵ *Salējs, M.* U. Bērziņš // Latviešu dzejnieku portreti: Robežu šķērsotāji, robežu sargi – Rīga: Zinātne, 164. lpp.

⁷⁶ „Rok dārzā kurmis...”. Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 103. lpp.

*zeme kust un izverd akmeņus*⁷⁷; *Es (ak, zem zaļās zemes te kā / Kalns ugunsvēmīgs!)*⁷⁸) un tālākā asociatīvā saiknē – ar plūstošu ūdeni – apakšzemes straumēm (*kā apakšzemes pali neoloģisms NĒNĒ*⁷⁹), kuram, tāpat kā lavas straumei (un vēl vienam analogam – asins straumei cilvēka ķermenī), vienojošais ir kustīgā, plūstošā enerģija, kas lauž ceļu cauri zemes slāņiem.

Spilgti un ietilpīgi U. Bērziņa dzejā iezīmēta dzīles dimensija, kas murd un rosās zem redzamās zemes virsmas (*dzīlē, zem tās plānās šķēles, ko sauc par Latviju*⁸⁰; *zem kolhoziem murd iežūdens*⁸¹). Šādā veidā atklājas, ka ikdienišķā realitāte ir tikai plāna kārtiņa, zem kuras atrodas gan sablīvējušies senie, t. sk. gan pirmscilvēcīgo esmju slāņi (*brēc augšā cīrulis, bet nejūt lejā lemess tos tauriņus, kas lidinās zem zemes*⁸²), gan iepriekšējo paaudžu pīšļi un mirušās esmes (veļi), gan latviešu un pasaules mitoloģijai piederīgās htoniskās radības – velns, pele, kurmis, tārps, leviatāns u. c., gan bijušo civilizāciju arheoloģiskās pārpalikas.

Te jāatzīmē, ka otrs mītisks pazemes analogs U. Bērziņa dzejā ir jūras dzelme:

uz Hanzas mucām dzelme blīva, melna.

(Tur locījumi nenokāpj,

ne dziesmas.

Mēmi tur

*pie vīra vīrs.*⁸³

Pastāv arī citi ar ūdens dzīli saistīti vietu tēli – akacis, aka, avots, purvs –, kas vienlaikus piesaistīti arī zemes dzīlei. Šie tēli nodrošina iespēju caur sevi ieskatīties gan zemes dzīlē, gan arī šajos tēlos atspoguļotajā debess dzīlē. Bez tam (tāpat kā kapi) šīs vietas ir vērti, pa kuriem pazemes iemītnieki (velns un veļi) nokļūst virszemē un atgriežas atpakaļ pazemē.

Zeme ir zemapzinīgo arhetipisko spēku mītnesvieta, no kuras aug uz augšu, uz gaismu tumsā dzemdētais un glabātais. Savā ziņā zeme U. Bērziņam kļūst arī par valodas metaforu, tādā nozīmē, ka arī pirmajā acu uzmetienā ikdienišķi vārdi glabā

⁷⁷ Abdulhaja Ulaševa trīs sapņi. Krāj.: Pieminēklis kazai // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 65. lpp.

⁷⁸ „Es protestiem un pretestiem...”. Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 92. lpp.

⁷⁹ Ziemā skolā. Krāj.: Pieminēklis kazai // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 74. lpp.

⁸⁰ „Tas trako aprīlī...”. Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 77. lpp.

⁸¹ „Zem kolhoziem murd iežūdens...” Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 129. lpp.

⁸² Pāparde. Krāj.: Pieminēklis kazai // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 63. lpp.

⁸³ Locījumi un dziesmas. Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 113. lpp.

senas, aizmirstas, pirmatnējas nozīmes. Tāpat zeme ir arī kolektīvās bezapziņas simbols, arhetipiskas enerģijas glabātāja.

Bērziņa dzejā iezīmēta gara izaugšana no pazemes, elles un tiekšanās augot sasniegt debesis pēc analogijas ar zemapziņā paslēptās esmes daļas tiekšanos izlauzties apziņā, lai beidzot tā taptu nosaukta vārdā un iegūtu veidolu. Tādēļ zemes aktivitāte ir radniecīga sapņa sfēras pārvarīgajai aktivitātei U. Bērziņa dzejā.

Šī aktivitāte iezīmē U. Bērziņam svarīgo zemes stihijas saistību ar garu. Gars U. Bērziņa dzejā ir neparasti vielisks. Šī īpatnība izpaužas tādā aspektā, ka gars virszemē visbiežāk izlaužas kā augu valsts pārstāvis vai tā daļa – asns, stiebrs, puķe, dadzis, nātre, paparde. Tādā veidā gars zināmā mērā atkārtoti pasaules koka funkciju, tikai ar to starpību, ka manifestējas mazākā mērogā – kā stāds⁸⁴, nezāle (dadzis, nātre⁸⁵) (“elle stiebrā stīdz”⁸⁶). Zinot šo īpatnību, skaidrāks kļūst tēls *kašos sazeļ mieži*⁸⁷. Šādā aspektā arī uzskatāma kļūst gara saistība ar htonisko pasauli, kurā mīt veļi (*kad miroņi iztvan no stiebriem un sastopas elpā*⁸⁸). Tādēļ likumsakarīgi, ka visintensīvākā gara aktivitāte U. Bērziņa dzejā lokalizēta vietās kur guļ aprakts mirušais/nokautais – mežā, purvā, kapsētā.

U. Bērziņa dzejā sastopamo florālo tēlu kontekstā jāpiezīmē, ka arī puķe U. Bērziņa poētikā ir tēls, kas saistīts ar visām trim mītiskā pasaules modeļa vertikālās struktūras daļām. Gan iemiesodama mirušo dvēseli (*tundrā, kur visu vasaru trūd, kur pavasaros laužas no zemes, kur jūnija vidū ik miklai un vārīgai puķei ir Māra un Mudīte vārdā*⁸⁹ – te iešifrēta arī neuzbāzīga asociācija par Sibīrijā bojāgājušo latviešu dvēselēm), gan piederību virszemes florai, gan ar debesīm – un tas, saskaņā ar U. Bērziņa dzejā valdošo lingvistisko realitāti realizējas caur saikni, kāda ir iedibināta starp rudens puķes asteres un latīņu vārda *astra* (zvaigzne) nosaukumu (Dzejolis par asterēm⁹⁰; Astras.⁹¹). Šo aspektu savulaik ir lieliski analizējis literatūras kritiķis Gundars Pļavkalns: *Piemēram, virspusē jokdarīgs un rotaļīgs, bet dziļākos slāņos skumīgi nopietns ir „Dzejolis par asterēm”(..). Strēlnieku (Rīgas pašpuiku) dažādās*

⁸⁴ Skat.: *J.Kursīte*. Latviešu priekšstati par pasaules un cilvēka rašanos (kosmogonija un antropogonija). //Latviešu folklorā mītu spoguļi – Rīga: Zinātne, 1996, 29. lpp.

⁸⁵ *Usnes, dadži, nātres ir haosa pasaules elementi* (..) (..) *dadzis un nātre – saistīti arī ar auglību*. // *Kursīte J.* Mītiskais folklorā, literatūrā, mākslā – Rīga: Zinātne, 1999, 157.-158. lpp.

⁸⁶ Krāj.: *Nenotikušie atentāti* // Dzeja – Rīga: Atēna, 2004, 259. lpp.

⁸⁷ „(Kur Jumis palicis?)...” Krāj.: *Poētisms baltkrievs* // Dzeja – Rīga: Atēna, 2004, 104. lpp.

⁸⁸ „Pēc lietus...” Krāj.: *Poētisms baltkrievs* // Dzeja – Rīga: Atēna, 2004, 89. lpp.

⁸⁹ *Uz ziemeļiem*. Krāj.: *Poētisms baltkrievs* // Dzeja – Rīga: Atēna, 2004, 81. lpp.

⁹⁰ Krāj.: *Piemineklis kazai* // Dzeja – Rīga: Atēna, 2004, 197. lpp.

⁹¹ Krāj.: *Poētisms baltkrievs* // Dzeja – Rīga: Atēna, 2004, 56. lpp.

izdarības te asociētas ar dažādu krāsu asterēm; krāsas kvēlošana pakāpeniski samazinās („sārtas”, „mēļas”, „zilas”, „baltas”); kad parādās spokainais kritušo gājiens, arī asteres ir spokaini bezkrāsainas, nedzīvas vai nenozīmīgas. Tādēļ „kādas”(..). Asterēm nozīmīga loma arī krājuma „Poētisms baltkrievs” svešādajā dzejolī „Astras” (..). Cik noprotams, autors iztēlojas sevi kā mirušo, kas citā gadsimtā redz (paceldams „netiešās” acis „caur māliem”) augstu, asteres, astras (zvaigznes) (..) ⁹².

U. Bērziņa dzejas kontekstā neparasti, ka puķes tēls (tāpat kā mazā zēna – arhetipisks paša autora bērņības tēla iemiesojums) saglabā latviešu dzejas tradīcijai raksturīgo trausluma, maiguma oreolu. Var teikt, autora izteikti vīrišķīgajā dzejas pasaulē, kurā var atrast uz vienas rokas pirkstiem saskaitāmus tekstus, kuros kaut attālināti būtu saskatāma līdzība ar mīlestības dzejoļiem, puķe ir laikam gan vienīgais tēls, kurā tik maigi un bijīgi personificēta sieviete (skat. iepriekšējo dzejas citātu).

Nobeidzot nodaļu, jāmin vēl viens aspekts, kas U. Bērziņa dzejā zemes elementam piešķir dinamiku. Tas ir nojēgums par zemi (zemeslodi), kas griežas. Zemes tēls šajā aspektā tiek traktēts ne tikai tradicionālajos mitoloģijas ietvaros, bet arī kā planetārs lielums, šādi kļūstot par mūsdienu kosmoloģisko priekšstatu daļu.

2.3. Virszeme

Virszeme U. Bērziņa dzejā ir cilvēka dzīves sfēra, vieta, kur realizējas cilvēka šīs dzīves aktivitāte un kurā cilvēka dzīves laiks saduras/pārklājas ar vēsturisko un mītisko laiku. Virszemes pasaulē, kurā valda horizontālais izplatījums, norisinās gan lineārā (vēsturiskā) laika plūdums, gan cikliskā (kalendārā) laika riņķojums, savā ziņā būdams izomorfs horizontālās telpas īpašībām. Ar telpai raksturīgiem jēdzieniem būdams iekodēts jau valodā un mitoloģiskajos priekšstatos, arī U. Bērziņa dzejā šis laiks attiecībā pret cilvēku iegūst virszemes izplatījuma iezīmes – pa to iespējams ceļot turp un atpakaļ (dz. „Krišjānis Barons”⁹³). Šķērslis, kas apgrūtina piekļūšanu vienam vai otram šīs horizontālās laiktelpas punktam, kā arī apgrūtina tā

⁹² Pļavkalns, G. Patvaļīga dzeja: [par Ulda Bērziņa dzejoļu krāj. "Pieminēklis kazai" (Rīga, 1980) un "Poētisms baltkrievs" (Rīga, 1984): pārpubl. no ž. "Jaunā Gaita" Nr.169 (1988 okt.)] // Kritikas gadagrāmata, 1992, 19.[laid.], 211. lpp.

⁹³ Krāj.: Pieminēklis kazai // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 58. lpp.

saredzēšanu/sadzirdēšanu, ir attālums, kuram piemīt atmosfēriskas/vieliskas īpašības (*kas priekšā tumsā staigā/ Es nedzirdu, ko klaigā*⁹⁴; *un nevar redzēt cauri simt-semantiskiem stikliem, kas lai aiznes vēsti uz turpmākajiem cikliem*⁹⁵; *Pusgadsimtu uz priekšu šķitās dzirksts, tak zuda*⁹⁶). Nākotnes laikam arī piemīt tāda īpatnība kā gaismas trūkums, neiespējamība nākotnes tumsā kaut ko saskatīt (*mēs priekšā vēsturei par vienu īsu sprīdi (o, kāda tumsa!)*⁹⁷). Šajā aspektā nākotne zināmā mērā ir izomorfa tukšajai, abstraktajai debesu telpai, kas plešas pāri cilvēka apdzīvotajam kosmosam. Tiekšanās apgūt, cilvēciskot nākotnes telpu ir analogiska tiecībai aizsniegt svešo debesu telpu (par šo tēmu skat. nodaļu *Debesis un svešā telpa*). Viens no šādas apgūšanas, koordināšu atskaites punktu iezīmēšanas piemēriem nākotnē ir noteikta nākotnes gada vai mēneša minēšana (*Nāk bariem mūžība kā lezgīni no kalna, divtūkstoš sestais gads*⁹⁸; *bet Sešpadsmitais? – sestais? – sestais? – sestais?*⁹⁹).

Taču, runājot par virszemi U. Bērziņa dzejā, jāņem vērā, ka papildus šim plaknes jēdzienam pastāv izliektās telpas jēdziens, kas uzslāņo mītiskajam pasaules modelim mūsdienu fizikas izpratni par telpu. Par to signalizē tādi tēli un norises kā zemes griešanās (Prozaisms lakstīgala¹⁰⁰; Piecpadsmīt.¹⁰¹; Autostops.¹⁰²), dzejas personas kustība pa izliekto zemes virsmu („Sākumā ir auksta spoža nakts...”¹⁰³; Maijs debešos¹⁰⁴; Autostops¹⁰⁵), kas ikdienišķajai (cilvēka mērogam pierastajai) un mītiskajai telpai uzslāņo neeiklīdisko koordinātu sistēmu, kurā iespējams krustoties paralēlām taisnēm. Līdz ar to arī iespējams laiktelpas izliekums – pagātnes un nākotnes laiku sastapšanās un pārklāšanās. Turklāt zemes virsmas izliekums šādā aspektā var tikt uztverts gan horizontālei, gan vertikālei piederīgs (skat. nod. *Sapņanaks-radīšanas laiks*), šādā veidā kļūstot par šo abu koordinātu asu sintēzi.

Tieši horizontālā izplatījuma gadījumā U. Bērziņa dzejā izpaužas mītiskie priekšstati par telpas sadalījumu *cilvēka individuālā ķermeņa jeb mikrokosmosa, makrokosmosa jeb Visuma un realitātes, kura atrodas starp cilvēku un Visumu* -

⁹⁴ Pusvadītājs. Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 71. lpp.

⁹⁵ “Te es. Te tu, te viņš...”. Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 76. lpp.

⁹⁶ Rainis priedēs. Krāj.: Nenotikušie atentāti // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 279. lpp.

⁹⁷ „Zem četrām acīm...”. Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 91. lpp.

⁹⁸ Naksneniece. Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 132. lpp.

⁹⁹ turpat

¹⁰⁰ Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 122. lpp.

¹⁰¹ Krāj.: Nenotikušie atentāti // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 220. lpp.

¹⁰² turpat, 217. lpp.

¹⁰³ Krāj.: Pieminēklis kazai // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 47. lpp.

¹⁰⁴ Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 73. lpp.

¹⁰⁵ Krāj.: Nenotikušie atentāti // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 186. lpp.

*mezokosmosa (mesocosm), (..)– cilvēka sabiedrības – līmeņos.*¹⁰⁶ (par cilvēka ķermeni kā atskaites punktu skat. nod. *Laiks, telpa un vēsts*).

Cilvēka mazākā dzīves telpa – robežojas ar istabu. Taču – zīmīgi – U. Bērziņa dzejas telpā sastopami vien daži istabai piederīgi elementi – galds, lampa (lampas mestais gaismas loks), durvis, logs. Citi elementi – piem., gulta, krēsls u.c. – nav sastopami, jo tiem U. Bērziņa poētikā nav simboliskās noslodzes. Par gultas ekvivalentu U. Bērziņa dzejā savā ziņā kļūst zārks – sava veida starptelpa starp dzīvo un mirušo pasauli (Ziņģe¹⁰⁷; VII (Uģim Brikmanim, Ltd)¹⁰⁸). Subjekts, kas atrodas zārkā nav miris, bet iemieso gara aktivitāti arī bēru situācijā, šādā veidā bērēm iegūstot vēl vienu – ķekatu/budēļu laika, citiem vārdiem – karnevālisko dimensiju. Taču pievērsīsimies simboliskajai funkcijai, kuru veic galds, lampa (lampas mestais gaismas loks), durvis, logs.

Galds U. Bērziņa dzejā ir gan rakstāmgalds – cilvēka radošās aktivitātes simbols (dzejas „es” redz savus kultūrvaroņus Raini, Krišjāni Baronu sēžam pie galda lampas gaismas lokā) –, gan saimes galds, pie kura sastopas dzīvie un mirušie (te iezīmējas galda kā dažādu laiku sasaistītāja funkcija, šādā veidā aktualizējot noteiktu kalendārā laika posmu – veļu laiku). Kā dzīvei svarīgu norišu vieta galds iezīmē cilvēka (gan zemkopja, gan dzejnieka) pasaules centru, t. sk. arī pazemes un debesu sfēru savienotāju (Dāglardžas motīvs¹⁰⁹). Kopā ar galdu aktualizēta lampas – gaismasnesējas funkcija, kas saistīta ar nakts/sapņa un radošās aktivitātes laiku, šādā veidā kļūstot par cilvēka apziņas gaismas simbolu. Turklāt lampas/spuldzes gaismas loks nodala radošās realitātes telpu, kurā pastāv dzejas varonis (kas var nesakrist ar dzejas „es”), no tumšās nakts telpas, kurā atrodas gan dzejas „es” (resp. U. Bērziņš kā autors dzejoļos „Krišjānis Barons”¹¹⁰; „Rainis priedēs”¹¹¹), kurš apciemo savus dzejas varoņus, no viņu viedokļa būdams velis, gan pārdabiskās pasaules iemītnieki – velns, Veinemeinens, mirušais laikabiedrs Uldis Leinerts. Spuldzes gaismas loks kļūst par tuvāko robežu, kas nodala (un vienlaikus savieno) cilvēka eksistences telpu no pārdabiskās/ ārpuscilvēciskās telpas.

¹⁰⁶ *Lincoln, B. Myth, Cosmos and society. Indo-European Themes of Creation and destruction – Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1986, P. 4.*

¹⁰⁷ Krāj.: Piemineklis kazai // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 38. lpp.

¹⁰⁸ Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 567. lpp.

¹⁰⁹ Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 143. lpp.

¹¹⁰ Krāj.: Piemineklis kazai // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 58. lpp.

¹¹¹ Krāj.: Nenotikušie atentāti // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 279. lpp.

Durvis ir pāreja starp iekšējo dzīvestelpu (istabu) un ārējo dzīvestelpu, kas ved uz dzimtas (sēta), tautas (lauku kultūrainava, pilsēta) un, tālāk, dabas pasauli. U. Bērziņa poētikā specifiski ir tas, ka durvju tēlā nav akcentēta norobežošanas/sargāšanas funkcija (resp. durvis kā sargs pret svešo/ļauņo), bet tās vietā akcentēta funkcija, kas nodrošina pāriešanu no iekšējās telpas ārējā. Tā manifestējas divos virzienos: dzejasvaroņa ārupvirzībā no mazās dzīves telpas uz pasauli (plauksta, sirds, dziesmas sišana durvīs – tiecība šo šķērslī pārvarēt ar spēku – ciklā „Četri gadalaiki”¹¹² un poēmā „Krišjānis Barons”¹¹³) un cilvēku, veļu, dievību iekšupvirzībā uz iekšējo dzīvestelpu. Jāatzīmē, ka durvis un sienas U. Bērziņa pirmajos trīs krājumos parādās arī kā bezizejas, strupceļa, telpas totālas ierobežotības simbols, kas jāsagrauj, jāpārvar ar fizisku darbību (kā jau atzīmējusi literatūrzinātniece R. Veidemane¹¹⁴, U. Bērziņam garīgo aktivitāti izteic fiziskas darbības attēlojums).

Loga funkcija ir gan radniecīga durvju funkcijai, gan atšķiras no tās. Abu uzdevums ir divējāds – gan nodrošināt kontaktu starp iekšējo telpu ar ārējo, gan vienu no otras nodalīt. Taču, ja durvis nodrošina būtņu fizisku pārvietošanos starp abām telpām, tad logs kļūst par netieša kontakta nodrošinātāju, vienlaikus liedzot kontakta dalībnieku fizisku saskarsmi, viena kontakta dalībnieka iekļūšanu otra dalībnieka telpā, jo starp abiem dalībniekiem pastāv caurspīdīga robeža – loga rūts. Lielākajā U. Bērziņa dzejas daļā logs parādās kā logs uz ār pasauli, jo dzejas subjekta lokalizācija šajos gadījumos ir iekštelpa. Turklāt logs daudz izteiktāk nekā durvis darbojas kā kontakta nodrošinātājs starp dažādām laiktelpām. Iekšējā telpā pastāv dzejas subjekta nosacītais tagadnes laiks, bet ārējā telpa attiecībā pret subjektu ir pagātnes vai nākotnes laiks, vai mītiskais laiks, kas šos laikus apvieno (Abdulhaja Ulaševa trīs sapņi¹¹⁵). Dzejolī „Maijs debešos”¹¹⁶ istabas un loga tēli iegūst vēl vienu simbolisku paplašinājumu. Pāri to primārajām nozīmēm pārklājas citas. Tumšā istaba kļūst par debesu tumšās nakts puses – zemzvaigžņu pasaules metonīmiju, bet logs (*zaļzilaiss gaišais logs*) kļūst par debesu ausmas puses – dieviem piederošās gaišās telpas metonīmiju, šādā veidā iegūstot sakrālu nozīmi. Taču logam U. Bērziņa dzejā ir vēl plašākas un neparastākas asociatīvās saiknes ar tādiem tēliem kā bilde (resp., ģimēne), ekrāns – vēl tālākā asociatīvā saiknē – lapa, uz kuras drukāts teksts (Ilgas

¹¹² Krāj.: Piemineklis kazai // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 44. lpp.

¹¹³ Krāj.: Piemineklis kazai // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 58. lpp.

¹¹⁴ Veidemane, R. Uzturēt debesis spēkā: Pārdoms par mūsdienu dzejas pozitīvo varoni // Literatūra un Māksla, 1983. g. 28. janv.

¹¹⁵ Abdulhaja Ulaševa trīs sapņi. Krāj.: Piemineklis kazai // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 65. lpp.

¹¹⁶ Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 73. lpp.

pēc dzejoļa sacerēšanas¹¹⁷; Sapnī: piesprausts pie plaukta L. Brieža kajītē¹¹⁸). Šie, nupat minētie tēli kļūst par laukumu, kurā projicēties sapnim/kinofilmam. Līdzās tiešiem šīs saistības pieminējumiem dzejā (Acu dzīlēs¹¹⁹; Arhetips¹²⁰) pastāv arī tāda tēla transformācija kā bildes atdzīvošanās (*Nokāpj no sienas bilde pasmīn – Valdemāra auzas*¹²¹; *kā polka bilde lec no sienas*¹²²). Šādā veidā tēlu grupa – logs, ekrāns, bilde, teksta lapa – iezīmē robežu, uz kuras cilvēka dvēseles realitāte sastopas ar viņpusējo realitāti, kas cilvēka dvēseles realitātē manifestējas kā sapnis/ kinofilma. Šī robeža vieno (ļaujot saskatīt viņpusējo realitāti) un šķir (ekrāna nodzišana, sapņa noriņu apraušanās, droša abpusēja kontakta mājīgums ar realitāti otrpus loga, ekrāna, no viena laika otrā sūtītas vēsts nepilnīga nonākšana līdz adresātam).

Kā īpaša telpa līdzās citām telpām (istabai, saimes telpai, krogum) U. Bērziņa dzejā ar semantisku slodzi ir apveltīta klase, augstskolas auditorija. Šī telpa pat vairāk nekā citas U. Bērziņa dzejā minētās telpas ir saistīta ar sapņa realitāti, šādā veidā kļūstama par pasaules-dzīves-skolas simbolu. Sapņa savādotajā realitātē klase kļūst par vietu, kur mācīšanās process pārvēršas fantasmagoriskā norisē, kurā tiek nojauktas ikdienišķās laiktelpas noriņu secība (*vēl pāris minūtes līdz stundas beigām; sit pie loga zars./ Laiks izdalīts uz divi, tek lēnāk. / (..) / Laiks, izdalīts ar trīs, tek atpakaļ. Zars rūk par asnu, neatplaukst un satek sēklā. – Sapnī.*¹²³; *un subjektīvā telpa čīkst liekdamās ap viņiem*¹²⁴), kurā iemācāmie abstraktie jēdzieni iegūst konkrētas vienlaikus rēģainas aprises (Sapnī.¹²⁵; „Politekonomija”¹²⁶), kurā *kolektīvās pieredzes dažāda dziļuma slāņi*¹²⁷ kļūst par sapņa/klases saturu (Ziemā skolā.¹²⁸; Pulkstens¹²⁹; II. Cikls: Piemineklis donam Alfredo¹³⁰; 1940 maijs. Jēkaba Zaikova koncentrētā ģeogrāfijas stunda¹³¹).

¹¹⁷ Krāj.: Nenotikušie atentāti // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 230. lpp.

¹¹⁸ Krāj.: Nozagtie velosipēdi, // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 406. lpp.

¹¹⁹ Krāj.: Nenotikušie atentāti // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 229. lpp.

¹²⁰ Krāj.: Laiks. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 342. lpp.

¹²¹ Krāj.: Piemineklis kazai. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 56. lpp.

¹²² Dons Alfredo atvadās no nepadarītā darba. Cikls: Piemineklis donam Alfredo. Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 115. lpp.

¹²³ Krāj.: Piemineklis kazai // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 19. lpp.

¹²⁴ Politekonomija. Krāj.: Nenotikušie atentāti // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 228. lpp.

¹²⁵ Krāj.: Piemineklis kazai // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, – 1974, 19. lpp.

¹²⁶ Krāj.: Nenotikušie atentāti // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 228. lpp.

¹²⁷ Čaklā, I. Minūtes, gadi un citi Ulda Bērziņa dzejas laiki. // Avots, 1991, Jūl./Aug., 26. lpp.

¹²⁸ Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 153. lpp.

¹²⁹ turpat, 75. lpp.

¹³⁰ turpat, 110. lpp.

¹³¹ Krāj.: Maijs debešos. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 505. lpp.

Horizontālā izplatījuma elementu proporciju pakāpeniskas un konsekventas izmaiņas vērojamas U. Bērziņa krājumos, sākot ar *Pieminekli kazai* un beidzot ar *Laiku*. Ja pirmajā krājumā *Piemineklis kazai*¹³² līdzās latviskās gadskārtas (cikliskā laika) dominantei lauvas tiesu aizņem arī latviešu folklorai raksturīgā topogrāfija – gan mājas (līdz ar istabu un tās vidi), sētas tēls, gan ainava, kurā pavīd *Rīga, Daugava, jelgavas, Vāczeme*, tālākiem ārpuslatvijas vietvārdiem parādotes tikai vienu reizi (*Damaska, Ēģipte, Sāmu sala, Maskava* u. c.), tad ar katru nākamo krājumu dzejas telpa aizvien vairāk piesātinās gan ar konkrētiem Latvijas vietvārdiem (sākot ar krāj. *Poētisms baltkrievs*¹³³), gan Eirāzijas reģiona vietvārdiem un kultūrvēsturiskajām reālijām. Trešā krājumā, salīdzinot ar iepriekšējiem, iezīmīgāks kļūst Rīgas tēls, arī tādēļ, ka tas ir saistīts ar vēsturiskā laika un Latvijas vēstures notikumu dominantī. Savukārt ar krājumu *Laiks*¹³⁴ dzejā biežāk parādās dzejoļa piesaiste konkrētai ģeogrāfiskai vietai, kurā tas ir tapis. Tas atspoguļojas ne tikai reālijās, kas sastopamas konkrētā dzejolī, bet arī tādā aspektā, ka blakus dzejoļa datējumam konsekventi minētas arī konkrētās ģeogrāfiskās vietas nosaukums, kurā dzejolis tapis. Tas kļūst par iezīmīgu šā krājuma poētikas papildakcentu. Vēlākos krājumos šis princips vairs netiek konsekventi ieturēts.

Horizontālās telpas struktūras īpatnība U. Bērziņa dzejā (īpaši pirmajos trijos krājumos) ir tā, ka cilvēka un gara aktivitātes vektors ir vērsts no iekšpuses uz āru, izlaužoties no ierobežotā mikrokosma virzienā uz makrokosmu. Pateicoties šim vektoram tiek pārvarēts zemkopju kultūrai raksturīgais pasaules horizontālās telpas nošķirums kultūrvides telpā un savvaļas dabas telpā¹³⁵ (kā dzejolī „Koncerts vecajā augstskolā”¹³⁶), gan nomadu kultūrai iezīmīgo tieksmi pārkāpt šo kultūras un svešās dabas pasaules robežu.

Atzīmējot horizontālās virszemes telpas struktūras izmaiņas, jāpiebilst, ka tieši ar Juri Kronbergu veidotais kopkrājums *Laiks* iezīmē lūzumu U. Bērziņa poētikā. Ar mītisko, zemkopju kultūrai piederīgo telpas struktūras un tās elementu atkāpšanos perifērijā arī mītiskā un folklorā sakņotā (cikliskā) laiktelpas koncepcija, kas

¹³² Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 9.-68. lpp

¹³³ turpat, 71.-156. lpp

¹³⁴ turpat, 301.-354. lpp

¹³⁵ Par kultūras un dabas nošķirumu Kloda Levī-Strosa modelī: *Noteikumi, kas organizē dabas pasauli (..) ir bioloģiski noteikumi. Taču kultūra ir fenomens, kuru nosaka nevis bioloģiskie faktori, bet gan kultūras tradīciju loma un neiedzimstošas (neģenētiskas) informācijas organizācijas un translēšanas veids. // Černovs, I. Trīs kultūras modeļi. // Kultūra. Teksts. Zīme – Rīga: Elpa, 1993, 15. lpp.*

¹³⁶ Krāj.: Nenotikušie atentāti // Dzeja – Rīga: Atēna, 2004, 203. lpp.

U. Bērziņa dzejā kļūst aktuāla 60. g. beigās (līdz ar viņa poētikas nostabilizēšanos), savu kulmināciju sasniedzot 70. gados un 80. gadu pirmajā pusē, *Laikā* tiek aizsegta ar vēsturiskās (lineārās) laiktelpas koncepciju. Gan jāteic, vēsturiskais laiks ir klātesošs visā U. Bērziņa daiļradē, taču dominēt tas sāk 80. gadu otrajā pusē. Krājumā *Laiks* tieši vēsturiskais laiks kļūst par galveno krājuma vadmotīvu, atbīdot perifērijā cikliskā laika manifestācijas. Laika koncepcija līdz ar to izmaina arī telpas koncepciju. No mīta un folkloras pazīstamā telpa, ar tās dzīves procesu noritēšanu ap zemkopja dzīves centru – māju, sētu un lauku –, zaudē savu aktualitāti, jo tās vietā stājas, aktuālā vēsturiskā laika skatuve ar tās dramatiskajiem politiskajiem notikumiem, līdz ar to telpai vairs nav izteikta iedalījuma centrā un perifērijā (līdz ar šā iedalījuma pārvarēšanas patosu). Krājuma kontekstā aktuālo (un aktualizēto – piem., 1956. g. Ungārija¹³⁷) vēsturisko notikumu tīklojums veido vēsturiskā laika topogrāfiju (notikumu atrašanos konkrētā gadā un ģeogrāfiskā punktā) – šādā veidā radot sajūtu par šā laika topogrāfijas nospiedumu, katrā individuālajā un kolektīvajā liktenī. Starp citu, runājot par vēsturiskā laika skatuvi, jāatzīmē, ka *Laiks* ir vienīgais krājums, kurā vairākkārt parādās skatuves tēls (vēl gan šis tēls pazib pirmā krājuma *Pieminekļis kazai* dzejolī „Minotauromahija” (1975)¹³⁸), šādi aktualizējot sava laika vēsturiskos notikumus kā teātra izrādes norisi (Biedrībā¹³⁹; cikls „Laiks”¹⁴⁰). Turklāt šī izrāde, kā politisko notikumu un neatkarības atgūšanas metafora ietver ambivalenci – brīvība triumfē, bet līdz ar to no vēstures skatuves noiet visi vēstures lugas spēlētāji – gan brīvības liedzēji, gan tās izcīnītāji. Sākas jauna izrāde (*Aktieri saloka žestus, noglabā runas un zina tās, nolec no rampas, sasēžas priekšējās rindās*¹⁴¹; *Ikdiena kņud katram degunā. Kāds neticams stāsts ir beidzies, kāda izrāde sākas un apnīk.*¹⁴²)

Latviešu mitoloģijai raksturīgās telpas reālijas arī vēlāko, 1990. – 2000. gadu sākuma U. Bērziņa dzejā atgriežas epizodiski. Valdošās šeit ir vēsturiskās un autora biogrāfiskajam laikam iezīmīgās telpas reālijas, kas vairāk raksturīgas urbānai videi. Atkāpjoties perifērijā latviešu mitoloģiskajiem priekšstatiem, dominējoša kļūst Eirāzijas reģionam piederošo kultūrreāliju klātbūtne dzejas matērijā atbilstoši U. Bērziņa-atdzejojotāja tābrīža interesēm.

¹³⁷ Kaula laikmets. Krāj.: *Laiks // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 309. lpp.;*

1992. jaunas liecības Imres Naģa lietā. Krāj.: *Laiks // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 312. lpp.*

¹³⁸ Krāj.: *Pieminekļis kazai // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 295. lpp.*

¹³⁹ Krāj.: *Laiks // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 324. lpp.*

¹⁴⁰ turpat, 350. lpp.

¹⁴¹ I. Cikls: *Laiks*. Krāj.: *Laiks // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 350. lpp.*

¹⁴² IV. Cikls: *Laiks*. Krāj.: *Laiks // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 350. lpp.*

Taču U. Bērziņa jaunākais krājums “Saruna ar Pastnieku”, kurā ar nedaudziem izņēmumiem apkopoti 2005.-2009. gados tapušie dzejoļi, liecina par jaunām izmaiņām, t. sk. par pirmajiem trim krājumiem iezīmīgu motīvu atgriešanos. Runājot par virszemes telpu, līdzās jau pazīstamajām pilsētas reālijām un ģeogrāfisko nosaukumu tīklojumam (šoreiz aktualizēta tiek tuvo Austrumu, islāma kultūras pasaule), šajā krājumā atgriežas arī folkloras laiktelpa ar tās zīmēm un tēliem¹⁴³.

2. 4. Debesis un svešā telpa

U. Bērziņa dzejas pamatstihija ir zeme, taču arī debesis viņa dzejā ir apveltītas ar nozīmīgu semantisku slodzi.

Pirmkārt, kaut arī U. Bērziņa dzejā pamanāmāks ir horizontālais vektors – tiecība apgūt dažādus laiktelpas punktus, kuri atrodas pagātnē un nākotnē, apgūt dažādu cilvēces kultūru laiktelpas, debesu klātbūtne U. Bērziņa uztur dzejā vertikālo, augšupvērsto vektoru. Debesu virzienā augdama, tiecas gan gara gan dzejascilvēka aktivitāte.

Otrkārt, debess sfēra mitoloģiskās pasaules struktūrā ir gaišo dievību mītnes vieta (*augstās pasaules*¹⁴⁴), kā arī debess spīdekļu atrašanās vieta (saule un zvaigznes ir svarīgi tēli U. Bērziņa dzejas sistēmā – gan kā noteikta diennakts posma reprezentanti, gan debesu sfēru pārstāvoši tēli). Debess sfēra ar tās spīdekļu kustību (līdzās pulksteņa laikam) iezīmē dzejolī attēloto diennakts laiku vai šā laika apstāšanos brīžos, kad iestājas cita laika (sapņa, radīšanas laika) likumības (*Laiks nekust ne no vietas, saule sīc, sieta debesīs*¹⁴⁵).

Treškārt, debesu sfēra viņa dzejā iemieso arī ne-cilvēcisko, svešo, mūžīgo, tukšo telpu, no kuras U. Bērziņa dzejascilvēks gan bīstas, gan arī tiecas aptvert. Šī telpa pieder Dieva sfērai, *akliem saltiem likumiem, svešiem attālumiem* (“Vai aka apcirsta?..”¹⁴⁶), kam vienaldzīga virszemes pasaule un tās būtņu esmes. Taču paša

¹⁴³ “Nav mums simtu gadu meklēt jānoiet...” Krāj.: Saruna ar Pastnieku – Rīga: Neputns, 2009 – 23. lpp.; turpat: Atkusnis – 32. lpp.; Pavasaris – 35. lpp.; Paša bēres, no sākuma līdz beigām plāgiāts – 36. lpp. Lyugšona zagļa. Čyvašu motīvs – 46. lpp., Mienešu rūža, 2006 – 48. lpp.; Kā sapnī noredzēts – 49. lpp.

¹⁴⁴ Naksneniece. Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 58. lpp.

¹⁴⁵ Abdalhaja Ulaševa trīs sapņi. Krāj.: Pieminēklis kazai // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 65. lpp.

¹⁴⁶ Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 98. lpp.

cilvēka dabā ir ielikta nepieciešamība samēroties ar nežēlīgo, svešo izplatījumu. (*Te tevi nežēlos. Bēdz, piesargies no svešiem attālumiem! Alc, apmānies*¹⁴⁷). Samērojoties ar šo izplatījumu, cilvēks iegūst savas aktivitātes un mūžības alku mērogu – tikpat bezgalīgu kā šis izplatījums. Jāpiezīmē, ka svešā debesu telpa aktualizējas, sākot ar U. Bērziņa otro krājumu. Pirmajā krājumā “Piemineklis kazai” dominē redzamais debesu izplatījums, kura redzējums ir tuvs latviešu folklorā sastopamajam. Redzamās debesis ir gan zemā, slēgtā debess velve (mākoņvelve), gan pāri tai – augstāka debess velve, kurā redzami debess spīdekļi (zvaigznes, Saule, Mēness) (*par skanīgām velvēm, kur dzirkstis tumsnestās mīt, nu zinu droši*¹⁴⁸). Savā ziņā zvaigžņu debess ir sfēra, kur sastopas cilvēka priekšstatu par Dievu un augstākām pasaulēm redzamā projekcija no vienas puses un svešās, ne-cilvēciskās telpas pasaules klātbūtne no otras puses (līdzīgu funkciju U. Bērziņa dzejā pilda ekrāna un bildes tēli, kuros projicējas tas, ko vienlaicīgi var saukt gan par dzejas „es” iztēles ainām, gan par tēliem no augstākas realitātes – dz. „Acu dzīlēs”¹⁴⁹, „Dons Alfredo atvadās no nepadarīta darba”¹⁵⁰ u. c.). Te svarīgs ir dievnama kupola tēls, kas kļūst par vēl vienu debess velves metaforu U. Bērziņa dzejā (*kupolā sairst stars*¹⁵¹; *Kas vēl nupat lēca pleznās, kupolā nu zilgās gleznās mālē Tevi!*¹⁵²; *nāks stars, kā kāvs nāks taustīs kupolā*¹⁵³). Šādi U. Bērziņa dzejā tiek aktualizēta arī dievnama kupola sākotnējā funkcija – būt debesu simbolam. Mākoņu velve un zvaigžņu debess var atvērties pret tukšo bezrobežu izplatījumu, kurā, tiekdamiem pārkāpt pats savas robežas un pakāpties pār visu pazīstamo pasauli un tās tēliem, tiecas dzejas subjekts:

Pašķīrās mākoņos.

*Tur tukšs, tur tiecos*¹⁵⁴

Tiecas, taču pats – kā savā laiktelpā ieslodzīta būtne – nerasniedz. Un te ieraugāma vēl viena U. Bērziņa dzejas īpatnība. Tālās debesis tiek sasniegtas pastarpināti, pateicoties abstrakto nojēgumu klātbūtnei U. Bērziņa dzejā. Abstrakti (vai abstraktiem tuvi) nojēgumi padara iespējamu saziņu starp dažādās laiktelpās izolētiem indivīdiem. Visvieliskākais un poētiskākais tēls šo abstrakto nojēgumu rindā

¹⁴⁷ turpat.

¹⁴⁸ Narekas Grīgoris. Krāj.: Poētisms baltkrievs – Rīga : Atēna, 2004, 107. lpp.

¹⁴⁹ Krāj.: Nenotikušie atentāti // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 229. lpp.

¹⁵⁰ Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 115. lpp.

¹⁵¹ Koncerts vecajā augstskolā. Krāj.: Nenotikušie atentāti // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 208. lpp.

¹⁵² Laima Muktupāvela preses ballē. Krāj.: Maijs debesos. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 501. lpp.

¹⁵³ Kā sapnī noredzēts. Krāj. Saruna ar Pastnieku. – Rīga.: Neputns, 2009, 50. lpp.

¹⁵⁴ Debess vaļā. Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 134. lpp.

ir stars. Var teikt, visi pārējie ģeometrijas sfērai piederīgie nojēgumi – līkne, taisne, projekcija – izaug/atvasinās no šā tēla. Tie it kā kļūst par neiedomājamā, neiztēlojamā zīmēm. Taču staram ir dotas vēl citas nozīmes, kas to sasaista ar cilvēku pasauli un ar pavisam vieliskiem, dzīviem tēliem: *Gars: stars, roka* (mans pasvītr. – M. R.)! *Tiltus stutēs*¹⁵⁵. Šeit stars ir gara metafora un tā funkcija (kā rokai) ir balstīt debesu velvi (līdzīga funkcija ir taisnei-skatienam dzejolī „Dāglardžas motīvs”¹⁵⁶). Tieši tas, ka gars, kurš U. Bērziņa dzejā vienā manifestācijā parādās kā augs vai koks, bet citā – kā stars (aizsniegdams abstraktās, cilvēkam neaptveramās debesis), un veic tādu pašu funkciju kā pasaules koks (*Cērt līko bērzu (..) cērt un cērt, un iebrūk debess loks, ko balstīja simt gadu Sormas koks.* (mans pasvītr. – M. R.)”¹⁵⁷), ļauj ieraudzīt tēlu triādes – **gars** (arī velis, stars)/**koks** (arī stāds)/**cilvēks** (vietniekvārs, personvārds, kultūrvaronis, dzejas „es”) – pamatfunkciju: ar savu augšupiecīgo aktivitāti ieviest un uzturēt kosmisko (kultūras) kārtību, sakņojoties zemē un balstot debesis, lai šādā veidā nodrošinātu vidussfēras (cilvēka pasaules) izplatījuma pastāvēšanu. Vienlaikus šīs triādes funkcija ir htoniskās, stihiskās, auglīgās enerģijas aizvadīšana līdz debesīm, šai neapzinātā/zemapzinātā enerģijai transformējoties apzinātās, artikulētās formās (protestā, tenkā, lāstā, dziesmā, balsī, vēstī – un tālāk abstraktākās, bezmaksas, garīgākās formās – skatienā, starā, taisnē, līknē).

Tātad kopā ar iepriekšminēto tēlu rindu mūžībai un abstrakcijai piederīgā “tāl-telpa” hipotētiski pieļauj iespējamo saziņu starp diviem dažādās laiktelpās lokalizētiem indivīdiem. Tātad tā ir vēl viena vide, kurā notiek pastarpināts kontakts – sava veida poētisks analogs Hevisaida sfērai¹⁵⁸ (arī U. Bērziņa dzejā kontakts starp dažādām laiktelpām gandrīz nekad nenotiek tieši, bet caur – tekstu, vēstuli, vēsti, balsi, sapni). Šeit (tāpat kā citos kontakta variantos) dažādā veidā parādās saziņas iespējas dramatisms, ko īsumā var rezumēt vārdos: *Kad mēs satiksimies, mūsu abu nebūs, tiksies projekcijas, divu līkņu gals*¹⁵⁹. Resp., šajā citātā iešifrēti vairāki radniecīgi interpretācijas varianti: a) mēs tiksimes kā vēsts/teksta daļas; b) kā veļi; c) kā abstrakti nojēgumi, kuriem vairs nav daļas par savu cilvēcisko eksistenci; d)

¹⁵⁵ turpat

¹⁵⁶ Krāj.: Poētisms baltkrievis. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 143. lpp.

¹⁵⁷ Sorm-keremet. Krāj.: Poētisms baltkrievis. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 101. lpp.

¹⁵⁸ Angļu fiziķa Olivera Hevisaida (1850-1925) atklātais Zemi aptverošs jonosfēras slānis (saukts arī par Hevisaida-Kenelija slāni), kurš atstaro radioviļņus. Pateicoties tam radioviļņus iespējams uztvert ļoti attālinātos zemeslodes punktos. - Научно-технический энциклопедический словарь, pieejams <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ntes/1829/%D0%98%D0%9E%D0%9D%D0%9E%D0%A1%D0%A4%D0%95%D0%A0%D0%90> (aplūkots 27.09.2010)

¹⁵⁹ 1944: tekstu meklējot. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 280. lpp.

satiksīmies kāda (hipotētiskā Dieva) apziņā, kurš mūs abus – vēsts sūtītāju un adresātu redz/dzird un saprot.

Šajā kontekstā ir arī jārunā par noteiktu U. Bērziņa dzejaslaiku, kurā, pateicoties abstraktajiem nojēgumiem, notiek gan tukšo debesu sasniegšana, gan saziņa ar citām laiktelpām. Šis brīdis ir nakts un sapņa laiks. Tādēļ jo aizraujošāk izsekot procesam, kā sākas un beidzas kontakts ar citu realitāti. Vairākos dzejoļos (Acu dzīlēs¹⁶⁰; Rainis priedēs¹⁶¹; Prozaizms lakstīgala¹⁶²) šī cita realitāte un tās pārstāvji dzejolī ierodas it kā no attāluma, *materializējas vispirms kā zīme (valodas līmenī)*¹⁶³, kā abstrakts nojēgums, kas pēc tam apaug ar faktūru un miesu. Līdzīgā veidā notiek iziešana no sapņa realitātes nomoda realitātē (*Dziest ekrāni, bēg telpa, zūd viss, kas neko līdz / Iet tikai skaitlis, līkne un plinte tālāk līdz*¹⁶⁴; *zūd esme kosmiņā, un mēle nomūk, par spožu ogu logs (..) rūk*¹⁶⁵)

Trijos dzejoļos – „Dāglardžas motīvs”¹⁶⁶, “Vai aka apcirsta?...”¹⁶⁷, „Maijs debešos”¹⁶⁸ – īpatnēji atklājas šīs debesu tāltelpas saistība ar pazemes/elles telpu. Tā realizējas gan metaforiskajā plānā (*Dāglardžas motīvā* debess tiek nosaukta par *tukšo pekli*, kurā atduras dzejas “es” skatiens), gan iespējā bezgalības izplatījumam atspoguļoties zemes un pazemes sfērā – ūdens avotā, akā, peļķē (*deg debešos, deg dīķī, akā, rokā, peļķē*¹⁶⁹) (dzejolī “Vai aka apcirsta?...”¹⁷⁰ : *Ja ūdenī (tāpat kā ziemas naktī un vēl šur tur) tu dziļāk ieskaties, tas rāda tukšo pusi.*).

Jāpiezīmē, ka svešā debesu telpa aktualizējas, sākot ar U. Bērziņa otro krājumu. Pirmajā krājumā “Piemineklis kazai” dominē redzamais debesu izplatījums, kurš ir tuvs latviešu folklorā un Bībeles tradīcijā sastopamajam (*Jānis pa debesīm jāj (..) saule zilumā spoža kā muiža*¹⁷¹; *vecs vīrs pat bedrē ir brīvs viņa brīvība ir putns debesīs*¹⁷²). *Piemineklī kazai* vēl nav sastopami tādi abstrakti nojēgumi, kā taisne, līkne, stars, telpa. Debesu saistība ar svešo abstrakto izplatījumu, arī ģeometrijas sfērai piederīgi jēdzieni parādās, sākot ar otro krājumu „Poētisms baltkrievs”.

¹⁶⁰ Krāj.: Nenotikušie atentāti // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 229. lpp.

¹⁶¹ turpat, 279. lpp.

¹⁶² Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 122. lpp.

¹⁶³ *Čaklā, I.* Minūtes, gadi un citi Ulda Bērziņa dzejas laiki // Avots, 1991, Jūl./Aug., 27. lpp.

¹⁶⁴ Acu dzīlēs. Krāj.: Nenotikušie atentāti // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 229. lpp.

¹⁶⁵ Rainis priedēs. Krāj.: Nenotikušie atentāti // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 280. lpp.

¹⁶⁶ Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 143. lpp.

¹⁶⁷ turpat, 98. lpp.

¹⁶⁸ turpat, 73. lpp.

¹⁶⁹ Maijs debešos. Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 73. lpp.

¹⁷⁰ Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 98. lpp.

¹⁷¹ Krišjānis Barons. Krāj. Piemineklis kazai – Rīga : Atēna, 2004, ... lpp.

¹⁷² Dzejolis par vecumu. Krāj. Piemineklis kazai – Rīga : Atēna, 2004, ... lpp.

Spriegums starp abstraktiem jēdzieniem un vielisko gara enerģiju (un tās materiālajām izpausmēm – pirmmatērijas (*Deg dēģelī un nāk pār malu gars*¹⁷³; *viss top un zūd, pār malu esme vārās*¹⁷⁴), pazemes uguns/ūdeņu murdēšanu un izlaušanos virszemē, palu ūdeņiem, arī metaforisko tēlu *svina paliem* („Slaidie burti (1864–1904”¹⁷⁵) visspilgtāk atklājas otrajā krājumā. Domājams, ka tam ir konceptuāla nozīme: pirmais krājums ir veidots ar cikliskā laika un folkloras reāliju un laiktelpas dominanti. Taču jau pirmajā krājumā sastopama visai U. Bērziņa poētikai raksturīgā stihiskās zemapzinīgās enerģijas transformēšanās artikulētā aktivitātē, kas vērsta vertikāli debesu virzienā. Turklāt šī aktivitāte tiecas pārkāpt pāri redzamajām debesīm (*dur, duna, mākoņos un saplēs debesīs*¹⁷⁶)

Atgriežoties pie teiktā par redzamajām debesīm, jāatzīmē, ka laika apstākļi, diennakts stundas vizuālais tēls, atmosfēras parādības un dabiskais apgaismojums noteiktā diennakts stundā un gadalaikā iegūst simbolisku nozīmi – savā ziņā zīmi tam, kāds ir cilvēciskās aktivitātes, vēsturiskā pacēluma, aprimas vai sakāves brīža un entropijas samēram (*drīz laikam Piektais gads, aust ziemeļos un miesās rosās tie, kam purvos krist – Vidzemē no četriem līdz pieciem*¹⁷⁷; Alfreda Ķempes nāve: *Ai, rudens, kādas tumšas dienas, kā ellē mokās spuldzē vats*¹⁷⁸).

Abstraktais, tukšais aiz-debesu izplatījums ir telpa ārpus cilvēka aptvertā un cilvēkam piederīgiem nojēgumiem piepildītā kultūras kosmosa. Un šis neaptveramais svešums viņpus robežām plešas ne tikai telpiskās koordinātēs – gan vertikālajā virzienā (tukšā debess), gan nosacīti horizontālā virzienā (iezīmējot kultūras-dabas opozīciju, kā dzejolī „Koncerts vecajā augstskolā”¹⁷⁹) – bet arī laiciskās koordinātēs (laikmets pirms cilvēka parādīšanās uz zemes (Koncerts vecajā augstskolā; Pārparde¹⁸⁰; Izdzīts Laikā¹⁸¹) vai laiks, kad cilvēka (tautas, cilvēces) esme ir beigusies). Šādā aspektā U. Bērziņam tas jēdzieniski tuvojas pirmatnējam haosam, kas pastāvējis pirms pasaules radīšanas. Antropoloģiskais kosmos ir iespiests starp haosa un abstrakcijas izplatījumiem, kas vienādā mērā apdraud šo kosmosu. Īpatnēji,

¹⁷³ „Zem četrām acīm...”. Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 91. lpp.

¹⁷⁴ II. Cikls: Piemineklis donam Alfredo. Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 110. lpp.

¹⁷⁵ Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 95. lpp.

¹⁷⁶ Krāj.: Piemineklis kazai // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 134. lpp.

¹⁷⁷ Krāj.: Piemineklis kazai // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 40. lpp.

¹⁷⁸ Dons Alfredo atvadās no nepadarīta darba. Cikls: Piemineklis donam Alfredo. Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 115. lpp.

¹⁷⁹ Krāj.: Nenotikušie atentāti // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 203. lpp.

¹⁸⁰ Krāj.: Piemineklis kazai // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 63. lpp.

¹⁸¹ Krāj.: Saruna ar Pastnieku – Rīga: Neputns, 2009, 5. lpp.

ka šāds debesu un elles pielīdzinājums nav raksturīgs tradicionālajiem mitoloģiskajiem priekšstatiem. Saskaņā ar tiem haoss plešas virzienā uz leju, kā arī pasaules telpas horizontālajā plaknē ārpus pazīstamās, sakārtotās telpas. *Saskaņā ar dažiem viedokļiem apakšējās jomas ir salīdzināmas ar tukšām un neizpētītām zemēm, kas apņem apdzīvojamo teritoriju. Apakšējā pasaule, pār kuru droši tiek izveidots mūsu „kosmos”, atbilst „haosam”, kas plešas aiz tā robežām*¹⁸². Var teikt, tukšās, svešās debesis U. Bērziņa dzejā kļūst par to atciltvēciskoto abstrakto telpu, par kādu to „izveidoja” Rietumu klasiskā racionālisma tradīcija.

Jāpiezīmē, ka U. Bērziņa jaunākajā krājumā “Saruna ar Pastnieku” (2009), salīdzinot ar iepriekšējiem krājumiem, debess telpa iegūst jaunu niansi. Iespējams tādēļ, ka šeit autora komunikācija ar Dievu ir kļuvusi personiskāka. Šajā komunikācijā „es”/”mēs” pašvarīgās, dumpinieckās enerģijas patosu nomaina uzticēšanās un pašlīdības nots (*Dieviņ, mums sapnī nāc un parunā! Nekas nav līdzināms ar Taviem stāstiem./ (..) Dieviņ, pastāsti vēl kādu pasaku.*¹⁸³). Arī debess telpa – tāpat kā pirmajā krājumā „Piemineklis kazai” – ir manifestēta ar šai telpai piederīgiem debesu spīdekļiem, pirmkārt, sauli. Līdzās vienam vertikālās komunikācijas adresātam – Dievam – „Sarunā ar Pastnieku” parādās otrs adresāts, kurš savā ziņā organizē hierarhiskā struktūrā krājuma dzejas telpu – tā ir saule. Iepretī Dieva neattēlojamībai, saules tēls (tās kustība pāri debess velvei, gaismas izstarošana) šeit kļūst par uzskatāmu, dinamisku faktoru. Turklāt saules tēls krājumā parādās saistībā ar Raiņa kultūrkodu¹⁸⁴. Šo divu vertikālās komunikācijas adresātu klātbūtne pēdējā krājumā polifoniski apvieno divus būtiskus motīvus U. Bērziņa dzejā – monoteisko reliģiju un pagānistiskā folkloras slāņa klātbūtni.

¹⁸² *Eliade, M.* Sakrālais un profānais. – Rīga: Minerva, 1996, 43. lpp.

¹⁸³ Maksis un Morics. Krāj.: Saruna ar Pastnieku – Rīga: Neputns, 2009, 9. lpp.

¹⁸⁴ Kā sapnī noredzēts. Krāj.: Saruna ar Pastnieku – Rīga: Neputns, 2009, 49. lpp.

2. 5. Abstraktā un vieliskā sfēru attiecības

*Es redzēju, Tu darināji šo no pusvadītājiem un abstrakciju māla, tā skanīgā. No mālmetāla! – U. Bērziņš. Izmisušais*¹⁸⁵

Dzejas kritiķe R. Veidemane ir ļoti precīzi tvērusi kādu U. Bērziņa poētikas iezīmi – tā ir *šķietama atteikšanās no garīgu izjūtu nosaukšanas, kā kodu, kā sarežģītu dvēseles kustību un bagātas garīgas dzīves analogu izmantojot vienkāršu fizisku sāpju, moku smaguma attēlojumu*¹⁸⁶. Garīgu (un šajā ziņā abstraktu) nojēgumu, procesu atainojums caur fizisku, reālu (ar cilvēku un cilvēka ķermeni saistītu) darbību ir daļa no U. Bērziņa poētiskās programmas – vieliskot, garīgo, abstrakto, sasaistīt to ar realitātes faktūru.

U. Bērziņu interesē vieliskā un abstraktā savstarpējās pārvēršanās mistērija. Viņam nav pieņemams tas, ka abstraktais (kā pieņemts Rietumu klasiskajā filozofijā un estētikā) pastāv šķirti no vieliskā, atsvešināti ideālā hēgeliskā pasaulē, kurā visa cilvēces vēsture ir absolūtās idejas pašapzināšanās vēsture¹⁸⁷. Šai pasaulei nav tieša sakara ar reālo, nepilnīgo, nelineāro zemes esmi. Viņš meklē realitāti, kurā sasaistīt abstrakciju ar matēriju, un šo realitāti atrod valodā. Otra realitāte, kas veido nesaraujamu divvienību ar valodas realitāti, ir sapņa realitāte, kas ļauj savienot ikdienā nesavienojamas parādības, notikumus, laikus (gan lineāro un ciklisko laika modeli, gan pagātņi, tagadni nākotni), telpas punktus. Tātad tieši savienot to, ko parastā ceļā var savienot tikai ar abstrahēšanas palīdzību. Sapņa realitāte ļauj pasauli un esmi tvert kompleksi – kāda tā atklājas caur ikdienas apziņas (realitātes raupjās detaļas), atsvešināta intelekta (lingvistiskā erudīcija, skaitlis, abstrakti nojēgumi), kolektīvās bezapziņas (arhetipi, cilvēci vienojošais *ASINS un apziņas okeāns*¹⁸⁸) prizmu. Šajā sapņa realitātē, kas vienlaikus ir gan pašradīta, gan noredzēta (dzejoļa autoram rādīta no hipotētiskā Dieva, dieviem, Augstākās realitātes – no šejienes ir nojēgums par sapni kā kinofilmu, kas tiek projicēta apziņas ekrānā) arī autora apziņa ir plūstoša – tā var piederēt gan viņam, gan kādam citam – dzejoļa personai vai

¹⁸⁵ *Bērziņš, Uldis. Izmisušais // Saruna ar pastnieku. – Rīga: Neputns, 2009, 14. lpp.*

¹⁸⁶ *Veidemane, R. Uzturēt debesis spēkā: Pārdomas par mūsdienu dzejas pozitīvo varoni // Literatūra un Māksla, 1983. g. 28. janv.*

¹⁸⁷ *Tauriņš, G. Vēstures filozofija. – Rīga: Latvijas Republikas Nacionālā aizsardzības akadēmija, 1996, 144. lpp.*

¹⁸⁸ *Bērziņš, U. Dažas rindas petītā. Krāj: Poētisms baltkrievis. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 157. lpp.*

vēstītājam. Taču vienmēr saglabājas trausla robeža (dzejoļa pirmajās lasīšanas reizēs to ne vienmēr var pamanīt) starp autora balsi un personas balsi, starp dažādiem realitātes un laika slāņiem, arī starp abstrakciju un vielisko realitāti.

Šī trauslā robeža starp abstrakciju un vielisko realitāti ir iezīmēta nojēgumā par potenciālo (hipotētisko, iespējamo) un kinētisko (jau noritošo, elpojošo) esmi. Šajos nojēgumos potenciālā esme ir tuvāka abstraktā sfērai (tā parādās kā zīme, burts, vēl neartikulēta skaņa, teksts, skaitlis, stars). Šo esmju atšķirība, gluži kā spriegumu atšķirība, rada vēl vienu U. Bērziņa dzejas sprieguma lauku, dzinuli pārvarēt šo esmju robežas (padarīt potenciālo esmi par kinētisko esmi), taču šīs robežas neatceļ, jo tad spriegumi izlīdzinātos un zustu dzeju uz priekšu virzošais konflikts. Par šādiem stāvokļiem, kuros zudusi nepieciešamība (*nieze, kašķis*) pārvarēt esošo situāciju (entropijas priekšstadiju), U. Bērziņš runā dzejoļos „Skrej ārā paskaties”¹⁸⁹, „Latvijas laiks...”¹⁹⁰, „Ādam, tu esi tas bads...”¹⁹¹ u.c.

Turklāt arī pati abstrakcija U. Bērziņa dzejā var pastāvēt kā noskārtums par citu, potenciālu realitāti, kuras potence ir sarukusi un izbalējusi līdz abstrakcijai – un ir nepieciešama paša dzejas „es” līdzdarbība, lai to izsauktu no nebūtības (sk. „Prozaisms lakstīgala”¹⁹²; arī

*Tos nebijušos ļaudis, kas manī naktīm ir
Nu izslēdzu – nu tumsa; nu acs vairs neizšķir*

*Dziest ekrāni, bēg telpa, zūd viss, kas neko līdz
Iet tikai skaitlis, līkne un plinte tālāk līdz*¹⁹³

Ar potenciālo esmi un abstraktā sfēru U. Bērziņa dzejā ir cieši saistīts mirušā/veļa tēls. Vairākos dzejoļos – „Prozaisms lakstīgala”¹⁹⁴, „Divi vairs klibais ar līko...”¹⁹⁵, „Astras”¹⁹⁶, „Dīdz, prīļo maijiņi...” – šis tēls vispirms parādās kā valodas zīme.¹⁹⁷ Savādā veidā šī veļa/nokautā karavīra apziņa, kas no zīmēm, vārdu daļām iznirst/rekonstruējas lingvistiskajā realitātē, pieder gan abstraktā sfērai (valodas zīme), gan haosam (mirušā/mirstošā jucekļīgā apziņas plūsma dzejolī „Dīdz, prīļo

¹⁸⁹ Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 120. lpp.

¹⁹⁰ Krāj.: Nenotikušie atentāti. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 233. lpp.

¹⁹¹ Krāj.: Nenotikušie atentāti // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 262. lpp.

¹⁹² Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 122. lpp.

¹⁹³ Acu dzīlēs. Krāj.: Nenotikušie atentāti. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 229. lpp.

¹⁹⁴ Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 122. lpp.

¹⁹⁵ turpat, 86. lpp.

¹⁹⁶ turpat, 130. lpp.

¹⁹⁷ skat.: *Čaklā, I.* Minūtes, gadi un citi Ulda Bērziņa dzejas laiki // Avots, 1991, Jūl./Aug., 27. lpp.

maiņiņi...”¹⁹⁸). Šis vēl viens pārsteidzošs veids, kā U. Bērziņa dzejā abstrakcija kļūst par haosa līdzinieci un tukšā, cilvēka kosmosam svešā debesu telpa savienojas ar htonisko pazemes pasauli. Sīkāk par abstrakcijas saistību ar debess sfēru skat. nod. **Debesis un svešā telpa.**

2. 6. Telpas hierarhiskās struktūra

Bērziņa dzejā mitoloģiskās telpas vertikālās trīspakāpju struktūras (pazeme, virszeme, debesis) vienotību nodrošina tēli, kas manifestē kādu no šīs struktūras daļām. Viens vai otrs šīs struktūras elements var izkrist vai būt mazāk pamanāms, taču tie, mijiedarbojoties viens ar otru, aktualizē dzejas telpas vertikālā kārtojuma vienotību:

*Stāv putns gaisā brīnās
kā gars no zemes cīnās
šī zilgme – Dievam celle
tuk tuk zem kājām elle*¹⁹⁹

Galveno lomu mitoloģiskās telpas vienotības uzturēšanā spēlē tieši zemes sfēra – tajā sakņotā gara augšuptiecīgā aktivitāte. Tādēļ nebūs īsti precīzs literatūrzinātnieces R. Veidemanes paudums: *U. Bērziņam pietiek ar zemi. Viņš necīnās ar zemes pievilksanas spēku, jo no zemes viss rodas*²⁰⁰. Jā, gars U. Bērziņam tiešām sakņojas zemē un smeļ no tās spēku – gluži kā koks vai stāds – un nav no tās atraujams. Taču tas nenozīmē, ka garam pietiek ar zemi. Tas aug pretī debesīm, tiecoties kļūt par zemes un debess sfēru savienotāju. Visīpatnējāk šī gara aktivitāte ir formulēta dzejolī: „Brāl, ko varam”²⁰¹: *..rēc bezgalīga rore no melnām dzīlēm Garam, bet stiepdamās tur šņore pie izdomātām varām..* Tādēļ ļoti svarīgs gara augšuptiecīgās enerģijas simbols U. Bērziņa dzejā ir koks – tēls, kurā iešifrēts mītiskais pasaules koks: gan pasaules centrs, gan ass, kas caurauž visas trīs pasaules struktūras sfēras, tādā veidā tās savienojot. Koks, manifestēdams vertikālo tiecību no zemes uz debesīm, ir arī

¹⁹⁸ Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 131. lpp.

¹⁹⁹ I. Cerība. Krāj.: Maijs debesos. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 458. lpp.

²⁰⁰ Veidemane, R. „Dievs pārteicies.. uz brīdi telpa mana” // Karogs, 2002, Nr. 7, 72. lpp.

²⁰¹ Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 105. lpp.

arhetipisks psihes simbols, kas apvieno bezapziņu (saknes, pazeme), apziņu (stumbru, virszemi) un virsapziņu (zari/galotne, debesis).

Savā metaforiskā analogā (koks-cilvēks) gara augšuptiecīgā aktivitāte izpaužas caur dzejasvaroni – arī īpatnēji saasinātā, fizioloģiskā veidā, šādi – caur ķermenisko aspektu izceļot dzejasvaroņu (dzejas “es” u.c. personu) garīgo dižumu (*Kāp žaunā žults! Alc akna! Kurni lūpa! (..) Deg dēģelī un nāk pār malu gars*²⁰²). Gars šajā un līdzīgos tekstos kāpj cauri cilvēka ķermenim līdzīgi kā sula caur koka dzīslām, lai caur muti uzziedētu un ienāktos vārdā, valodā, runā, dziesmā. Cilvēks savā aktivitātē ir galvenais tēls, kas manifestē virszemes sfēru un sajūdz tās ar abām pārējām sfērām. Tādēļ nav nejauši, ka U. Bērziņa dzejā parādās “lielā vīra” tēls, kas, līdzās citām metaforiskām nozīmēm ir arī hiperbolizēts cilvēciskās aktivitātes tēls, kas sajūdz zemo un augsto, (rupjo un cēlo: *augša man no igauna, bet apakša no leiša (pirtī labi redz)*²⁰³; *pār bērzu galiem nāk lielais vīrs, (..) mute rij un plītē, nezāles tam saaugušas pautos*²⁰⁴) dažādas laiktelpas (*vienu kāju sen stāvu nākotnē, vēl otra Sāmu salā*²⁰⁵). Tāpat – vēl viens tēls – no tautasdziesmas aizgūtais motīvs *kaza kāpa debesīs* arī manifestē “mulķīgo” stūrgalvīgo augšuptiecību, sava veida protestu pret nolikto kārtību (Piemineklis kazai²⁰⁶; “Ādam, tu esi tas bads..”²⁰⁷).

Turklāt šajā procesā, gara aktivitātei realizējoties arvien augstākā vertikālās telpas sfērā, mainās arī tēli, kuros iemiesojas gars. Zem zemes tā ir magma, apakšzemes straumes, kas virs zemes kļūst par palu ūdeņiem (arī svina paliem), vai iegūst konkrētus veidolus – augs, koks, cilvēks. Sasniedzot debesu sfēru, gars kļūst par putnu, putna dziesmu vai dziesmu, vēsti vispār. Šajā augšupejošā pārvērtību rindā gara iemiesojas tēlos, kuriem ir aizvien mazāk sakara ar matēriju, toties vairāk saiknes ar sakrālo, astrālo, abstrakto, ideālo, dievišķo pasauli – skatienā, starā, projekcijā, līknē u. c.

Savukārt debesu sfēru manifestējošais galvenais aktīvais tēls ir putns (īpaši lakstīgala), kas U. Bērziņa dzejā (ar retiem izņēmumiem) parādās kā akustiska nevis vizuāla zīme. Līdzās sapnim, vēstij, putna dziesma ir nozīmīgākais dažādu realitāšu un laiktelpu sastapšanās izraisītājs.

²⁰² “Zem četrām acīm..” Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 91. lpp.

²⁰³ „Kā vērbaļķi man bikšu sakas...”. Krāj.: Piemineklis kazai. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 52. lpp.

²⁰⁴ Pēterdiena. Krāj.: Piemineklis kazai. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 48. lpp.

²⁰⁵ „Kā vērbaļķi man bikšu sakas...”. Krāj.: Piemineklis kazai. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 52. lpp.

²⁰⁶ Krāj.: Piemineklis kazai. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 12. lpp.

²⁰⁷ Krāj.: Nenotikušie atentāti // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 262. lpp.

2. 6. 1. Putns

Kāpēc putns ir tik nozīmīgs tēls U. Bērziņa poētikā? Jāatzīmē, ka U. Bērziņa dzejas „programmēšanās” laikā 60. gados putna tēls ir saistīts ar visai tradicionālu nozīmju loku – tas vairāk parādās kā dzejā tēlojamās vides elements, kas emocionāli to atdzīvina un iekrāso (II. Klusēšana. – 1963-1965²⁰⁸; Blaumaņa ielas pavasaris. Cikls: Čaka pilsēta. – 1963-1968²⁰⁹; Svētdienas metamorfozas. – 1966²¹⁰; Naktī pie neuzceltās viesnīcas. – 1967²¹¹; Sinagoga. – 1963²¹²; „Vai tev nevajag avīžu zēna..” – 1966²¹³). Šīs ierastās putna konotācijas neizzūd arī vēlāko gadu U. Bērziņa dzejā, taču tiek iekļautas oriģinālā putna kā poētiska simbola koncepcijā, kura sastopama, jau sākot ar dzejnieka 70. gadu sākuma tekstiem (pirmkārt, ar 1970 g. sarakstītajiem „Ei, Mühlenbach”²¹⁴, „Krišjānis Barons”²¹⁵, „Vālodze”²¹⁶). Likumsakarīgi, ka putna tēla koncepcija izvēršas līdz ar paša autora poētikas pilnvērtīgu izpaušanos un mītiskās laiktelpas modeļa dominanti šajā daiļrades posmā, kā arī biežu folkloras tēlu un motīvu klātbūtni. Taču folkloras tēli un motīvi netiek izmantoti šauri stilizējošā etnogrāfiskā nozīmē. Kā atzīmē lietuviešu literatūrzinātnieks Kēstutis Nastopka, U. Bērziņa dzejā ļoti iespaidīgi funkcionē pirmējie folklorismi – *dažādu laikmetu vārda mākslai kopīgie arhetipiskie tēli*²¹⁷. Mītiskās laiktelpas modelim atbilstoši lielu semantisku slodzi sāk uzņemt arī tēlu triāde koks-putns-velis – pasaules vertikālās struktūras reprezentanti. Latviešu dzejas kontekstā visai negaidīta ir putna tēla manifestēšanās tik arhaiskā, vēlākiem dzejas tradīcijas uzslāņojumiem nepakļautā veidā. Turklāt šis tēls (tāpat kā velis/mirušais un koks) ir iekļauts oriģinālajā dzejnieka poētikas koncepcijā, kurā tas ir kļuvis par vēsts, vārda un – plašākā nozīmē – valodas metaforisku alogu un vienlaikus realitātes pārveidotāju.

²⁰⁸ Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 519. lpp.

²⁰⁹ turpat, 521. lpp.

²¹⁰ turpat, 528. lpp.

²¹¹ turpat, 530. lpp.

²¹² turpat, 535. lpp.

²¹³ turpat, 536. lpp.

²¹⁴ Krāj.: Piemineklis kazai. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 55. lpp.

²¹⁵ Krāj.: Piemineklis kazai. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 58. lpp.

²¹⁶ Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 74. lpp.

²¹⁷ „Jo dziļāk pasmelsi, jo visiem būs tuvāk”. Lietuviešu literatūrkritiķim Kēstutim Nastopkam jautā Inta Čaklā // Literatūra un Māksla, 1984. g. 1. jūn.

Tas, ka putns U. Bērziņa dzejā ir nozīmīgs mītiskās laiktelpas elements un ir cieši saistīts ar veli (mirušo, nokauto) un koku, atklājas, izsekojot šo tēlu kopsakarībām dzejnieka daiļradē.

Visuzskatāmāk šī ciešā sakarība atklājas, kad mirušais un putns saplūst vienā tēlā (mirušā uzvārds vienlaikus ir putna vārds) un veic putnam raksturīgās darbības sēdēdams kokā (*sēž kapitāns Dzeguze zarā un kūko*²¹⁸). Jāteic, nevienā citā U. Bērziņa dzejolī šī sakarība tik uzskatāmi neatklājas, taču, to, ka šāds konteksts nav nejaušība, uzrāda arī citviet sastopamā sakarība starp putnu, mirušo un koku (citviet arī izkrītot vienam no triādes elementiem vai tam parādoties poētiskā pastarpinājumā: mirušajam piešķirot putna funkcijas). Runājot par šo visuzskatāmāko saistību – caur mirušā uzvārdu un putna nosaukumu, pirmkārt, jāmin totēmiskais aspekts. Putns, zvērs, koks mitoloģijā var funkcionēt kā cilts vai atsevišķa cilvēka/dzimuma pirmsencis. Tādēļ putna vārda došana cilvēkam šo saistību vēl vairāk akcentē. Te jāmin U. Bērziņa dzejas personas, kuru uzvārds un veiktās funkcijas tuvina tos putniem – Dainis Gailis (*atceros ligatūras lapā (un gaisīgas bailes, kad nāca pa tramvaja vadu mans kolēģis Dainis Gailis)*²¹⁹) un Kaspars Sīlis. Otrās personas sakars ar putnu realizējas vēl īpatnējāk – tas redzams, noliekot līdzās divus dzejoļus. Dzejolī „Pūst uguns, alkšņi gruzd...” *putns klie dz neželō vairs necerēdams nolādēdams un aizsalst purvs un apsnieg trūdaliņa*²²⁰. Savukārt „Samizdatu lasot” – *Viens, neticēdams vairs, uz skujām meža būdā (..) sauc, Tevi lūdz un mani nolād Kaspars Sīlis*²²¹. Turklāt ar šādu „slēpto mājienu” metodi abos dzejoļos tiek dota norāde uz konkrēto vēsturisko realitāti – mežabrāļu cīņām pēc Latvijas otrreizējās okupācijas pirmajos pēckara gados.

Mirušā/senča metaforiskais sakars ar putnu parādās arī tādā neparastā tēlā kā cilvēks ar putna galvu uz pleciem (*Bet senāk es eju nāk pretī man puisī un meitas nāk vīri un sievas bet putnu tiem galvas uz pleciem nāk nāk mana tauta postalām kājās dzied dzied putns pie putna*²²²). Tātad te tiek radīta tēla vizuāla transformācija²²³. Šāda transformācija ir vērojama arī mirušā un koka kombinācijā (*bet Leinerts nu jau*

²¹⁸ Dzejolis par kritušajiem. Cikls: Daugavmala. Krāj.: Nenotikušie atentāti // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 191. lpp.

²¹⁹ Ilgas pēc dzejoļa sacerēšanas. Krāj.: Nenotikušie atentāti // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, – 1986, 230. lpp.

²²⁰ Krāj.: Poētisms baltkrievis. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 102. lpp.

²²¹ Krāj.: Nenotikušie atentāti. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 248. lpp.

²²² Krišjānis Barons. Krāj.: Pieminēklis kazai. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 61. lpp.

²²³ Jāatzīmē, ka cilvēka tēls ar putna galvu uz pleciem ir sastopams arī senajās reliģijās, piem. šādā veidā (ar ibisa galvu) tika attēlots senēģiptiešu mēness dievs Tots, (ar vanaga galvu) dievs Hors, kā arī Maki-maki – cilvēces radītājs un auglības dievs Rapa Nui salā Klusajā okeānā. Turklāt, šim tēlam-simbolam uzslāņojas vēl viena neparasta asociācija ar latviešu tautu kā dziedātāju tautu.

trešais gads kopš pārvērties par vītoli un glūdā atspēries (ai, aprīlis) ar straumi cīnās tam nolūst zars²²⁴; vēl šteinbergs rosās kapā jau veinbergs grozās lapā zaļš zaro lodā karo²²⁵). Šādā mirušā manifestācijā par lapu, stādu, koku ir akcentēta zemkopju kultūrai iezīmīgā gara aktivitāte izlauzties virszemē, par kuru runāts nodaļā „Zeme, pazeme”.

Otrkārt, pastarpinātāka putna un mirušā saistība atklājas gadījumos, kad mirušā cilvēka dvēsele parādās putna izskatā vai veic tādas pašas funkcijas kā putns: *es dziedādams klūpu karā es guļu sēž dziesma kā žagata zarā tarkšķ dvēsele mana*²²⁶. Citviet mirušā sakars ar putnu ir tikai nojaušams, jo realizējas vēl netiešāk – caur mirušā saistību ar koku: *No zariem nomirušie lec un grūstīdamies sabēg dzīlē*²²⁷, vai ciklā „Piemineklis donam Alfredo”²²⁸, kur dzejas varonis autoram spokojas rudens stundā kastaņkokā. Tātad putna saistība ar mirušo izpaužas dažādās asociatīvātes pakāpēs. Šāda dažādība ir vērojama arī putna dziesmas saistībā ar mirušo. Jau citētajā poēmā „Krišjānis Barons”²²⁹ mirušā dvēsele tiek pielīdzināta gan putnam, gan dziesmai. Kā redzams no citiem tekstiem, pati svarīgākā funkcija, kas saista mirušo ar putnu, ir putna dziesma. Tā, piemēram, armēņa barda balsī (kas dzejolī salīdzināta arī ar putnu) atdzīvojas viduslaiku dzejnieka Narekas Grigora dzejas rindas (*balsis svaidās kā alus drabas sarijies krauklis*²³⁰), dzejoļa telpā atdzīvinot arī to autoru. Tulkotājs Alfreds Ķempe *debesīs no putnu mēles tulko*²³¹. Taču caur dziesmu/dziedāšanu tēlu lokam *putns-mirušais* tiek dota vēl viena asociācija – valoda, resp. lingvistiskā realitāte, kurā šis tēlu loks tiek iesakņots.

Šāda putna-veļa-koka kopsakarību konsekvence liecina arī par to, ka putns U. Bērziņa dzejā, gluži kā kosmogoniskajā mītā, veic mediatorfunkcijas starp trim pasaules daļām – pazemi (mirušo pasauli), virszemi un debesīm²³². Jāpiebilst, ka

²²⁴ Dumpo ūdeni. Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 88. lpp.

²²⁵ Aprīlis maijs. Krāj.: Maijs debešos. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 441. lpp.

²²⁶ Krišjānis Barons. Krāj.: Piemineklis kazai. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 61. lpp.

²²⁷ Pavasaris. Cikls: Četri gadalaiki. Krāj.: Piemineklis kazai. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 44. lpp.

²²⁸ Frederiko nāk žēloties. Cikls: Piemineklis donam Alfredo. Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 116. lpp.

²²⁹ Krāj.: Piemineklis kazai. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 58. lpp.

²³⁰ Koncerts Vecajā augstskolā. Krāj.: Nenotikušie atentāti // Dzeja – Rīga: Atēna, 2004, 203. lpp.

²³¹ Dons Frederiko nāk žēloties. Cikls: Piemineklis donam Alfredo. Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga: Atēna, 2004, 116. lpp.

²³² (...) lai pasaule pilnvērtīgi funkcionētu, nepieciešams nodrošināt saikni starp šīm norobežotajām mītiskās telpas daļām (pazemi, zemi, debesīm – M.R.). (...) Vienīgie, kas bez dzīvības briesmām spēj veikt šo pāreju, ir mediatori (visbiežāk putni un dzīvnieki), tāpēc to loma pasaules kosmogonijā ir jo būtiska (138. lpp.). Kosmogoniskie mīti cita vidū iezīmē arī putnu un dzīvnieku funkcionēšanu stingri noteiktā hierarhiskā sistēmā, turklāt spilgtākie putni/dzīvnieki – kosmogonisko mītu varoņi – tajos saistīti tieši ar apakšējo, htonisko pasauli un ir mediatorfunkciju veicēji (140. lpp.) – Upeniece, J.

putna mediatorfunkcijas starp pazemi un debesīm gandrīz vienmēr realizējas koka tēla klātbūtnē. Tas parāda, cik liela nozīme ir visu trīs triādes *mirušais-putns-koks* elementu līdzāspastāvēšanai U. Bērziņa dzejā.

Taču ar šo triādi ir saistīts vēl kāds nozīmju loks, kas iezīmīgs tieši putnam. Šajā iezīmju lokā ir ietvertas dzejas tradīcijā pierastas asociācijas *putns kā brīvības metafora*, *putna dziesma kā poētiskas iedvesmas vai enigmātiskas, aizpasaulīgas vēsts metafora*. Kā jau teikts, šis tradicionālo iezīmju loks U. Bērziņa dzejā neizzūd, taču tam autora poētikas koncepcijā tiek atdotas „pirmējās”, ar mītu saistītās konotācijas. Šajā nozīmju lokā putna tēls kļūst par ļoti svarīgu un poētiski piesātinātu vēsts/valodas simbolu. Viens no smalkākajiem (kā atzīmējusi kritiķe I. Čaklā²³³) vārda „putns” realizācijas piemēriem atklājas „Ilgās pēc dzejoļa uzrakstīšanas”, kur putns kļūst par valodas, rakstīta vārda vizuālu zīmi: *Asaras acīs sanāk, kad vārdi izteic ar sekstēm, ar priedēkļiem, spārniem, ar visu semantiku vienu no patiesībām, sarežģītu un pliku*²³⁴. Līdzīgs putna tēla realizējums vērojams dzejolī „Koncerts vecajā augstskolā”²³⁵ un „Prozaisms lakstīgala”²³⁶, taču šeit papildus valodas kā teksta manifestācijai parādās arī valodas izpausme putna balsī, dziesmā. Šādā veidā tiek uzsvērts, ka runāta, dinamiska vēsts, kas izplatās telpā un laikā ir primāra attiecībā pret rakstīto tekstu. Šī sakarība uzskatāmi realizējas dzejas teksta pieraksta formā – vienlaidus slejā (zīmīgs ir daudzu dzejoļu nosaukumā ietvertais vārds „proza”), kas vizuāli akcentē tiešās runas vienlaidus plūdumu, kurā intonatīvos akcentus saliek iekšējās atskaņas un pantmēra struktūra, kas nolasāma arī šādā dzejoļa pieraksta formā.

Jāatzīmē, ka putns U. Bērziņa dzejā parādās, pirmkārt un galvenokārt, kā akustiska zīme. Tieši dziedāšanas funkcija autora poētikas koncepcijā putna tēlam piešķir ekspresivitāti, tēlainās iedarbības spēku un, savā ziņā, ontoloģisko attaisnojumu. Jaunums latviešu dzejas tradīcijā ir arī tas, ka U. Bērziņam putna dziesmas estētiskais, daiļskanīguma aspekts nav svarīgs (atliek uzskaitīt, kādiem vārdiem viņa dzejā tiek raksturota lakstīgala dziesma: *"Ko tikai U. Bērziņa dzejā*

Putni un dzīvnieki kosmogonijā (pēc latviešu teiku un pasaku materiāla) – Platforma 2. LU filoloģijas mākslas (teātra un mūzikas) zinātnes un bibliotēkzinātnes doktorantu rakstu krājums – R.: Zinātne, 2004.

²³³ Čaklā, I. Minūtes, gadi un citi Ulda Bērziņa dzejas laiki // Avots, 1991, Jūl./Aug., 24.-27. lpp.

²³⁴ Krāj.: Nenotikušie atentāti // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 230. lpp.

²³⁵ Koncerts Vecajā augstskolā. Krāj.: Nenotikušie atentāti // Dzeja – Rīga: Atēna, 2004, 203. lpp.

²³⁶ Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga: Atēna, 2004, 122. lpp.

*nedara lakstīgala: rēc, klie dz, laksta, brēc, tirkšķ, lolo, triec. Gandrīz vai kā kaut kāds kaitīgs un netīkams putns.*²³⁷). Jāpiebilst, ka šāds, ekspresīvi paspilgtināts putna dziesmas raksturojums (resp., rēkšana, kliegšana²³⁸ – U. Bērziņa dotais lakstīgala dziesmas raksturojums, kāds nav sastopams nedz latviešu folklorā, nedz dzejā) tuvojas skaņas iedarbībai izmainītos apziņas stāvokļos (šamaņa – garu izsaucēja apziņas stāvoklim)²³⁹. Tātad svarīga ir cita – putna dziesmas radošā un maģiskā funkcija, kas ir tuva mītiskajiem priekšstatiem un vienlaikus veic svarīgu lomu U. Bērziņa poētikā. Tādēļ gan neparasti, gan likumsakarīgi ir tas, ka lomas, kuras U. Bērziņa dzejā pilda katra atsevišķa putnu suga, ir visai tuvas tām, kādas šīm putnu sugām ir piešķirtas latviešu folklorā²⁴⁰. No U. Bērziņa dzejā sastopamo putnu loka kā galvenos un ar visnozīmīgākajām funkcijām apveltītos var izdalīt lakstīgalu un gaili. Katrs no šiem putniem pārstāv pretēju nozīmju loku. Tādēļ arī funkcijas, ko tie veic U. Bērziņa dzejā, ir pretējas. Zīmīgi, ka šīs funkcijas ir saistītas ar autora dzejas laiktelpu. Var teikt, ka lakstīgala un gailis pārvalda pretējas laiktelpas daļas. Lakstīgala – cilvēka darbības neskartai dabai un naktij piederīgo laiktelpu, gailis – rītam, dienai un cilvēka kultūras videi piederīgo laiktelpu.

Turpmāk par katru tēlu atsevišķi. Visspilgtāk oriģinālo putna tēla koncepciju apliecina tieši lakstīgala. Eiropas un arī austrumtautu dzejas tradīcijā un folklorā lakstīgala dziesma saistīta ar labskanību, un mīlestības pārdzīvojumiem. Šāds lakstīgala dziesmas raksturojums prevalē arī latviešu folklorā, taču dažās tautasdziesmās un ticējumos parādās lakstīgala dziesmas maģiskais raksturs un pat saikne ar infernālo sfēru. Tas ir saistīts gan ar tīri emocionālu, suģestējošu iedarbību uz cilvēka psihi (*ak, tu, velna lakstīgala, / tavu skaistu dziedāšanu! / Man pazuda kumeliņš / tavas dziesmas klausoties.*), gan ar to, ka – saskaņā ar J. Kursītes pētījumiem – lakstīgala dažās tautasdziesmās parādās kā tabuizēts Meža mātes vārds. Tātad lakstīgala ir saistīta ar reāli vai potenciāli bīstamu dievību, „no kuras jāuzmanās

²³⁷ Veidmane, R. "Dievs pārteicies.. uz brīdi telpa mana."// Karogs Nr. 7 (2002.), 73. lpp.

²³⁸ šāds lakstīgala dziesmas trakuma aspekts, pietuvotība pazemes stihiskās enerģijas izpausmēm, piem., dzejolī „Maijs debešos” ir paspilgtināts, dziedāšanas darbību iekļaujot citu darbība vārdu rindā: *naud, spindz, ož, kož, skrāpē, pogā ciet un vaļā, ķērc un burbuļo.*

²³⁹ Var piebilst, ka arī paša U. Bērziņa dzejas varoņa personības vaibstos apvienojas šamaņa, pravieša un filoloģiski erudīta dzejas modernista iezīmes.

²⁴⁰ Transehe, N. B. Putni. // Dzīvnīeki latvju daiņās // Latvju tautas daiņas: Ilustrēts izdevums ar variantiem un zinātniskiem apcerējumiem; 2. izd., 1. sēj.; Red. Jānis Endzelīns; sakārt. Roberts Klaustiņš – Rīga: "Literatura", 1938, 198.-210. lpp.

un jāupurē”²⁴¹. Var teikt, ka U. Bērziņš savā dzejā piešķir / atdod lakstīgalas tēlam sākotnējās konotācijas, kas pastāvēja vēl pirms vēlākiem uzslāņojumiem. Šīm sākotnējām konotācijām arī atbilst lakstīgalas dziesmas raksturojums U. Bērziņa dzejā²⁴². Ir uzsvērts lakstīgalas dziesmas skurbums, trakums un potenciālā bīstamība, ambivalentā piederība citas pasaules sfērai: *Gan tērgā strazds gan lallo lakstīgala (tie abi viena kunga viena vella)*²⁴³ (Šis ir vienīgais gadījums U. Bērziņa dzejā, kad strazda un lakstīgalas iedarbības sfēras sakrīt. Parasti strazds parādās kā dienas (rīta) laikam piederīgs putns, kura dziesma nav iezīmēta ar to iedarbības spēku, kāds ir lakstīgalas dziesmai²⁴⁴). Šāda asociācija ir likumsakarīga, jo lakstīgalas dziesma savu maģisko darbu veic nakts stundā, kad atceltas nomoda apziņas likumības un pulksteņlaika noteiktās cēloņsakarības. Lakstīgalas dziesmai U. Bērziņa dzejā piešķirtas tādas maģiskas funkcijas kā esmes radīšana (brīdī, kad *dievs guļ*), kā dažādu laiktelpu savienošana – gan ar nākotni/mūžības realitāti/debesu sfēru (*lielo nomodu*²⁴⁵), gan ar pagātņi/mirušā esmi/pazemes sfēru²⁴⁶. Tādā veidā lakstīgala, kas dzejas tradīcijā ir kļuvusi par visai trafaretu lirisku pārdzīvojumu tēlu, U. Bērziņa dzejā kļūst par svarīgu episkā vēstījuma elementu, kurš savieno dažādu laiktelpu un realitāšu slāņus. Šādā veidā lakstīgala manifestē sapņa/radīšanas laiku, kas U. Bērziņa laiku hierarhijā ir galvenais, valdošais laiks. Pievēršoties šādam lakstīgalas dziesmas aspekta sakņojumam latviešu folklorā, zināmu analogiju var rast pasakās sastopamā sižetā par brīnumdziedātāju putnu, kurā klausoties pasakas varonis, pats sev nemanot nokļūst viņsaules laika pakļautībā: (...) *klausoties putnu balsī, cilvēks kontaktējas ar citu pasauli un citām laiktelpas likumībām.*²⁴⁷ Līdzīga, taču daudz epizodiskāka loma ir arī strazdam.

Taču saistībā ar pulksteņlaiku, tieši lakstīgalas tēlā parādās vēl kāds U. Bērziņa dzejas paradokss. Tēli, kas viņa dzejā pārsvarā ir viens otram antagoniski, dažos

²⁴¹ *Kursīte, J.* Mītiskais laiks latviešu folklorā. // *Kursīte, J.* Mītiskais folklorā, literatūrā, mākslā. – Rīga : Zinātne, 1999, 24. lpp.

²⁴² *Veidmane, R.* "Dievs pārteicies.. uz brīdi telpa mana." // *Karogs* 7 (2002.), 73. lpp.

²⁴³ Varoņdarbu jauš. Cikls: Pieminēklis donam Alfredo. Krāj.: Poētisms baltkrievs. // *Dzeja – Rīga* : Atēna, 2004, 111. lpp.

²⁴⁴ Krišjānis Barons. Krāj.: Pieminēklis kazai, 58. lpp.; Varoņdarbu jauš. Cikls: Pieminēklis donam Alfredo. Krāj.: Poētisms baltkrievs, 111. lpp.; 1.09.1983. Seulas reiss. Krāj.: Laiks, 319. lpp.; Nosalušām rokām. Krāj.: Laiks, 329. lpp. // *Dzeja – Rīga* : Atēna, 2004,

²⁴⁵ Maijs debešos. Krāj.: Poētisms baltkrievs. // *Dzeja – Rīga* : Atēna, 2004, 73. lpp.

²⁴⁶ Prozaizms lakstīgala. Krāj.: Poētisms baltkrievs. // *Dzeja – Rīga* : Atēna, 2004, 122. lpp.

²⁴⁷ *J. Kursīte.* Mītiskais laiks latviešu folklorā. // *J. Kursīte.* Mītiskais folklorā, literatūrā, mākslā. – Rīga : Zinātne, 1999, 24. lpp.

gadījumos spēj pārņemt viens otra īpašības. Tā „Prozaismā lakstīgalā”²⁴⁸ *Tikšķ lakstīgalas, pinas komatos un sāk ar mazo burtu* (šeit nāk klāt arī rakstīšanas procesā topoša teksta asociācija). Dzejolī „Rainis priedēs” analogisku funkciju divu laiktelpu sadūrē pilda laika manifestācija pulkstenī: *tukšos augstumos tikšķ sveša viela: laiks*²⁴⁹.

Ja lakstīgalai ir vistiešākais sakars ar radīšanas laiku, tad gaiļa funkcijas U. Bērziņa dzejā visciešāk ir saistītas ar pulksteņlaika funkcijām. Plašākā mērogā gaiļa dziesma signalizē par vēsturiskā/lineārā laika likumību stāšanos spēkā. Tādēļ ar gaiļa dziesmu U. Bērziņa dzejā iezīmēts notikuma liktenīgums, neatgriezeniskums. Folklorā rodamie ticējumi par gaiļa dziesmu kā rīta iestāšanās un nakts beigu zīmi, kad beidzas infernālo spēku darbības laiks, kā arī ticējums, ka gailis dienā dzied uz laika maiņu., U. Bērziņa dzejā poētiski transformējas, kļūstot par vēsturiskā laika apstākļu maiņas zīmi. Gaiļa dziesma U. Bērziņa dzejā visbiežāk signalizē par cilvēka un nācijas centienu sadursmi ar vēstures nepielūdzamo gaitu un brīdi, kad laikā (gan lineārājā gan cikliskajā) ienāk sastingums, kad entropija sāk ņemt virsroku pār cilvēka aktivitāti. Bieži vien gaiļa dziesma iezīmē šīs sadursmes traģisko atrisinājumu. Tieši šajā neatgriezeniskuma un liktenīguma aspektā gaiļa dziesmas skanēšanas laiks saskaras kādu kalendārā laika brīdi – proti, rudens beigām ziemas sākumu. Šis laiks U. Bērziņa dzejā arī iezīmējas ar norēķina došanu par nepaspēto, nepareizi izdarīto (Pirmais sniegs²⁵⁰). Tieši šī pēdējā nianse gaiļa dziesmu U. Bērziņa dzejā piesaista Jaunās Derības motīviem:

Tas Kungs debesīs saka Pēterim:

Iekams gaiļi būs dziedājuši,

*Tu trīs reizes noliegsi Rīgu.*²⁵¹

Taču gaiļa tēlam vēsturiskā laika aspektā piemīt arī pozitīvas konotācijas. Tām pirmssākumu var rast folkloras ticējumos par gaiļa dziesmu kā ļauno garu aizdzinēju un rīta iestāšanās vēstnesi. U. Bērziņam līdzīgā aspektā arī nākotnē gaidāmais „gaiļa laiks” ir nācijas garīgā nomoda un aktivitātes laiks, savukārt uzruna „debesu gailīt” („Rainis priedēs”²⁵²; „Ilgās atvadas no pieminekļa”²⁵³) iezīmē vēsturiskā laika

²⁴⁸ Prozaisms lakstīgala. Krāj.: Poētisms baltkrievis. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 122. lpp.

²⁴⁹ Krāj.: Nenotikušie atentāti. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 280. lpp.

²⁵⁰ turpat, 177. lpp.

²⁵¹ Balāde par gaiļiem. Cikls: Pēterbalādes. Krāj.: Nenotikušie atentāti// Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 253. lpp.

²⁵² Krāj.: Nenotikušie atentāti. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 279. lpp.

²⁵³ Krāj.: Laiks. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 349. lpp.

negatīvās kvalitātes beigu brīdi vai šāda brīža iespējamību (*debess gailīt, vai tad Ļeņins jau ellē?*²⁵⁴).

Retāk U. Bērziņa dzejā parādās, taču laiktelpas aspektā svarīgas funkcijas pilda arī cīrulis, dzeguze, vārna u.c. vēl retāk minēti putni.

Cīrulis ir debesu sfērai piederīgs putns, viņa funkcija ir slavēt Dievu (*kliedz dievam slava cīrulis kliedz aleluja gaisā augstu*²⁵⁵), apliecinot opozīciju pazemes sfērai.

Dzeguze, tāpat kā lakstīgala, tiešā veidā ietekmē laika un realitātes režīmu maiņu, liek dzejas subjektam to piedzīvot, vienlaikus izraisot viņa nokļūšanu citā apziņas režīmā. Tā poētiskā aina: *sēž kapitāns Dzeguze zarā un kūko*²⁵⁶ iezīmē dzejas personu atrašanos viņšaulē. Dzejolī „ar sniegpulkstenīšiem...” dzeguze parādās kā kalendārā laika ritējuma paātrinātājs: *reiz mežā lasīdamu tā tukšā dūšā aizkūkoja maijs nāk pats no sevis (marts, aprīlis, tad maijs) un kauns, kas nav zem ceriņziediem cīnījušies, un klusas sestdienas, no kalna lejā tek svētienas jau ģeorgīne zied / bet viņa zvana zvana Jāņi garām sen līdz vēlam lapkritim tā kūko kūko kūko*²⁵⁷

Vārna kā semantiski noslogots tēls parādās divos krājuma *Poētisms baltkrievs* dzejoļos. Iepretī citiem putniem, kuriem U. Bērziņa dzejā ir dota balss, vārna ir mēms, nelidojošs putns. Tas ir jo neparastāk tādēļ, ka gan „empīriskajā realitātē”, gan folklorā un literatūrā vārna ir apveltīta ar vizuālu dinamiku un izteiksmīgu balsi. Tādēļ vārnas mēmums U. Bērziņa dzejā ir jo daiļrunīgāks. Jo kopā ar pārējām konotācijām – *nosalt, aizliegt esmi, paslēpt knābi spārnā*²⁵⁸) iezīmēta putna piederība cikliskā laika/gadskārtas laikposmam, kad entropija ir sasniegusi augstāko pakāpi. Protī, tas ir vēls rudens, ziema. Laika sastinguma punkts.

Iepriekš aplūkotās putnu tēla konotācijas norāda uz to, cik daudzslāņains U. Bērziņa dzejā ir putna tēls, cik tas atšķirīgs no latviešu dzejā sastopamā putna tēla, un kā šim tēlam tiek atdotas tam folklorā piemītās arhaiskās funkcijas, tās

²⁵⁴ turpat

²⁵⁵ Pavasaris. Cikls: Četri gadalaiki. Krāj.: Piemineklis kazai // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 44. lpp.

²⁵⁶ Dzejolis par kritušajiem. Cikls: Daugavmala. Krāj.: Nenotikušie atentāti // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 191. lpp.

²⁵⁷ „Ar sniegpulkstenīšiem...” Krāj.: Piemineklis kazai // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 23. lpp.

²⁵⁸ Es aiz loga. Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 142. lpp.;

„Vajg sākumā pīrkt esmi...” Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 148. lpp.

vienlaikus iekļaujot oriģinālajā autora poētikā. Jaunais, ko U. Bērziņš ar putna tēlu ienes latviešu pēckara dzejā, ir ne tikai arhaisko funkciju aktualizēšana (putns kā mediators starp dažādiem mītiskās pasaules slāņiem; maģisks realitātes un laiku režīmu maiņas katalizators; mirušā, senča dvēseles manifestācija), bet šīs funkcijas paplašina, liekot putnam (putna dziesmai) darboties kā mediatoram starp dažādiem vēsturiskiem laikmetiem un dažādu tautu kultūru laiktelpām. Oriģināls U. Bērziņa poētikas atradums ir putna metonīmiska saplūsme ar „lingvistisko realitāti”.

2. 6. 2. Velis

Sava antropoloģiskā konteksta dēļ velis/mirušais ir visciešāk saistīts ar autora „es”, šādā veidā parādoties ne tikai kā folklorai un mītam piederīgs tēls, bet atklāj arī dažas cilvēka personībai/individualitātei piederīgas iezīmes – ciktāl tās iesakņotas lingvistiskajā realitātē, mītiskajā pasaules tvērumā un nācijas kolektīvajā atmiņā, jeb saskaņā ar Karla Gustava Junga koncepciju kolektīvajā bezapziņā, kura ir cilvēces arhetipu mājvieta²⁵⁹. U. Bērziņa poētikas koncepcijā cilvēka individuālā „es” pasaule nav pašpietiekama, pastāvoša traģiskā vai dramatiskā opozīcijā pasaulei. Tātad tā nav romantisma mentalitātei piederīga. Arī „es” turpināšanās veļa/mirušā statusā atklāj šā „es” saiknes nesaraujamību ar antropoloģisko un dabas kosmosu. Autora koncepcijā „es” nekad pilnībā nepieder pats sev. Tas pilnvērtīgi pastāv tikai tad, kad viņa vēsts ir aizgājusi „uz nākamajiem cikliem” un turpinās citos. Tādā veidā arī mirušais ir dzīvs par tik, par cik viņa vēsti, viņa pēcnāves eksistenci pamana dzīvais. Savā ziņā līdzīga attieksme pret mirušo vērojama ar folklorā. U. Bērziņa dzejā autora „es” aptver dažādas esmes, dažādus „esus”, turklāt dzejolī šie „es” parādās ar to biogrāfisko pieredzi un apziņas formu, kādi tie ir bijuši konkrētā vēsturiskajā situācijā. Vēsturiskās situācijas, cilvēka rīcības un apziņas plašāks konteksts – kā atzīmē dzejas

---

²⁵⁹ K. G. Junga vārds pazib vairākos U. Bērziņa dzejoļos saistībā ar kolektīvo „asins” atmiņu: *Kad saskatāties, sit un kaut ko pazīst (pa Junga līniju) un zarnās iesalst nazis.* – Proza par vecu naudu. Krāj: Nenotikušie atentāti. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 283. lpp.; (...) *Laiks te nešķir mūs, vairs nevazā pa telpu, kādā no nozīmēm šie kapi – mūsu gulta, kādā no nozīmēm – pat grēcīga, par daudz tā Junga, mīlais!* – Smagais krūms: Regina rigensis. Krāj: Saruna ar Pastnieku. – Rīga.: Neputns, 2009, 43. lpp.

pētniece R. Veidmane²⁶⁰ – tiek dots, paplašinot dzejoli ārpus konkrētā dzejolī iezīmētā notikuma un dzejas personas (t.sk. veļa/mirušā) apziņas un pieredzes.

U. Bērziņa dzejā nav iezīmēts nošķirums starp lingvistisko un empīrisko realitāti. Tādēļ arī velis/mirušais dzejā vispirms parādās kā valodas fakts. Turklāt mirušā manifestācija var izpausties kā atsevišķu burtu, skaņu savākšanās artikulētā runā, vienlaikus arī mirušā miesiskajam veidolam pa daļām savācoties un iegūstot skaidras aprises (*visu nakti lakstīgalas brēc, sabrēc mirkli. Saucu: Vecais! – Esmes jūklīm cauri lido burts pie burta, valkā miesu, auj zābakus un klusi saka: - Jā?²⁶¹*). Veids, kādā mirušā veidols materializējas no valodas tumsas (iepriekšējais citāts un: *sāk gumzīties pirmie vārdi, / Narekas Grigors, dziļi no tumsas, / no biezām kā mūri lapām / no locījumu un raksta kļūdu biezokņa / vārdi sāk velties kā dūmi²⁶²*) piešķir valodas realitātei kolektīvās zemapziņas iezīmes. Šāds veļa/mirušā manifestēšanās veids sasauca ar vēsts manifestēšanos sākumā kā neskaidru neartikulētu murdoņu, pēc tam saslēdzoties valodas ķieģelišiem (burtiem, skaņām) – savā ziņā iezīmējot šīs vēsts nākšanu no valodas zemapzinīgajām dziļēm. Šādā veidā velis/mirušais no sava pusizirušās apziņas stāvokļa tiecas kļūt par vēsti, vienlaikus saglabājot šīs vēsts aloģiskumu, jucekļīgumu, kurā loģiskās saites nojaušamas, šīs vēsts elementus samērojot ar milzīgu kultūrvēsturisko un poētisko asociāciju lauku.

Akcentējot runas, vēsts, nenoformēto, preloģisko stadiju, mirušā/veļa statuss ir saistīts ar pazemes sfēru (pusizirušās apziņas stāvokli), gan ar debess sfēru, kad mirušais manifestējas kā abstrakcija, zīme:

*Abstrahēts ērms, kurš vairs burtos tik pastāv iedrukāts (noprotu – maz tas)
paceļu netiešās, atceltās acis turp: asteres augšā tur, astras²⁶³*

Par vēl vienu mirušā saistību ar debess sfēru – caur putnu – skat. nodaļā *Putns*. Taču pati debess sfēra nav mirušā lokalizācijas vieta – izņemot gadījumus, par kuriem runāšu vēlāk (par debesu sfēras nozīmi veļa/mirušā un dzīvā subjekta kontakta aspektā sīkāk skat. nodaļu *Debesis un svešā telpa*). U. Bērziņa dzejā skaidri iezīmēta mirušā saistība ar pazemes sfēru un mirušā tiekšanās no tās izrauties, izlauzties valodas, teksta, apziņas un empīriskajā realitātē.

²⁶⁰ Veidmane, R. Uzturēt debesis spēkā: Pārdomas par mūsdienu dzejas pozitīvo varoni // Literatūra un Māksla, 1983. g. 28. janv.

²⁶¹ Prozaizms lakstīgala. Poēt. baltk. – 1979, 50. lpp.

²⁶² Koncerts vecajā augstskolā. Nenot. atent. 205. lpp.

²⁶³ Astras. Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 130. lpp.

Turklāt, ja dažos dzejoļos ir samērā nepārprotami norādīts mirušā veliskais statuss („Dīdz, prīļo, maijiņi...”²⁶⁴; *Saprašana, ai sapraš.../ Suns manus kaulus atkaš*²⁶⁵) – starpstadija, kad apziņa un ķermenis atrodas pussairšanas stāvoklī, tad citos dzejoļos ir izspēlēts dažādu laiktelpu relativitātes paradokss, resp., katrā laiktelpā (vēsturiskā laika nogrieznī) mītošais subjekts pats sev ir dzīva persona. Taču brīdī, kad notiek kontakts starp dažādām laiktelpām, otrā laiktelpā esošais kontakta dalībnieks tiek uztverts kā velis/mirušais, jo paša dzejas subjekta laiktelpā šis „otrais” vai nu jau ir miris vai vēl nav piedzimis. Vispilgtāk šāds paradokss izspēlēts dzejolī „Prozaisms lakstīgala”, kur lakstīgalu sabrēktajā mirklī mirušais karavīrs vispirms kļūst par valodisku, tad miesisku realitāti. Līdzīgā veidā notiek lakstīgalas dziesmas izsauktās realitātes sairšana (*Tikšļ lakstīgalas, pinas komatos un sāk ar mazo burtu, klus negaidot – jūk čalis uztrūcies no nejēdzīgā sapņā*²⁶⁶). Taču līdz ar aprakstīto sairšanas brīdi dzejolī notikusi radikāla perspektīvas maiņa un situācija tiek tēlota no otra kontakta dalībnieka – karavīra viedokļa, kuram dzejoļa autors „no tālā gada” ir efemēra, viņa realitātei nepiederīga parādība. Citā dzejolī autors savu statusu attiecībā uz citu laiktelpu subjektiem formulē pavisam skaidri:

*Klāv, ej, uz staciju, bēdz! Re, smiltīs man celis
es esmu no nākotnes, zini, es tagad esmu velis*²⁶⁷

Un tieši šajā autora dotajā formulējumā – velis no nākotnes – ir ieslēpts vēl viens negaidīts aspekts. Tātad autora nojēgumā velis ir ne tikai mirušais, bet arī tas, kurš mīt nākotnes laiktelpā – vēl nedzimušais. Šo abu veļa statusu atšķirību iezīmē to lokalizācija dažādās mītiskās pasaules vertikālās struktūras sfērās – mirušais ir saistīts ar pazemi, nedzimušais/subjekts no nākotnes – ar debesīm. Tāpat kā pazeme (*Tu, kurš jau iemīts plienā // ar visiem pulkā melo / kaut esat manī vienā*²⁶⁸) U. Bērziņa dzejā galvenokārt ir saistīta ar pagātni, bet debesis – ar nākotni (*Tur nākotne, kur gaisos / Es putniem līdzī taisos / Bet vēsture, o, silta / Zem Gēteborgas tilta / Iet mēneši (bet augstu / Man neaizsniegt ar plaukstu)/ Viens ierauga šīs dzejas / No nākotnes (..)*²⁶⁹).

²⁶⁴ Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 131. lpp

²⁶⁵ „Divi vairs klibais ar līko...”. Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 86. lpp.

²⁶⁶ Prozaisms lakstīgala. Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 122. lpp.

Interesanta ir U. Bērziņa piezīme par šo dzejoli: *poētiskajā pavasara naktī notiek prozaiska, kaut neparasta tikšanās. Nav neiespējams, ka aprakstītais notikums ir pilnīgi reāls; ja es redzēju „savu” sapņa pusi, vai tad latviešu šucmanis Baltkrievijā nevar būt redzējis „savējo”? – Bērziņš, U. Vārdu paskaidrošana redaktoram. 24. jūl. 1983. g. : [manuskripts] – I. Auziņa īpašums*

²⁶⁷ Tagad brīvs. Krāj.: Laiks. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 321. lpp.

²⁶⁸ Sirdsdibenā. Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 62. lpp.

²⁶⁹ Krāj.: Laiks. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 343. lpp.

Šādā veidā šobrīd vēl nedzimušais ir vairāk piederīgs potenciālās/ abstraktās esmes sfērai nekā velis/mirušais (*Juri – vai tu abstrahēts no skurbās jūdu–grieķu eļļas*²⁷⁰). Taču U. Bērziņa dzeja pieļauj traktējumu, ka abstrakcija ir nevis tieši nākotnes laiktelpas iemītniekam piederīga īpašība, bet īpašs pastarpinājums, kas kontakta/vēsts nodošanas brīdī vienlaikus vieno un šķir šos dažādo laiktelpu iemītniekus. Vienas laiktelpas iemītnieks spēj redzēt otras (galvenokārt, nākotnes) laiktelpas iemītnieku/viņa vēsti caur abstrakcijas ekrānu vai stiklu, uz kura šī vēsts/iemītnieks projicējas (*Kad mēs satiksimies, mūsu abu nebūs, tiksies projekcijas, divu līkņu gals*²⁷¹). Vēstij, kura tiek nodota no vienas laiktelpas otrā, U. Bērziņa dzejā ir vairākas manifestācijas. Tā, pirmkārt, ir balss, tad teksts (vēstule), un visbeidzot abstrakcijas sfērai pietuvinātais stars (savā ziņā skatienu metafora) ar tā metaforu taisni, līkni, kas sniegdamies no vienas laiktelpas iemītnieka, pateicoties debesu velvei tajā atstarojas, un sasniedz otras laiktelpas iemītnieku. Taču līdz ar to tiek kāpināta šīs stara nodotās vēsts neviennozīmības/nedrošības/hipotētiskuma pakāpe. Tāpat kā daudzos citos kontakta gadījumos (ar retiem izņēmumiem) vēsts nodošana notiek tikai vienā virzienā un vēsts saņēmēja sūtītā atbilde (visbiežāk – no nākotnes) atpakaļ nenonāk. Tikai paceļoties pāri vienā laiktelpā ieslodzītā subjekta apziņai – un šo visaptverošo skatienu piedāvā pats dzejas teksts kā šo dažādo laiktelpu apvienotājs savā radīšanas/sapņa laiktelpā – var ieraudzīt šīs vēsts notikušo pārmantojamību²⁷². Viens, ārkārtīgi izteiksmīgs piemērs šādai kontakta neviennozīmībai un vēsts pārnesto nozīmju bagātībai, ir dzejolis „Dāglardžas motīvs”, kuru gribu citēt pilnībā:

*Katram karote priekšā, tupeņus saliek.
Katram ķebļis. Kur lai nosistais paliek?
Stieptas un pārnestā nozīmē krustojas taisnes
(augstu pār metaforisko galdu punktā uz zvaigznes).*

*Variants: tas ir mans skatiens – atsitas tukšajā peklē,
Atkrīt uz zemes, mežā smiltiņās meklē.
Cītādāk: viņa skatiens. Lūzumā zvaigzne stutē.*

²⁷⁰ Proza par vecu naudu. Krāj: Nenotikušie atentāti. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 283. lpp.

²⁷¹ 1944: tekstu meklējot. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 280. lpp.

²⁷² Taču ir dzejoļi, kuros vēsts sūtītājs paredz adresāta hipotētisko atbildes reakciju, pats necerēdams to saņemt. // 1944: tekstu meklējot. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 280. lpp.; turpat: Determinatīvi. Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 84. lpp.

*Man uz pirkstiem krīt, manā pilnajā mutē.*²⁷³

Taisnes/skatieni, kas krustojas „punktā uz zvaigznes”, pateicoties dzejoli iēšifrētajam nojēgumam par neeiklīdiskās telpas izliekumu, iezīmē šķirtā/vienotā autora/mirušā skatiena divatnumu: autora skatiens atsizdamies tukšajā, abstraktajā debesu peklē, redz mirušā tagadnes statusu - *mežā smiltiņās*. Taču sekojot nokautā skatienam, no šīs relatīvās (attiecībā pret autoru) tukšuma sfēras, paveras pavisam cita aina – skatiens atduras zvaigznē, kas šā dzejoļa kontekstā nebūt nav abstrakciju pārstāvošs tēls (jāatmin, ka dažos U. Bērziņa dzejoļos zvaigzne ir saistīta ar puķi), un ietiecas dzīvajā vieliskajā autora realitātē.

Jāatzīmē vēl kāda īpatnība mirušā tēla sakarā. Tieši krājumā „Laiks” nelaikā mirušā (varmācīgi nokautā) tēls iegūst jaunu, iepriekšējos krājumos nesastaptu iezīmi. Mirušā ģindenis asociējas ar paradoksālu pēcnāves esmes realitāti: ģindeņu vecums tiek skaitīts, sākot ar dzīvā cilvēka nāves brīdi – šo kādreiz dzīvo cilvēku nāves dienu kļūst par viņu ģindeņu dzimšanas dienu (*vecu vīru jauneklīgajiem ģindeņiem visiem/ trīsdesmitdivi gadi*²⁷⁴; *es puika ģindenis man četri gadi / nāciet nākamgad man piecas sveces dedziet // Kad man būs piecpadsmi, jums aizmirsīšos*²⁷⁵; *jebkurā gadījumā visiem ģindeņiem šodien / jau seši gadi*²⁷⁶). Ja ņem vērā, ka tieši krājumā „Laiks” vēl nebijušā intensitātē parādās vēsturiskais/lineārais laiks, tad kļūst saprotams, ka ar šo poētisko paņēmieni – ģindeņa vecuma skaitīšanu gados dzejnieks panāk mīta sfērai piederīgā veļa/mirušā tēla piemērošanu lineārā laika paradigmai. Taču disonanse, kas ar šo transformāciju tiek panākta, ir tik nepierasta, ka kļūst par poētiski iedarbīgu ekspresijas paņēmieni.

Pastāv arī mirušā/veļa saistība ar vēl kādu tēlu – pazemei piederīgo garu - tumšās neapzinātās enerģijas (arī pirmmatērijas enerģijas) manifestāciju, kas izpaužas kā stihijai piederīgas parādības – palu ūdeņi, pazemes ūdeņi (zemes asiņu, lavas straumju metafora), zemes karstums. Te ar individualitāti saistītā veļa veidola iziršana un iemiesošanās šajās stihiskajās izpausmēs sasaucas ar vēsts protostāvokli – murdoņu, dunu. Tieši caur garu iezīmēta mirušā saistība ar stādu, koku – savā ziņā daudz skaidrāku, organizētāku radošās enerģijas manifestāciju tiecoties virzienā uz debesīm. Par gara enerģijas tiešu atspoguļošanu debesīs vēsta šādas U. Bērziņa dzejas rindas:

²⁷³ Krāj.: Poētisms baltkrievis. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 67. lpp.

²⁷⁴ Kaula laikmets. Krāj.: Laiks. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 310. lpp.

²⁷⁵ turpat, 311. lpp.

²⁷⁶ Seulas reiss – dzimšanas diena. Krāj.: Laiks. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 320. lpp.

ei, *mosties plikais gars, cel dumpi decembrī un kāvos dedz*²⁷⁷. Turklāt šī gara aktivitāte ir cieši saistīta arī ar verbālo aktivitāti (*un iknakt tenka debesīs kā kāvs*^{278,279})

Par mirušā saistību ar koku, augu sīkāk rakstīts nodaļā *Zeme, pazeme*, bet par saistību ar putnu – nodaļā *Putns*.

2. 6. 3. Dzejas subjekts – etnoss – cilvēce

Ja pievēršas autora vietai radīšanas procesā, tad U. Bērziņam radīšana, nav vien privāts, individuāls akts, bet drīzāk iekļaušanās kopīgās, kolektīvās jaunrades laukā. Protams, te varētu atvedināt analogiju ar proletkulta tēzi par kolektīvo daiļradi kā augstāko daiļrades formu. Taču pozīcijai, kas sastopama U. Bērziņa izteikumos par daiļradi, ir citas saknes – autors gan arhaiskajā laikmetā, gan viduslaikos nav sava teksta dievs, bet gan no „augšienes” nākuša teksta pierakstītājs. Teksts patiesībā nav vien autora individualitātes izpausme (tās nospiedums), bet savā pamatnozīmē kolektīvā gara, senču, dievu vēsts pieraksts. U. Bērziņa gadījumā gan jāņem vērā nianse, kas viņu tomēr nošķir no mitoloģisko, episko tekstu pierakstītājiem un viduslaiku autoriem – viņš ir arī teksta līdzdalībnieks, līdzautors. Lai arī U. Bērziņa dzejā vērojama atteikšanās no dominējošās autora lomas, un tādējādi būtu pieļaujama šādas pozīciju tuvinājums Rolāna Barta postulētajai „autora nāves” idejai²⁸⁰, tomēr pastāv būtiska atšķirība. Tā nav pasīva pierakstīšana, bet līdzdarbība, iejaukšanās topošajā tekstā. Citiem vārdiem, autors ir viena no balsīm, kas piedalās lielajā balsu korī, kuru viņš ir izsaucis, „iedarbinādams” tekstu. Tātad teksta tapšanas brīdis ir robežstāvoklis, kad teksts no nenoformētas balsu murdoņas pāriet savā „oficiāli noformētajā” stāvoklī, iegūst savu galīgo izskatu un autoru. Taču U. Bērziņa gadījumā

²⁷⁷ Ar putniem. Cikls: Pieminekļi donam Alfredo. Krāj.: Poētisms baltkrievs// Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 118. lpp.

²⁷⁸ – “Zem kolhoziem murd iežūdēns..” Poētisms baltkrievs Krāj.: Poētisms baltkrievs// Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 129. lpp.

²⁷⁹ Turklāt jāatzīmē, ka šādā veidā U. Bērziņa dzejā sastopamais tēls sasauca ar tām nozīmēm, kādas ir sastopamas latviešu folklorā: *Kāvi – kā tautā uzskatīja – karā kritušo dvēseles rādītājs ziemeļblāzmas izskatā // Kursīte, J. Dzīvības spēku ietekmētāji un „miera traucētāji” gari. // Dažādie gari latviešu folklorā. // Latviešu folklorā mītu spoguļi. – Rīga: Zinātne, 1996, 345. lpp.*

²⁸⁰ *Barts indivīda „es” uzlūko kā konstrukciju, kas pati ir lingvistiskās sistēmas darbības produkts, un autora apziņu viņš raksturo kā telpu, kurā bezpersoniska un vienmēr „gatava” veidā eksistējoša literārāss valodas, pieņēmumu, kodu un likumu sistēma izkristalizējas konkrētā tekstā. – Čakare, V. Postmodernisms un modernisms. // Postmodernisms teātrī un drāmā. – Rīga: Jumava, 2004, 23. lpp.*

jāņem vērā kāda nianse. Kā teicis pats U. Bērziņš: *Kopš jaunības mani vilina tas brīdis no "bezautorības" uz individuālo autorību.(..) folklorizējusies autordzeja un autorizējusies folklorā*²⁸¹. Tātad autoram šajā gadījumā ir svarīgi arī gatavo tekstu „noturēt” „tapšanas” stāvoklī starp neoficiālo – „anonīmu cilts” autorību un oficiālo – viena autora autorību. Šādā veidā, tas sevī iekļauj abus šos stāvokļus. Tādēļ teksta „nepabeigtība” jeb šķietamais haoss, ko daži kritiķi savulaik uzskatīja par U. Bērziņa dzejas trūkumu, patiesībā ir veids, kā tekstu noturēt tapšanas stadijā, saglabājot tajā visas (kā dzintarā) iekusušās potences. Teksta polifonija dzimst, dzejoļa „kopsalsij” veidojoties no daudzu balsu savijuma. Šādā veidā atklājas „lielā” un „mazā” mēroga kopsakarība. Šāda kopsakarība parādās ne tikai dzejas struktūrā, bet arī tēlu sistēmā. Tā ir vienāda uzmanība pret “lielo” un “mazo”. Poētisks samērojums starp namdari, kurš taisa galaktikas (lielais mērogs) un kaimiņu Jāni (mazais mērogs), kura izdomāto domu namdaris, likdams galaktiku pie galaktikas vairs nevar atkārtot (Neiznāk²⁸². Cits piemērs: *Vai tur Daugava dun, / vai tie kukaiņu soļi?*²⁸³). (Puķes, labības augu, putnu, kukaiņu u.c. tēli) Šādas attieksmes saknes savulaik precīzi formulējusi literatūrkritiķe Inta Čaklā: *Bērziņam nav pieņemams pats jaunāko laiku vēsturei raksturīgais abstrahēšanas princips, kas nosvītro tūkstošiem esmju, vēlmju, taisnību kā nebijušas, ja tās neiekļaujas galvenajā līnijā, likumsakarības formulā*²⁸⁴. U. Bērziņa poētikā šī attieksme ļauj autoram parādīt, ka hierarhiskā struktūra no „mazā” (resp. zemā, nepilnīgā, „lielajam” pakļautā) uz „lielo” (augsto, pilnīgo, pārvaldošo) savā būtībā ir fiktīva un ideoloģiska.

Līdz ar to pašas daiļrades kā pārindividuāla akta izcēlums sasaucas ar U. Bērziņa – autora tiecību sasaistīt savu esmi ar lielo cilvēces kopesmi, taču (tas ir ļoti svarīgi) neizslēdzot katra atsevišķa cilvēka, katras etniskas kopienas esmi. Tā ir tiecība – rast, atrast, uztaustīt (ārpus oficiālas varas pastāvošās) asinsbalss saites, kas cilvēku kā antropoloģisku vienību saista ar saviem senčiem, tautu, citām tautām, šādā veidā apzinot cilvēces *ASINS un apziņas okeānu, kurš mutuļo tūkstoš paaudžu dzīslās, kurš tūkstoš tūkstošiem gadu šalc mums ausīs un miegā modina*²⁸⁵. Lai arī šāds patoss ir izaudzis no XX gs. 50. gadu beigām – 60. gadu „atkušņa” internacionālisma patosa, kuru latviešu dzejā tobrīd iemiesoja tādi izcili dzejnieki kā O. Vācietis, I. Ziedonis,

²⁸¹ U. Bērziņš: Dievs rada „sarunas vidi”. Ieva Hlevicka. 12. septembris 2006 13:12. Pieejams: <http://notikumi.delfi.lv/news/poetry/article.php?id=15489805>. (aplūkots: 25.02.2008.)

²⁸² Krāj.: Pieminekļi kazai // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 10. lpp.

²⁸³ turpat, 35. lpp.

²⁸⁴ Čaklā, I. Minūtes, gadi un citi Ulda Bērziņa dzejas laiki // Avots – 1991, Jūl./Aug., 24. lpp.

²⁸⁵ Dažas rindas petītā. Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 157. lpp.

I. Auziņš, M. Čaklais, tas ir stipri opozicionāra sava laika sociālisma ideoloģijas sludinātajai dekoratīvajai un varmācīgi realizētajai „tautu draudzībai”. Nākamā paaudze, par kuras „patroniem” varēja dēvēt K. Skujenieku un nomaļāk stāvošo E. Plaudi, un kurai kopā ar U. Bērziņu piederēja arī XX gs. 70. gadu lirikas sejas veidotāji L. Briedis, J. Rokpelnis, H. M. Majeviskis, savu internacionālismu realizēja ārpus oficiālās varas kanoniem un retorikas. Studiju gados Maskavā un Pēterburgā (toreizējā Ļeņingradā) ieguvuši lielisku akadēmisku izglītību viņi citu tautu kultūras mantojumu apguva un padarīja pieejamas latviešu lasītājam, pamatojoties uz savu lingvistisko erudīciju un nepaļaujoties uz parindeņiem. *Visā Padomju Savienībā (ja neskaita Krieviju) tieši Latvija un Igaunija tika uzskatītas par lielākajām atdzejojošajām republikām. Igauniem veicās labāk, jo viņi ar savu žurnāla „Looming” pielikumu jau kopš 50. gadu beigām varēja realizēt to, ko mums nogrieza: sistemātisku lielo kultūrtautu modernās literatūras tulkojumu publicēšanu. (..) Toties mēs spējam atrast to, ko garām palaida igauņi. Gan Uldis, gan es sākām atdzejojot no mazo tautu valodām – no tām, kuras atradās lielās pasaules literatūras perifērijā. No vienas puse, tā bija solidaritāte – latviskot Lielās Savienības mazo tautu dzeju, arī tādu kas atrodas uz izmiršanas robežas. No otras puses – no lielajām kultūrtautām aizgūtie modernisma paņēmieni mazo tautu literatūrās bieži vien realizējas spilgtāk un savdabīgāk nekā pirmavotā. Tā, piemēram, - grieķu XX gadsimta pirmās puses dzejā no Francijas pārņemtie sirreālisma paņēmieni izrādījās ļoti piemēroti viņu vēsturiskās traģēdijas (ģenerāļu diktatūra) izteikšanai. Tāpat – Bērziņš veidojis Pievolgas mazās tautas, čuvašu, tautasdziesmu kopu. Un izrādās – lasot šīs dziesmas, mēs varam saprast, kā jutušies un ko domājuši latvieši vēl pirms 150-200 gadiem, jo šajā dzejā ir ārkārtīgi spēcīgs arhaiskais slānis²⁸⁶. Taču, atšķirībā no U. Bērziņa citi 20. gadsimta 70. gadu dzejas paaudzes pārstāvji, savu internacionālo patosu realizēja ļoti pastarpināti – caur atdzejojumiem, rakstiem par citu tautu dzeju, folkloru, mitoloģiju. Šādā veidā bija iespējams ieturēt distanci pret varas valodu un ideoloģisko praksi. U. Bērziņa dzejā internacionālais un sociālais patoss ir ļoti spēcīgs – vienīgi, salīdzinot ar 60. gadu “trauksminiekiem” (neaizmirsīsim, ka U. Bērziņa dzejas ceļa sākums ir 60. gadi, kad latviešu dzejā bija vērojams “vēsturiskās tēmas” pacēlums, ko desmitgades beigās itin veiksmīgi noslāpēja A. Vosa režīms), tas ir transformējies – ieguvis metafiziskus, ontoloģiskus*

²⁸⁶ Dot latviešu dzejai to, kā tai nav bijis. Saruna ar Knutu Skujenieku (intervēja Māris Salējs) // Luna, Nr. 9. [2002], 13. lpp.

mērogus. Šā patosa pamatā ir piedalīšanās dziņa– neatraujamība no lielā etniskā un cilvēces kopuma. Būt vienam no dzimtas – ar jēdzienu “dzimta” saprotot tautu kopumu (*Cilvēce kā viena ģimene – tādu es vēlētos*²⁸⁷.), kurā vienlīdz vērtīga ir katra tauta neatkarīgi no tās skaitliskā lieluma, jo katra tauta veido savu unikālu un tai pašā laikā universālu lingvistisko kosmosu. Tādēļ arī svarīga ir atziņa, ka arī tas, ko mēs saucam par latviešu etnosu, nav atomāra vienība, bet sastāv no vēl smalkākām reģionālām un etniskām (arī cittautu) komponentēm, kuras nedrīkst nivelēt un zaudēt. Šeit U. Bērziņa uzskats par lingvistiskās un etniskās dažādības līdzesmes nepieciešamību sasaucas ar krievu etnologa Ļeva Gumilova uzskatu par, to, ka jo sarežģītāka ir etnosu veidojošo sastāvdaļu (subetnosu) sistēma, jo tā ir lokanāka un spējīgāka attīstīties²⁸⁸. Un otrādi – jo vienkāršotāka un izolētāka šāda sistēma, jo lielāks risks, ka tā izsmels savas iespējas un sastings, vai pat izzudīs²⁸⁹.

*Tādu unificētu Latviju, kur būtu tikai tas latviskais komponents, pie tam vienkāršotā veidā, samazinot lokālo, latgalisko, lībisko, tādu es negribētu redzēt...Svarīga ir kontinuitāte, lai neizput mūsu kolektīvā biogrāfija*²⁹⁰.

Šāds bīstams sastingšanas stāvoklis spilgti aprakstīts dzejolī „Latvijas laiks”²⁹¹. Principā tas ir laiks, kad pēc heroiskās tautas aktivitātes – pēc garīgā un fiziskā saspringuma nāk apmīšana, apmier, kas pēc kvalitatīviem kritērijiem ir tas pats “viduslaiks”, tas pats XX gs. 70. – 80. g. sākuma Brežņeva stagnācijas laiks. Principā, šajā laikā nobriest un piezogas Latvijas kaunpilnā kapitulācija (*.. jau ausis ir pakulām pilnas nav šimbrīžam aknuma nīknā un asinis neklaigā // Latvijas laiks/ vai tas nenāca nelaikā*).

Runājot par poētisko laiktelpu, neizbēgami jārunā par dzejas varoņa vietu tajā. Dzejas telpa un laiks dzimst, parādoties tajā subjektam – autoram, lasītājam, dzejas varonim. „Es” – pierakstītājs, vēstītājs, kā autors ar dažām Dieva funkcijām attiecībā

²⁸⁷ Saruna ar Dieva draugu: [Saruna ar dzejn. un tulk. U.Bērziņu] // *Rīgas Laiks*, 1997, Nr. 3, 18.-25. lpp.)

²⁸⁸ Словарь понятий и терминов теории этногенеза Л. Н. Гумилева // Л. Н. Гумилев. Этносфера: история людей и история природы, М.: Экспрос, 1993, стр. Pieejams: <http://gumilevica.kulichki.net/MVA/mva09.htm> (aplūkots: 05.06.2009)

²⁸⁹ Алексеева, В. А., а, д.ф.н., профессор, декан. Социальная синергетика. Постмодернистская методология исследования этноса и этногенеза. - Дата публикации: 14 января 2003. <http://www.sciteclibrary.ru/rus/catalog/pages/4375.html> (aplūkots 11.08.08).
Гумилев, Л. Н. (nodaļa „И грянул гром...”) Зигзаг истории // Л.Н. Гумилев. Этносфера: История людей и История природы. – М.: Экспрос, 1993, 544 с.-366 с.

²⁹⁰ Saruna ar Dieva draugu : [Saruna ar dzejn. un tulk. U.Bērziņu] // *Rīgas Laiks*, 1997, Nr. 3, 18.-25. lpp.

²⁹¹ Krāj.: Nenotikušie atentāti // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 233. lpp.

uz paša radīto dzejas pasauli, kā arī viena no personām – „dzejas balsīm”, parādīšanās brīdī zināmā mērā ir lokalizēts kādā no poētiskās laiktelpas punktiem (autora, pierakstītāja, lasītāja gadījumā tas var atrasties ārpus dzejas tekstā iezīmētās laiktelpas, kādā citā definētā vai nedefinētā laiktelpā). Tādējādi poētiskās laiktelpas un dramaturģijas „atritināšanās” sākas ar autora vai galvenā varoņa parādīšanos, un teksts šeit ir dotās laiktelpas izziņas procesa modelis, šā procesa nospiedums (*Tas ir tas gaišākais sapnis tas ir tas lielākais prieks tu esi pasaulei vidū un pats sevi redzi*²⁹²). Arī arhaiskā, mītiskajā izpratnē cilvēks ir atskaites punkts, no kura sākas pasaules aptveršana, mērīšana un koordināšu iezīmēšana – arī attiecībā uz laiku²⁹³. Tādēļ nav mazsvarīgi, ka U. Bērziņa dzejā parādās “lielā vīra” koptēls, kurā ieraugāmas citu tēlu iezīmes. Blakus tādām iezīmēm, kā hiperbolizēta vitalitāte un fizioloģiskums: *siena kaudze galvā, mute rij un plītē, nezāles tam saaugušas pautos*²⁹⁴, “lielā vīra” tēlam ir tiešas konotācijas ar vienu no autora paštēliem (*Kā vērbaļķi man bikšu sakas, vienu kāju sen stāvu nākotnē, vēl otra Sāmu salā*²⁹⁵) un ar latviešu kultūras tradīcijas pamatlicēju Krišjāni Valdemāru (*Pa viņa bārdaino muti dučiem peld piekrauti kuģi upju iztekas uztūkst un grīvas aplīp ar bruģi zelts cūku tauki un darva Jelgavu zarnās vārās*²⁹⁶). Vienā aspektā “lielā vīra” tēls ir atbalss no daudzu tautu (indiešu, sengrieķu, skandināvu, jūdu, musulmaņu) mītiem par pasaules rašanos no pirmcilvēka ķermeņa daļām.²⁹⁷ Cilvēka ķermenis un tā fizioloģiskie aspekti mītpoētiskajai apziņai pirmssākumos kalpoja par Visuma apraksta modeli²⁹⁸. Tādēļ U. Bērziņa dzejā šo tēlu (un arī “Daugavmalas”²⁹⁹ varoņu) “saasinātais fizioloģisms, miesīgā izkāpinājums, kas apvienots ar garīgu diženumu”³⁰⁰ uzsver miesīgā un garīgā aspekta sinkrētumu. Jāatzīmē, ka K. Valdemāra, Kr. Barona, Raiņa figūras U. Bērziņam savā ziņā ir atskaites punkti un orientieri, pēc kuriem mērīt latviskās kultūras laiktelpu. Tāpat citu kultūru un literatūru (vai jauna to posmu)

²⁹² „Kur ir tas gaišākais prieks..” . Krāj.: Maijs debešos. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 429. lpp.

²⁹³ С некоторым основанием человека, из себя производящего мир, можно уподобить известному мифопоэтическому образу паука, испускающего из себя паутину, из которой и формируется основа мира — праматерия (ср. уподобление творца мира Брахмы такому пауку). [Zināmā mērā cilvēku, kurš darina pasauli, var pielīdzināt mītos pazīstamajam zirnekļa tēlam, kurš no sevis izritina tīmekļa pavedienu, no kura veidojas pasaules pamats – pirmmatērija (sal. pasaules radītāja Brahmas pielīdzinājumu šādam zirneklim)]. – *Топоров, В. Н.* Пространство и текст. // Текст: семантика и структура. – М., 1983, с. 244.

²⁹⁴ Pēterdiēna. Krāj.: Piemineklis kazai // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 48. lpp.

²⁹⁵ „Kā vērbaļķi man bikšu sakas...” Krāj.: Piemineklis kazai // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 52. lpp.

²⁹⁶ Valdemāra auzas. Krāj.: Piemineklis kazai // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 56. lpp.

²⁹⁷ *Топоров, В. Н.* Пространство и текст. // Текст: семантика и структура. – М., 1983, с. 243.

²⁹⁸ *Топоров, В. Н.* Пространство и текст. // Текст: семантика и структура. – М., 1983, с. 244

²⁹⁹ Krāj.: Nenotikušie atentāti // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 182. lpp.

³⁰⁰ *Čaklā, I.* Minūtes, gadi un citi Ulda Bērziņa dzejas laiki // Avots, 1991, Jūl./Aug., 25. lpp.

pamatlicēji (Narekas Grigors, M. Luters, M. E. Sābirs, A. Platonovs) viņa dzejā kļūst par šo kultūru un visas pasaules kultūras laiktelpas orientieriem. Taču, kā atzīmē kritiķe R. Veidemane, šo personību dižums, kas uzskatāmi hiperbolizēts gluži fizisko izmēru kategorijās, vienlaikus ir tautas kolektīvā ķermeņa/gara un tā enerģijas manifestācija: *Jautājums, uz ko atbildi meklē Ulda Bērziņa dzeja, netiek formulēts – kāds ir vai kādam jābūt cilvēkam, bet kāda ir, kā dzīvo, kāpēc spēj mūžīga būt tauta. Krišjānis Barons un Alfreds Ķempe viņa poēmās, manuprāt, mazāk akcentēti kā izcilas personības, vairāk kā tautas gara izcilākās virsotnes, spožākie uzplaisnījumi*³⁰¹.

Saistībā ar Raini Bērziņa dzejā, jāmin vēl kāda interesanta īpatnība – tas ir opozīciju pāris, kas parādās Raiņa-dzejas autora tēlā un šā pāra metonīmijā – dona Kihota un Sančo Pansas savienībā. Kaut arī šā pāra locekļi ir viens otram opozicionāri, tie nevar iztikt viens bez otra un komplimentāri viens otru papildina kā gars (Rainis, dons Kihots) un miesa (dzejas autors, Sančo Pansa). Ja šāds pozīciju pāris būtu vienīgais (vai līdzās tam pastāvētu tikai analogiski opozīciju pāri), tad, saskaņā ar strukturālisma definīciju, šeit varētu saskatīt bināro opozīciju. Taču situācija ir daudz sarežģītāka. U. Bērziņa dzejā binārās opozīcijas gan tiek iezīmētas, taču vienlaikus opozīciju robežas tiek nojauktas. Viens opozīciju pāra loceklis var iegūt otra locekļa īpašības, vai arī abu opozīciju pāra locekļu īpašības tiek sapludinātas vienā tēlā. Šādi tiek panākts, ka opozīcija nav statiska, bet dinamiska, gatava katru brīdi manifestēties kādā citā veidolā. Šādi U. Bērziņa dzejā var saskatīt paralēles ar poststrukturālisma atziņām, ka „tīras” binārās opozīcijas ir fikcija, kuru noteicis Rietumeiropas kultūras logocentriskais raksturs. Šķiet, viens no uzskatāmākajiem binārās opozīcijas robežu nojaukšanas piemēriem U. Bērziņa dzejā ir iepriekšminētā opozīciju pāra *Dons Kihots-Sančo Pansa* papildināšana ar citiem – „ačgārniem” opozīciju pāriem. Tā ciklā „Piemineklis donam Alfredo” šā pāra vienā pusē atrodas ideju un garu reprezentējošais folkloras dievs jeb dieviņš (velna jaunais brālis), kurš „dūrē nav padevis”, Sprīdītis³⁰², bet otrā pusē – velns, milzis, lūtausis,

³⁰¹ Veidemane R. Uzturēt debesis spēkā: Pārdomas par mūsdienu dzejas pozitīvo varoni // Literatūra un Māksla, 1983. g. 28. janv.

³⁰² (..) *jau Sprīdītis sāk pūst, jau lielā Kājas mīdā, urkš Vēders mākoņos, un verdošs lietus līst – pūt, pūt, lai ļogās mežu gali, gan īsa vasara, Gars, nāc, pie varas un stabulē!* – II. Cikls: Piemineklis donam Alfredo. Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 110. lpp.

kurš reprezentē lielo haosu, fizioloģisko sfēru, radīšanas parodiju³⁰³. Šajā ciklā savukārt kā savdabīga „mazā vīra”–Raina/dona Kihota sintēze parādās dons Alfredo (arī cikla varoņa titulā „dons” ir dots ironisks mājiens uz Servantesa varoni). Donam Alfredo tipoloģiski identi varoņi ir sastopami citos U. Bērziņa dzejoļos: Azerbaidžāņu dzejas klasiķis M. E. Sābirs („mazais vīrelis”³⁰⁴), anonīmais latgaliešu literāts („bij sīks Tavs gars un sīks Tavs darbs, bet krata zārku”³⁰⁵), arī latviešu mācītāji³⁰⁶ u. c. Viņu pretstāvis, opozīcijas otrs pols vairs nav persona vai mītisks tēls, bet kosmiskās matērijas un dievišķās idejas manifestācijas (skaitlis, viela, entropija, nāve, jēga, laiks ciklā „Piemineklis donam Alfredo”; vēsturiskā laika varas uzliktie ierobežojumi dzejolī „Tas trako aprīlī...” un „M. E. Sābira kasīda”, Dievs dzejolī „Latviešu mācītāji”). Šo fiziski necilo varoņu būtiskākā iezīme ir dižuma alkas, ieceres atvēziens. U. Bērziņa dzejas vērtību sistēmā šāds ieceres vēriens un ieguldītā piepūle pat ir nozīmīgāki par sasniegto rezultātu. Jo patiesais rezultāts ir enerģijas, aktivitātes impulsa nodošana citiem, kuriem nākamajā vēstures ciklā varbūt izdosies realizēt līdz galam nepabeigto ieceri. Šādā veidā U. Bērziņa dzejā ontoloģiski tiek pamatota paaudžu kultūras saikne, pārmantojamība, kas nav bioloģiski determinēta. Tādēļ arī vārda, valodas auglība šeit kļūst par bioloģiskās auglības metonīmisku aizstājēju. Tas arī daļēji izskaidro, kāpēc U. Bērziņa daiļradē praktiski nav sastopama intīmo pārdzīvojumu un mīlas lirika.

Līdzās šiem varoņiem pastāv „mazā vīriņa” tēls – opozicionārs, savā rīcībā un spriedumos brīvs triksteru tēls, kurš vienlaikus ir jaunas alternatīvas, sākotnes nesējs, kā dzejoļos „Īsproza”³⁰⁷, „Vēl nav formulēts vārds...”³⁰⁸, „Sapnī izteicies”³⁰⁹.

Citos kultūrvaroņus simbolizējošos „lielā vīra” tēlos šī opozīcija (gara dižums-fizioloģisms) apvienota vienā personā – šeit visnepārprotamākais tēls ir Krišjānis Valdemārs³¹⁰.

Ja pieņem, ka daudzām personām U. Bērziņa dzejā ir rodama kāda saistība ar autora biogrāfiju, un turklāt, ja pieņem, ka šīs personas saskaņā ar K. G. Junga dzīļu

³⁰³ (*velns tup uz upes un gremo akmeņus, un mūrē, mūrē un brauka vēderu, aug Bābele*) (..) (no kosmiskajām vēdergraižēm top un top un mūri kalst un plaisā; sten un mokās velns (..)) – I. Cikls: Piemineklis donam Alfredo. Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 109. lpp.

³⁰⁴ M. E. Sābira kasīda. Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 97. lpp.

³⁰⁵ „Tas trako aprīlī...”. Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 77. lpp.

³⁰⁶ Latviešu mācītāji. Krāj.: Piemineklis kazai // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 34. lpp.

³⁰⁷ Krāj.: Nenotikušie atentāti. // Dzeja – Rīga: Atēna, 2004, 175. lpp.

³⁰⁸ Dzeja – Rīga: Atēna, 2004, 557. lpp.

³⁰⁹ Dzeja – Rīga: Atēna, 2004, 541. lpp.

³¹⁰ Valdemāra auzas. Krāj.: Piemineklis kazai. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 56. lpp.: Krišjāņa Valdemāra kājas Krāj.: Nenotikušie atentāti. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 179. lpp.

psiholoģijas teoriju, ir dažādi autora psihes arhetipi, tad atklājas šāda sakarība. Fiziski necilās personas (mazais vīriņš, Sprīdītis, dieviņš u. c.) U. Bērziņa dzejā ir tipoloģiski radniecīgas zēna (resp., paša autora bērnībā) tēlam. Savukārt „lielais vīrs” ir tipoloģiski tuvs pieaugušā U. Bērziņa paštēlam, kurš parādās viņa dzejā (piem., „resns, bārdains vīrs”³¹¹ dzejolī „Paaudžu sasaiste: sapņi” u. c. dzejoļos). Zīmīgi, bet psiholoģiski likumsakarīgi, ka 20. gs. 60. gadu dzejā U. Bērziņam dominē mazā zēna, jaunekļa paštēls (notiek identificēšanās ar šo tēlu), bet 70. un vēlāko gadu dzejā šis tēls iegūst gan arhetipiskas iezīmes³¹² gan (tas vairāk attiecas uz laikposmu, kas sākas ar 80. gadu nogali) kļūst par autora apziņas retrospektīvo, atmiņas formu (kā dzejolī „Smagais krūms: Regina rigensis”³¹³ un daudzos citos dzejoļos).

Promocijas darba nodaļa „Telpa” ļauj secināt, ka telpa U. Bērziņa dzejā ir viena no pamatkategorijām līdzās laikam. Šī kategorija ir ļoti daudzveidīgi pārstāvēta un modelē U. Bērziņa dzejas izplatījumu identiski mitoloģiskā pasaules modeļa vertikālajai trīspakāpju struktūrai – tās dalījuma pamatā, virszemē un debesīs.

Pazeme U. Bērziņam ir zemapzinīgo arhetipisko spēku (gara un mirušā) mītnesvieta, no kuras šie spēki izlaužas virszemē un tiecas sasniegt debesis – pārējās mitoloģiskās telpas trīspakāpju modeļa daļas. Laiktelpas aspektā pazemes telpa ir saistīta ar pagātņi, mītisko pirmlaiku.

Virszeme ir antropoloģiskā dzīves telpa, kurā realizējas cilvēka attiecības ar savu sociumu, citiem lingvistiskajiem kosmosiem, citu kultūru laiktelpām un dabu. U. Bērziņa dzejā šim virszemes izplatījumam piemīt gan mītiskajai domāšanai raksturīgais sadalījums centrā un perifērijā (taču šo sadalījumu dzejas „es” tiecas pārvarēt, tāpat kā tas tiecas pārvarēt telpas robežas gan vertikālajā, gan horizontālajā virzienā un integrēt tās savā dzejas kosmosā), gan modernās fizikas paradigmā

³¹¹ Paaudžu sasaiste: sapņi. Krāj.: Nozagtie velosipēdi. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 420. lpp.

³¹² Ar šo tēlu saistīta tādas psiholoģiskā īpašības kā bijība pret pasauli, līdzjūtība, maigums, kas galvenokārt vērstas galvenokārt pret diviem reāliem U. Bērziņa dzīvē ļoti nozīmīgiem cilvēkiem – tēvocī Jāni un vecmāti. Šie tēli vai šo tēlu metonīmijas ir klātesošas visā U. Bērziņa daiļradē. Tikai ne katreiz tos viegli ir atšifrēt. Tā 1971. gada 31. oktobra „Literatūrā un Mākslā” publicētā dzejolī „Mātes”, kurš nav atrodams nevienā vēlākā dzejnieka dzeju kopojumā, autors it kā vēsta par latviešu mitoloģijai raksturīgajām māšu dievībām: „Kas ir vagā tas ir tevī / kas ir laukā tas ir tevī / kas ir augā tas ir tevī (...)”. Teksta virspusē ir nolasāms mitoloģiskais konteksts. Taču dzejoļa pēdējā rindā – „tu mani turēji un neatdevi” – tikai U. Bērziņa biogrāfijas zinātajam atklājas mājiens uz konkrētu bērnības situāciju – neilgi pēc Ulža piedzimšanas, 1944. gadā viņa tēva ģimene vēlējās bērnu ņemt sev līdzī bēgļu gaitās uz Vāciju. Taču Ulža vecmāte viņu neatdeva tēva ģimenei. Sīkāk par Ulža biogrāfiju skat. nodaļā **Biogrāfiskais laiks**.

³¹³ *Tas mazais puika – es.* – Smagais krūms: Regina rigensis. Krāj.: Saruna ar Pastnieku. – Rīga.: Neputns, 2009, 43. lpp.

valdošās izliektās laiktelpas īpašības, pateicoties kurām pārvietošanās telpā nozīmē arī pārvietošanos laikā (arī pagātnes virzienā) vai iespēju sazināties ar citu laiktelpas apgabalu iemītniekiem. U. Bērziņa pirmajos krājumos dominē ar mīta un folkloras reālijām saistītā telpa, ar katru nākamo krājumu pieaugot vēsturiskajai apziņai raksturīgām telpas reālijām – Latvijas un Eirāzijas reģiona vietvārdiem. Līdzās tam pieaug vēsturisko notikumu īpatsvars. Lūzums par labu vēsturiskās/lineārās laiktelpas dominantei notiek krājumā „Laiks” (1994). Šādā veidā ar katru krājumu aizvien spilgtāk iezīmējas pāreja no agrārās telpas uz urbāno telpu.

Pētījuma gaitā noskaidrots, ka arī debesis ir ļoti būtisks dzejnieka poētikas elements, kaut arī ar šī sfēra daļēji iemieso svešo, abstrakto, pret cilvēku vienaldzīgo dievišķo telpu. Taču ar šo telpu saistītie abstraktie jēdzieni – stars, taisne, līkne, projekcija, kurus U. Bērziņš iedzīvina savā dzejā, kopā ar debess sfēru nodrošina arī dzejas „es” kontaktu ar citām laiktelpām. No vienas laiktelpas sūtītā vēsts, šajā ceļā, metonīmiski kļūdamā piederīga šo abstrakto jēdzienu kopai, atspoguļojas debesu sfērā un sasniedz adresātu otrā laiktelpā. Bez tam, debess sfēra ir telpa, kuru tiecas sasniegt gan tumšā zemapzinīgā pazemes sfērā mītošā enerģija, gan pats dzejas varonis, savā ziņā atkārtojot pasaules koka funkciju – savienot visas trīs mītiskās pasaules daļas.

Spilgtākie ar mītiskā pasaules modeļa vertikālo struktūru saistītie tēli – putns, koks (stāds, puķe) un velis (mirušais, nokautais) – U. Bērziņa dzejā parādās kā šā pasaules modeļa daļu vienotāji. Turklāt tie ir cieši saistīti savā starpā, veidojot tēlu triādi.

Putna tēlā U. Bērziņš aktualizē tās nozīmes, kas putnam ir raksturīgas folklorā - putns kā mediators starp dažādiem mītiskās pasaules slāņiem; maģisks realitātes un laiku režīmu maiņas katalizators; mirušā, senča dvēseles manifestācija. Šīs funkcijas tiek paplašinātas, liekot putnam darboties kā mediatoram starp dažādiem vēsturiskiem laikmetiem un dažādu tautu kultūru laiktelpām. Oriģināls U. Bērziņa poētikas atradums ir putna metonīmiska saplūsme ar „lingvistisko realitāti”. Putnam velītājā apakšnodaļā ir aplūkotas U. Bērziņa dzejā biežāk minēto putnu sugu funkcijas – tās ir visai tuvas folklorā sastopamajām.

Velis U. Bērziņa dzejā ir saistīts gan ar pazemes sfēru, haosu un kolektīvās bezapziņas enerģiju, gan ar abstrakciju (veļa materializēšanās vispirms kā valodas zīmei, pēc tam kā vieliskai būtnei). Turklāt U. Bērziņa dzejā iezīmēta gan dzejas „es” un veļa stāvokļu relativitāte, resp., vienā laiktelpas punktā mītošam subjektam citas laiktelpas subjekts ir vai nu velis no pagātnes, vai vēl nedzimušais velis no nākotnes.

Arī velis U. Bērziņa dzejā tiecas izrauties no sava pusizirušā stāvokļa, nodot savu vēsti un saskarē ar dzejas „es” apziņu kļūt par artikulētu lingvistiskā kosmosa daļu.

Koks U. Bērziņa dzejā savieno visas trīs mītiskā pasaules modeļa daļas, pildot pasaules jeb kosmiskā koka funkcijas. Tas vienlaikus ir gan putnu un veļu mītnesvieta (veļa tēlam metonīmiski saplūstot ar putna tēlu), gan arī viens no gara un mirušā dvēseles iemiesojumiem. Koks un tam tuvie tēli – stāds, puķe – tieši akcentē gara (U. Bērziņam raksturīgā pazemes gara) izlaušanos virszemē un augšanu pret debesīm, iegūstot aizvien organizētākas radošās enerģijas formas.

Lai arī U. Bērziņa dzejas koncepcijā autors nav autonomas teksta demiurģs, bet gan drīzāk kolektīvā gara, senču, dievu vēsts pierakstītājs, pastāv būtiska atšķirība no Rolāna Barta postulētajai „autora nāves” idejas. Autors U. Bērziņa koncepcijā ir pilnvērtīgs teksta līdzradītājs. Runājot savu dzejas varoņu balsīs, iestarpinot šo balsu plūdumā savu eksplīcītā autora balsi U. Bērziņš padara plūstošas, nenoteiktas robežas starp „es” un „cits”. Autors neizšķīst teksta audumu veidojošās balsīs, bet kļūst par polifono „es”, šādā veidā sasaistot katru atsevišķo tekstā manifestēto esmi ar nācījas (nācīju) un cilvēces kopesmi un padarot mazos un lielos mērogus vienlīdz svarīgus.

3. Laiks

3. 1. Laiks kā jēdziens

Šķiet, neviena cita XX gadsimta latviešu dzejnieka daiļradē laika kategorija nav pārstāvēta tik plaši un daudzveidīgi kā U. Bērziņam. *Varbūt vēl vienīgi Ojāram Vācietim tas dzejā ieņem tikpat lielu vietu, kaut gan viņa laika izpratne ir cita.*³¹⁴ Laiku U. Bērziņa dzejā savulaik spoži ir analizējusi Inta Čaklā apcerē „Minūtes gadi un citi Ulda Bērziņa dzejas laiki”.

Vispirms ir jādefinē galvenie laiku veidi, kas sastopami U. Bērziņa dzejā. Ja aplūko laiku veidus pēc svarīguma un funkcijām, kuras tie pilda, tad galvenais U. Bērziņam ir radīšanas laiks, citiem vārdiem, laiks, kurā notiek dzejoļa radīšanas akts, kas tiek pielīdzināts kosmogoniskajam radīšanas aktam. Ar radīšanas laiku cieši saistīts ir sapņa laiks, kurš kļūst par daudzu U. Bērziņa dzejoļu tēmu un saturu. (bieži vien sapņa laikā risinās dzejolī tēlotie notikumi³¹⁵). Tādēļ U. Bērziņa dzejā radīšanas un sapņa laiks vairumā gadījumu ir saistīts ar tādu diennakts posmu kā nakts vai agrs rīts.

Var teikt – sapņa laiks U. Bērziņam ir radīšanas laika sinonīms. Cieši saistīts ar šiem laikiem un arī vēsturisko laiku ir mītiskais laiks ar savu ciklisko struktūru. Nākamais pēc šiem laikiem svarīguma un funkciju ziņā ir vēsturiskais laiks, kura atribūts ir linearitāte, notikumu neatgriezeniskums un, vairumā gadījumu, entropija. Var teikt – U. Bērziņa dzejā pastāv divas lielas laiku opozīcijas: radīšanas/sapņa – un vēsturiskā/nomoda laika opozīcija. Mītiskais laiks jeb mūžības laiks ir vienaldzīgs pret atsevišķa cilvēka, nācijas un cilvēces aktivitāti un centieniem radīt un saglabāt kultūras pasauli. Tādēļ tas šajā opozīcijā ieņem „neitrālā spēlētāja” lomu jeb, precīzāk, tas piedalās kā spēlētājs gan vienā, gan otrā pusē, atkarībā no tā, kādu sava cikla daļu – cilvēkam, nācijai labvēlīgu vai nelabvēlīgu – mītiskais laiks pārstāv noteiktā U. Bērziņa dzejolī. Mītiskā laika cikliskā struktūra – U. Bērziņa dzejā iemieso līdzsvaru („plusu mīnusu summu”, kā teikts dzejolī „Kur ir tas gaišākais prieks...”³¹⁶) starp cilvēka un nācijas centieniem pārvarēt entropiju. Šī entropija var

³¹⁴ Čaklā, I. Minūtes, gadi un citi Ulda Bērziņa dzejas laiki // Avots, 1991, Jūl./Aug., 25. lpp.

³¹⁵ „Abdulhaja Ulaševa trīs sapņi” u.c. dzejolī.

³¹⁶ Krāj.: Maijs debešos. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 428. lpp.

slēpties gan pašā indivīdā un nācijā („Latvijas laiks...”,³¹⁷ Skrej ārā paskaties³¹⁸ u.c.), gan ārējā spēkā – nelabvēlīgā dabas un vēstures laikposmā, ar kuru indivīdam un nācijai ir jāsaskaras. U. Bērziņa dzejā cikliskā laikā aspekts – cilvēka un nācijas pastāvēšanai labvēlīgo un nelabvēlīgo laikposmu secīga maiņa – ir izomorfs vēsturiskajam, lineārajam laikam.

Kā laiks parādās valodas līmenī?

Pirmkārt, jēdzienam „laiks” un citiem jēdzieniem, kas to pārstāv, tiek piešķirtas jaunas negaidītas poētiskas konotācijas. Pierastas, ikdienas lietojumā nodeldētas idiomās un frazeoloģijās, kuros ietilpst šis jēdziens, ievietoti jaunā kontekstā vai transformēti, kļūst par U. Bērziņa laiktelpas koncepcijas elementiem. Šādā veidā jēdzienam „laiks”, kas ikdienas valodā raksturo kvantitatīvi (laika ilgumu, noteiktu kalendārā laika momentu, vēstures laikposmu u. tml.), papildus tiek akcentēts, izcelts kvalitatīvais aspekts, resp., aktualizētas pašā valodā iešifrētās jēdziena „laiks” konotācijas, kādas tās pastāvēja mītiskajā apziņā. Viens no šādiem piemēriem ir divu vārda „laiks” pamatnozīmju – proti, *laika-ilgšanas* un *laika-laikapstākļu* tuvināšana, sasaistīšana dzejolī „Latvijas laiks...”:

*Latvijas laiks
cikos tas bija
cik ilgi tas ilga
vai nebija garlaicīgi
(..)
vai bija labs laiks vai lija³¹⁹*

Līdzīgi vārds „laiks” un to pārstāvoši jēdzieni, vienlaikus būdams abstrakts, piesātinās ar emocionāli „taustāmu”, subjektīvu saturu, tiek pārdzīvots gandrīz fiziski kā

1) process: *Laiks nekust ne no vietas³²⁰; Laiks, izdalīts ar divi, tek lēnāk.*

*(..)Laiks, izdalīts ar trīs, tek atpakaļ. Zars rūk par asnu,
neatplaukst un satek sēklā³²¹;*

³¹⁷ Krāj.: Nenotikušie atentāti. // Dzeja – Rīga: Atēna, 2004, 233. lpp.

³¹⁸ cikls „Piemineklis donam Alfredo”. Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 120. lpp.

³¹⁹ Latvijas laiks. Krāj.: Nenotikušie atentāti // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 233. lpp.

³²⁰ Abdulhaja Ulaševa trīs sapņi. Krāj.: Piemineklis kazai // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 66. lpp.

³²¹ Sapnī. Krāj.: Piemineklis kazai // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 19. lpp.

- 2) attālums, vieta, telpa: *ar vienu kāju sen stāvu nākotnē*³²²; *var dzirdēt pāris gadu desmitus uz priekšu un atpakaļ*³²³; *laiks ir apaļš kā zemeslode*³²⁴;
- 3) vieliska substance: *laiks sīks akmens, pie kā jūs klūpat*³²⁵; *viņš cauri sekundēm laužas*³²⁶; *Laiks iesalst piena gļotās / un glumā alvas bļodās*³²⁷; *tukšos augstumos tikšņ sveša viela: laiks*³²⁸

Jauns paņēmieni, ko U. Bērziņš ievieš latviešu dzejā, ir „īpatnas filoloģiskas metaforas un salīdzinājumi”, kā arī „filoloģiskie šifri”³²⁹, ar kuriem tiek akcentēts dzejnieka filoloģiskā pieeja savas pasaules radīšanai. Viena no šādām „filoloģiskām metaforām” ir arī laika kā gramatiskas kategorijas pacelšana poētiska tēla līmenī: kā vālodze kļiedzu laikus un dzimtis³³⁰.

3. 2. Laiktelpa un vēsts

U. Bērziņa dzejā laiks ir cieši saistīts ar telpu. Var teikt, te iemiesojas mītiskais priekšstats par laika un telpas nedalāmību³³¹. Šo nedalāmību citiem vārdiem var definēt kā laiktelpu. Literatūrzinātnieks Mihails Bahtins šo parādību apzīmē ar vārdu “hronotops”, kas ir “laika un telpas nesaraujamā saistība”. Definējot hronotopu literatūrā, M. Bahtins raksta: “Literāri mākslinieciskajā hronotopā laika un telpas

³²² „Kā vērbaļķi man bikšu sakas...”. Krāj.: Piemineklis kazai // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 52. lpp.

³²³ 1989, Stokholma. Krāj.: Laiks // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 336. lpp.

³²⁴ Brūno Kalniņa liepas. Krāj.: Laiks // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 327. lpp.

³²⁵ Narekas Grīgors. Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 107. lpp.

³²⁶ Uldis Leinerts sniedz šurp. Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 150. lpp.

³²⁷ Nosalušām rokām. Krāj.: Laiks // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 330. lpp.

³²⁸ Rainis priedēs. Krāj.: Nenotikušie atentāti // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 279. lpp.

³²⁹ Čaklā, I. Minūtes, gadi un citi Ulda Bērziņa dzejas laiki // Avots, 1991, Jūl./Aug., 27. lpp.

³³⁰ Ei, Mühlenbach. Krāj.: Piemineklis kazai // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 55. lpp.

³³¹ (...) для первобытного или архаичного сознания всякая попытка определения значимости пространства вне соотнесения его с данным отрезком (или точкой) времени или, говоря иначе, вне идентификации фазы поворота пространства (т. е. мира, земли или Солнца и т. п.) принципиально неполна и тем самым лишена статуса истинности (т. е. высшей реальности, так сказать, сути бытия) и сакральности. [pirmatnējai jeb arhaiskai arziņai jebkurš mēģinājums noteikt telpas nozīmi bez tās samērojuma ar doto laika nogriezni (vai punktu), vai citiem vārdiem sakot, ārpus telpas (t.i. pasaules, zemes vai saules u.tml.) pagrieziena fāzes identifikācijas ir principiāli nepilnīga un līdz ar to zaudē īstenības (t.i. augstākās realitātes, citiem vārdiem, esības būtības) statusu un sakralitāti] – Топоров, В. Н. Пространство и текст. // Текст: семантика и структура. М., 1983, с. 233.

pozīmes saplūst, veidojot vienotu veselumu. Laiks it kā sabiezina, kļūst blīvāks, kļūst mākslinieciski redzams; telpa savukārt, paaugstinoties tās intensitātei, iekļaujas laika, sižeta, vēstures plūdumā.”³³²

Cits aspekts, kas iezīmē U. Bērziņa dzejā vērojamo saistību ar mītisko pasaules modeli, ir laiktelpas papildījums ar lietām, tēliem un notikumiem, kas šo laiktelpu strukturē un piešķir tai kvalitatīvu neviendabību³³³. Šādā veidā ir izvirzīta alternatīva klasiskajam Ņūtona³³⁴ abstraktās objektīvās telpas un laika modelim, kurā telpa un laiks ir tverami kā atsvešināti, viens no otra atdalīti jēdzieni. Turklāt U. Bērziņa dzejas teksta telpā arī abstrakti, zinātnei un filozofijai piederīgi jēdzieni – *laiks* (un tam piederošie – *mūžība, periods, cikls, sekunde, hēgeliskais laiks*), – kļūst par konkrētiem, var teikt, pat taustāmiem tēliem. Taču, no otras puses, to taustāmība vēl vairāk saasina tēlu rēgano abstraktumu (piem., *vielā iesalis laiks*³³⁵; *Laiks iesalst pliena gļotās / un glumās alvas bļodās*³³⁶). Šādā veidā U. Bērziņa dzejā izpaužas saikne ar arhaisko domāšanu, kur priekšstati par lielajiem jēdzieniem (laiku, mūžību, pasauli, dzīvi, nāvi u.c.) ir izteikti caur konkrētiem, uzskatāmiem tēliem. Te jaušama U. Bērziņa poētikas tuvība A. Čaka poētikai, kurā abstrakti jēdzieni parādās saasināti jutekliski pārdzīvotos tēlos.

Arī laiks U. Bērziņa dzejā bieži parādās kā ar telpiskiem jēdzieniem izteikts lielums – tas ir akustiski, vizuāli vai fiziski pārvarams attālums starp diviem punktiem, kuros atrodas vēsts nesējs un adresāts vai divi indivīdi, starp kuriem notiek potenciāla vai nosacīti reāla saziņa (*Viena mute mani sauc nav tik tālu gadu simt sauc un sauc nevar dzirdēt sliedes dun*³³⁷; *ej jūdz zirgu pie Jāņa mēs brauksim simt gadu*

³³² Bahtins M. Laiks un hronotops // Kentauris XXI – 1999, 111. lpp.

³³³ (...) важная особенность, отличающая архаичное понимание пространства (или пространства—времени), заключается в том, что оно не предшествует вещам, его заполняющим, а наоборот, конституируется ими. Мифопоэтическое пространство всегда заполнено и всегда вещно; вне вещей оно не существует (...) [svarīga arhaiskās telpas (vai telpas-laika) izpratnes īpatnība ir tā, ka telpa neeksistē bez lietām, kas to piepilda, bet taisni otrādi, tiek caur lietām konstituēta. Mītpoētiskā telpa vienmēr ir piepildīta un vienmēr ir lietiska; ārpus lietām tā nepastāv] – Тоноров, В. Н. Пространство и текст. // Текст: семантика и структура. – М., 1983, с. 234.

³³⁴ Ņūtona visuma skatuve, uz kuras noris fizikālās darbības, ir klasiskās Eiklīda ģeometrijas telpa. Šī telpa ir absolūta, bezgalīga homogēna, miera stāvoklī un nekustīga, (...). Visas izmaiņas fizikālajā pasaulē var tikt aprakstītas atsevišķas, ar telpu nesaistītas dimensijas – laika ietvaros; (...) – Siliņš, E. I. Lielo patiesību meklējumi. – Rīga: Jumava, 1990, 22. lpp.

³³⁵ Koncerts vecajā augstskolā. Krāj.: Nenotikušie atentāti. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 203. lpp.

³³⁶ Nosalušām rokām. Krāj.: Laiks // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 330. lpp.

³³⁷ (Troksnis...). Krāj.: Pieminēklis kazai // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 29. lpp.

nav gabals tik liels³³⁸). Laiks „viscaurspīdīgāks” šādai saziņai top naktij piederīgajā „sapņa laikā”:

*Citreiz, ja nakts ir skaidra, var dzirdēt
pāris gadu desmitus uz priekšu un atpakaļ³³⁹*

Un te iezīmējas laika pārvarēšanas iespējas neviennozīmība. No vienas puses, ikdienišķai izpratnei paradoksālā veidā ir uzsvērts, ka attālums starp vienu un otru laika punktu ir neliels – *simt gadu nav gabals tik liels* – no otras puses, laiks nav tikai attālums. Tam ir ne tikai telpas, bet arī vielas īpašības. Piemēram, metaforā *laiks/stikls* (arī *laiks/ekrāns*, *laiks/teksts*) laiks parādās kā šķērslis, sava veida slānis, kas apgrūtinā vai pat padara neiespējamu saziņu starp diviem atstatus esošiem laiktelpas punktiem. Citiem vārdiem, ir apgrūtināta atgriezeniska kontakta iespējamība starp vēsts sūtītāju un adresātu (*Un nevar redzēt cauri simt-semantiskiem stikliem, nav, kas lai aiznes vēsti uz turpmākajiem cikliem* - Poēt. baltk. – 1976, 8. lpp.; *Un gadu tūkstoša mēmais stikls starpā!*³⁴⁰) Daudzos dzejoļos ir izspēlēta situācija, kurā nav drošticams, ka vēsts ir sasniegusi adresātu, vai – ir izspēlēta situācijas traģika, kad viens no komunicējošiem indivīdiem apzinās, ka vēsts no viņa līdz otram tā arī nenonāks (Troksnis...) ³⁴¹; Rainis priedēs³⁴²; Tagad brīvs. ³⁴³u. c). Jāatzīmē, ka U. Bērziņa agrīnajā dzejā laiktelpa vieglāk ļauj sev pārvarēšanai (Krišjānis Barons³⁴⁴ - 1970; Daugavmala³⁴⁵ – 1971). Dramatisms, kurā iezīmējas situācija, kad laiks ir gandrīz nepārvarams šķērslis tiešai abpusējai saziņai starp vēsts sūtītāju un adresātu, pieaug vēlāko gadu – sākot ar 1970. gadu otro pusi – dzejā.

No šādas laika ambivalences apjautas izaug cits nojēgums – ka cita laiktelpa dzejas subjektam iespējama vienīgi kā pastarpināta esme – no tā, kas pastāv runā, valodā, tekstā un, visbeidzot, sapnī, kur šī esme iegūst visspilgtākās realitātes aprises: *Nāk sapnī Latvija – pastarpināta! nāk. / (..) / Pastarpināta esme: no sarungaliem, no pieaugušo strīda tramvajā, no domu matricēm un sievu runām rindā*³⁴⁶.

Laiks kā attālums šajā gadījumā definē arī trīs laikus – pagātņi, tagadni un nākotni kā telpas jēdzienus, citiem vārdiem telpā (laiks) lokalizētus apgabalus (pagātne,

³³⁸ Krišjānis Barons. Krāj.: Piemineklis kazai // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 58. lpp.

³³⁹ 1989, Stokholma. Krāj.: Laiks. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 335. lpp.

³⁴⁰ [Ar Uldi Bērziņu sarunājās Guntars Godiņš] // Avots, 1988, Nr. 2, 11. lpp.

³⁴¹ Krāj.: Piemineklis kazai. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 29. lpp.

³⁴² Krāj.: Nenotikušie atentāti. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 280. lpp.

³⁴³ Krāj.: Laiks. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 321. lpp.

³⁴⁴ Krāj.: Piemineklis kazai. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 58. lpp.

³⁴⁵ Krāj.: Nenotikušie atentāti. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 182. lpp.

³⁴⁶ „Es mazs...”. Krāj.: Maijs debešos. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 494. lpp.

tagadne, nākotne). Dzejas varonis atrodas tagadnes telpas apgabalā un tagadnes momenta pārdzīvojums viņam ir nesaraujami saistīts ar kustību uz citiem telpas apgabaliem – pagātnei vai nākotnei. Šādā veidā – prātņi aptverot apgabalus ārpus tagadnes – tiek iezīmētas koordinātes, ar kuru palīdzību dzejas „es” spēj orientēties laiktelpā. Ir viena nianse, kāpēc kustība dzejas laiktelpā visbiežāk notiek virzienā uz pagātnei. Nākotne no dzejas subjekta viedokļa ir vēl tikai projekts, pagātnes un tagadnes priekšstatu projekcija, tādēļ vēsts, ko vēstītājs dažos dzejoļos sūta uz nākotni, ir vēsts noteiktā laiktelpas punktā nelokalizētam hipotētiskam adresātam, kura tēla aprises rādās izplūdušas daudzo pieļāvumu miglā (*Tur ļaužu nākotnē, tu, Juri Kalniņ, izrotātās biksēs kluss, aizvien vēl paģirains starp igrekiem un iksiem, tu pinies frekvencēs un vilies labirintā ar anketām, un nezināmo rindā tu pazūd pieļāvumā, rodies raibā pūlī*³⁴⁷); arī dz. „1944: tekstu meklējot”³⁴⁸). Tādēļ, ka nākotnei nevar būt drošticamu kultūras atmiņā fiksētu orientieru: notikumu, personu. Pagātne ir precīzāk lokalizēta laikā un telpā, tādēļ tā ir saredzama skaidri, taču no laika distances spilgtāk iezīmējas arī pagātnes nerealizētās potences. Savā veidā pagātne U. Bērziņa poētiskajā laiktelpā kļūst par tagadni ar tās īpašībām. Tādēļ kontakts ar pagātnei (pagātnes vēstures traģiskajos brīžos) ir mēģinājums izmainīt pagātnei, nodot vēsti, kas ļaus izvairīties no liktenīgās kļūdas:

*Klāv, ej, uz staciju, bēdz! Re, smiltīs man celis
es esmu no nākotnes, zini, es tagad esmu velis*³⁴⁹

Poētiskās situācijas traģika ir, ka pats vēsts sūtītājs no tagadnes, ir tikai hipotētiska parādība, resp. velis. Tādēļ vēsts netiek sadzirdēta vai (ja ir sadzirdēta) nav saprasta.

Citā vēsts sūtīšanas (vēstules rakstīšanas) variantā šī traģika savijas ar vēsts sūtītāja ironiju, homēriskiem smiekliem, kurus vēsts sūtītājs velta savam adresātam (Determinatīvi³⁵⁰; 1944: tekstu meklējot³⁵¹). Savukārt adresāta klātbūtne tekstā smalki realizējas ar komentāriem iekavās (Determinatīvi) vai pat tikai teksta lakūnās un ortogrāfiskajās zīmēs (? , ?!, ...), kas pilda emocionālu attieksmi apzīmējošas funkcijas: neziņu, pārsteigumu, izbrīnu (1944: tekstu meklējot). Ačgārna situācija izspēlēta dzejolī „Rainis priedēs”, kur tieši pagātnes subjekts (Rainis) kļūst par dzejoļa tagadnes subjekta (dzejoļa autora) iekavās ietverto ironisko komentāru mērķi.

³⁴⁷ Proza par vecu naudu. Krāj.: Nenotikušie atentāti. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 283. lpp.

³⁴⁸ Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 560. lpp.

³⁴⁹ Tagad brīvs. Krāj.: Laiks. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 321. lpp.

³⁵⁰ Determinatīvi . Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 84. lpp.

³⁵¹ Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 560. lpp.

3. 3. Sapņa-nakts-radīšanas laiks

Laiks, kurā notiek radīšanas / apziņas akts, gan kā tēma, gan kā process un dzejoļa struktūras sastāvdaļa, ir galvenais U. Bērziņa dzejas laiks, kurā ietverti visi pārējie laiki.

Kādēļ šāds laiks ir nepieciešams? Pirmkārt tādēļ, ka poētiskās apziņas akts (resp. apziņas stāvoklis, kas nepieciešams, lai radītu dzejoli) poētiski aptvertu esmi un sevi tajā. Šajā brīdī esme tiek uztverta kā veselums, un tās iemiesošanās rakstītajā tekstā notiek, pateicoties tiešos vārdos nenoformulējamai veseluma sajūtai, kuru pilnākā vai mazākā mērā šim tekstam jānotver. Neskaidrā veseluma sajūta U. Bērziņa dzejā pastāv kā vēsts/dziesmas/dzejoļa pirmforma, kura tiek saukta par neskaidru dunu, murdoņu:

Nav, nav – sāk tikai manifestēties.

Izpaužas murdoņas niansēs,

meklē dēties³⁵²)

savā pastāvēšanas brīdī paredz autora apziņas izkrišanu no ikdienišķo norišu režīma, savā ziņā attālināšanos no ikdienišķā „es” un pasaules, un atrašanos punktā, no kura esme un pasaule tiek ieraudzīta caur poētisku pastarpinājumu. U. Bērziņa gadījumā šāds poētisks pastarpinājums ietver sevī arī valodas, teksta, sapņa pastarpinājumu. Lai nokļūtu līdz esmes būtībai, poētiskam stāvoklim, jānotiek pastarpinājumam, kurā subjekts attālinās no savas ikdienas identitātes, pats arī savā ziņā kļūdamas par potenci / iespēju, un tādā veidā realizējas gan kā dzejoļa autors, gan kā dzejas „es”, kam ar pierasto ikdienas „es” ir pastarpināts sakars. Tādēļ arī runājot par U. Bērziņu kā cilvēku, kuru mēs pazīstam, un U. Bērziņu kā dzejas autoru, jāņem vērā, ka sakars starp šiem U. Bērziņiem ir pastarpināts. Tas arī ir viens no iemesliem, kāpēc personiskās, biogrāfiskās dzīves fragmenti U. Bērziņa dzejā parādās tikai tur, kur tie saskārušies ar „lielo esmi”, kļuvuši par atspēriena punktu ceļā uz tēmām, kas ir galvenās viņa dzejā. Autoram paša personiskā biogrāfija ir tiktāl svarīga un intereses vērta, ciklāl tā ir (izejot daudzpakāpju hierarhiju) dzimtas, tautas, kaimiņtautu kopuma (igauņi, lietuvieši, baltkrievi), tālāku tautu un cilvēces kolektīvās esmes apzinātāja / uzturētāja/turpinātāja. Turklāt šīs nupat nosauktās funkcijas attiecas uz esmēm, kas

³⁵² Raiņa paredzējumi. Krāj.: Nenotikušie atentāti. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 273. lpp.

atrodas laika vektorā pirms autora dzīves (senči, mirušās tautas) un pēc tās (nākotnes cilvēki, vēl nedzimušie).

Vairākos dzejoļos (Viens putniņš dzied³⁵³; „Es mazs..”³⁵⁴) arī ikdienas, t.s. nomoda apziņa, tiek traktēta kā sapnis/cilvēka apziņa miegā, no kuras pamosties var sastopoties ar Dieva realitāti³⁵⁵.

Sapņa laiks atceļ ikdienas realitātes likumības, apstādina tās laika plūdumu.

Sapņa laiks U. Bērziņa dzejoļos iezīmējās gan tieši nosaukts, gan netieši. Sapņa vai uz to norādošs vārds var parādīties dzejoļa nosaukumā vai pirmajās rindās un lasītājs uzreiz tiek noskaņots uz to, ka runa būs par sapni (krāj. *Piemineklis kazai: Sapnī*³⁵⁶; Abdulhaja Ulaševa trīs sapņi³⁵⁷; krāj. *Poētisms baltkrievs*: „Sapnī nācējiem..”³⁵⁸, Pamošanās³⁵⁹, Ziemā skolā³⁶⁰; krāj. *Nenotikušie atentāti*: Spitakavoras vecene³⁶¹, Acu dzīlēs³⁶², Ilgas pēc dzejoļu sacerēšanas³⁶³, Hitlers sapnī³⁶⁴; krāj. *Laiks*: Fidels sapnī,³⁶⁵ Murgs³⁶⁶, krāj.: *Nozagtie velosipēdi*: Platonovs kā sapņugrāmata³⁶⁷, Sapnī: piesprausts pie plaukta L. Brieža kajītē³⁶⁸, Miegot³⁶⁹, Paaudžu sasaiste. Sapņi³⁷⁰; krāj. *Maijs debešos*: Teksts kā līdzdalība³⁷¹, Sapnī saka Šatra Šatinovs (latviski?!)³⁷²; grām.. *Dzeja*: Sapnī izteicies, Sapnis: tautietis atbild Ojāram Vācietim³⁷³; grām. *Saruna ar Pastnieku*: Sapnis par Gotlandi³⁷⁴; Kā sapnī

³⁵³ Krāj.: Maijs debešos. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 483. lpp.

³⁵⁴ turpat, 494. lpp.

³⁵⁵ *Tādam, kādu mūsu daudz – kas faktiski dzīvo bez atmiņas un tādā visumā bez atmiņām, integritātes nodrošināšanai vajadzīgas „paškonstrukcijas” – sapņu un dzejoļu „nākšana” ir tādam nenoliedzama realitāte un reizēm pēdējais paglābs. (..) Diena sākas, (..) es ceļos un jau pavisam ieslīdu tajā pierastības snaudā, ko es saucu par modu.. – Petits. Krāj.: Maijs debesos. // Dzeja – Rīga: Atēna, 2004 – 511.-512. lpp.*

³⁵⁶ Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 19. lpp.

³⁵⁷ turpat, 65. lpp.

³⁵⁸ 144. lpp.

³⁵⁹ 151. lpp.

³⁶⁰ 153. lpp.

³⁶¹ 202. lpp.

³⁶² 229. lpp.

³⁶³ 230. lpp.

³⁶⁴ 243. lpp.

³⁶⁵ 339. lpp.

³⁶⁶ 345. lpp.

³⁶⁷ 402. lpp.

³⁶⁸ 406. lpp.

³⁶⁹ 412. lpp.

³⁷⁰ 420. lpp.

³⁷¹ 483. lpp.

³⁷² 500. lpp.

³⁷³ 559. lpp.

³⁷⁴ Krāj.: Saruna ar Pastnieku. – Rīga.: Neputns, 2009, 7. lpp.

noredzēts³⁷⁵; Autotematizms divreiz sapnī³⁷⁶; Turpat sapnī³⁷⁷). Taču šādas tiešas norādes nav biežas. Biežāk to, ka dzejoļa darbība notiek sapnī, jāizlopa no dzejoļa konteksta, atmosfēras. Citreiz, tas kļūst skaidrs tikai pašās dzejoļa beigās. Kā dzejolī „Sorm-keremet”: (..) *tu iecērt kājā. Pamošies. Un kliedz*³⁷⁸.

Stipra U. Bērziņa dzejā ir sakarība starp sapņa laiku un noteiktu diennakts posmu. Citu vidū kā ļoti svarīgs sapņa laika moments, kas vienlaicīgi ir diennakts brīdis – rītausma –, ir brīdis pirms pamošanās. Šajā brīdī laiks un telpa ir piesātināti ar potenciālām esmēm. Līdz ar to šim brīdim ir liela loma dramatiskajā pārejā no sapņa uz nomoda realitāti. U. Bērziņa dzejā iezīmējas iespēja sapnim kļūt par realitāti, vai arī šīs iespējas nerealizēšanās. Taču sapnim dzejolī ļauts vien palikt par iespēju pie nomoda robežas. Dzejoļa fināls paliek atvērts (Sapnī³⁷⁹; Pulkstens³⁸⁰; Hitlers sapnī³⁸¹; Fidels sapnī³⁸² u.c.) vai arī nomoda realitāte atceļ (taču ne pilnīgi) sapņa realitāti (Sorm-keremet³⁸³; Ziemā skolā³⁸⁴; Acu dzīlēs³⁸⁵). Jāpiezīmē, ka gandrīz visi U. Bērziņa dzejoli, kuros valda sapņa laiks ir radušies kā transformēti reālu sapņu pieraksti.

Jāpiezīmē, ka otrajā U. Bērziņa krājumā spilgtāk iezīmējas sapņa / radīšanas laika sadure ar vēsturisko / pulksteņlaiku (Maijs debešos 73. lpp.; Pulkstens 75. lpp.; „Zem četrām acīm..” 91. lpp.; Slaidie burti 95. lpp.; Sorm-keremet 101. lpp.; cikls „Piemineklis donam Alfredo” 109. lpp.; Prozaizisms lakstīgala 123. lpp.; Ziemā skolā 153. lpp.). Citiem vārdiem, viena dzejoļa robežās notiek sava veida sacelšanās pret entropiju un vēstures „objektivitāti”. Zīmīgi, ka sapņa laiks ir saistīts ar nakti, bet vēstures/pulksteņlaiks – ar dienas realitāti. Līdz ar sapņa/ radīšanas laika izasināšanos iepretī vēstures vienaldzīgajam ritējumam īpašu spēku iegūst kolektīvās enerģijas/gara manifestēšanās pazemes magmas (kas U. Bērziņa dzejā pielīdzināma vienlaikus pirmmatērijai, garam un esmei) un ūdeņu (arī metaforisko *svina palu*) veidolos, tiem izlaužoties virszemē – savā veidā aktualizējot mūžseno pretestības enerģiju, kas noteiktā vēsturiskā un cikliskā laika posmā (analoģija ar kalendārā laika posmu –

³⁷⁵ Turpat, 49. lpp.

³⁷⁶ 54. lpp.

³⁷⁷ 55. lpp.

³⁷⁸ Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 101. lpp.

³⁷⁹ Krāj.: Piemineklis kazai // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 19. lpp.

³⁸⁰ Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 75. lpp.

³⁸¹ Krāj.: Nenotikušie atentāti // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 43. lpp.

³⁸² Krāj.: Laiks // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 339. lpp.

³⁸³ Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 101. lpp.

³⁸⁴ turpat, 153. lpp.

³⁸⁵ Krāj.: Nenotikušie atentāti // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 229. lpp.

pavasari) pārvar sastingumu un realizē dzīvības (arī nācības) ekspansiju visdažādākajās tās izpausmēs („Tas trako aprīlī...”³⁸⁶; Dumpo ūdeni³⁸⁷; „Rok dārzā kurmis...”³⁸⁸, cikls „Piemineklis donam Alfredo”³⁸⁹). Šāda gara metaforiskā saistība ar apakšzemes lavas/ūdeņu straumēm un palu ūdeņiem U. Bērziņa pirmajā krājumā „Piemineklis kazai” nebija sastopama (pirmais dzejolis, kur šāda saistība parādās, ir 1973.g. sarakstītais „Dumpo ūdeni”. Savukārt beidzamie dzejoļi tapuši 1982.g. – „Dīdz, prīlo, maijini...”³⁹⁰, „Nāk līkumiem...”³⁹¹). Tieši *Poētismā baltkrievā* šis tēlu loks iepretī otram jaunam tēlu lokam – ar ģeomeriju un telpu saistītiem jēdzieniem (sk. nodaļu *Debesis un svešā telpa*) iezīmē lielākas intensitātes sprieguma pastāvēšanu starp sapņa/radīšanas/varoņdarba laiku un lineāro/vēsturisko laiku, šādā veidā atslābinot cikliskā laika dominanti, kura bija vērojama pirmajā krājumā. Vēlākos krājumos – sākot ar *Nenotikušajiem atentātiem*, un it īpaši ar *Laiku*, sapņa/radīšanas laika un vēstures laika dinamika kļūst par dominējošo spēku, cikliskā laika likumsakarībām atkāpjoties fonā.

Lai būtu iespējams parādīt, kā konkrētā dzejolī pārklājas dažādi laika un telpas aspekti, piedāvāju dzejoļa „Maijs debešos”³⁹² analīzi.

MAIJS DEBEŠOS

Dievs pamodies? kā dumjš es klauvējos pie lakstīgalām, cits neviens man vaļā netaisīs, tik ziemelis – zaļzila gaisa logs, kur dievu diena griežas kā varavīkšņains nimbs ap zemes pieri, sauc nomods milzīgais, un lakstīgalas brēc, es latviski. bet augšā Igaunija pie Igaunijas liesmo debešos (nāc nelišķēt, jo nežēlīgi sirds – aiz muguras, kur karstā tumsā mird Roma, Stambula, čukst Kāhira, klus Kudsa, kur zemeslodes tukšais vēders rūc, kur ķīlniekus ņem, skrūvē degļus, kur mels pret melu aug kā kalns pret kalnu – kurš kuru nogrūdīs? karsts lipīgs piķis pil no lapām, līksmo, ņaud, spindz, ož,

³⁸⁶ Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 77. lpp.

³⁸⁷ turpat, 88. lpp.

³⁸⁸ turpat, 103. lpp.

³⁸⁹ turpat, 109. lpp.

³⁹⁰ Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 131. lpp.

³⁹¹ turpat, 108. lpp.

³⁹² U. Bērziņa atbilde par dzejoļa tapšanas impulsiem: *tas ir brauciens no Ļeņingradas uz Igauniju un Latviju cauri Ingērijai – „otrai Igaunijai”. Un vēl – viens jocīgs sapnis. Tajā Ziemelis kā kosmiska „vieta”. Jā, bija sapnis. Kuru varu tagad – tikai „izdomāt”, t.i. atceros, ka tas sapnis bija, bet zinu tik savus vēlākos fantazējumus par šo sapni. // Jautājumi un atbildes: [U. Bērziņa atbildes uz pētījuma autora jautājumiem epastā], 12. 2008.*

kož, skrāpē, pogā ciet un vaļā, ķērc, burbuļo) svēts! svēts! dārd debešos, dedz lāktus gads un lakstīgalas rēc, ak, pretim ziemeļim simtjūdžu soļiem iets, zviudz granītkumeļi, ar rītu satek riets, deg debešos, deg dīķī, akā rokā, peļķē, jau kuro nakti deg – nu gads ir sacēlies, ei, pusesīgā nakts, ai, caurspīdīgais gadsimt, lakstīgalas klieudz, miedz telpu mūžība starp bezgalīgām līknēm, par ingeriem un viņu kviešu maisiem ir biezās grāmatās (es lasītājiem zemu klanos, es prasītājiem) ziemeļi, tai ābolzaļā logā (o, lakstīgalas brēc) triec mani lakstīgalas, krēsla zarus liec un apsedz ciemus, uz visām pusēm sprāgst esība (dīgst, zaro, drīkst tavs īsais mūžs!) uz visiem gadsimtiem šķind šķēpos lakstīgalas.

Kā tumšā istabā, blāv lielais zaļais logs, oi, oliņ boliņ – pusdebesī! Tur dievu diena, tur Jāņi mūžīgie, turp jāiet nelišķēt.

Dzejoļa pirmie vārdi – „Dievs pamodies?” aizsāk dažādu esmes režīmu dramaturģiju, kurā krustojas un pārklājas 1) dzejoļa radīšanas realitāte (kas nav tieši nosaukta dzejoļa tekstā); 2) dzejas „es” apziņas realitāte, kura pati atrazdamies radīšanas realitātē, aptver pārējās realitātes pakāpes, kas parādās dzejolī; 3) dievišķā virsrealitāte „nomods milzīgais” (metaforiskā saistībā ar „dievu dienu” „Jāņiem mūžīgiem”), uz kuru tiecas šie pārējie realitātes veidi.

Turklāt dzejolī iezīmēta konkrētā diennakts brīža dabiskā apgaismojuma situācija, kas raksturīga virsrakstā minētajam pavasara mēnesim – krēsla. Šis diennakts brīdis iegūst simbolisku paplašinājumu, iezīmējot dzejas „es” starpstāvokli starp miegu un nomodu, un paverot iespēju nonākt „milzīgajā nomodā”. Metaforiski tēlotā debess nakts izgaismojuma situācija pavasara nogales naktī – ausmas atrašanās ziemeļu pusē (*kā tumšā istabā blāv zaļais logs (..) – pusdebesī!*) sajūdz kopā vēl dažus analogiskus tēlus, kas parādījušies citos U. Bērziņa dzejoļos. *Vidzemē no četriem līdz pieciem* ir rindas: *drīz laikam Piektais gads, aust ziemeļos*. Piektais gads (resp. 1905. – revolūcijas gads) U. Bērziņa dzejā ir zīme pirmajai kolektīvajai visas tautas aktivitātei pret lielvaru noteikto vēstures gaitu. Šādā veidā U. Bērziņa dzejā tiek akcentēts un savā ziņā kļūst par simbolu vārds „ziemeļi” (dzejolī „Maijs debešos” – Ziemeļis). Sasaistot šo vārdu ar latviešu literatūras tradīciju (Ziemeļmeitas meklēšanas motīvs A. Pumpuram, K. Skalbem), U. Bērziņš tam piešķir savu jaunu paplašinājumu. Ziemeļi kļūst par vietu, uz kuru *sauc nomods milzīgais*, simbolisku garīgo meklējumu galapunktu – *zaļzilo gaišo logu, kur dievu diena griežas kā varavīkšņains nimbs ap*

*zemes pieri*³⁹³. Turklāt dzejas „es” orientācija telpā – atrašanās ar seju pret ziemeļiem (priekšā vizuālais redzējums: *Igaunija liesmo debešos*; aiz muguras akustiskais dzirdējums: *murd Roma, Stambula, čukst Kāhira, klus Kudsa*) – kopā ar zemeslodes tēlu iezīmē vēl vienu – izliektās telpas aspektu. Dzejas „es”, atrazdamies uz izliektās zemeslodes virsmas, tiecas nokļūt no zemāka ģeogrāfiska punkta uz augstāku – zemes polu-asi, ap kuru griežas diennakts, gadalaiku un simboliskā nozīmē arī lielais laika rats. Turklāt personificētais zemeslodes tēls iegūst dzīva organisma aprises – dienvidos atrodas zemeslodes vēders (zemās neapzinātās enerģijas sākotne – saistīta ar karstumu, tumsu, neartikulētu murdoņu), ziemeļos – pierē (galva): augstākās realitātes lokalizācijas vieta, ap kuru griežas polārā diena (dievu diena, Jāņi mūžīgie). Dienvidi šeit ir saistīti zemei, tumsai un naktij piederīgiem atribūtiem un tēliem (karsta tumsa, zemeslodes vēders, kalns), bet ziemeļi – ar debesu sfērai un dienai piederīgiem tēliem (logs, dievu diena, Jāņi mūžīgie, rīts, riets). Turklāt dzejas „es” tiecība (visa dzejoļa gaitā tā arī paliekot starpstāvoklī – ceļā uz „milzīgo nomodu”) sasniegt ziemeļus (*ak, pretim Ziemeļim simtjūdžu soļiem iets*) – pasaules asi – ir analogiska cita dzejoļa – *Uz Ziemeļiem*³⁹⁴ – situācijai, kur dzejas varonis taujādams dodas uz „gaišajiem ziemeļiem”. Vēl jāatceras, ka U. Bērziņa poētiskā ļoti svarīgs tēls ir koks – simboliskā nozīmē pasaules koks. Pasaules koks saskaņā ar mitoloģiskajiem priekšstatiem atrodas pasaules centrā, būdams pasaules ass, kas savieno visas trīs Visuma sfēras. Tātad simboliskā nozīmē arī dzejas „es” virzās augšup, pretī pasaules asij, caur kuru var sasniegt dievu dienu – mūžīgo, nekustīgo, piepildīto laiku.

Turklāt šī virzība saskan ar tiecību no neapzinātas, htoniskas enerģijas izpausmēm uz šīs enerģijas pārtapšanu/pārradīšanu debesu sfērai piederīgās paplašinātās apziņas izpausmēs – „milzīgajā nomodā”. Kas zīmīgākais – šī virzība tiek iezīmēta ar pāreju no akustiskiem tēliem un norisēm uz arvien lielāku vizuālo veidolu īpatsvaru. Dienvidu karstajā tumsā *murd Roma, Stambula, čukst Kāhira, klus Kudsa*; rūc zemeslodes tukšais vēders. Šī murdoņa tiek artikulēta („es” atrašanās punktā)

³⁹³ Šo rindu var traktēt arī kā *ziemeļu debesīs sakurtas kāvu ugunis* (Grīnvalde. A. Prozas rindkopu imitācija un vizuālās poēzijas pazīmes. // *Grīnvalde. A. Laiks un dzeja*. – Liepāja: LiePA, 2000, 135. lpp.), jo tālāk dzejoli ir rindas *dedz lāktus gads*. Šīs rindas sasauca ar citiem U. Bērziņa dzejoļiem, kuros pirmatnējo enerģiju pārstāvošā zemes gara aktivitāte sasniedz debesīs kāvu gaismas veidā: *ei, mosties plikais gars, cel dumpi decembrī un kāvos dedz* (Ar putniem. Cikls: Piemineklis donam Alfredo. Krāj.: Poētisms baltkrievs // *Dzeja – Rīga*: Atēna, 2004, 118. lpp.). Vasaras saulgriežu (resp., Jāņu dienas) un ziemas saulgriežu (caur *ziemeļu* un *sakurto lāktu* tēliem) savilkšana vienā kontrapunktā ir vēl viens no paņēmieniem, kā izpaust laiku vienlaicību un polifoniju, kas pastāv U. Bērziņa dzejā.

³⁹⁴ Krāj.: Poētisms baltkrievs. // *Dzeja – Rīga*: Atēna, 2004, 81. lpp.

lakstīgalas dziesmā, kurā uzsvērtā gan šīs dziesmas bīstamā, trakulīgā iedaba (saistība ar pazemi), gan piederība debesu sfērai (*karsts lipīgs piķis pil no lapām, līksmo, ņaud, spindz, ož, kož, skrāpē, pogā ciet un vaļā, ķērc, burbuļo*) *svēts! svēts! dārd debešos*³⁹⁵). Lakstīgalas dziesmas enerģija ir tā, kas triec dzejas „es” „ziemelī, tai ābolzaļā logā”, vienlaikus liekot ieraudzīt laika un telpas caurspīdīgumu. Turklāt „klauvēšanās pie lakstīgalām” dzejoļa sākumā iedarbina visu dzejoļa notikuma procesu, lakstīgalas dziesmai kļūstot par dzejoļa katalizatoru un galveno caurviju motīvu.

Ziemeļi ir simboliskā vieta, kurā jāsaplūst gan autora esmes realitātei, gan sapņa un nomoda realitātei, dienai un naktij (*ar rītu satek riets*), pagātnei, tagadnei un nākotnei. Tam visam jāklūst par „milzīgo nomodu”. Turklāt dzejolī iezīmējas arī ētiskā dimensija – *turp jāiet nelišķēt*. Autors visus šos realitātes aspektus neatdala vienu no otra. Viņš tos sajūdz un liek tiem pastāvēt visās pakāpēs vienlaicīgi. Tādā veidā dzejas „es” nevis pamet un aizmirst tumšos, zemos esmes apgabalus, bet, sakņodamies tajos, tiecas aizaugt, kā koks līdz dievišķajai realitātei, šādā veidā atkārtojot pasaules koka funkciju. Šādā veidā tiek veidota cita, mītiskajai tuva, telpa sistēma, kas ir alternatīva abstraktajai, Rietumu kultūrā iesakņotajai ņūtoniskā³⁹⁶ laika un telpas izpratnei.

Turklāt Ziemeļu-loga tēlā iezīmēts vēl viens telpas sadalījuma aspekts. Dzejas subjekta lokalizācijas vieta ir naktij/kolektīvajai bezapziņai piederīgā iekštelpa (*kā tumšā istabā blāv zaļais logs*). Savukārt logā redzamais pieder ārtelpai, kurā valda augstākā realitāte. Tādējādi loga tēlā krustojas daudzi un dažādi telpas nojēgumi, piešķirot dzejolim šādā aspektā ārkārtīgi spriegu jēdzienisku un emocionālu noslogojumu.

³⁹⁵ Pievēršoties šo rindu traktējumam citu pētnieku darbos (*Grīnvalde. A. Prozas rindkopu imitācija un vizuālās poēzijas pazīmes. // Grīnvalde. A. Laiks un dzeja. – Liepāja: LiePA, 2000, 135. lpp.*), jāpiebilst, ka rinda *karsts lipīgs piķis pil no lapām* nebūt nav traktējams kā *šausmu riebums pret nežēlību, meliem, lišķa nodevību* (...) *vēl dzīvā impērijā* (Padomju Savienībā – M.R.) *un citos zemeslodes tumsas stūros*. U. Bērziņa dzejas kontekstā karstā pilošā piķa tēls drīzāk asociējams ar nenoformētās pirmmatērijas enerģiju, kas konkrētajā dzejolī tiecas aktualizēties akustiski – caur lakstīgalas dziesmu. Vārdi *karsts lipīgs piķis pil no lapām* aizsāk procesuālu darbību rindu, kurā zemapzinīgās, tumšas enerģijas aktivitāte realizējas vidusmēra estētiskajai uztverei visai nepierastās fiziskās un akustiskās izpausmēs, kuras akcentē šīs enerģijas trakumu, nepieradinātību – *ņaud, spindz, ož, kož, skrāpē, pogā ciet un vaļā, ķērc, burbuļo*. Turklāt (citā, uzskatāmākā līmenī atkārtojot procesu, kas noris visa dzejoļa gaitā) šo darbību virkne kulminē, tumšajai enerģijai trakajā lakstīgalas dziesmā aizsniedzot debess sfēru un pāraugot jaunā kvalitātē, taču neko nezaudējot no savas pirmatnējības: *svēts! svēts! dārd debešos, dedz lāktus gads un lakstīgalas rēc*.

³⁹⁶ Skat. - *Siliņš, E. I. Lielo patiesību meklējumi. – Rīga: Jumava, 1990, 22. lpp.*

3. 3. 1. Radišana (vēsts, runa, rīcība, varoņdarbs)

Burta nav ja tu neuzraksti vārda nav ja tu neizlasi divreiz divi nezin cik viņu ir kamēr tu nenāc nepasaki.

Krāsa ir akla skaņa ir kurla akmens nevar pasvērt sevi saujā tu to priekš viņa dari caur tevi viņš mazu brīdi bet ir (..)

Bērziņš, U.³⁹⁷

Tāpat kā daudzu tautu mitoloģijā, semītu, sengrieķu un kristietības reliģiski filosofiskajā tradīcijā, U. Bērziņam vārds ir pasaules pirmamats. Vārds ir kā visblīvākā, visstabilākā esmes struktūra, kurā sagūluši gadu tūkstošiem biezi nozīmju slāņi. Alfabēts, burti, skaņa ir šīs lingvistiskās esmes ķieģeliši, jeb, kā rakstījis U. Bērziņš, attieksme, nolūks³⁹⁸. Tādēļ var teikt, ka radišana U. Bērziņa dzejā sākas ar nosaukšanu – vārda došanu. Jebkura parādība, lieta, būtne kļūst reāla, tikai tad, kad tai ir piešķirts/uzminēts vārds (*lūk balta puķe druvā deg ej plūc ak tu viens labāk saki kā to puķi sauc*³⁹⁹). Nosaukums ir katras lietas īstā būtība – īstāka par tās redzamo veidolu. Lietas ārējā veidola un nosaukuma nesakritība paradoksāli ir izspēlēta dzejolī “Kādā krāsā pienene”⁴⁰⁰:

*Pamet puķi, plūc vārdu,
kod kātā,*

*Võilill taraxacum,
Melnziede apmātā.*

Tādēļ, ja lietai (to pašu var teikt par pasauli) nav atrasts vārds, tā paliek aizslēgta un nepieejama dzejas subjektam un lasītājam (*Kalns mani nomet pils aizvērš prom galvu viens vārds man uz papīra bija tukšu pa kabatām čamdu*⁴⁰¹). Līdz ar pašas lietas, parādības, jēdziena nosaukumu (kā statistiku parādību) ir svarīgs – ja ne pat

³⁹⁷ Krāj.: Maijs debesos. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 429. lpp.

³⁹⁸ “Var saklausīt, kā pulgo lakstīgala..”. Krāj.: Pieminēklis kazai. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 14. lpp.;

Z. Krāj.: Maijs debesos. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 431. lpp.

³⁹⁹ Sauc. Krāj.: Pieminēklis Kazai. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 9. lpp.

⁴⁰⁰ Krāj.: Pieminēklis Kazai. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 53. lpp.

⁴⁰¹ Neprazdams Gruzijā. Krāj.: Nenotikušie atentāti. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 210. lpp.

svarīgāks – pats tās nosaukšanas akts. Tādēļ saukšanas, runāšanas, dziesmas-balsis skanēšanas motīvam ir izcila vieta U. Bērziņa dzejā. Spriežot pēc tā, cik bieži tā parādās dzejoļos, tā ir pat izcilāka nekā vārda rakstīšanas aktam. Radīšanas hierarhijā runāšanas un rakstīšanas darbība ir vienvērtīga jebkurai rīcībai, kas stājas pretī entropijai. Vairākos U. Bērziņa dzejoļos varoņdarbs, dumpis kā reāla fiziska rīcība ir metaforiski sasislīts ar verbālo aktivitāti⁴⁰². Runas, nosaukšanas akta primārais statuss iepretī rakstīšanas aktam U. Bērziņa dzejā aktualizē narratīvo zināšanu pragmatiku, kas raksturīga folklorai⁴⁰³.

Taču nosaukt var tikai to, kas jau reāli vai potenciāli pastāv – ja to ir ierakstījis esmē šīs esmes autors:

*Tai ziņgei jābūt
esmē ierakstītai!
ei, kur tu esi,
Lielais Pierakstītāj!*⁴⁰⁴

Jausma par šīs pasaules autoru, kas ir viens no Dieva nosaukumiem, ir bieža U. Bērziņa dzejā. Tādēļ radīšana U. Bērziņam nav egocentrisks akts. Autors var radīt tikai tad, ja pastāv Visums ar priekšnoteikumiem radīšanai:

*ja Makrokosma nav,
uz ko lai paļaujamies
mēs, kas uz katra
soļa alojamies?*⁴⁰⁵

Tas, ko cilvēks rada, jau potenciāli pastāv, ir ierakstīts Visuma struktūrā. Taču cilvēkam pašam ir jāpiepilda šis Visums ar savu radošo aktivitāti (*Pildīt esmēm / Visumu cauro*⁴⁰⁶)

Taču radīšanas akta kosmiskais mērogs, ontoloģiskā nozīmība tiek konfrontēta ar motīviem, kas it kā piezemē, desakralizē radīšanas aktu. Viņa dzejā līdzās Bībeles

⁴⁰² „Zem četrām..” Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 91. lpp.; Pārdomas 13. janvāra ielā. Krāj.: Nenotikušie atentāti // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 161. lpp.; cikls

⁴⁰³ „Daugavmala”. Krāj.: Nenotikušie atentāti // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 182.-199. lpp., u.c.
(..) grupai, kas stāstījumu padara par kompetences svarīgāko formu, pretēji mūsu gaidām nemaz nav vajadzības spēt atcerēties savu pagātņi. Tās sociālo saišu materiāls ir ne tikai stāstījuma nozīme, bet arī pats stāstīšanas akts. Var šķist, ka stāstījumi atsaucas uz pagājušiem laikiem, taču īstenībā atsauce vienmēr ir uz stāstīšanas akta laiku. Tagadnes laiks katru reizi izvērs gaidīto temporalitāti, kas ilgst no „Es dzirdēju sakā” līdz „Tagad jūs dzirdēsiet” – Liotārs, Ž. F.

Postmodernais stāvoklis: pārskats par zināšanām. - Rīga : Laikmetīgās mākslas centrs, 2008

⁴⁰⁴ Tas pats dzejolis. Krāj.: Pieminēklis kazai. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 16. lpp.

⁴⁰⁵ turpat

⁴⁰⁶ Tērbatas bibliotēkā. Krāj.: Nenotikušie atentāti. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 211. lpp.

valodas izmantojumam un pietātei pret tautasdziesmas “četrām sudraba rindām” (pašam poēmā “Krišjānis Barons” atzīstot: *mana mute nav dziesmu teicēja mute*⁴⁰⁷) īpaši tiek akcentēts runāšanas piezemētais, marginālais aspekts – *plāpāšana, melšana, melošana, muldēšana* – tārad opozīcija oficiālajai, sastingušajai, institucionalizētajai patiesībai (*es muldu, tārad saku patiesību, nevis perfekti izdreijātus melus*⁴⁰⁸). Arī savos izteikumos dzejnieks akcentē mulķības kreatīvo iedabu: (...) *vismīlākais vārds man ir mulķības. Man patīk domāt par mulķību kā par eksploziju*.⁴⁰⁹ Tādēļ, būdams savā dzejā uzmanīgs pret katru atsevišķo, pat vārdā nenosaukto esmi, U. Bērziņš aktualizē arī nopietnās literatūras žanru kanonam nepiederīgās ziņģes un nerātno dainu stilistiku un leksiku, uzsverot šo žanru nepieciešamību literatūras daudzbalstībā. Simptomātiska šajā ziņā ir poēmā “Krišjānis Barons”⁴¹⁰ tēlotā konfliktsituācija starp poēmas autoru un Dainu Tēvu – tautasdziesmu kanonizētāju. Kad dzejas „es” ierosina Baronam savākt arī „foršākās ziņģes”, jo “tur valoda iekšā” Dainu Tēvs iztriec viņu pa durvīm. Varbūt tādēļ U. Bērziņa dzejā, līdzās citiem kultūrvaroņiem – Rainim, Aleksandram Čakam, Alfredam Ķempem, Narekas Grigoram u.c. – vislielākās simpātijas tiek Krišjānim Valdemāram, kura tēlā izcelts mulķības, melšanas kreatīvais aspekts: *cik dižena mulķība pil no viņa mēles kārās*⁴¹¹. Turklāt meli, tenka U. Bērziņa dzejā ir cieši saistīti arī ar stihisko pirmatnējā enerģijas un zemes gara aktivitāti – to aktivitāti, kas pastāv ārpus institucionalizētās kārtības (arī literatūras žanru hierarhijas): *un iknakt tenka debesīs kā kāvs*⁴¹²; *ei, mosties plikais gars, cel dumpi decembrī un kāvos dedz*⁴¹³.

Bet radīšana-runāšana nevar notikt bez runātāja un tāda artikulācijas orgāna kā mute. Mute kā vārda un dziesmas dzemdētāja ir svarīgs U. Bērziņa dzejas motīvs. Šajā ziņā izcils piemērs ir dzejolis „Ei Mühlenbach”⁴¹⁴, kurā groteski izkāpinātā fizioloģiskā realitāte tieši caur mutes tēlu kļūst par filoloģisko realitāti un otrādi (*Tikai celmi man Mühlenbach mutē mēma man mēle šļupst nokostu galu*).

⁴⁰⁷ Krāj.: Pieminēklis kazai. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 62. lpp.

⁴⁰⁸ Čaklā, I. Minūtes, gadi un citi Ulda Bērziņa dzejas laiki // Avots, 1991, Jūl./Aug., 24. lpp.

⁴⁰⁹ Saruna ar Dieva draugu: [Saruna ar dzejn. un tulk. U. Bērziņu] // [Rīgas Laiks, 1997, Nr. 3, 18.-25. lpp.](#)

⁴¹⁰ Krāj.: Pieminēklis kazai. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 58. lpp.

⁴¹¹ Valdemāra auzas. Krāj.: Pieminēklis kazai. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 56. lpp.

⁴¹² – “Zem kolhoziem murd iežūdēns..”. Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 129. lpp.

⁴¹³ Ar putniem. Cikls: Pieminēklis donam Alfredo . Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 118. lpp.

⁴¹⁴ Krāj.: Pieminēklis kazai. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 55. lpp.

Līdz ar to īpaši svarīga ir mutes spēja veikt valodas (runas, dziesmas) dzemdēšanas aktu. Mutes auglību šajā aspektā nodrošina mēle. Un tieši te visuzskatāmāk atklājas cilvēka esmes fizioloģiskā un garīgā aspekta vienības paradokss. Mute un mēle kalpo gan dažu cilvēka fizioloģisko pamatvajadzību (ēšanas, dzeršanas) apmierināšanai, gan garīgas realitātes artikulēšanai (runāšanai, dziedāšanai). Tādēļ kā spilgts poētiskās ekspresijas paņēmieni U. Bērziņa dzejā parādās vārda, valodas, dziesmas izteikšanas tīri fiziskais grūtums, jo vārds nedodas rokās viegli. Mutei gluži kā iniciācijas rituālā, to izsakot, jāpārvar ciešanas (piem., krāj. „Pieminekļis kazai” dzejoļi “Uzrakstīt „ī””⁴¹⁵; „Ei Mühlenbach”⁴¹⁶ vai „Abdulhaja Ulaševa trīs sapņi”: *miesā dega mute (..) elpa sprūda, mēle smirda*⁴¹⁷. Blakus citām mutes metaforām (piem., poēmā „Krišjānis Barons”⁴¹⁸, mute ir 1) muca, kurā rūgst dziesma; 2) naudas maks: *Jānis met muti uz letes un mielo un mielo un zelta nauda ik vārdā un sudraba nauda*; 3) mulda, kurā rūgst valoda; 4) ligzda, no kuras šķiļas dziesma 5) saule, pie kuras sildās tauta 6) rija, dzirnas, abra, krāsns) īpaša metafora ir *pīga (pirksts) mutē*, kurā iešifrētas vismaz divas nozīmes. Tiešākā nozīmē – cilvēks ar pīgu mutē gluži kā bērns ir par kaut ko aizdomājies, atrodas kontemplācijas stāvoklī (*pirkstu mutē stāv rozēs zēniņš*⁴¹⁹). Taču biežāks un neparastāks ir cits šā tēla lietojums, kurā *pīga mutē* nolasāma kā mēles metafora (*Pa placi puisis nāk kā lūks uz abām līks un mutē smeļ un rādās pīga*⁴²⁰). Šai mēles metaforai ir vairākas simboliskas funkcijas. Pirmkārt, šeit apvienotas divas darbības *rādīt pīgu* un *rādīt mēli*, šādi manifestējot rupjās, vitālās pretestības simbolisku izrādīšanu. Un, protams, šis žests ir vēl nepieklājīgāka žesta eifēmisks aizvietotājs. Taču U. Bērziņa poētikā šī rupjā nozīme nav primāra. Priekšplānā izvirzās šā tēla saistība gan ar pasīvo kontemplācijas aktu, gan (galvenokārt) ar aktīvo radīšanas aktu. Tieši radošajā aspektā *pīga mutē* vienlaicīgi kļūst gan par attieksmes izrādītāju pret likteni, varu, arī neesmi, nāvi (tai tiek parādīta mēle-pīga), gan par artikulētas runas, dziesmas dzemdētāju, šādi pretojoties entropijai. Tādēļ mute, kurā nav mēles-pigas, būtībā ir kastrēta un radīt nespējīga. Par utopijās un lineārā progresā koncepcijās izfantazētajiem, abstraktajiem nākotnes cilvēkiem U. Bērziņš raksta: *tie sienā skatās*

⁴¹⁵ Krāj.: Pieminekļis kazai. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 54. lpp.

⁴¹⁶ turpat, 55. lpp.

⁴¹⁷ turpat, 65. lpp.

⁴¹⁸ turpat, 58. lpp.

⁴¹⁹ Vērmanītis. Krāj.: Maijs debesos. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 444. lpp.

⁴²⁰ Fantastisks dzejolis par notikumu Rīgas stacijā. Cikls: Daugavmala. Krāj.: Nenotikušie atēnā // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 198. lpp.

*mutē pigas nav (..) ne roku tiem ne kāju tikai rumpis rumpī tukša mute (..) // ne kakls
niez ne mēle (entropija! bēdz!)*⁴²¹.

Vēl viens aspekts, kas U. Bērziņa dzejā signalizē par entropijas iestāšanos – gan kalendārā laika ciklā (ziemas tuvošanās), gan konkrētā vēsturiskā laikposmā – ir mēles aplipšana ar gļotām (*Ar gļotām aplīp mēle ziema nāk*⁴²²; *man tagad gļotām nolīp mēle, nosmok elpa, dzirdu kā vilka lamatās sten Kaspars Sīlis*⁴²³).

Par metaforu rindu *gars–dūmpis/runa/mute–asinis/gaisma–debesis*, kas akcentē vēl vienu fizioloģiskās un garīgās aktivitātes sasaisti un šīs aktivitātes saistību ar debess sfēru sīkāk skat. nodaļu **Gadalaiki un mēneši**.

Atgriežoties pie tāda radīšanas aspekta kā jau esošā nosaukšanas vārdā, jāatzīmē, ka nosaukšana ietver arī tādu nojēgumu kā pārtulkošana savā valodā – sava veida piesavināšanu, padarot nosaucamo saprotamu un iekļaujamu pazīstamās pasaules ainā⁴²⁴. Te rodams tiešs sakars ar U. Bērziņa tulkotāja/atdzejotāja misiju – padarīt latviešu valodā sadzirdamus citu lingvistiskos un kultūras kosmosus, pirmām kārtām tekstus (Veco derību, Korānu u.c.), kas ir ne tikai citu tautu literāro kultūru pamats, bet arī ietekmējuši visu Eiropas kultūru.

Un te ciešā saistībā ar radīšanu (pasaules pārtulkošanu, nosaukšanu) parādās vēl viens radīšanas priekšnoteikums – autora uzmanīga ieklausīšanās esmē, pasaulē, citos lingvistiskos un kultūras kosmosos un to saprašana. Šādi priekšplānā izvirzās uztveres akustiskais aspekts, kas reizēm tiek pastiprināts ar taustes un redzes uztveri (piem., alfabētu burti *meln*, sadur pirkstus, ir pārkožami ar zobiem, sagaršojami, sataustāmi ar mēli). Informācija no citu kultūru kosmosiem pie dzejas „es” atnāk pa dažādiem „informācijas kanāliem”:

- 1) neskaidra duna, murdoņa, troksnis. Īpaši neparasti skaņu avoti ir kukaiņu soļi, vai skudru klaigāšana, kas dzirdama no aizlaikiem. (dz. “Vai Daugava

⁴²¹ Skrej arī skatīties. Cikls: Piemineklis donam Alfredo. Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga: Atēna, 2004, 120. lpp.

Taču nozīmju tīklojumā, kāds pastāv U. Bērziņa dzejā, mēmā mute parādās vēl vienā kontekstā: *mēmas tā kā līcī butes sauc no nākotnes mūs mutes (Bērziņš, U. Arguments. Cikls: Daugavmala. Krāj.: Nenotikušie atentāti. // Dzeja – Rīga: Atēna, 2004, 187. lpp). Resp., mutes mēmums, kontrastā ar tās sūtīto vēsti, kļūst par potenciālās, nākotnes realitātes zīmi, kas cenšas palīdzēt pagātnes laika norisēm, taču laiktelpas likumību dēļ to nespēj.*

⁴²² Alus. Krāj.: Piemineklis kazai // Dzeja – Rīga: Atēna, 2004, 49. lpp.

⁴²³ Samizdatu lasot. Krāj.: Nenotikušie atentāti. // Dzeja – Rīga: Atēna, 2004, 248. lpp.

⁴²⁴ *Bērziņa dzejā nav nepārkāpjamas šķirtnes starp dzejnieku un pārrakstītāju, tulkotāju (lieliskais “Piemineklis donam Alfredo” tulkotāja darbu pielīdzina Dieva darbam: “.. ņemt visu pasauli un pārtulkot – ik stādu, zvēru, cini”) // Čaklā, I. Minūtes, gadi un citi Ulda Bērziņa dzejas laiki // Avots - 1991., Jūl./Aug., 27. lpp.*

dun.”⁴²⁵). Tātad tādi skaņu avoti, kuri ikdienišķai apziņai šķiet neiespējami. Šādā veidā iezīmējas ne tikai cilvēka lingvistiskais un kultūras kosmos, bet tā saistība ar citu dzīvju būtņu kosmosiem – nesaprotamiem un vēl atšifrējamiem. Sava veida pieļāvums, ka kultūra pastāv arī aiz antropocentriskā pasaules modeļa robežām;

- 2) putna dziesma. Starp citiem putniem (strazdu, cīruli, dzeguzi, zīlīti) te izcila loma ir lakstīgalas dziesmai. Īpaši izcelts šīs dziesmas skurbums, trakums – teju vai bīstamība. Dziesma kļūst par vēstnesi/katalizatoru ikdienas un sapņa apziņas robežstāvoklim, kā arī dažādu laiktelpu sastapšanās brīdim. Tāpat – “es” realitātes un dievu/Dieva realitātes sastapšanās brīdim;
- 3) balss, dziesma;
- 4) vēstule, grāmata, rakstītais vārds, burti (skat., piem., dzejoli „Rekonstrukcijas mēģinājums (Māla grāmata)”⁴²⁶). Šis ir vienīgais veids U. Bērziņa dzejā, kad informācija no attāluma tiek nodota vizuāli. Taču jāņem vērā, ka U. Bērziņa poētikā vārds “vēstule” dziļākajā nozīmē ir “vēsts”, “ziņa”, tātad saglabā saikni ar “balsi” (dz. “Determinatīvi”⁴²⁷; “Vēstules.”⁴²⁸; “1944: tekstu meklējot.”⁴²⁹ u.c.).

Vēsts nāk, pārvarot attālumu. U. Bērziņa poētikā attālums ir ne tik daudz fiziskais attālums, bet attālums, 1) kas šķir dažādus lingvistiskus un kultūru kosmosus (dz. “Neprazdams Gruzijā”⁴³⁰; cikls “Piemineklis donam Alfredo.”⁴³¹ u.c.); 2) dažādus laiktelpas apgabalus, kas atrodas pagātnē vai nākotnē (dz. “Prozaisms lakstīgala”⁴³² u.c. “Vēstules”⁴³³ u.c.).

Zīmīgi, ka šie t. s. informācijas kanāli lielākā vai mazākā mērā satur “fona troksni” un nepakļaujas tūlītējai uztverei un sapratnei. Tādēļ ieklausīšanās ne vienmēr vainagojas ar rezultātu. Vairākos dzejoļos („Es teku Māras zābakos...”⁴³⁴; “Neprazdams Gruzijā”⁴³⁵; „Proza par vecu naudu”⁴³⁶) iezīmēta cilvēka kā izziņas

⁴²⁵ Krāj.: Pieminēklis kazai // Dzeja – Rīga: Atēna, 2004, 35. lpp.

⁴²⁶ Krāj.: Maijs debešos // Dzeja – Rīga: Atēna, 2004, 432. lpp.

⁴²⁷ Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga: Atēna, 2004, 84.1 pp.

⁴²⁸ Krāj.: Nenotikušie atentāti // Dzeja – Rīga: Atēna, 2004, 168. lpp.

⁴²⁹ Dzeja – Rīga: Atēna, 2004, 280. lpp.

⁴³⁰ Krāj.: Nenotikušie atentāti. // Dzeja – Rīga: Atēna, 2004, 210. lpp.

⁴³¹ Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga: Atēna, 2004, 109.-120. lpp.

⁴³² turpat, 123. lpp.

⁴³³ Krāj.: Nenotikušie atentāti. // Dzeja – Rīga: Atēna, 2004, 168. lpp.

⁴³⁴ Krāj.: Nenotikušie atentāti. // Dzeja – Rīga: Atēna, 2004, 263. lpp.

⁴³⁵ turpat, 210. lpp.

⁴³⁶ Turpat, 283. lpp.

subjekta ontoloģiskā ierobežotība. Savā „Vārdu paskaidrošanā redaktoram” dzejnieks par dažiem dzejoļu tēliem raksta:

Svešais (Paskaidrojums dzejolim „Es teku Māras zābakos...”⁴³⁷ – M. R.) – *nespēšana apjaust, apsavot, aptvert visu esību, lai kā cenšamies izrunāties viņas māžu mēlēs; atsvešinātības grēks.*

(..)

Hieroglīfi (paskaidrojums dzejolim „Proza par vecu naudu”⁴³⁸ – M. R.) *pārstāv to milzīgo dārdošo mums, šodieniešiem vēl nesaprotamās, neaptveramās informācijas vilni, kurš mums veļas pretim no nākotnes. „Kur var samainīt mūsu gadsimta valūtu?”⁴³⁹ – vaicājam miljardiem.*

Paradoksālā kārtā U. Bērziņam arī neveiksme saprast un iztulkot ziņu kļūst par radīšanas impulsu. (cikls “Pieminekļis donam Alfredo”⁴⁴⁰ u.c.). Ja šo īpatnību aplūko plašākā U. Bērziņa poētikas kontekstā, tad šis paradokss ir visai likumsakarīgs, jo jau pašā pasaules uzbūvē (kāda tā parādās U. Bērziņa dzejā) ielikta novirze no kanonizētas normas, kļūda, nejaušība ir iespēja dzimt jaunai esmei, jēgai. Šī kļūda ļauj dzejas subjektam īstenot savu spontāno radošo aktivitāti, pirms to atkal padarījusi neiespējamu no augšas noliktā kārtība vai vēstures objektīvā gaita. Visprogrammatiskāk tas izteikts rindās: *Dievs pārteicies: uz nenoteiktu laiku man uzzeļ, esme-lauks (..) uz brīdi telpa mana*⁴⁴¹. Var teikt, vēsts satura neatšifrēšanas/nesaprašanas gadījums ietver sevī ambivalenci, taču no tā nevar secināt, ka tas ir viennozīmīgi labi vai slikti. Balss, vēsts, kura līdz adresātam atnāk tikai daļēji (traģikomiski šī situācija iezīmējas „Determinatīvos” – vēsts sūtītājs no senās Bābeles savam daudzus tūkstošus gadus tālajam adresātam vēstules-māla plāksnītes beigās beidzot nosauc zīmes, kas palīdzētu saprast viņa vēsti, taču adresātam nākas konstatēt, ka tieši tur *stūris nolauzts*), liek tam pašam rekonstruēt un/vai pārradīt zudušo vēsts daļu, tātad kļūst par jaunas jēgas sēklu. U. Bērziņa dzejā iekodēta, šāda spēja pārvērst „fona troksni” par informāciju, ir gandrīz klasiska Tartu semiotikas skolas izveidotāja J. Lotmana koncepcijas ilustrācija. *No informācijas teorijas viedokļa par troksni sauc nekārtības, entropijas dezorganizācijas ielaušanos*

⁴³⁷ Krāj.: Nenotikušie atentāti. // Dzeja – Rīga: Atēna, 2004, 263. lpp.

⁴³⁸ Krāj.: Nenotikušie atentāti. // Dzeja – Rīga: Atēna, 2004, 283. lpp.

⁴³⁹ Dzejolis „Peršas par vecu naudu” beidzas (..) ar frāzi ķīniešu valodā: *Sakiet, lūdzu, kur te maina vecu valūtu? – Ķīniešu burtu rakstā: Quing wen, zai nali keyi huandao juide zhibi?* – Dažas rindas petitā (manuskripts). – I. Auziņa īpašums.

⁴⁴⁰ Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga: Atēna, 2004, 109. lpp.

⁴⁴¹ Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga: Atēna, 2004, 80. lpp.

struktūras un informācijas sfērā. Troksnis dzēš informāciju. Visi noārdīšanas veidi: balss slāpēšana ar akustiskiem traucējumiem, grāmatu bojāeja mehānisku bojājumu ietekmē, autora teksta struktūras deformācija cenzūras iejaukšanās rezultātā – tas viss ir troksnis sakaru kanālā. Saskaņā ar pazīstamo likumu katrā sakaru kanālā (..) pastāv troksnis, kurš „apēd” informāciju. (..) Mākslai – (..) – piemīt spēja pārveidot troksni informācijā, tā padara sarežģītāku savu struktūru pateicoties korelācijai ar ārējo vidi (visās citās sistēmās jebkura sadursme ar ārējo vidi var novest tikai pie informācijas izdzišanas)⁴⁴²

Taču, lai vēstī ieklausītos, ir nepieciešams tās pieļāvums jeb hipotēze par tās pastāvēšanu. Konkrētāk vai aizplīvurotāk šāds vēsts sadzirdēšanas priekšnoteikums izpausts daudzos U. Bērziņa dzejoļos (spilgtākais piemērs „Rainis priedēs”:

*Lūk, Rainis bālā lampas lokā
Sirms, nedaudz neprecīzi datēts
Pieļaujams, ja pat nekonstatēts⁴⁴³)*

Arī „Dāglardžas motīvā”⁴⁴⁴

Tiek minēti vairāki pieļāvumi-varianti, kā var notikt kontakts starp dzejas „es” un vēstītāja laiktelpā jau mirušo/nosisto.

Turklāt vēsts sadzirdēšanas aspekts saistās arī ar gudrības zagšanas motīvu, kas ir sastopams jau senajos mītos, kur kultūrvaroņi gan no pazemes gan dievu varām ar viltību ieguva cilvēku ciltij nepieciešamās zināšanas, prasmes un lietas utt. U. Bērziņam dzeja ir iespēja apmānīt Dievu un laiku (viens no zemtekstiem – apmānīt, apvest ap stūri varu, izvilt tai savu esmi un brīvību) (dz. “Determinatīvi”⁴⁴⁵;

⁴⁴² *Шумом с точки зрения теории информации называют вторжение беспорядка, энтропии, дезорганизации в сферу структуры и информации. Шум гасит информацию. Все виды разрушения: заглушение голоса акустическими (84) помехами, гибель книг под влиянием механической порчи, деформация структуры авторского текста в результате цензорского вмешательства – все это шум в канале связи. По известному закону всякий канал связи (от телефонного провода до многовекового расстояния между Шекспиром и нами) обладает шумом, съедающим информацию. (..) Искусство – в этом проявляется его структурное родство с жизнью в природе – обладает способностью преобразовать шум в информацию, усложняет свою структуру за счет корреляции с внешней средой (во всех других системах всякое столкновение с внешней средой может привести лишь к затуханию информации). – Лотман, Ю. М. Структура художественного текста. – СПб.: «Искусство – СПб», 1998, с. 84 - 86*

⁴⁴³ Krāj.: Nenotikušie atentāti. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 280. lpp.

⁴⁴⁴ Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 143. lpp.

⁴⁴⁵ turpat, 84. lpp.

“Visvienalga nāks zaglis naktī..”⁴⁴⁶; cikls “Piemineklis donam Alfredo.”⁴⁴⁷) vai notvert brīdi, kad *Dievs pārteicies*⁴⁴⁸ vai *guļ*⁴⁴⁹.

Rakstītā vārda nozīme U. Bērziņa dzejā tiek iezīmēta, kā relatīvi drošs, laiktelpu pārvarošs akustiskās informācijas glabāšanas/nodošanas veids:

Te daļa tās balss, kuru burtos

Glabāsim mūžam (..) ⁴⁵⁰

Šis aspekts iezīmē teksta ciešo saikni ar vēsts sūtītāja balsi, kas poētisko pasauli rada, noteiktā laika sprīdī akustiski piepildot telpu, kurā mīt vēsts saņēmējs. Tā dzejolī „Koncerts vecajā augstskolā”⁴⁵¹ fascinējoši tēlota ir senā armēņu mūka un dzejnieka Narekas Grigora balss atdzīvošanās/izkāpšana *no biezām kā mūri lapām, no / locījumu un raksta kļūdu biezokņa*⁴⁵² vai citviet šīs pašas balss paglābe tekstā *Narekas Grigor, / nezinu, kur tavi kauli, bet / pergamentā, papīrā, tintē aizvien / tava saldā, čerkstīgā balss*⁴⁵³. Rakstītais teksts (dziesmas pieraksts, vēstule grāmata, rakstītais vārds, burti) ir vēl viena (un ļoti svarīga) vēsts manifestācija. Taču tas ir sekundārs attiecībā uz balsī izteikto vēsti. Teksts ir balss iemītās pēdas materiālā. Bet šo pēdu radītā „otrējā realitāte” sāk dzīvot jaunu vizuāli tveramu dzīvi, kļūstot par jaunu pasauli ar savām specifiskām, tekstam piemītošām īpašībām. Šajā balss iemiesojumā kopus sāk dzīvot vārda skaniskais un vizuālais aspekts. Rakstītā vārda faktūra kļūst par vēl vienu paņēmieni, kā parādīt tos slāņus, ko glabā rakstītais vārds, no brīža, kad pirmoreiz ticis pierakstīts, līdz pat mūsu laikam. Literatūrkritiķe I. Čaklā raksta: *Skaista, poētiski bagāta un apbrīnas vērtā Bērziņa dzejā ir arī valodas materiālā iemiesojuma sfēra: senās Divupes māla plāksnītes ar ķīļrakstiem, viduslaiku grāmatu biezās kā mūri lappuses, arābu burtu tēli un izteiksmīgās formas, “ļ” vārdā jūra (..), visādi cipari, zīmes*⁴⁵⁴. Šādā veidā U. Bērziņa dzejā parādās paralēles starp balss/valodas iemiesošanas rakstītajā tekstā un laika/notikumu plūsmas iemiesošanas/fiksēšanas kinofilmā. Kinofilma U. Bērziņam parādās saistībā ar sapni – tādā veidā, ka viņš redz sapni kā kinofilmu. Un –gan filmas, gan sapņa, gan teksta

⁴⁴⁶ Krāj.: Nenotikušie atentāti. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 256. lpp.

⁴⁴⁷ Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 109. lpp.

⁴⁴⁸ „Dievs pārteicies...” 80. lpp.

⁴⁴⁹ „Var saklausīt, kā pulgo laktīgala...”. Krāj.: Piemineklis kazai, // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 15. lpp

⁴⁵⁰ Folkloras mape no Kābulas. Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 100. lpp.

⁴⁵¹ Krāj.: Nenotikušie atentāti // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 205. lpp.

⁴⁵² turpat

⁴⁵³ turpat, 207. lpp.

⁴⁵⁴ Čaklā, I. Minūtes, gadi un citi Ulda Bērziņa dzejas laiki // Avots, 1991, Jūl./Aug., 24. lpp.

gadījumā – līdzvērtīgs tam, par ko stāsta, ir veids, kā stāsts tiek stāstīts. Stāsta nesējs – teksts (tāpat kā sapnis, filma) – ar savu faktūru (vārda rakstība, senākas vārdformas, dažādi leksikas slāņi, jaunvārdi) pavēsta tikpat svarīgu prātu un emocijas urdošu informāciju (rada gluži jutekliski tveramu jausmu par šīs vēsts aizsenumu, pārļaicīgumu, pārtelpiskumu) kā pats dzejolī ietvertais stāsts, kuru lasītājs re-konstruē interpretēdams izlasīto tekstu. U. Bērziņa dzejoļos pašos tekstos ir dots mājiens, ka dažādas pakāpes nesaprotamība, tekstā/vēstī radušies zudumi⁴⁵⁵, tam ceļojot no vēsts sūtītāja līdz adresātam citā laiktelpā, ir likumsakarīga šīs vēsts īpašība, kas paredzēta, jau iecerot tekstu. Tādā veidā ir uzsvērts, ka vēsts saņēmējam (dzejoļa lasītājam) ir jāklūst par saņemtās vēsts līdzradītāju. Tātad ne pasīvu uztvērēju, bet aktīvu jēgas radītāju autora piedāvātajā teksta/spēles lauciņā. „Pirmssākumos bijušās” informācijas trūkums ir gan entropijas, haosa (aklā dieva vai/jeb velna, vai/jeb dabas) darbs, taču šis iztrūkums ir iespēja radīt jaunu jēgas lauku, jaunu kosmosu, kurā lasītājs un autors ir vienlīdz vērtīgi. Iezīmējas vēl viens paradokss – potenciālā veidā iespējama pat atgriezeniska saite starp lasītāju un autoru:

*Viens ierauga šīs dzejas
no nākotnes; viņš smejas
Par mani jums (..)*

*No nākotnes viens sauca
Un mani nesabrauca⁴⁵⁶*

Jāatzīmē, ka U. Bērziņa poētikā balss ierakstīšana materiālā nesējā ir analogiska laika un gara kondensēšanai vielā.

---

⁴⁵⁵ *Patiesība ir nodzeltējušās grāmatās
(Bet atnāk pāvests sakrauj sārtu)
Un tādēļ vajag, kas*

Paraksta savu vārdu – Patiesība. Krāj.: Pieminēklis kazai // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 39. lpp.
⁴⁵⁶ Krāj.: Laiks // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 343. lpp.

3. 4. Cikliskais laiks, vēsturiskais laiks

3. 4. 1. Cikliskais laiks

Cikliskais laiks U. Bērziņa dzejā ir viena no galvenajām šīs kategorijas izpausmēm – līdzās, mūžībai, vēsturiskajam (linerārajam) laikam. Šis laiks – tāpat kā iepriekšminētie laiki – iekļaujas sapņa/radīšanas laikā. Cikliskais laiks U. Bērziņa dzejā, būdams cieši saistīts ar folkloras laiktelpu, ir ambivalents – tajā līdzsvaroja laika negatīvā kvalitāte – entropija un pozitīvā kvalitāte – radošā aktivitāte. Cilvēka, tautas aktivitātes uzplaiksnījumu nomaina šīs aktivitātes rezultātu noārdīšana. U. Bērziņa dzejā šo apburto loku iespējams pārraut tikai sapņa/radīšanas laikā, kad dzejas „es” pāriet citā eksistences režīmā, saskaras ar citiem cikliem, citām laiktelpām, mūžības realitāti. Tad ir iespējams iejaukties citas laiktelpas norisēs, tās izmainīt. Šāda iespēja tiek izspēlēta poēmā „Krišjānis Barons”⁴⁵⁷, ciklā „Daugavmala”⁴⁵⁸, dzejolī „Maijs debešos”⁴⁵⁹. Taču šī aktivitāte, beidzoties sapņa laikam, atgriežas potenciālajā līmenī, jo izmaiņas, ko dzejas „es” rada sapnī, turpat sapņa laika sfērā arī paliek, un neatstāj tiešu iespaidu uz reālo laiku⁴⁶⁰. Taču, lai arī mūžībai un cikliskā laika riņķojumam ir vienaldzīgi atsevišķa cilvēka un etnosa centieni, U. Bērziņa dzejā cilvēka aktivitāte ir vērtīga tieši pašas aktivitātes, mazāk, tās rezultātui dēļ. Īpaši spilgti šo abu – cikliskā laika ritējuma un cilvēka aktivitātes samērs atklājas agrīnajā dzejolī „Dies skrien un laika ratu griež...”⁴⁶¹. Cilvēka aktivitāte – akmentiņu sviešana, iepretī Dieva aklajam skrējienam un laika rata griešanai (lielā mūžības cikla norisei) dzejolī ir pasniegta no diviem viedokļiem. No mūžības viedokļa šai aktivitātei nav jēgas, jo tās rezultātus un pašu darītāju iznīcina laika skrējieni: *tu stāvi akmentiņus svied tos aizrauj laiks un projām iet nāks laiks un tevis nebūs (drīz)*. Taču no cilvēka viedokļa šai aktivitātei ir jēga, jo šāda veidā – veicot darbību – cilvēks realizē, aktivizē sevi kā apzinošos būtni, ar pašu darbības

⁴⁵⁷ Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 58. lpp.

⁴⁵⁸ Krāj.: Nenotikušie atentāti // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 182.-199. lpp.

⁴⁵⁹ Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 73. lpp.

⁴⁶⁰ Kaut gan pastāv otra iespēja: sapņa laikā radītās izmaiņas, kuras dzejas „es” veicis citās laiktelpās, tiešām saglabājas. U. Bērziņš ciklā „Daugavmala” tiešām ir piedalījies Rīgas aizstāvēšanā pret Bermontu, un tādēļ ir mainījies vēstures gaita, taču tagadnes realitāte šīs dramatiskās vēstures epizodes iznākumu uztver kā kaut ko pašsaprotamu, nevis kā sapņa laika radītu „objektīvās” vēstures gaitas deformāciju.

⁴⁶¹ Krāj.: Pieminēklis kazai // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 64. lpp.

aktu – akmentiņu mešanu – konstituējot savu apziņas kosmosu un šādā veidā izgaismojot arī lielo laika ciklu. Šādi cilvēks iezīmē savu vietu lielajā ciklā, Dieva grandiozās aktivitātes aklumam, liekot pretī savas apziņas radošo – cilvēka kosmosu konstituējošo aktivitāti (*tu esi tas kurš dzird un mana*). Konceptuāli līdzīgs dzejolis „Kur ir tas gaišākais prieks...”⁴⁶² arī ir rakstīts 1969. gadā. Arī šeit cilvēka ontoloģiskā nozīme pasaules telpā ir iezīmēta kā viņa apziņas aktivitāte. Turklāt šī apziņas aktivitāte nekad nav abstrakts, bet saistīta ar fizisku aktivitāti. Arī šādi autors apliecina abstraktā un vieliskā cēlā un piezemētā, gara un miesas sinkrēto vienību. Šajā dzejolī abstraktā mūžība ir raksturota kā *fikcija plusu mīnusu summa (bija nebija nebūs būs nebūs)* – tāpat kā pabeigts cikls, kurā līdzsvarējušies un anihilējušies visi pozitīvie (negentropija) un negatīvie (entropija) lielumi, rezultātā dodot nulli.

Taču cikliskā laika ambivalentajai iedabai U. Bērziņa dzejā ir arī pozitīva kvalitāte – tur, kur cilvēka aktivitāte konkrētā labvēlīga cikliskā (un arī vēsturiskā) laika momentā kļūst rezultatīva.

3. 4. 1. 1. Gadskārtu cikls

Gadalaiki un mēneši ir vēl viens no U. Bērziņa dzejas laika polifonijas struktūrelementiem. To klātbūtne dzejolī dzejoli ieraksta noteiktā cikliskā un vēsturiskā laika nogrieznī. Daudzviet konkrēta gadalaika, mēneša klātbūtne nosaka dzejoļa emocionālo atmosfēru kopumā – kļūst par cilvēka eksistenciālās situācijas, kalendārā rita un mītiskā/vēsturiskā laika kvalitātes (entropijas/negentropijas samēra) pazīmi.

Arī konkrētā gadalaika, mēneša meteoroloģiskais “veidols” iegūst simbolisku vispārinājumu, kas attiecas uz dzejolī iešifrēto laika kvalitāti. No šāda viedokļa interesanti papētīt, kā katra gadalaika veidols izpaužas U. Bērziņa dzejā.

Pavasaris ir gara iemiesošanās vielā gadalaiks, kad gars laužas no irdnes, *mokās kokā, asnā lien un zarā smok, niez trako*⁴⁶³. Tāpat iezīmēta gara aktivitātes salīdzināšana ar palu enerģiju (Uz milzu nedēļām. Cikls: Piemineklis donam

⁴⁶² „Kur ir tas gaišākais prieks.”. Krāj.: Maijs debešos. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 429. lpp.

⁴⁶³ „Tas trako aprīlī...”. Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 77. lpp.

Alfredo).⁴⁶⁴; „Tas trako aprīlī...”⁴⁶⁵; Dažas rindas petītā.⁴⁶⁶) Īpatnēji, ka pavasara (pavasara mēneša) pieminējums visbiežāk saistās ar tādu diennakts laiku kā nakts, nakts un rīta robeža, sava veida robežu starp sapni un nomodu. Taču šis laiks iezīmēts arī ar savu bīstamību: tieši rītausmas laikā entropija/iznīcība var gūt virsroku, jo *tajā brīdī dārzā ielec salna noķer puķi un nokož*⁴⁶⁷.

Vasara dzejā tradicionāli saistīta ar zelšanas, pilnbrieda laiku. Tāda tā ir arī U. Bērziņa dzejā. Taču ir daži akcenti, kas šim gadalaikam piešķir ambivalenci. Paradoksālā kārtā vasarai piemīt papildīpašības: ir uzsvērts tās īsums (*kur vasara īsa, sveķaina, rūgta*⁴⁶⁸, 81. lpp.; *gan vasara ir īsa*⁴⁶⁹; *Kur vasara, tā aizsteidzās kā četras īsas dienas oktobrī*⁴⁷⁰). Taču, it kā pretrunā ar pirmo īpašību, vasaras laikā iezīmējas arī kulminācijas sastinguma, sava veida laika apstāšanās brīdis. Sastinguma un kalendārā laika stagnācijas brīdis, kas piepildīts ar īpašu gaidu saspringumu, ir laikposms starp Jāņiem un Pēteriem⁴⁷¹. Otrs laiks, kas reprezentē laika apstāšanos, ir diennakts laiks, *ko tautā sauca par tukšo laiku - no pulksten 11 līdz 1 naktī un dienā. Tas ir laiks, kad viņsaules apdzīvotāju htoniskie gari un dievības (velni, vadātāji, spoki, svētas meitas u.tml.) nāk šaisaulē un parasti kaitē vai maldina*⁴⁷². (*Kāpj saule zilumā jau vienpadsmit sit zvani Vāczemē, ir vidū laiks un ziepes meklē bende*⁴⁷³; *pusdivpadsmit; tukšs – nosprāgst sienāži*⁴⁷⁴). Taču U. Bērziņa dzejā pusdienlaiks parādās tikai pirmajā krājumā *Piemineklis kazai*, kurā valdošais ir kalendārais cikls, un saules gaita pāri debesjumam iezīmē noteiktu diennakts posmu; vai arī tās apstāšanās debesjumā signalizē par profānā laika apstāšanos *-Laiks nekust ne no vietas, saule sīc, sieta debesīs*⁴⁷⁵. Turklāt šis diennakts laiks U. Bērziņa dzejā ir saistīts tikai ar vasaru, nevis citu gadalaiku. Likumsakarīgi, ka vasara ir saistīta ar gaismas pārsvaru pār tumsu, ar īsām, naktīm, taču nakts zvaigžņoto debesu atmosfēra kā sapņa apziņas iestāšanās signāls ir visai izteikta.

⁴⁶⁴ Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 119. lpp.

⁴⁶⁵ „Tas trako aprīlī...”. Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 77. lpp.

⁴⁶⁶ Dažas rindas petītā. Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 156. lpp.

⁴⁶⁷ „Tā ir pavasara nakts...”. Krāj.: Pieminēklis kazai // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 46. lpp.

⁴⁶⁸ Uz Ziemeļiem. Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 81. lpp.

⁴⁶⁹ II. Cikls: Pieminēklis donam Alfredo. Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 110. lpp.

⁴⁷⁰ Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 83. lpp.

⁴⁷¹ Pēterdiena. Krāj.: Pieminēklis kazai // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 48. lpp.

⁴⁷² *Kursīte, J.* Mītiskais folklorā, literatūrā, mākslā – Rīga : Zinātne, 1999, 25. lpp.

⁴⁷³ Vidus laiks. Krāj.: Pieminēklis kazai // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 31. lpp.

⁴⁷⁴ Abdullhaja Ulaševa trīs sapņi. Krāj.: Pieminēklis kazai // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 66. lpp.

⁴⁷⁵ turpat, 65. lpp.

Arī rudens ir gadalaiks, kas U. Bērziņa dzejā ir piesātināts ar dažādu – pat pretēju – nozīmju kopumu. Tas ir laiks, kad dabas un – simboliskā nozīmē – noteikta laikmeta aktivitāte ir pārdzīvojusi savu kulmināciju un sliecas uz entropijas pusi. Iestājas briedums, aprimšanas laiks, kam seko dabas/laikmeta aizmigšana/nomiršana. Tas ir laiks, kad *līkne sāk liekties*, kad *krīt atpakaļ svaru strēle*⁴⁷⁶. Jāatzīmē, ka saistībā ar rudeni un ziemu (mazāk – pavasari un – gandrīz nemaz ar vasaru) U. Bērziņa dzejā visbiežāk parādās tālās tukšās debesu telpas pieminējumi un tai piederīgo abstrakto jēdzienu īpatsvars (par svešo debesu telpu sīkāk skat. nodaļu *Debesis un svešā telpa*). Taču paralēli šīs reālās pasaules aprimšanai un tumsas laika pārsvaram pār gaismas laiku, rudens ir iezīmīgs ar mirušo pasaules – veļu laika – klātbūtni. Šis laiks sākas ar Miķeļiem un kulminē novembrī. Gan jāteic, veļa (mirušā, nokautā, kritušā) tēls U. Bērziņa dzejā ir piesaistīts ne tikai veļu laikam, taču iezīmēts tas ir izteiksmīgi (*nāk nomirušie sētu apraudzīt peļ peļ*⁴⁷⁷; arī dzejoļi „Dons Federiko nāk žēloties”⁴⁷⁸; „Daudz ziņu pagaisīs..”⁴⁷⁹; „Dīdz, prīlo, maijiņi..”⁴⁸⁰; cikls „Daugavmala”⁴⁸¹ u.c.).

Kā atsevišķs robežstāvoklis kalendārajā laikā iezīmējas rudens un ziemas robeža. tas ir laiks, kad kulminē eksistenciālā sajūta par nokavēto, neizdarīto laiku, savā ziņā savas dzīves veltīguma, nepiepildītības apziņa („(Kur Jumis palicis?)...”⁴⁸²; Pirmais sniegs⁴⁸³; „Elle stiebrā stīdz...”⁴⁸⁴)

Ziema U. Bērziņa dzejā likumsakarīgi ir ārēja sastinguma mēnesis, kad dabas dzīvības funkcijas ir minimālas. Galvenais tēls, kas parādās saistībā ar ziemu, ir auksta zvaigžņota nakts. Zvaigžņoto debesu pieminējums šeit ir biežāks nekā citiem gadalaikiem un mēness ziemas tēlojumā savā ziņā kļūst par ekvivalentu saulei vasarā. Saule saistībā ar ziemu U. Bērziņa dzejā gandrīz vispār netiek pieminēta (izņemot divus dzejoļus: Stāvoklis prozā uz 1979.g. februāri.⁴⁸⁵; Pauļuks, III⁴⁸⁶). Taču tumsa un

⁴⁷⁶ „Ādam, tu esi tas bads.”. Krāj.: Nenotikušie atentāti // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 262. lpp.

⁴⁷⁷ Alus. Krāj.: Pieminekļis kazai // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 65. lpp.

⁴⁷⁸ Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 42. lpp

⁴⁷⁹ turpat, 51. lpp.

⁴⁸⁰ turpat, 131. lpp.

⁴⁸¹ Krāj.: Nenotikušie atentāti // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 182.-199. lpp.

⁴⁸² Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 104. lpp.

⁴⁸³ turpat, 177. lpp.

⁴⁸⁴ turpat, 259. lpp.

⁴⁸⁵ Izlase.: Dzeja // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 309. lpp.

sastingums ir saistīti arī ar apceri, kontemplāciju. Ziemas nakts debesis iegūst arī par tukšās abstraktās tāltelpas īpašības. Atkailinātāk top redzamas milzīgā mūžības laika likumsakarības un norises (*kādos griežos nu Raiņa garais neiztulkojamais gads?*⁴⁸⁷). Jāpiezīmē, ka tieši caur ziemeļiem piederīgo sniegu puteņa tēlu U. Bērziņa dzejā ir iespaidīgi vizualizēts entropijas jēdziens – *Nāk nebūtība. To kas dzīvots bija, kā sniegu puteņi aprij entropija.*⁴⁸⁸)

Vairākos dzejoļos dabas sastingums un miers kļūst par vēsturiskā laika kvalitātes simbolu (*sēkla zemē, zivis dīķi, vēsture grāmatās*⁴⁸⁹; *smok zem ledus karpas* (..) *pusnemaņā zivis dīķos*⁴⁹⁰), kuram pretī likta pazemes sfērai piederīgā dzīvības un gara aktivitāte, kas izpaužas gan klusā pastāvēšanas pretestībā (*zem kolhoziem murd iežūdens, guldz asins, strādā taukos, locītavās sit un silda*⁴⁹¹), gan redzamā aktivitātē (*ei, mosties plikais gars, cel dumpi decembrī un kāvos dedz*⁴⁹²). Īpatnēji, ka šī aktivitāte atspoguļojas debess sfērā – kā kāvi, sarkans tīkls. Turklāt šī aktivitāte ir cieši saistīta arī ar verbālo aktivitāti (*un iknakt tenka debesīs kā kāvs*⁴⁹³; *lai kūp, lai mutuļo no mēlespilnās rīkles, lai sasalst debesīs tāls sarkans tīkls, / brāl*⁴⁹⁴). Ja ņem vērā, ka sarkanās krāsas pieminējums kontekstā ar asinīm un debesu sfērai piederīgo gaismu (*vēls noasiņo rīts*⁴⁹⁵; *skrien rudeņi pa asiņainām lapām*⁴⁹⁶; *aiztek riets uz Sāmsalu pa asiņainu ledu*⁴⁹⁷; *sasalst debesīs tāls sarkans tīkls*⁴⁹⁸; *kāvos dedz*⁴⁹⁹) vizuāli parādās saistībā ar tādiem gadalaikiem kā rudens un ziema, tad šādā kontekstā iezīmējas būtiska tēlu kopa *gars–dumpis/runa/mute–asinis/gaisma–debesis*.

⁴⁸⁶ Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 547. lpp.

⁴⁸⁷ “Zem kolhoziem murd iežūdens...”. Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 129. lpp.

⁴⁸⁸ II. Cikls: Pieminēklis donam Alfredo. Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 110. lpp.

⁴⁸⁹ Pārdomas 13. janvāra ielā. Krāj.: Nenotikušie atentāti // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 161. lpp.

⁴⁹⁰ “Zem kolhoziem murd iežūdens...”. Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 129. lpp.

⁴⁹¹ turpat

⁴⁹² Ar putniem. Cikls: Pieminēklis donam Alfredo. Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 118. lpp.

⁴⁹³ “Zem kolhoziem murd iežūdens...”. Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 129. lpp.

⁴⁹⁴ Pārdomas 13. janvāra ielā. Krāj.: Nenotikušie atentāti // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 161. lpp.

⁴⁹⁵ Alus. Krāj.: Pieminēklis kazai // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 49. lpp.

⁴⁹⁶ „Daudz ziņu pagaisīs...” Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 125. lpp.

⁴⁹⁷ Dona Alfredo Ziemassvētki. Cikls: Pieminēklis donam Alfredo . Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 117. lpp.

⁴⁹⁸ Pārdomas 13. janvāra ielā. Krāj.: Nenotikušie atentāti // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 161. lpp.

⁴⁹⁹ Ar putniem. Cikls: Pieminēklis donam Alfredo . Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 118. lpp.

Tādā veidā – vistiešāk izteikta dzejolī “Pārdomas 13. janvāra ielā”⁵⁰⁰ – asins kļūst gan par dzīvības, gan par valodas līdzinieci, gan vēl vienu gara augšupniecīgās aktivitātes izpausmi, kuras mērķis ir debess sfēra.

3. 4. 2. Vēsturiskais laiks

Vēsturiskā laika manifestācija tiešā mērā ir U. Bērziņa dzejas „es” daudzslāņainības (precīzāk, divslāņainības) noteikta. Šajā aspektā vērtīgas ir kritiķes R. Veidemanes atziņas par U. Bērziņa dzejas vēsturisko laiku un dzejas varoni rakstā *Uzturēt debesis spēkā: Pārdomas par mūsdienu dzejas pozitīvo varoni*⁵⁰¹. Dzejas „es” pastāv divos plānos: autors/vēstītājs pats un liriskā autora daļa, *kas nesaplūst ar dzejnieka paša „es”*⁵⁰². Tādējādi dzejā iedzīvinātā vēsturiskā situācija vienlaikus parādās konkrēta, attīrīta *no jebkura vēlāka vērtējuma, vispārinājuma nianšes, saglabājot tikai tās iezīmes, kas piemīt konkrētam faktam, mirklim*⁵⁰³, tātad no dzejas „es”/personas skatupunkta, kam nav pieejams vēsturiskā notikuma plašākais konteksts. Taču otrā slānī pastāv autora „objektīvizētais” redzējums. Šis redzējums strukturē dzejas matēriju tā, ka *it kā pārbīdot laikus, dzejniekam izdodas savienot vienā mirklī rīcību un tās vēsturiskās jēgas pilnīgu novērtējumu. Konkrētā rīcība tādējādi jau tūlīņ projicējas ne uz toreizējo apstākļu un zināšanu, bet uz vēlākās vēsturiskās pieredzes fona*⁵⁰⁴, kurā šī rīcība ir ieguvusi rezultātu ar noteiktu kvalitāti. Šī kvalitāte var būt ar plus zīmi (resp., pārvarējusi entropiju), vai arī bijusi lielajā vēstures kontekstā velta vai pat izraisījusi negatīvas sekas (leģionāru likteņa gadījumā). Taču ne U. Bērziņa dzejas kontekstā, jo rīcības, aktivitātes pašvērtība (resp., katra dzejas personas, katras dzīvas būtnes dzīvības enerģijas pašrealizēšana, nešķirot to pēc dižuma un cēluma pakāpēm) ir daudz svarīgāka nekā tās rezultāti (vai rezultātu trūkums) lielajā vēstures kontekstā. U. Bērziņa dzejas kontekstā pati rīcība – radošās enerģijas uzliesmojums – sevī ietver rezultātu, jo šī aktivitāte kaut uz brīdi ir pārrāvusi vēstures objektīvo cēloņsakarību virkni. Vēsture, kā abstrahētā mūžības

⁵⁰⁰ Krāj.: Nenotikušie atentāti // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 161. lpp.

⁵⁰¹ Literatūra un Māksla, 1983. g. 28. janv.

⁵⁰² turpat

⁵⁰³ turpat

⁵⁰⁴ turpat

laika manifestācija šeit drīzāk parādās kā akustiskā/semantiskā (retāk – vizuālā) telpa, kurā atbalsojas rīcības/varoņdarba rezultāts (*rēc, simtiem gadu rēc skatītāju rindas manās abstraktajās, bet mūžīgajās ausīs, pēcāk iesāk klust*⁵⁰⁵; *Un tūkstoš gadus dzirdēs / Kā atbalsojas sienās / Un vēl pēc krāsas smirdēs / Trīs četras piecas dienas*⁵⁰⁶)

3. 4. 2. 1. Gads.

U. Bērziņa dzejā gads parādās vairākos jēdzieniskos līmeņos. Tas ir:

1. Gads kā gadskaitlis – lokalizācija lineārajā laika atskaites sistēmā.
  - a) dzejoļiem klāt pierakstītais tapšanas gads satur svarīgu hronoloģisku informāciju, norādot, kurā daiļrades posmā dzejolis tapis, vienlaikus kļūstot par vēl vienu laiku polifonijas struktūrelementu. Hiperbolizējot – lasot katru jaunu krājumu, rodas iespaids, ka U. Bērziņam dzejoļi top ne tikai tagad – 2008. vai 2010. gadā, bet joprojām tiek rakstīti arī iepriekšējos daiļrades posmos.
  - b) Dzejoļu nosaukumos (Kurzemes Pēteris⁵⁰⁷. 1750; Kājām nācējs 1850⁵⁰⁸; Slaidie burti (1864-1940)⁵⁰⁹; 1939⁵¹⁰; 1941⁵¹¹; 1944: tekstu meklējot⁵¹²; 1947⁵¹³ u.c.)
  - c) Dzejoļa tekstā nosauktie, kā arī nenosauktie, taču no konteksta uzminamie vēsturisko notikumu gadi.

Gadu pieminēšanai U. Bērziņa dzejoļos ir vēl viena īpatnība – izņemot dažus gadījumus (Naksneniece⁵¹⁴; Sorm keremet⁵¹⁵ u.c.), pieminētie gadskaitļi lielākoties ir saistīti ar Latvijas vēstures notikumiem. Tie pilda vēsturiskās atmiņas aktualizēšanas lomu, ir šifrēts atgādinājums par svarīgiem Latvijas vēstures punktiem, kuros pārsvaru

⁵⁰⁵ *Bērziņš, U.* Minotauromahija. Krāj.: Pieminēklis kazai // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 295. lpp.

⁵⁰⁶ Slaidie burti. Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 94. lpp.

⁵⁰⁷ Krāj.: Pieminēklis kazai // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 33. lpp.

⁵⁰⁸ turpat, 37. lpp.

⁵⁰⁹ Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 95. lpp.

⁵¹⁰ Krāj.: Nenotikušie atentāti // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 237. lpp.

⁵¹¹ turpat, 238. lpp.

⁵¹² Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 560. lpp.

⁵¹³ Krāj.: Nenotikušie atentāti // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 245. lpp.

⁵¹⁴ Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 132. lpp.

⁵¹⁵ Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 101. lpp.

ņēmusi entropija (Bērziņa vārdiem runājot, *uzbūvju iziršana, siltumu un spriegumu izlīdzināšanās, izdusmoto dusmu, izdomāto domu apstāšanās, balss izdzišana*⁵¹⁶), kas novedusi pie kādas nacionālas katastrofas, vai entropiju pārvaroša cilvēka un etniskā kopuma aktivitāte. Pie pirmās daļas pieder 1750., 1906., 1939., 1940., 1941., 1944., 1968., u.c. gadi; pie otrās – 1905., 1919., 1991., u.c. Kā īpašs gads citu gadu vidū (tas U. Bērziņa krājumos sastopams biežāk nekā citi) parādās 1905. gads, kurš konsekventi tiek rakstīts ar lielo sākumburtu: „Piektais gads” (krāj. *Piemineklis kazai: Vidzemē no četriem līdz pieciem*⁵¹⁷; Krišjānis Barons⁵¹⁸; krāj. *Poētisms baltkrievs: „Zem četrām acīm Jelgavā un Pēterī...”*⁵¹⁹; Uz milzu nedēļām. Cikls: *Piemineklis donam Alfredo*⁵²⁰; krāj. *Nenotikušie atentāti: Pārdomas 13.janvāra ielā*⁵²¹; „Latvijas laiks...”⁵²²; krāj. *Maijs debešos: „Čiks, gadsimts riņķī!...”*⁵²³). Taču, kaut arī 1905. gada revolūcija padomju laikos bija atļauta un pat vēlama tēma, U. Bērziņa dzejā tam ir piešķirts negaidīts konteksts. Negaidīts pat uz tās dzejas fona⁵²⁴, kas tolaik 1905. gada revolūcijas tēlojumā uzsvēra nacionālo ideju, un tādēļ saņēma nosodījumu no oficiālās kritikas (kā I. Auziņa dzeja). Intas Čaklās vārdiem runājot, šai tēmai veltītajos U. Bērziņa dzejoļos (konkrēti runāts par dzejoli „Zem četrām acīm Jelgavā un Pēterī...”⁵²⁵) „akcentēta nevis nacionālā ideja, bet cilvēka brīvā griba, spontānas rīcības pašvērtība.”⁵²⁶. Tai pašā dzejolī, Piektajam gadam seko tā pretstats “satumstošais” Sestais gads, kurā cilvēka aktivitāti, centienus būt *uz vienu sprīdi pa priekšu vēsturei*⁵²⁷ panāk un pārvar nepielūdzamā vēstures gaita. Dzejas subjekta drudzainajā iekšējā monologā (kas apraujas ar subjekta nāvi) – *satumst Sestais gads (bet Sešpadsmitais? – – sestais? – – sestais? – – sestais?*⁵²⁸) – notiek taustīšanās nākotnes tumsā, kurā hipotētiskie nākotnes gadi ir vienīgie virtuālie pieturas punkti.

⁵¹⁶ Dažas rindas petītā. Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 156. lpp.

⁵¹⁷ Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 40. lpp.

⁵¹⁸ turpat, 58. lpp.

⁵¹⁹ turpat, 91. lpp.

⁵²⁰ turpat, 119. lpp.

⁵²¹ turpat, 161. lpp.

⁵²² turpat, 233. lpp.

⁵²³ turpat, 496. lpp.

⁵²⁴ Jāpiezīmē, ka latviešu prozā idejas un noskaņas ziņā līdzvērtīgs darbs ir Albertta Bela romāns „Saucēja balss”, kurš grāmatas formā tika izdots 1973. gadā – gadu pirms dzejoļa saraktīšanas. U. Bērziņš sarunā ar pētījuma autoru neatcerējās, ka būtu tolaik romānu lasījis, taču šādu iespēju nevar izslēgt.

⁵²⁵ Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 91. lpp.

⁵²⁶ Čaklā, I. Minūtes, gadi un citi Ulda Bērziņa dzejas laiki // Avots, 1991, Jūl./Aug., 24. lpp.

⁵²⁷ „Zem četrām acīm Jelgavā un Pēterī...”. Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 91. lpp.

⁵²⁸ turpat

Zīmīgi, ka trīskārtīgā skaitļa *seši* piesaukšana veido Jāņa atklāsmes grāmatā minēto zvēra skaitli 666. Dzejoļa kontekstā (*pa Latviju pa apsnigušu lauku bēgot nošauts*⁵²⁹) šis skaitlis kļūst par dzejas subjekta eksistences varmācīgas pārtraukšanas zīmi.

Ir vēl viens dzejolis, kurš īpatnējā veidā sasaucas ar „Zem četrām acīm Jelgavā un Pēterī...” Tas ir dzejolis “Naksneniece”⁵³⁰, kurā tiek minēts gan no dzejas subjekta, gan autora viedokļa konkrēts nākotnes gads (dzejolis sarakstīts 1983. gadā) – *Nāk bariem mūžība kā lezģīni no kalna, divtūkstoš sestais gads*⁵³¹. Ārkārtīgi neparastā mūžības personifikācija un kosmogoniskās norises dzejolī (*šo zemi mēs kā hana kāzu telti pret augstām pasaulēm, mēs nostājāmie vietās un vaigus piepūtām, un pārvērtāmie lietās*⁵³²) pārvērš šo it kā ļoti konkrēto, bet vēl neesošo nākotnes gadu par mītiskā laika reprezentantu. Šādā veidā noris lineārā (vēsturiskā) laika un cikliskā (mītiskā) laika sintēze.

2. „Biogrāfiskais gads”, kurš iezīmē konkrētā dzejas varoņa/autora dzīves notikumus. Taču šie notikumi ir tieši tik lielā mērā autora uzmanības vērti, cik daudz tajos atspoguļojas „lielā laika” vai dzīves intensitātes pārdzīvojums. „Biogrāfiskais gads” U. Bērziņam nav privātās dzīves vai izteikti individuālu pārdzīvojumu laiks. Tā ir „Lielā laika” lokalizācija atsevišķajā, katras būtnes dzīves laikā, kur tas iegūst konkrētību un tiešamību.
3. Gads kā cikliskā laika zīme. Gadskārtu mūžīgās aprites simbols. Sasaucas ar laika (Dieva) rata tēlu. Var teikt, šajā vietā lineārā (vēsturiskā) laika aspekts savienots ar cikliskā (mītiskā) laika aspektu. Šeit gads iegūst lielāku simbolisko paplašinājumu, nekā tas ir gadskaitļa gadījumā. Tas ir „kā svarīgas jēgas pārpildīta laika simbols”⁵³³: *gadā miris, gadā dzimis un trako akmeņi*⁵³⁴; *bij septembris bij gads (tas tik bij gads!)*⁵³⁵

---

⁵²⁹ turpat

⁵³⁰ Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 132. lpp.

⁵³¹ turpat

⁵³² turpat

⁵³³ *Čaklā, I.* Minūtes, gadi un citi Ulda Bērziņa dzejas laiki // Avots, 1991, Jūl./Aug., 26. lpp.

⁵³⁴ *Bērziņš, U.* „Tas trako aprīlī...”. Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 77. lpp.

⁵³⁵ „Vai aka apcirsta?...”. Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004., 98. lpp.

4. Lielais gads, kas pieder mūžīgajam ciklam (*kādos griežos nu Raiņa garais neiztulkojamais gads*⁵³⁶).

3. 4. 2. 2. Pulksteņlaiks

Laiku polifonijā, kas valda Ulda Bērziņa dzejā, pulksteņlaiks un pulkstenis ieņem īpašu vietu.

Taču, lai atbildētu uz jautājumu, kāda tad ir pulksteņlaika un pulksteņa vieta starp citiem U. Bērziņa dzejas laikiem un tēliem, jānoskaidro pulksteņlaika vieta un loma radīšanas laika (resp., cilvēka un nācijas aktivitātes laika) un vēsturiskā laika opozīcijā.

Te jāsāk ar nelielu vēsturisku atkāpi. Pulkstenis Eiropas kultūrtelpā ir relatīvi nesena parādība. Eiropā mehāniskais pulkstenis tika izgudrots 13. gs., savukārt 14. un 15. gs. daudzu Eiropas pilsētu rātsnamos tika ierīkoti pulksteņi. Pulksteņa izgudrošana un ieviešana Eiropas kultūrā nozīmēja arī laika izjūtas maiņu, pakāpenisku saikņu saraušanu gan ar ciklisko laika režīmu, kurā dzīvoja agrārā sabiedrība, gan arī saikņu saraušanu ar eshatoloģisko gaidu laiku. Var teikt, tieši precīza laika mērīšanas mehānisma radīšana izmainīja arī jaunu izpratni par laiku – kā vienmuļu plūsmu, kuru var sadalīt vienādās daļās. Eiropas pilsētā pirmoreiz aizsākas laika kā „tīras formas” atsvešināšana no dzīves, kuras izpausmes var izmērīt ar šo mehānisko laiku⁵³⁷.

Pievēršoties U. Bērziņa dzejai ir redzams, ka arī tajā pulkstenis un pulksteņlaiks parādās kā abstraktā, atsvešinātā laika simbols, kurš ir vienaldzīgs, daudzos gadījumos pat naidīgs cilvēka un nācijas centieniem pārvarēt entropiju. Tas ir „lielās” objektīvās vēstures laika atribūts, kurš asociējas ar F. Hēgeļa mācību par vēsturi kā absolūtā gara pašatklāsmes procesu⁵³⁸. Taču U. Bērziņa dzejā notiek arī cīņa ne tikai ar šā pulksteņlaika likumībām, bet notiek arī pulksteņa un pulksteņlaika transformācija, piesātināšana ar neviendabīgu kvalitāti. Daudzos dzejoļos pulkstenis

---

⁵³⁶ „Zem kolhoziem murd iežūdens...”. Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 129. lpp.

⁵³⁷ Гуревич А. Я. Категории средневековой культуры. Избранные труды, т. 2ю – ЦГНИИ ИНИОН РАН, 1999, pieejams: <http://justlife.narod.ru/gurevich/gurevich06.htm> (aplūkots 12.08.2010)

⁵³⁸ Яцевич А. В. Философия истории Г. В. Ф. Гегеля. - Санкт-Петербург, апрель 1994, pieejams: <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000746/index.shtml> (aplūkots 12.08.2010)

un pulksteņlaiks kļūst par signālu jaunam indivīda un nācijas aktivitātes pacēlumam. Taču par to vēlāk. Vispirms par konkrētām funkcijām, kuras pulkstenis un pulksteņlaiks pilda U. Bērziņa dzejā.

Pirmkārt pulkstenis un pulksteņlaiks iezīmē noteikta dzejolī aprakstīta notikuma sākuma brīdi. Kā raksta kritiķe Inta Čaklā: „Ievēribas cienīgs ir arī Bērziņa paradums datēt notikuma brīdi laika režīma maiņas brīdi: „Var saklausīt, kā pulgo lakstīgala, pusdivos nebūtībā veras plaisa..”⁵³⁹, „Kāpj saule zilumā jau vienpadsmit..”⁵⁴⁰; „Puspiecos piecēlos un šļūcu tupelēs..”⁵⁴¹, „pusdivpadsmit; tukšs, nosprāgst sienāži”⁵⁴², „pussešos bēgot nošauts”⁵⁴³, „Cikos debess būs vaļā? Piecos. Jau piecos”⁵⁴⁴ utt. Pie tam priekšroka tiek dota pusstundām: tās atstāj skrupulozas noteiktības iespaidu, it kā dzejnieks tiešām būtu pametis aci pulkstenī.”⁵⁴⁵ Jāpiezīmē, ka pusstundas U. Bērziņa dzejā tiek lietotas divreiz retāk nekā pilnas stundas,⁵⁴⁶ taču novērojums, ka šādi dzejnieks rada iespaidu par skrupulozu precizitāti, ir pareizs. Šā notikuma sākuma iezīmēšana ar noteiktu pulksteņlaiku U. Bērziņa dzejā galvenokārt nozīmē vēstures laika likumību stāšanos spēkā, visbiežāk dramatiski vai pat traģisku iznākumu cilvēkam un nācijai: *Kāpj saule zilumā jau vienpadsmit sit zvani Vāczemē, ir vidū laiks un ziepes meklē bende. / Pie kāķa mani velk...*⁵⁴⁷; *..pa Latviju pa apsnigušu lauku pussešos bēgot nošauts..*⁵⁴⁸. Šāda pulksteņlaika un pulksteņa tēla funkcija norāda, ka pulksteņlaiks ir piederīgs vēsturiskajam laikam – ir šā laika atribūts.

Līdz ar to likumsakarīgas ir pulksteņa konotācijas ar tādiem U. Bērziņa dzejas tēliem kā gailis un lakstīgala. Gailis U. Bērziņa dzejā veic to pašu funkciju, kas piešķirta pulkstenim – gaiļa dziesma ir signāls par vēstures laika likumību stāšanos spēkā (Tas Kungs debesīs saka Pēterim: / Iekams gaiļi būs dziedājuši Tu trīs reizes noliegsi Rīgu./ (..)/ Bet Pēteris nenoliedz Rīgu/ (..)/ Un tad gaiļi dzied./ Lejā

⁵³⁹ „Var saklausīt, kā pulgo lakstīgala..”. Krāj.: Piemineklis kazai. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 15. lpp.

⁵⁴⁰ Vidus laiks. Krāj.: Piemineklis kazai. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 31. lpp.

⁵⁴¹ Abdulhaja Ulaševa trīs sapņi. Krāj.: Piemineklis kazai. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 65. lpp.

⁵⁴² Turpat, 66. lpp.

⁵⁴³ „Zem četrām acīm...”. Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 91. lpp.

⁵⁴⁴ Debess vaļā. Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 134. lpp.

⁵⁴⁵ Čaklā, I. *Minūtes, gadi un citi Ulda Bērziņa dzejas laiki*. Avots - 1991. - Jūl./Aug., 26. lpp.

⁵⁴⁶ 9 reizes minētas pusstundas, 22 reizes – pilnas stundas.

⁵⁴⁷ Vidus laiks. Krāj.: Piemineklis kazai. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 31. lpp.

⁵⁴⁸ „Zem četrām acīm...”. Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 91. lpp.

sarkanais,/ Augšā/ Pētera zaļais gailis.⁵⁴⁹). Savukārt lakstīgala, piederēdama nakts un sapņa/ radīšanas laiktelpai veic pēc nozīmes pretēju funkciju – ir radīšanas laika iestāšanās signāls, pat šā laika katalizators (Var saklausīt, kā pulgo lakstīgala, pusdivos nebūtībā veras plaisa. Plika skaņa top par attieksmi un pastāv⁵⁵⁰; visu nakti lakstīgalas brēc, sabrēc mirkli (..) Tikšļ lakstīgalas, pinas komatos un sāk ar mazo burtu, klus negaidot⁵⁵¹) Interesanti, ka nupat citētajā dzejolī „Prozaisms lakstīgala”, līdz ar brīdi, kad tuvojas sapņa laika beigas, lakstīgalas dziesma iegūst pulksteņa gaitas akustiskā skanējuma iezīmes. Šādā veidā – uz miega un nomoda robežas – notiek abu tēlu iezīmju saplūdums.

Pulkstenim un gailim līdzīgu funkciju U. Bērziņa dzejā pilda arī zvans. Jāpiebilst, ka visus šos trīs tēlus U. Bērziņa dzejā visizteiktāk vieno tieši akustiskais aspekts. Pulksteņa tikšķēšana, sišana, zvanīšana, gaiļa dziesma un zvana skaņas signalizē par vēsturiskā laika kvalitātes maiņu – dramatisma saasināšanos. Taču – un tas ir svarīgi – neviens tēls U. Bērziņa dzejā nav viennozīmīgi traktējams. Tāpat arī šo trīs tēlu kā akustisku signālu parādīšanās ne vienmēr nozīmē negatīva laika režīma sākumu. Tie var ievadīt arī cilvēka un nācijas aktivitātes pārsvaru pār vēstures entropiju („ceļš kalnā iet zvani dun Piektais ir gads un viens puisis kliez kungus nost”⁵⁵²; „jau pusseši, debess vēl mellē (..) debess gailīt, vai tad Ļeņins jau ellē?”⁵⁵³; „Gaiļa laiks nāk manā pilsētā zemē manā gaiļa laiks zaļais un spožais lūk gailis kliez tornī kliez dienu un nakti steidzieties āmurus cilāt kamēr rokas vēl jaunas”⁵⁵⁴). Un otrādi, zvanu apklusana ievada draudu momentu šai aktivitātei („ceļš lejā iet zvani klus un klus ļaudis”⁵⁵⁵; „klus tornī zvans un visi slēgi ciet bēg Ulmanis uz Cēsīm tumsa sliedēs skrej”⁵⁵⁶).

Starp citu, reti, bet tomēr – U. Bērziņa dzejā, tāpat kā iepriekšējā citātā pulksteņlaiks signalizē par vēsturiskā laika atkāpšanos un sapņa/ radīšanas laika likumību stāšanās spēkā (Puspiecos piecēlos un šļūcu tupelēs..”⁵⁵⁷, „pusdivpadsmit;

⁵⁴⁹ Balāde par gaiļiem. Pēterbalādes. Krāj.: Nenotikušie atentāti. // Dzeja – Rīga: Atēna, 2004, 253. lpp.

⁵⁵⁰ „Var saklausīt, kā pulgo lakstīgala..”. Krāj.: Piemineklis kazai. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 15. lpp.

⁵⁵¹ Prozaisms lakstīgala. Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 122. lpp.

⁵⁵² Krišjānis Barons. Krāj.: Piemineklis kazai. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 58. lpp.

⁵⁵³ Ilgās atvadas no pieminekļa. Krāj.: Laiks. // Dzeja – Rīga: Atēna, 2004, 349. lpp.

⁵⁵⁴ Pēterproza. Krāj.: Nenotikušie atentāti. // Dzeja – Rīga: Atēna, 2004, 255. lpp.

⁵⁵⁵ Krišjānis Barons. Krāj.: Piemineklis kazai. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 61. lpp.

⁵⁵⁶ Proza par manu trako alku. Cikls „Daugavala” Krāj.: Nenotikušie atentāti. // Dzeja – Rīga: Atēna, 2004, 184. lpp.

⁵⁵⁷ Abdulhaja Ulaševa trīs sapņi. Krāj.: Piemineklis kazai. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 65. lpp.

tukšs, nosprāgst sienāži”⁵⁵⁸). Taču biežāka un izteiktāka ir cita likumība – pulksteņlaiks un pulkstenis signalizē ne tikai par vēsturiskā laika likumību kulmināciju, bet vēl biežāk – par sapņa/ radīšanas laika režīma nomaiņu ar vēstures/nomoda laika režīmu.

Par to liecina arī pulksteņa un pulksteņlaika pieminēšanas biežums saistībā ar sapni un noteiktiem diennakts laikiem U. Bērziņa dzejā. No visiem gadījumiem, kad U. Bērziņa dzejā ir minēts sapnis vai dzejolī ir izspēlēta sapņa situācija (88 reizes), pulksteņa un pulksteņlaika saistība ar sapni parādās 48 % gadījumu (42 reizes). Tāpat arī no visiem gadījumiem, kad U. Bērziņa dzejā minēts pulkstens un pulksteņlaiks (113 reizes), šo tēlu un kategoriju saistība ar sapni parādās 37 % gadījumu. Turklāt atsevišķi aplūkojot tikai pulksteņa tēla parādīšanās biežumu U. Bērziņa dzejā (54 reizes), šā tēla saistība ar sapni parādās 52 % gadījumu (28 reizes). Tātad, jau aprobežojoties ar statistiku vien, atklājas būtiska saikne starp pulksteni, pulksteņlaiku un sapni. Tāpat jāmin, ka izpētot noteikta pulksteņlaika pieminēšanas biežumu, visbiežāk U. Bērziņa dzejā tiek minētas nakts un agras rīta stundas – 77 % gadījumu (23 reizes). Attiecīgi vēlas rīta stundas, dienas un vakara stundas kopumā minētas tikai 23 % gadījumu (7 reizes). Turklāt pievēršoties noteiktām visbiežāk minētajām stundām, atklājas, ka visbiežāk sastopams ir pulkstens 12.00 naktī (6 reizes), pulkstens pieci no rīta (5 reizes), pusseši no rīta (4 reizes). Savukārt pulksteņa un rīta saistība ar sapņa beigām un mošanās brīdi bez konkrēta pulksteņlaika minēšanas U. Bērziņa dzejā parādās 7 reizes. Tādēļ likumsakarīgi diennakts laiks U. Bērziņa dzejā ir saistīts ar radīšanas/sapņa laika režīma nomaiņu pret vēstures/nomoda laika režīmu.

Pulksteņa un pulksteņlaika loma visizteiktāk atklājas tieši iepriekšminēto abu laiku režīmu savstarpējā nomaiņā katra konkrēta U. Bērziņa dzejoļa robežās.⁵⁵⁹ Var teikt, ka visos dzejoļos, kuru žanrs, U. Bērziņa vārdiem runājot ir sapnis,⁵⁶⁰ parādās pulkstenis vai pulksteņlaiks, notiek arī paša sapņa laika intensitātes paaugstināšanās – notikumu sablīvēšanās, paralēlo vēstures variantu izspēle, dažādu sapnī tēloto laiku

---

⁵⁵⁸ Turpat, 66. lpp.

⁵⁵⁹ Sapnī. Krāj.: Piemineklis kazai. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 19. lpp. ; Abdulhaja Ulaševa trīs sapņi. Krāj.: Piemineklis kazai. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 66. lpp.; Vidzemē no četriem līdz pieciem. Krāj.: Piemineklis kazai. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 40. lpp.; Slaidie burti. Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 94. lpp.; Piemineklis donam Alfredo. Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 109. lpp.; „Zem četrām acīm...”. Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 9. lpp. u.c.

⁵⁶⁰ „Par formu paliek žanrs, visu iespaido, jo žanrs sapnis” – Sērija (1919). Krāj.: Nozagtie velosipēdi. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 415. lpp.

saduršanās, pārklāšanās („drīz pulkstens nozvanīs, maz vajag, vēl pusgadsimtu, līdz ločījumi konstituēsies par dzeju, (..); maz vajadzīgs: viens spilvens brīvas vietas un sekunde. Tad pulkstens nozvanīs⁵⁶¹).

Šāda pulksteņa tēla un pulksteņlaika funkcija – dinamizēt, kāpināt, sablīvēt, U. Bērziņa dzejas laikus (īpaši dzejoļos-„sapņos”) iniciē dzejoļa dramatisko spriedzi, enerģētiski uzlādē dzejas tekstu, kāpina tempu. Turklāt pulkstenis un pulksteņlaiks mobilizē dzejas subjektu un nāciju spēkus cīņai ar objektīvās vēstures determinismu („nu jāpagūst pirms pulkstens nozvanīs!”;⁵⁶² „... mēs priekšā vēsturei par vienu īsu sprīdi (o, kāda tumsa!);⁵⁶³ „kaut kur pulkstens sit. Kungs, viens mums jāsameklē – Kaspars Sīlis!”⁵⁶⁴). Īpaši spilgti šī cilvēka un nācijas aktivitātes dinamika saistībā ar pulksteņlaiku atklājas krājumā „Laiks”, kur pulksteņlaika simboliskā nozīme pieaug, to metaforiski savienojot ar zemeslodes tēlu – resp. dažādos Zemes meridiānos pastāvošām laika joslām. Dažādu pulksteņlaiku vienlaicīga pastāvēšana tiek akcentēta piem., dzejolī „Džemala Sirejas motīvs”⁵⁶⁵. Laika joslu motīvs šajā krājumā sasauca ar dažādu laiktelpu pārvarēšanas patosu visā U. Bērziņa dzejā – turklāt daudz tiešākā, uzskatāmākā veidā: *Sekundes lempīgas kā metri / šonakt trīs / (Rīgā četri) / klus Ārlandas lidlauks / nāc lēksim pār laikabedri / četrdesmit minūtes lidlaiks / starp Ārlandu un Šampēteri*⁵⁶⁶.

Tādējādi – līdzās citiem tēliem, kas pārstāv to vai citu laika režīmu – lakstīgalai, gailim un zvanam – pulkstenis un pulksteņlaiks kļūst par vienu no galvenajiem faktoriem, kas paaugstina U. Bērziņa dzejas dinamisko spriedzi.

Jāpiezīmē, ka pulkstenis U. Bērziņa dzejā gandrīz nekad nav statisks tēls. Tas allaž ir manifestēts caur vizuāli vai akustiski uztveramu darbību. Tas skan, tikšķ, zvana, skrien, iet, sit, rāda. Retajos gadījumos, kad akcentēts pulksteņa statiskums (4 reizes) („...stāv pulkstens stāv..”;⁵⁶⁷ „...snauž pulkstenī Latvijas laiks..”;⁵⁶⁸ „...augusta beigas pavasara pulksteņi klus..”;⁵⁶⁹ „kā nu tev, kad pulkstens netikšķ? Saldē nebūtne? Vai ienesība silda?”⁵⁷⁰), tas nozīmē arī laika gaitas palēnināšanos, stagnāciju, vai cita

⁵⁶¹ Pulkstens. Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 75. lpp.

⁵⁶² turpat

⁵⁶³ „Zem četrām acīm...” Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 91. lpp.

⁵⁶⁴ Samizdatu lasot. Krāj.: Nenotikušie atentāti. // Dzeja – Rīga: Atēna, 2004, 248. lpp.

⁵⁶⁵ Krāj.: Laiks. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 333. lpp.

⁵⁶⁶ 1989, Stokholma. Krāj.: Laiks. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 335. lpp.

⁵⁶⁷ Sapnī. Krāj.: Pieminekļi kazai. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 19. lpp.

⁵⁶⁸ Latvijas laiks. Krāj.: Nenotikušie atentāti. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 233. lpp.

⁵⁶⁹ „Zināms, ir mīlamies laiks...” Krāj.: Maijs debešos. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 469. lpp.

⁵⁷⁰ Bruno Vasiļevska trīs bildes. *Saruna ar Pastnieku*. Rīga.: Neputns, 2009, 42. lpp.

laika režīma stāšanos spēkā. U. Bērziņa dzejoļos pulksteņa veiktā darbība iegūst vēl lielāku simbolisko slodzi. Ne tikai tādēļ, ka pulksteņa veiktā darbība (pulksteņa, tikšķēšana, sitieni, zvanīšana) nozīmē sapņa beigas, bet arī tādēļ, ka ar verba nozīmes pārnesumu pulkstenis kļūst par vēsturiskā laika personifikāciju („pulkstens skrien uz milzu nedēļām”⁵⁷¹; „pulkstens iet un iet un aiziet svinā”⁵⁷²). Visuzskatāmāk pulksteņa saistība ar vēsturisko un abstrakto laiku ir redzama dzejolī „Rainis priedēs”⁵⁷³: „...tukšos augstumos tikšķ sveša viela – laiks (..) tikš takš uz naktsgaldiņa Dievam kā uzvilks Hēgelis, kā sakarībās izsecināts svārsts..” Pulksteņlaika un līdz ar to vēsturiskā laika ārdošās varas kulminācija atklājas dzejolī „Džemala Sirejas motīvs”⁵⁷⁴: ”Pulksteņi sit Almatu (..)/ Pulksteņi sit Tbilisi, dubļi, karogi asinis (..)/ Sit mani pulkstenis tik stipri, ka nesadzīst (..)”.

Tāču neviens tēls, U. Bērziņa dzejā nav traktējams viennozīmīgi. Tāpat arī pulkstenis un pulksteņlaiks ir nepieciešami U. Bērziņa dzejas laiku polifonijai. Bez pulksteņlaika nav orientiera, nav atskaites punkta, ar kuru samērot noteiktu cilvēka, nācijas eksistences posmu, noteikt šā posma kvalitāti. Tieši pulksteņa kā vēsturiskā laika skaitīšanas mehānisma trūkums vai šā mehānisma apstāšanās liecina par svarīgas atskaites sistēmas trūkumu, par nācijas aktivitātes stagnāciju, pasīvu pakļaušanos entropijai kā dzejolī: „Latvijas laiks...”, kurā tēlotā nacionālās katastrofas nobriešana un 1940. gada okupācijas tuvošanās („ar zelta ķēdi tev vēders bet nav tai pulksteņa galā / Latvijas laiks / (..) / snauž mākoņos saule / snauž pulkstenī Latvijas laiks”); „pulkstens rāda tukšpadsmi, re kur jums priekšā izgāzts baiss laiks, vaļā atrisis kā maiss, tas nāk, jau gaisu atvilkt grūt, tak vajag dvest un pūst un būt”⁵⁷⁵). Tāpat arī pulksteņlaikam var būt pozitīvas konotācijas. Tas var signalizēt gan par cilvēka atbildību par viņam doto vēstures laiku („...no naftas gūtnēm tālu, bet tuvu pulksteņiem – ej meklēt vēsturē..”⁵⁷⁶), gan sapnī noredzētā tapšanu par realitāti („Murgs. Ap sešiem. Tā nav bijis! (Tagad būs)”⁵⁷⁷). Tāpat, kaut arī reti, tomēr pulksteņlaiks var signalizēt par indivīda un nācijas aktivitātes pārsvaru pār vēstures objektīvo gaitu.

⁵⁷¹ Uz milzu nedēļām. Cikls: Piemineklis donam Alferdo. Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 119. lpp.

⁵⁷² Slaidie burti. Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 94. lpp.

⁵⁷³ Krāj.: Nenotikušie atentāti. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 279. lpp.

⁵⁷⁴ Krāj.: Laiks. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 333. lpp.

⁵⁷⁵ Pilsētas proza. Krāj.: Nenotikušie atentāti. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 261. lpp.

⁵⁷⁶ Uz milzu nedēļām. Cikls: Piemineklis donam Alferdo. Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 119. lpp.

⁵⁷⁷ Pamošanās. Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 151. lpp.

Jāpiezīmē, ka pulksteņa tēls un pulksteņlaiks ieņem svarīgu vietu jau U. Bērziņa pirmajā krājumā „Piemineklis kazai” (1980). Ar katru nākamo krājumu tā nozīme pieaug aizvien vairāk, līdz kulminē ceturtajā krājumā „Laiks”(1994). Tas ir likumsakarīgi, jo ar katru nākamo krājumu pieaug arī vēsturiskā laika loma, kas arī sasniedz kulmināciju krājumā „Laiks”. Taču jau nākamajā krājumā „Nozagtie velosipēdi”(1999) pulkstenis un pulksteņlaiks vispār nav sastopami. Nākamajos krājumos „Maijs debešos” (2002) un pēdējā krājumā „Saruna ar Pastnieku” (2009) šie tēli retumis atkal ir sastopami, taču tiem vairs nav saistības nedz ar rītu, nedz ar sapni. Var secināt – tie ir zaudējuši to nozīmi, kura tiem bija piešķirta pirmajos četros U. Bērziņa krājumos.

3. 5. Laiks kā kompozīcijas organizācijas princips U. Bērziņa krājumos

Katra U. Bērziņa krājuma kompozīcija mainās atkarībā no tā, kāda laiktelpa dominē šajā krājumā. Par telpas koncepcijas maiņu krājumos ir runāts nodaļā *Virszeme*. Šeit – izvērstāk par laika manifestācijām, kas kļūst par krājumu kompozīcijas struktūrelementiem.

Gadskārtu cikls spilgtāk iezīmēts pirmajos krājumos. Visreljefāk latviskās gadskārtas topogrāfija redzama pirmajā krājumā „Piemineklis kazai”. Viens no krājuma pirmajiem dzejoļiem „Vēl viens Čakam mutē”⁵⁷⁸ iezīmē pavasari – konkrētāk, maiju : *Maija vakars Čaks uz sola* (...). Krājums beidzas ar dzejoļi „Čīkst vārti stājas pūsma..”⁵⁷⁹, kurš iezīmē Ziemsvētku laiku. Šādā veidā krājuma kompozīcija no gadskārtu cikla aspekta veido it kā noslēgtu apli. Taču pati krājuma struktūra (ja to aplūko no gadskārtu cikla aspekta) ir vēl komplicētāka. Dzejoļi, kurus nevar piesaistīt konkrētam gadalaikam vai mēnesim, mijas ar dzejoļiem, kuru secība veido vairākus gadskārtu ciklus. Turklāt šajā dzejoļu rindā pastāv dzejoļi, kas paši sevī ietilpina visu gadskārtu ciklu (*Četri gadalaiki*⁵⁸⁰; *Sākumā bija austa spoža nakts..*⁵⁸¹; *Krišjānis Barons*⁵⁸²). Visuzskatāmākais piemērs – cikls „Četri gadalaiki”.

⁵⁷⁸ Krāj. *Piemineklis kazai* // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 17. lpp.

⁵⁷⁹ Krāj. *Piemineklis kazai* // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 68. lpp.

⁵⁸⁰ turpat, 44. lpp.

⁵⁸¹ turpat, 47. lpp.

⁵⁸² turpat, 58. lpp.

Šādā veidā krājumā reprezentētais vēsturiskais laiks, radīšanas/sapņa laiks u.c. laiki ir iekļauti cikliskā laika ielokā. Krājumā ar atsevišķiem dzejoļiem ir iepunktēta arī Latvijas vēsturisko notikumu hronoloģija, sākot ar krustnešu invāziju un beidzot ar jaunlatviešu laiku (Krustnešu Pēteris⁵⁸³; Vidus laiks⁵⁸⁴; Statiskais moments⁵⁸⁵; Kurzemes Pēteris. 1750⁵⁸⁶; Latviešu mācītāji⁵⁸⁷; Kājām nācējs. 1850⁵⁸⁸; Ei, Mühlenbach⁵⁸⁹; Valdemāra auzas⁵⁹⁰; „Kliedz fraka plātīgā...”⁵⁹¹; Krišjānis Barons⁵⁹²). Šī vēsturisko notikumu dramatika, izaugot no folkloras pasaules, kulmināciju sasniedz dzejoļos, kas akcentē jaunlatviešu veikumu, kuri spējuši folkloras mantojumu savienot ar vēsturisko perspektīvu, šādā veidā „aiznesot vēsti uz nākamajiem cikliem”. Taču šai hronoloģiskajai secībai pa vidu ir divi dzejoļi, kuros atbalsojas nākamie 20. gs notikumi – 1905. gada klātbūtnes iezīmētais „Vidzemē no četriem līdz pieciem”⁵⁹³ un „Dzejolis par asterēm”⁵⁹⁴ no cikla „Daugavmala”⁵⁹⁵, kas veltīts 1919. gada Rīgas aizstāvjiem.

Otrā krājuma kompozīcijā gadskārtu cikla struktūra nav nolasāma, kaut arī gadalaiku un mēnešu klātbūtnei te ir sava semantiskā slodze. No pirmā krājuma saglabājies princips par vienu no krājuma pirmajiem dzejoļiem likt dzejoli, kurā minēts maijs – „Maijs debešos”⁵⁹⁶. Arī otrais krājums beidzas ar ziemas saulgriežiem:

Vilki nes sniegus

*Nē, saulgrieži kauc*⁵⁹⁷

Gadskārtu struktūra krājumā šoreiz ietilpināta lielajā ciklā „Pieminekļis donam Alfredo”⁵⁹⁸, kura pirmajos divos dzejoļos ir divreiz iziets cauri gadskārtu ciklam. Savukārt no cikla dzejoļa „Varoņdarbu jauš”⁵⁹⁹ līdz pēdējam „Skrej ārā skatīties”⁶⁰⁰ ir iziets cikls no pavasara līdz pavasarim. Krājumā pieaug vēsturisko tēmu klātbūtne

⁵⁸³ turpat, 30. lpp.

⁵⁸⁴ turpat, 31. lpp.

⁵⁸⁵ turpat, 32. lpp.

⁵⁸⁶ turpat, 33. lpp.

⁵⁸⁷ turpat, 34. lpp.

⁵⁸⁸ turpat, 37. lpp.

⁵⁸⁹ turpat, 55. lpp.

⁵⁹⁰ turpat, 56. lpp.

⁵⁹¹ turpat, 57. lpp.

⁵⁹² turpat, 58. lpp.

⁵⁹³ turpat, 40. lpp.

⁵⁹⁴ turpat, 197. lpp.

⁵⁹⁵ Krāj.: Nenotikušie aentāti // Dzeja – Rīga: Atēna, 2004, 182. lpp.

⁵⁹⁶ Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga: Atēna, 2004, 73. lpp.

⁵⁹⁷ Anonīmu cilts. Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga: Atēna, 2004, 155. lpp.

⁵⁹⁸ Krāj.: Poētisms baltkrievs // Dzeja – Rīga: Atēna, 2004, 109. lpp.

⁵⁹⁹ turpat, 111. lpp.

⁶⁰⁰ turpat, 120. lpp.

(drukas aizliegums Latgalē, 1905. gads, Otrā Pasaules kara beigās u.c.), kas savu kulmināciju sasniedz nākamajā krājumā *Nenotikušie atentāti*.

Autora un lasītāja kustība cauri gadskārtu lokiem iezīmē laika horizontālo ritējumu ap tā vertikālo asi.

Nākamajos krājumos gadskārtu cikls kā krājumu kompozīcijas struktūrelements vairs nav sastopams, taču saistība ar laika ritējumu tajos saglabājas. Tā *Nenotikušajos atentātos* galvenās dzejoļu grupas atveido vēsturiskā laika ritējumu, lai arī citi dzejoļi, kas likti starp šīm grupām, veido pārlēcienus uz senākiem laikiem un arī uz mītisko laiku. Krājums iesākas ar dzejoli “Pārdomas 13. janvāra ielā”⁶⁰¹, šādā veidā izceļot U. Bērziņa semantiski tik svarīgo 1905. gadu, kā pirmās brīvvalsts sākuma priekšvēstnesi. Krājuma pirmajā trešdaļā šāda galvenā kopa ir poēma-cikls “Daugavmala”⁶⁰², kas veltīts Rīgas aizstāvēšanai pret Bermontu 1919. gada novembrī. Nākamā kopa, kas izvietota krājuma vidū, sākas ar Latvijas okupācijas priekšvakaru (“Latvijas laiks...”⁶⁰³), izejot cauri traģiskajām vēstures peripetijām līdz pat 1947. gadam. Tālāk, vairs neveidojot tik kompakts kopas, dzejoļos tiek izsekots laikam līdz pat pārbūves pilnziedam. Zīmīgs ir krājuma priekšpēdējā dzejoļa nosaukums: “Jaunās iespējas”⁶⁰⁴, kur laika polifoniskais blīvums atkāpjas un tā vietā iezīmējas ikdienišķā/profānā laika plūdums, paveroties iespējām iziet no slēgtās Padomju telpas un izbaudīt Rietumu brīvību.

Krājuma *Laiks* kompozīcija vairs nav strukturēta ne cikliskā, ne vēsturiskā laika secībā. Arī tajā iekļautie dzejoļi gandrīz vairs neietver paraugus no U. Bērziņa agrākajiem daiļrades posmiem, izņemot dzejoli „Seulas reiss”⁶⁰⁵. Dzejoļi ir sarakstīti 20. gadsimta 80. gadu beigās – 90. gadu sākumā un savā noskaņā kļuvuši publicistiskāki, atsaucoties uz to gadu aktuālajiem notikumiem. Dzejoļu tā laika aktualitāte krājumā *Laiks* ir gan ieguvums, gan zaudējums. Ieguvums tas ir tajā ziņā, ka dzejniekam ir iespējams darboties laika tiešamības režīmā un ar savu dzeju piedalīties (kaut vai iluzori) tobrīd notiekošajos vēstures procesos. Daži dzejoļi apbrīnojamā veidā paredz notikumus, kurus mēs pazīstam no vēlākās 90. gadu Latvijas vēstures. Tā 1990. gadā rakstītais dzejolis „Tagad brīvs” pēdējās rindās kļūst par 1991. gada janvāra notikumu pareģojumu:

⁶⁰¹ Pārdomas 13. janvāra ielā. Krāj.: *Nenotikušie atentāti* // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 161. lpp.

⁶⁰² Krāj.: *Nenotikušie atentāti* // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 182. lpp.

⁶⁰³ turpat, 233. lpp.

⁶⁰⁴ turpat, 285. lpp.

⁶⁰⁵ Krāj.: *Nenotikušie atentāti* // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 319. lpp.

*Turās! Lai žladz transportieri, palikt nozīmēs iegūt
es redzu sevi tur pūlī, tikai netieku piekļūt*⁶⁰⁶

Savukārt dzejolis „Ziņu pienesēju aizstāvībai” itin precīzi paredz padomju nomenklatūras un tai pietuvināto pārstāvju pārtapšanu par jaunās mežonīgā kapitālisma sistēmas veidotājiem: *Viņu īpašības noderēs kapitālisma celtniecībā, lojalitāte firmai*⁶⁰⁷. Tomēr uz iepriekšējo krājumu fona šis krājums mākslinieciskajā ziņā ir mazāk interesants un ievada U. Bērziņa daiļrades posmu, kas sācies 90. gados, turpinās līdz pat nākamās desmitgades pirmajiem gadiem. Mākslinieciskie ieguvumi šajā krājumā vairāk paliek potences līmenī, par pilnvērtīgu mākslas faktu kļūstot tādos lieliskos dzejoļos kā „Rekviēms”⁶⁰⁸, „Ievai Lešinskaļ”⁶⁰⁹, kā arī ciklā „Laiks”⁶¹⁰. Šajos dzejoļos politikā aktualitāte ir apaugusi ar emocionālu un semantisku blīvumu, daudznozīmīgumu. Notikuma laiks un vēsturiskais laiks te ir iekļauts mītiskā laika kontekstā, šādā veidā piešķirot rakstītajam lielāku mērogu, daudz grodāk savijot dažādos laika un apziņas slāņus, nekā tas ir vērojams pārējos krājuma dzejoļos, kuros dzejproza aizvien vairāk pietuvinājusies stāstījumam un, pārfrazējot paša U. Bērziņa rakstīto, vārds kļuvis par idejas ieročnesēju, nevis par pašvērtīgu Visuma elementu.

Taču jāpiemin, ka līdzās politiskajai un vēsturiskajai aktualitātei, *Laika* dzejoļi notver un paredz arī pašas latviešu dzejas noskaņas maiņu un krīzi, kas piemeklē 90. gadu dzeju. Tas ir pretestībā un dumpī balstītās poētiskās enerģijas avotu izsīkums un vajadzība veidot jaunu dzejas pastāvēšanas pašpamatojumu, pašiem dzejas autoriem piedzīvojot gluži reālas sociālekonomiskas grūtības:

Izsmeltas visas rezerves! Taisnība bija ko teica. Es biju par vāju, pasaule mani veica.

Neskan tā mūzika pierē. Domas par baudām vairs nedāvā baudu! Un pus Rīgai esmu parādā. (Vai tagad nāks domas par naudu?!)

(..)

Es necelšu klausuli man ne vārda nav mēlē. Mana duna ir pierē apklususi (..) ⁶¹¹

Vēlākajos krājumos – *Nozagtie velosipēdi* un *Maijs debešos* parādās cits dzejoļu kārtošanas princips – tie ir likti hronoloģiskā secībā. *Maijs debešos* ir savdabīgs ar to, ka veidots kā hronoloģiska izlase no visiem U. Bērziņa daiļrades posmiem, iekļaujot

⁶⁰⁶ Tagad brīvs. Krāj.: Laiks. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 321. lpp.

⁶⁰⁷ Krāj.: Laiks. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 340. lpp.

⁶⁰⁸ turpat, 326. lpp.

⁶⁰⁹ turpat, 331. lpp.

⁶¹⁰ turpat, 350. lpp.

⁶¹¹ Krāj.: Laiks. // Dzeja – Rīga: Atēna, 2004, 315. lpp.

tajā gan npublicētus, gan jau no citiem krājumiem pazīstamus dzejoļus. Līdz ar to šķiet, ka pēdējie krājumi arī kompozīcijas vienkāršošanās dēļ daudz zaudējuši no laiku polifonijas.

Taču pēdējā krājumā *Saruna ar Pastnieku* (2009) atgriežas pirmajam krājumam *Pieminekļis kazai* raksturīgais organizācijas princips. Gadalaiku, mēnešu, gadu mijas, Jāņu pieminējums it kā ar punktētu līniju iezīmē kalendārā laika plūdumu cauri visam krājumam. Būdams ne tikai dzejoļu, bet arī visa krājuma arhitekts, dzejnieks gandrīz pašā krājuma vidū ielicis zīmīgu dzejoli „Gada ass” (*Jūnijs pēc Jūlija kalendāra, bet pēc mūsējā – sestais jūlijs. Vecie Jāņi, vasaras ass, laikzīmju formula, Kosma mūlis*⁶¹²). Arī šādā neuzkrītošā veidā krājumā tiek iezīmēta zināma hierarhiska struktūra. Līdz ar gadskārtu ciklu „Sarunā ar Pastnieku” atgriežas arī folkloras laiktelpa ar tās zīmēm un tēliem, šoreiz papildinādama vēsturiskā laika un dievišķai realitātei piederīgās ārilaicības⁶¹³ klātieni. Arī pats krājums pārliecinoši iezīmē jaunu pacēluma posmu U. Bērziņa daiļradē.

3. 6. Biogrāfiskais laiks

3. 6. 1. Dzimta. Bērnība

Uldis Egīls Valdemārs Bērziņš piedzima 1944. gada 17. maijā Rīgā.

Dzejnieka mātes vecāki nākuši no Sēlijas, Neretas puses. Vectēvs Jānis Vītols (1876-1951), neretnieks, bijis cara armijas virsnieks 7. Bauskas latviešu strēlnieku pulkā, komandējis strēlnieku bataljonu 1916. gadā Ziemassvētku kaujās pie Ložmetējkalna. Vēlāk piedalījies Brīvības cīņās, apbalvots ar Lāčplēša ordeni. U. Bērziņš min, ka dzirdot stāstus par vectēvu, viņš jutis ar viņu lielu ģenētisku tuvību. (..) *tas bij goda vīrs – mīlēja ēst un dzert, caurām naktīm spēlēja kārtis (laimēja!), bij naivs, sentimentāls, lielīgs, devīgs, līdz trakumam drošs karalaukā, bet*

⁶¹² Krāj.: *Saruna ar Pastnieku* – Rīga: Neputns, 2009, 28. lpp.

⁶¹³ Šā ārilaicības aspekta aktualizācija (*Tik Tu nezini, kas – Laiks! / (..) / Ik subjektu Tu konfrontē ar ārilaicīgo* – 29.-30. lpp.; *sapņa laiks (..) nu pazūd, nāk sapņa mūžība* – 43. lpp.; *vai Laikam gals jau klāt?* – 65. lpp.), šajā krājumā šķiet būs nākusi no Korāna, ar kura atdzejošanu dzejnieks nodarbojies pēdējos gadus.

*pabailīgs ar mājas sievietēm.*⁶¹⁴ Kas attiecas uz vectēva veiksmi kāršu spēlē, tad jāpiemin nams Maskavas ielā 54 (pirms kara – Latgales 84), kurā šobrīd dzīvo U. Bērziņa dzimta. Šo namu vectēvs kādu nakti vinnējis kāršu spēlē ar citiem virsniekiem. Pareizāk sakot, vinnējis kuģi, kuru pēc tam pārdevis un nopircis šo namu.

1944. gadā, vectēvs, krieviem nākot, devies uz Vāciju, jo nopratis, ka viņu – bijušo Latvijas armijas virsnieku, namīpašnieku un rūpnieku – nekas labs negaida. 1951. vai 1952. gadā devies uz Angliju. 1952. gada 11. aprīlī miris Londonā. Apbedīts Kensingtonas kapos⁶¹⁵. Uldis atceras: *Mēs abi ar vecmāmiņu ilgi gaidījām, kad „paps atbrauks ar kuģi” un atbrīvos Latviju.*⁶¹⁶

U. Bērziņam atmiņā iespiedušies vecāsmātes toreiz stāstītie stāsti par vectēvu, kurš, virsnieks būdams, Tātajos Austrumos piedalījies Mandžūrijas dzelzceļa celtniecībā. Šie stāsti mazajā Uldī radījuši interesi par visām iespējamajām Tālo Austrumu tautām. Tas arī ir bijis viens iemesliem U. Bērziņa vēlākajai interesei par dažādām tautām kā *cilvēces dažādības apliecinājumiem.*⁶¹⁷

Vecmāmiņa, Marija (citos variantos Mērija vai Marta) Jēkaba meita Vītola dzimusi Stakena vai Stakāne (1879-1971), bija cēlusies no blakus – Rītes – pagasta Bokleniekiem jeb Būkleniekiem. Vēl cara laikā Marija beigusi Harkovas universitātē zobārstniecības specialitāti. Visi trijātā – Marija, viņas vīrs Jānis un māsa Klāra Stakena 1932. gadā dibināja ķīmiski tehnisko laboratoriju Bosex. Kaut arī laboratorija bija reģistrēta uz viņas vīra Jāņa Vītola vārda⁶¹⁸, tāpat arī kosmētikas līdzekļu patenti, tieši Marija nodarbojusies ar kosmētikas līdzekļu ražošanu. Barona ielā 26, uz Barona un Dzirnauvu ielas stūra, starpkaru laikā bijusi ierīkota arī kosmētikas firmas "Bosex" ķīmiski tehniskā laboratorija⁶¹⁹. Turpat Marija Vītola atvēra arī savu zobārstniecības praksi. Pēckara gados no laboratorijas pāri palikusī kosmētiskā produkcija – rožu eļļa – lieti noderēja. To vecmamma nesa kopā ar drēbēm pārdot uz komisijas veikalu.

⁶¹⁴ „Bet es tak necelšos no dievu dzīru galda...” (Ar Uldi Bērziņu sarunājas Maima Grīnberga) // Karogs 1996, Nr. 1, 23. lpp.

⁶¹⁵ L.k.o.k. [Lāčplēša kara ordeņa kavalieri] biogrāfija. – Pieejams: <http://www.lkok.com/detail.asp?ID=1710> (aplūkots 12.02.2009.); Jautājumi un atbildes: U. Bērziņa atbildes uz pētījuma autora jautājumiem epastā, 12. 2008.; <http://latgalesdati.du.lv/4/11>

⁶¹⁶ „Bet es tak necelšos no dievu dzīru galda...” (Ar Uldi Bērziņu sarunājas Maima Grīnberga) // Karogs 1996, Nr. 1, 21. lpp.

⁶¹⁷ turpat

⁶¹⁸ Valdības Vēstnesis, 1. decembris, 1932.

⁶¹⁹ Valdības Vēstnesis, 22. maijs, 1935.

Tāpat no pirmskara laikiem vienā istabā bija saglabājušās arī apsaulošanās iekārtas. Vecmāte varēja piepelnīties, pieņemot jau pazīstamos klientus⁶²⁰.

Vecmamma māsa Klāra Stakena (1898–1949) brīvvalsts laikā bija zobārste un pazīstama skaistumkopšanas speciāliste. Plašajā dzīvoklī mitinājās gan Marijas un Jāņa ģimene, gan Klāra ar savu dēlu Jāni Ērenpreisu⁶²¹. Jāņa tēvs bija velosipēdu fabrikas īpašnieks Gustavs Ērenpreiss, no kura Klāra bija izšķīrusies.

Ulža māte Sebastiana Biruta dzimusi Vītola (1922-2004) uzauga šajā pašā Barona ielas dzīvoklī kopā ar savu brālēnu. Kopumā māte bija precējusies divas reizes. Pirmo reizi ar oficiālo U. Bērziņa tēvu 1943. gada 14. novembrī. Otrreiz ar Leonīdu Ozoliņu 1952. gada 2. augustā. Precoties katru reizi pieņēmusi vīra uzvārdu. Pēc otrās laulības līdz mūža beigām palikusi Ozoliņa uzvārdā.

Ja runā par U. Bērziņa tēvu, tad pastāv divas versijas. Saskaņā ar oficiālo versiju Ulda tēvs ir stacijas priekšnieka palīgs Paulis Jānis Bērziņš (1922-?). Viņa tēvs – arī Paulis Bērziņš – vēl cara laikos bija slavens inženieris tehnologs. Brīvvalsts laikā bija 2. arodskolas direktors⁶²². Saskaņā ar U. Bērziņa stāstīto, Paulis Bērziņš tolaik bijis students – iespējams, studējis jurispundenci.⁶²³ Lai izvairītos no leģiona, strādājis uz dzelzceļa. 1944. gadā kopā ar vecākiem Paulis Bērziņš evakuējās uz Vāciju. Ulda māte tai laikā bija medmāsa Liepājā, vācu armijā. Mazais Uldis pēc piedzimšanas tobrīd dzīvojis Rīgā pie vecmamma. *Paula ģimene gribēja mani aizvest līdz, bet mana vecmamma nedeva mani.*⁶²⁴ Jautāts par tēva dzīvi pēc kara, U. Bērziņš atbild, ka saskaņā ar vecmamma teikto, tēvs esot pēc kara dzīvojis Austrālijā⁶²⁵. Pēc U. Bērziņa dēla Anša Ataola sniegtās informācijas kara beigās visa Paula ģimene aizbrauca uz Vāciju – tēvs, māte, māsa viņš pats. Tā arī visus pēckara gadus dzīvojuši Vācijā, taču ar U. Bērziņa māti nav mēģinājuši sazināties⁶²⁶, kaut arī tas nebūtu grūti izdarāms, jo līdz pat 1978. gadam Ulda ģimene dzīvoja pirmskara dzīvoklī.

---

⁶²⁰ Saruna ar Jāni Liepiņu – ieraksts, 19.04.2010

⁶²¹ Jānis Ērenpreiss (1929-1996) - vēža pētnieks, histokīmiķis, Latvijas Zinātnieku savienības Valdes loceklis. Skat: *Kipere, Z.* Naīva bērna vērīgās acis un pamatīgas zināšanas // Zinātnes Vēstnesis, 2005. gada 23. maijs. Pieejams - <http://www.lza.lv/ZV/zv051000.htm> (aplūkots 09. 05. 2009.)

⁶²² S. Tiesa. Latvijas Kareivis: Svētdiena, 24. septembris, 1933; pieejams : <http://www.periodika.lv/Default/Skins/LatviaArchL/Client.asp?Skin=LatviaArchL&enter=true&AW=1271942658802&AppName=2> (aplūkots 22.04.2010)

⁶²³ Latvijas PSR universitātes ekonomiski-juridiskās fakultātes juridiskajā nodaļā 1940. gada septembrī uzņemto skaitā tiešām bija Paulis Bērziņš. – Darbs: Otrdiena, 17. septembris, 1940

⁶²⁴ atbildes un veel: U. Bērziņa e-pasta vēstule pētījuma autoram, 13. 02. 2009.

⁶²⁵ Atbildes Salejmahrim: U. Bērziņa e-pasta vēstule pētījuma autoram, 12. 05 2009.

⁶²⁶ Saruna ar Ansi Ataolu Bērziņu – ieraksts, 21.04.2010

Taču pastāv arī versija, ka U. Bērziņš ir dzejnieka Viļa Cedriņa⁶²⁷ dēls. Sarunās un intervijās U. Bērziņš īsti nenoraida nevienu no versijām.

Intervijā “Rīgas laikam” uz Ulda Tīrona jautājumu: *Vai tas tiesa, ka tu esi dzejnieka Viļa Cedriņa dēls?* Dzejnieks atbild: *Ja es paļaujos uz to, ko teikusi mana mamma, tad iznāk, ka esmu. Taču tas nav manā kompetencē.*⁶²⁸

Šo rindu autoram U. Bērziņš sniedz citu atbildi *Tās it tādas mīlasstāstu un guļamistabu leģendas, kurām nav pamatojuma īpaši pievērsties. Mans tēvs oficiāli un drošvien pamatoti ir mammas vīrs – Paulis Bērziņš*⁶²⁹.

Māte, tā arī līdz galam neatzinās, kurš ir īstais U. Bērziņa tēvs. Pēc dzejnieka dēla Anša vārdiem: *Viņa uzturēja intrigu un aiznesa šo intrigu līdz kapā.* Tikai vienreiz, Atmodas laikā, viņa rādījusi kādu publicētu rakstu par Cedriņu ar dzejnieka fotogrāfiju, un prasījusi Ansim: *Nu vai nav līdzīgs?* Iespējams, U. Bērziņa māte pati īsti nav zinājusi, kā dēls Uldis ir. Viņa esot piekopusi bohēmisku dzīvesveidu, „pēc pilnas programmas”⁶³⁰. Arī strādāt pēc kara sākusi dzīves apstākļu spiesta – par naktssardzi. Vislabāk viņai esot paticis lasīt grāmatas. Rakstnieks Jānis Liepiņš, kurš bijis labos daugos ar Jāni Ērenpreisu un, Rīgā būdams, dabūja Barona ielas dzīvoklī naktsmājas, atceras, ka Ulža māte allaž gulējusi dīvēnā un lasījusi⁶³¹.

II Pasaules kara radītais sajukums dzejnieka izcelsmes faktos ļauj veidot savdabīgu mitoloģiju, kas lasītāju apziņā saslēdzas ar U. Bērziņa dzejas pasauli, kurā vienam notikumam ir iespējami vairāki varianti, kas realizējas dažādās laiktelpās.⁶³²

Bērnību U. Bērziņš aizvadījis Barona ielā 26. Plašajā dzīvoklī līdz pat savai nāvei mita vecmamma ģimene, vecmamma māsa Klāra Stakena, kas pēc kara bija 3. poliklīnikas galvenā ārste⁶³³. Pati spēdama iekļauties padomju nomenklatūrā, Klāra

⁶²⁷ Cedriņš Vilis (1914.19.XII Valmieras pag. Skujās - 1946.6.8.I nometnē Vorkutā, PSRS) – dzejnieks. // Latviešu rakstniecība biogrāfijās – Rīga: Zinātne, 2003, 119. lpp.

⁶²⁸ Saruna ar Dieva draugu : [Saruna ar dzejn. un tulk. U.Bērziņu] // [Rīgas Laiks, 1997, Nr. 3, 18.-25. lpp.](#)

⁶²⁹ atbildes uz epastā sūtītajiem jautājumiem 12. 2008

⁶³⁰ Saruna ar Ansi Ataolu Bērziņu – ieraksts, 21.04.2010

⁶³¹ Saruna ar Jāni Liepiņu – ieraksts, 19.04.2010

⁶³² Vienu šādas mitoloģizācijas piemēru skat.: *Bērziņš, U.* Rekonstrukcijas mēģinājums (Māla grāmata). Krāj.: Maijs debešos. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 432. lpp.

⁶³³ Pieejams: <http://www.lu.lv/materiali/apgads/raksti/738.pdf> (aplūkots 22.04.2010); [nekrologs K. Stakenai] // Cīņa: Piektdiena, 22. jūlijs, 1949, pieejams: <http://periodika.lndb.lv/Default/Skins/LatviaArchL/Client.asp?Skin=LatviaArchL&enter=true&AW=1272020553831&AppName=2>, (aplūkots 23.04.2010)

Stakena ar savu stāvokli sabiedrībā un ar kontaktiem varējusi pasargāt savu māsu – U. Bērziņa vecmāti no represijām⁶³⁴.

Māte par Uldi pēc viņa piedzimšanas nav likusies ne zinis, kaut arī dzīvojusi turpat⁶³⁵. Uldi audzinājusi vecmāmiņa Marija Vītola, kuru, atbilstoši dzimtas tradīcijai, visi sauca par "mammīti". *Mūsmājās vecākā sieviete vienmēr esot saukta māte, visi citi - viņas bērni, tēvi redzamu lomu nekad neesot spēlējuši, dzīvodami savu sievu un dzimtas mātes pakļautībā.*⁶³⁶ „Mammīte” drīkstēja būt tikai dzimtas vecākā sieviete, pārējie jāsauca vārdā vai iesaukā: matriarhāts.⁶³⁷ Vecmāmiņa esot uzskatījusi, ka jaunā paaudze jāargā no negatīviem iespaidiem, tādēļ lasīdama priekšā grāmatas, tekstā izlaida visus negatīvos terminus, kā, piemēram, „zaglis”, „ielasmeita”⁶³⁸.

Taču īstā autoritāte Uldim bija tēvocis Jānis. Būdams par Uldi 14 gadus vecāks, viņš bijis *īstais audzinātājs un lielā autoritāte un Latvijas apceļošanu, diskusiju un filozofēšanu dalībnieks*. Diskusijās piedalījušies arī Jāņa draugi, visvairāk jurists Valters Šulcs un viņa jaunākā māsa Ruta Šulca, vēlāk Kačalova.⁶³⁹ U. Bērziņš bijis par tēvoci 15 gadus jaunāks, tādēļ varējis identificēties ar „mazā brāļa” lomu un lūkot tēvoci atdarināt. Pēc U. Bērziņa stāstījuma, noslēpumainais „brālis”⁶⁴⁰ viņa dzejoļos ir tēvocis Jānis, kuru vecmāmiņas iedibinātajā matriarhālajā mājaskārtībā U. Bērziņš arī saucis par „brāli”. Starp citu, U. Bērziņa 20. gadsimta 60. gados tapušajā dzejoļu ciklā „Brālis” Jānis Ērenpreiss ir “ierakstīts” cikla titulvaroņa Kristus tēlā. U. Bērziņa pēdējā krājumā “Saruna ar Pastnieku” (2009)⁶⁴¹ Jānis parādās divos dzejoļos „Smagais krūms. Regina rigensis” un “Tad nodrukājiet: numur viens...”. Turklāt pirmā dzejoļa sākumā, kurā autors nosapņotā bērniības epizodē sevi tēlo pastaigā kopā

⁶³⁴ Rakstnieks tuvplānā. Uldis Bērziņš: dok. filma., rež. Ināra Kolmane – Studija 9, 2004 – [http://www.e-biblioteka.lv/meklesana/?search=&text=B%C4%93rzi%C5%86%C5%A1+uldis%27&type\[\]=video](http://www.e-biblioteka.lv/meklesana/?search=&text=B%C4%93rzi%C5%86%C5%A1+uldis%27&type[]=video), skatīts: 05. 12. 2009

⁶³⁵ Saruna ar Ansi Ataolu Bērziņu – ieraksts, 21.04.2010

⁶³⁶ *Bērziņš, U.* Par sevi pats. Skat.: Ar triju zvaigžņu starojumu: ordeņa kavalieris U. Bērziņš // Latvijas Vēstnesis > 26.09.1997 248 (963) > Kultūra un zinātne. Pieejams: <http://www.vestnesis.lv/index.php?menu=doc&id=30679> (aplūkots 05.06.2009)

⁶³⁷ Jautājumi un atbildes: U. Bērziņa atbildes uz pētījuma autora jautājumiem epastā, 12. 2008.

⁶³⁸ Rakstnieks tuvplānā. Uldis Bērziņš: dok. filma., rež. Ināra Kolmane – Studija 9, 2004 – [http://www.e-biblioteka.lv/meklesana/?search=&text=B%C4%93rzi%C5%86%C5%A1+uldis%27&type\[\]=video](http://www.e-biblioteka.lv/meklesana/?search=&text=B%C4%93rzi%C5%86%C5%A1+uldis%27&type[]=video), skatīts: 05. 12. 2009

⁶³⁹ Jautājumi un atbildes: U. Bērziņa atbildes uz pētījuma autora jautājumiem epastā, 12. 2008.

⁶⁴⁰ *Bērziņš, U.* Krišjānis Barons. Krāj.: Pieminēklis kazai // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 58. lpp.; turpat: Pele. Krāj.: Maijs debešos, 432. lpp.; turpat: Brālis, 432. lpp.

⁶⁴¹ Saruna ar Pastnieku. – Rīga.: Neputns, 2009, 65 lpp.

ar kādu vārdā nenosauktu pieaugušu cilvēku (*Tas mazais puika – es. Viņš mani mīl!* (..) *Skrienam kalnā, es – līdz lielajam, viņš mani mīl*⁶⁴²) (tikai no dzejnieka biogrāfijas konteksta noprotams, kas ir šī persona⁶⁴³), U. Bērziņš šim biogrāfiskajam tēlam pievieno vēl vienu, pārsteidzošu asociāciju: *visiem iesaku to atcerēties – kad bērnu vedat pie rokas, jūs tai brīdī dievi* (43. lpp.) Šāda, dzejnieka biogrāfijā sakņota metaforiskā saikne – Jānis Ērenpreiss–brālis–Kristus–Dievs top skaidrāka, ja zina, ka mazo Uldi Bībeli lasīt mudinājuši divi cilvēki – dzejnieka vecāmāte un tēvocis Jānis, kurš tālaika padomju sabiedrībā nav slēpis savu reliģisko pārliecību⁶⁴⁴. Tēvocis Uldi bērniībā vedis arī apskatīt Aglonas baziliku. Pats U. Bērziņš atzīst, ka arī viņš 11-13 gadu vecumā bijis ļoti reliģiozs un sapņojis kļūt par mācītāju. *Tie bija 50.-tie gadi un mans konfesionālisms arī patiesībā bija politisks: gribēju „aizstāvēt ticību”, jo ticīgos apmelo un vajā...*⁶⁴⁵ Šāds biogrāfijas moments palīdz izprast Bībeles motīvu un stilistikas slāņu klātbūtni U. Bērziņa dzejā, jau sākot ar pirmajiem dzejoļiem.

Jāpiezīmē, ka autobiogrāfiskie momenti U. Bērziņa dzejā kļūst par atspēriena punktu dzejas subjekta tiešai konfrontācijai ar „lielā laika” mērogu. Šo momentu prozaiskā un aprautās konkrētības dēļ tie „neiesvaidītam” lasītājam ir grūti atšifrējami. Autobiogrāfiskie momenti U. Bērziņa dzejā kalpo gan par kontrastu „lielā laika” mērogam, gan kļūst par biogrāfiskās laiktelpas punktiem, kurus “lielais laiks” “caursit”, sasniedzot dzejas subjektu un izraisot “lielā laika” un subjekta mijiedarbību.

3. 6. 2. Skola. Interese par filoloģiju. Studijas.

Dzejoļus U. Bērziņš klausījies jau kopš agras zēnības.

*Mammas un viņas draudzeņu „literārās pusnaktis”, bet vēl vairāk – dažās antoloģijās uzšķirtie „varoņdzejoļi” man uzreiz deva tādu sajūtu, ka vārdi ir īstā realitāte, ko jau tūkstoš mūžus pazīstu, bet viss cits – māns*⁶⁴⁶. Tādēļ mazajam Uldim bijis liels trieciens, kad viņš 5 vai 6 gadus uzzinājis, ka viss nemaz nav noticis, kas

⁶⁴² Turpat, 43. lpp.

⁶⁴³ Vēlāk, telefonsarunā, U. Bērziņš apstiprina šo rindu autora versiju. – Telefonsaruna ar dzejnieku 28.07.2009

⁶⁴⁴ turpat.

⁶⁴⁵ *Repše G.* Ulda Bērziņa parindenis. – *Labrīt*, 1994. g. 10. marts

⁶⁴⁶ „Bet es tak necelšos no dievu dzīru galda...” (Ar Uldi Bērziņu sarunājas Maima Grīnberga) // *Karogs* 1996, Nr. 1, 21. lpp.

grāmatās rakstīts. To vilšanos! (..) Un nav bijis ne Fausta, ne Mefistofeļa, ne Kolā Briņjona! Tēvocis Jānis skaidroja man, ka to „patiesību mēs ar grāmatu palīdzību paši radām”... Tā man būtu jau pati pirmā relatīvisma skola.⁶⁴⁷

Savas skolas gaitas U. Bērziņš sācis Rīgas 40. vidusskolā Tērbatas ielā 15/17 (kādreizējā Ata Ķeniņa ģimnāzijā) – skaistā jūgendstila namā, ko 20. gadsimta sākumā projektējuši Konstantīns Pēkšēns un Eižens Laube. Taču pēc pirmās klases skola esot pārtaisīta par krievu vidusskolu un Uldi pārcēla uz 7. vidusskolu, kura tobrīd atradās Ģertrūdes ielā 32. Pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas tai ir atdots agrākais Natālijas Draudziņas ģimnāzijas nosaukums.

Skolas laikā klasē bijuši divi skolnieki, ar kuriem skolotāji esot mocījušies vēstures un politinformācijas stundās. Viens no tiem bijis U. Bērziņš. Jau 14 gados ģimenē bija runas par amerikāņu gaidīšanu. U. Bērziņš toreiz esot klausījies „Amerikas balss” un „Brīvās Eiropas” poļu redakcijas raidījumus. *Kad skolotājs vēstures stundā stāsta vienu notikumu, es saku: “Bet citi avoti vēsta, ka ir bijis tā.” “Tev, Uldi, ir izveidojies greizs priekšstats. Vai tu tomēr nepalāsītu tās brošūriņas?” Ko tad citu viņš varēja mums teikt, ja turpat, klasē, iespējams, sēdēja kāds stučītājs, kurš to visu varētu atstāstīt augstāk... Savu „a” klasi U. Bērziņš atceras kā skolas lielāko brīvdomātāju un taisnības aizstāvju klasi: (..) zinājām, ka skolotāji taisni no mūsu klases baidās visvairāk. Sūdzmaņu mums praktiski nebija! Kas nāca klāt no paralēlajām klasēm vai citām skolām, ātri saprata, kādi vēji mums pūš, ātri asimilējās. Turējām sevi arī par pašiem gudrākajiem un talantīgākajiem – ne katrs pats sevi, bet klase.⁶⁴⁸*

Bērnībā U. Bērziņš aizrāvēs ar Jāņa Medeņa „Teiksmu rakstiem”, Edvartu Virzu, īpaši ar viņa antoloģijas “Varenība” vēsturiskajām poēmām. Paticis arī Plūdonis, Viļa Cedriņa „Ziemeļu dārzos” un, protams, pāri visam Aleksandrs Čaks ar saviem “Mūžības skartajiem” (otrajā vietā bijusi „Mana paradīze”). Saistībā ar Edvartu Virzu jāmin vēl kāds interesants dzejnieka biogrāfijas fakts – U. Bērziņa vecmāmiņas māsa, tēvoča Jāņa Ērenpreisa māte Klāra Stakena savulaik ir bijusi viena no E. Virzas jaunības gadu mūzām, kurai veltīti daudzi krājuma „Biķeris” dzejoļi⁶⁴⁹. Tas, iespējams, bijis viens no iemesliem, kādēļ E. Virzas daiļrade bijusi U. Bērziņa ģimenē

⁶⁴⁷ *Repše G.* Ulda Bērziņa parindenis // Labrīt, 1994. g. 10. marts

⁶⁴⁸ *Bērziņš, U.* [Atbildehtmehginahjums](#). (atbildes Draudziņskolas intervētājam, pārsūtītas uz pētījuma autora epastu) – 22. 02. 2009.

⁶⁴⁹ *Ērenpreiss J.* Atmiņas par Edvartu Virzu // Varavīksne: [Literārā mantojuma gadagrāmata] – R.: Preses nams, 1994, 60.-69. lpp.

tik augstu vērtēta un vēlāk atstājusi iespaidu – galvenokārt ar varoņpoēmām – uz vēlāko dzejnieka daiļradi.

U. Bērziņa Pirmie dzejoļi tapuši 1957. gadā 13 gadu vecumā. Kā pats atzīst, sācis rakstīt aiz tieksmes izpaust savas emocijas kādā jau eksistējošā formā. *Tāpat kā patīk lasīt dzejoļus skaļā balsī, tāpat arī gribējās sacerēt – jo tā būs vēl interesantāk. Daži dzejoļi bija dumji reliģiski. Bet tad nāca liels vilnis pēc Ungārijas un Polijas padarīšanām. Tas bija 57. gadā. (..) Tad kad bija Ungārijas revolūcija, es ar pusgada starpību izpratu šo notikumu jēgu un tad sāku rakstīt dzejoļus par to – tādā Medeņa „Teiksmu rakstu” nošpikotā manierē.⁶⁵⁰ Pat pantmēru precīzi ievēroju: priekšpēdējā rindā par vienu pēdu vairāk.⁶⁵¹*

Interese par valodām U. Bērziņam radusies skolā. Pirmās, kuras mācījies bija poļu un čehu: *pirmais impulss bij – klausīties radio bez „zāģa”.*⁶⁵² Kā vienu no pirmajiem atdzejošanas mēģinājumiem U. Bērziņš min čehu dzejnieka Karela Šiktanca⁶⁵³ poēmu. Kādā 10. vai 11. klasē, viņš abonēju čehu literatūras avīzi, kurā bija publicēta liela poēma par krievu matemātiķi - aklu zēnu, *kuram mamma palīdz, iedvesmo, vada tapt par izcilu zinātnieku. Neatceros, vai līdz galam tiku, laikam ne. Vēlāk dabūju Karela Šiktanca krājumu, tur bija poēma par (nacistu un kolaboracionistu) izslepkavoto Lidices ciemu, tā mani arī fascinēja, mēģināju tulkot.*⁶⁵⁴

Jautāts par cittautu dzejniekiem, kas skolas laikā ietekmējuši, U. Bērziņš atminas krievu simbolisma dzejniekus Konstantīnu Baļmontu, Valēriju Brjusovu. U. Bērziņš sajūsmā bijis par amerikāņiem, kurus vispirms dabūjis lasīt latviski (Anšlava Eglīša un Viljama Metjūsa 1940. gada “Angļu dzejas antoloģijā”), tad – angļiski: Edgaru Lī Māstersu, Voltu Vitmenu, arī Veičelu Lindsliju. Allens Ginsbergs un krievu futūrists Veļimirs Hļebņikovs nācis vēlāk – jau studiju gados. *Par Hļebņikovu man bija tīri*

⁶⁵⁰ Rakstnieks tuvplānā. Uldis Bērziņš: dok. filma., rež. Ināra Kolmane – Studija 9, 2004 – [http://www.e-biblioteka.lv/meklesana/?search=&text=B%C4%93rzi%C5%86%C5%A1+uldis%27&type\[\]=video](http://www.e-biblioteka.lv/meklesana/?search=&text=B%C4%93rzi%C5%86%C5%A1+uldis%27&type[]=video), skatīts: 05. 12. 2009

⁶⁵¹ *Salējs, M.* Uldis Bērziņš // Latviešu dzejnieku portreti: Robežu šķērsotāji, robežu sargi – Rīga: Zinātne, 161. lpp.

⁶⁵² „Bet es tak necelšos no dievu dzīru galda...” (Ar Uldi Bērziņu sarunājas Maima Grīnberga) // Karogs, 1996, Nr. 1, 23.-24. lpp.

⁶⁵³ Karels Šiktancs (Karel Šiktanc. dz. 1928.) – čehu dzejnieks un rakstnieks. Pieejams: <http://www.spisovatele.cz/karel-siktanc>, (aplūkots 15.05.2009.)

⁶⁵⁴ Ingmahrai Uldis. // U. Bērziņa e-pasta vēstule pētījuma autoram ar klātpieliktām atbildēm Ingmārai Balodei, 12. 05 2009.

*profesionāla interese. Es biju jau tiktāl izveidojies, ka viņš mani mainīt vairs nevarēja*⁶⁵⁵.

Rīgas 7. (Natālijas Draudziņas vārdā nosaukto) vidusskolu U. Bērziņš beidza 1962. gadā un tajā pašā gadā iestājas Latvijas Valsts universitātes Vēstures un filoloģijas fakultātē latviešu valodas un literatūras specialitātē (1962-1964). Gribējies stāties Ģeogrāfijas fakultātē, lai izmācītos par etnologu un „*cīnītos par tautu tiesībām*”, par PSRS tautu un tautību „*izdzīvošanu*”⁶⁵⁶. Taču Ebas (tā U. Bērziņš mazs būdams savā žargonā saucis māti – M. R.) draudzene Irēna uzskatāmi pierādīja, ka LVU Ģeogrāfijas fakultātē gūtām zinībām ar etnoloģiju būs maz sakara, ka jāstudē vai nu valodas, vai „*vislabāk*” – *latvju filoloģija*. Universitātē U. Bērziņš sācis mācīties arī spāņu valodu. *Gāju Jūrnieku klubā uz spāņu kursiem – maestro bij iesirms republikāņu „dons”, pat tik nemuzikālu kā es iedresēja dažas pilsoņkara romances nodziedāt!* Tad arī jaunais students nodomājis doties uz kādu no orientālistikas fakultātēm Krievijā, vai uz Viļņu – poļos.

Pirmo studiju laikā – līdz iesaukšanai obligātajā karadienestā – U. Bērziņam bija divi draugi – Uldis Auseklis un Vilis Loja: *staigājām pa Rīgu, spriedām i par to, vai Dievs ir vai nav, i par Latviju – vai būs vēl Latvija, un kā tas varētu notikt. Biju vēl galīgs un principiāls nedzērājs – kāds paziņa man teica, ka tā esot parasta vēlāku raženu un slavenu dzērāju iezīme. (..) Varbūt visielākā „universitāte” man bija Leonijas Mundesciemas dibinātais kinostudijas klubs, kur nedroši taustījāties pretim 60. gadu Austrumeiropas „progresīvajam humānismam”, mūsu vadzvaigzne bija poļu žurnāli un Maskavas pirmo „brīvdomātāju” izteikas. Tur, varbūt, tika likts viens no pamatiem manas paaudzes vēlākajam konsekvētajam disidentismam. (..) 1964. gada vasarā ar Ausekli⁶⁵⁷ bijām studentu vienībā Ziemeļkazahijā – metāmies lejup uz Almatu un Taškentu atrast sabiedrotos jaunai „Tautu solidaritātei”*⁶⁵⁸.

Vēl kāda epizode no universitātes. U. Bērziņš atceras, ka par kursa darba tēmu izvēlējies žurnāla „Karoga” dzejas nodaļu, kurā bija publicēti V. Belševicas „Siržu seifi”. U. Bērziņa kursa darbu stipri nokritizēja, tāpēc, ka tur bija aizstāvēta

⁶⁵⁵ *Salējs, M.* Uldis Bērziņš // *Latviešu dzejnieku portreti: Robežu šķērsotāji, robežu sargi* – Rīga: Zinātne, 161. lpp.

⁶⁵⁶ Jautājumi un atbildes: U. Bērziņa atbildes uz pētījuma autora jautājumiem epastā, 12. 2008.

⁶⁵⁷ Uldis Auseklis (1941) – dzejnieks un grāmatizdevējs.

⁶⁵⁸ „Bet es tak necelšos no dievu dzīru galda...” (Ar Uldi Bērziņu sarunājas Maima Grīnberga) // *Karogs*, 1996, Nr. 1, 23.-24. lpp.

V. Belševica un M. Čaklais.⁶⁵⁹ *No tā, kas bija lasīšanas vērts – no Belševicas, Vācieša un jaunā dzejnieka Čaklā publikācijām kritiķi un latvju literatūras pasniedzēji jutās spiesti norobežoties. (..) Galu galā akadēmiskās aprindas izrāva no mana rakstu darba Belševicai veltītās lappuses, jo kaut ko tādu nedrīkstot katedras plauktos glabāt. Trijnieku dabūju, taču vēl mani ataicināja uz katedras sēdi vai kaut ko tamlīdzīgu: audzināt.*⁶⁶⁰

Universitāti U. Bērziņš nebeidza, jo no trešā kursa 1964. gada rudenī viņu paņēma armijā. Viss dienesta laiks pagāja Baltkrievijā. Tur U. Bērziņš sadraudzējies ar armēņiem, kazahiem, tadžikiem un azerbaidžāņiem. *Kad mūs formēja 64. gada novembrī, tad divas lielākās grupas bija armēņu un latviešu. Un tur mēs samācījāmies viens otra valodu, lai virsnieki nesaprot.*⁶⁶¹ Armijas laikā U. Bērziņš arī nolēmis mācīties turku valodu, jo uzskatīja, ka Turcija ir vidū starp Eiropu un Āziju un tur būtu meklējama Austrumu un Rietumu sintēze.⁶⁶² Tādēļ vajag apgūt šo sintēzi, nevis mesties ķīniešos vai arābos. Otrs iemesls – mazās tautiņas toreizējās PSRS teritorijā, par kurām Uldis jau bērniībā interesējies, ir turku cilmes. *1967. gadā, no armijas pārnācis paņēmu bibliotēkā mācībgrāmatu un sāku mācīties turciski.*⁶⁶³ Apgūt turku valodas pamatus jaunajam atdzejojotājam palīdzēja tulkotāja Marija Šūmane (1899-1992). *Ikvienam, kas interesējas par Tuvo un Vidējo austrumu literatūrām, katram, kurš mēģina no tām ko pārtulkot, pirmais ceļš ir bijis pie Šūmanes.*⁶⁶⁴ Kā stāsta U. Bērziņš, viņa bijusi *veca idejiska kaujiniece, spītīga tītīga ļeņiniete, man par lielu jūsmu 1968. gadā nosodīja iebrukumu Čehoslovākijā. Kara laikā evakuācijā nonākusi Kazahijā un – ieinteresējusies (par turku saimes valodām – M.R.). Viņai pieder kazahu prozas klasiķa Muhtara Auezova dielgijas "Abaja dziesmas/Abaja ceļš" brīnum labs tulkojums - no krievu valodas. Bet no pašmācībā apgūtās turku - R. N. Gūntekina "Mazputniņš Čalikušu". Kopā ar Jāni Sīkstuli izstrādāja arābu īpašvārdu rakstību latviski.*⁶⁶⁵ Par to, cik U. Bērziņš augstu vērtējis

⁶⁵⁹ Rakstnieks tuvplānā. Uldis Bērziņš: dok. filma., rež. Ināra Kolmane – Studija 9, 2004 – [http://www.e-biblioteka.lv/meklesana/?search=&text=B%C4%93rzi%C5%86%C5%A1+uldis%27&type\[\]=video](http://www.e-biblioteka.lv/meklesana/?search=&text=B%C4%93rzi%C5%86%C5%A1+uldis%27&type[]=video), skatīts: 05. 12. 2009

⁶⁶⁰ Repše G. Ulda Bērziņa parindenis. – Labrīt, 1994. g. 10. marts

⁶⁶¹ turpat

⁶⁶² turpat

⁶⁶³ Repše G. Ulda Bērziņa parindenis. – Labrīt, 1994. g. 10. marts

⁶⁶⁴ Bērziņš U., Sīkstulis J. Sveicam!: [Sakarā ar tulk. M. Šūmanes 80. dzimš. d.] // Literatūra un Māksla, 28. dec., 1979.

⁶⁶⁵ atbildes un veel // U. Bērziņa e-pasta vēstule pētījuma autoram, 13. 02. 2009.

šo tulkotāju, liecina daudzās vēstules, kas M. Šūmanei rakstītas studiju gados Ļeņingradā⁶⁶⁶.

Pēc dienesta, 1968. gadā U. Bērziņš vienu ziemu nomācījies vēl turpat latviešu filologos. 1968. gads bija ļoti nozīmīgs pagrieziena punkts visai 60. gadu beigu 70. gadu sākuma paaudzei. Kā atceras dzejnieks, studentu dumpis un Prāgas pavasaris viņam un viņa draugiem šķita vienots process ar to, kas notika Latvijā. *Pretim – otrā pusē, Ķīnas kultūras revolūcija un Brežņevs ar savu egoistisko stulbumu. 1968. gads mums izvērtās par kulmināciju, un mēs, kas rakstījām pantiņus, uzskatījām sevi par 1968. gada paaudzi.*⁶⁶⁷

Ar šo brīdi – 1968. gada rudeni – patiesībā sākās 70. gadi. No soda noņemnes 1969. gada aprīlī Mordovijā atgriezās Knuts Skujenieks. Filoloģijas fakultātes gaitēnos, Rakstnieku savienībā, „Kazā” pulcējās jauni spilgti rakstītāji. *Iezīmējās, kaut arī ne allaž vēl pazīdamās, dzejniekpaaudze: Jānis Rokpelnis, Andris Bergmanis, Leons Briedis, Miervaldis Kalniņš, Ināra Eglīte, Imants Tilbergs, Juris Zvirgzdiņš, Pēteris Zirņītis, Juris Veitners, Brigita Skiruse, Lelde Stumbre. Labais lētais alžīrietis lija aumaļām, joviālais erudīts Vilnis Eihvalds rīkoja literāras diskusijas zem zvaigznēm Gaujmalā.* Tulkotāja un atdzejojāja Maija Silmale un literatūrzinātniece Dzidra Kalniņa daudzus, t. sk. arī U. Bērziņu, ievadīja krievu „pašapgāda” (samizdata – M. R.) lasīšanā un Maskavas disidentapriņdās.⁶⁶⁸ Šodien U. Bērziņš no disidentiem, kurus tolaik pazinis, atmiņā var atsaukt vienīgi Ļeva Kopeļeva vārdu. *Patlaban īsti neatceros, ko esmu tai brīdī domājis... Varbūt nevienu konkrēti, jo cilvēkus jaucu un „nenodalu” kopš bērnības.*⁶⁶⁹

Ar Filoloģijas fakultātes norīkojumu U. Bērziņu 1968. gada rudenī ieskaitīja Ļeņingradas Valsts universitātes Austrumu fakultātē turku valodas un literatūras specialitātes otrajā kursā (1968-1971). *(..) nekādas speciālas protekcijas tur neprasiņa. Arī manas runas par tautu un valodu aizstāvēšanu nepārsteidza ne manus pasniedzējus, ne eventuālos „kuratorus” – drīzāk jau krievu šovinisms šajās aprindās bij kaut kas slēpjams*⁶⁷⁰. Jaunais atdzejojātājs iepazīna turku viduslaiku dzejnieka

⁶⁶⁶ Vēstules glabājas dzejnieka fondā Latvijas Literatūras un mūzikas muzejā. Abu turku valodu saimes pratēju sadarbība vainagojusies M. Šūmanes tulkotajā A. Kadiri grāmatā „Altāra skorpions” (1970), kurā U. Bērziņš atdzejoja vārsmas.

⁶⁶⁷ *Bankovskis, Pauls.* Kaza ir vēsture. – Rīga Laiks, 1994, Nr. 1, 40. lpp.

⁶⁶⁸ „Bet es tak necelšos no dievu dzīru galda...” (Ar Uldi Bērziņu sarunājas Maima Grīnberga) // 1996, Nr. 1, 26. lpp.

⁶⁶⁹ Jautājumi un atbildes: U. Bērziņa atbildes uz pētījuma autora jautājumiem epastā, 12. 2008.

⁶⁷⁰ turpat

Junusa Emrē dzeju⁶⁷¹. Sūtīja uz Rīgu Jauno autoru semināram pirmos Orhana Veli, Oktaja Rifata un M. Dž. Andaja, un Fāzila Hisnī Dāglardžas atdzejojumus⁶⁷². Tika apgūta turku, arābu⁶⁷³, persiešu⁶⁷⁴ valoda. Tajā laikā U. Bērziņš devās braucienos uz Azerbaidžānu un Armēniju, kur iepazinās ar armēņu dzejniekiem un armēņu dzejas klasiku - : Siamanto, Varužanu, Mecarencu, un Narekas Grigoru. Pirmais lielākais atdzejotāja projekts bija Rasula Rza dzejoļi, kurus „Liesma” 1972. gadā izdeva atsevišķā krājumā „Krāsas”⁶⁷⁵. U. Bērziņš tobrīd nebija vienīgais no savas paaudzes, kurš Ļeņingradas universitātē apguva Austrumu valodas. Jānis Sīkstulis (vēlākais LU profesors) turpat apguva arābu, ivrita un aramiešu valodu. Andris Celmiņš — persiešu valodu. Juris Cers – arābu valodu un vēsturi.⁶⁷⁶

1973. gadā U. Bērziņš sāka stažēties Maskavas Valsts universitātes Āzijas un Āfrikas valstu institūtā persiešu un turku filoloģijā. Tur pagāja 2 semestri – sinhronā turku-krievu tulkošana, persiešu literatūras vēsture, persiešu dzejas seminārs (1973-1974). Tur U. Bērziņš iepazinies un sadraudzējies ar turku dzejnieku Ataolu Behramoglu un veselu plejādi studentu un aspirantu no Kipras turku daļas. *Kopā ēdām, dzērām, slāpām. Nu ta pa īstam iemācījos turkmēles nianses. Āzijas – Āfrikas institūtā gāju uz persiešu literatūras semināru. Tiku pie krievu pašapgāda izdevumiem. Centrālajā literatūrnamā tikos ar visādu PSRS tautu rakstniekiem... Jā, bet kur tad iecerētā visu tautu „rokāsdošanās”? šķiet, ka šim sapnim es izrādījos par vieglu. Es patiesībā meklēju tādus pašus kā es: modernistus PSRS tautu dzejā un nacionāldemokrātus – politikā. Tā bija tam laikam nereālistiska platforma: „pozai” labu labā, bet konkrētai darbībai, cilvēku apvienošanai par šauru.⁶⁷⁷ Nevas akmens mūklājos biju vienlaik ar Zirnīti un Rokpelni. Ļeņingradā fanātiski mācījos*

⁶⁷¹ Koresp. U. Bērziņš – M. Šūmanei, Ļeņingradā, 1968. g. 14. 10, 2.lp. Literatūras un mūzikas muzejs. Inv. Nr.188269. U. Bērziņš K1/6.

⁶⁷² Koresp. U. Bērziņš – M. Šūmanei, Ļeņingradā, 1970. g. 02. 02, 2. lp. Literatūras un mūzikas muzejs. Inv. Nr.188281. U. Bērziņš K1/18.

⁶⁷³ Koresp. U. Bērziņš – M. Šūmanei, Ļeņingradā, 1968. g. 15. 10, 1.lp. Literatūras un mūzikas muzejs. Inv. Nr.188270. U. Bērziņš K1/7.

⁶⁷⁴ Koresp. U. Bērziņš – M. Šūmanei, Ļeņingradā, 1969. g. 01. 12, 1.lp. Literatūras un mūzikas muzejs. Inv. Nr.188275. U. Bērziņš K1/12.

⁶⁷⁵ Rakstnieks tuvplānā. Uldis Bērziņš: dok. filma., rež. Ināra Kolmane – Studija 9, 2004 – [http://www.e-biblioteka.lv/meklesana/?search=&text=B%C4%93rzi%C5%86%C5%A1+uldis%27&type\[\]=video](http://www.e-biblioteka.lv/meklesana/?search=&text=B%C4%93rzi%C5%86%C5%A1+uldis%27&type[]=video), skatīts: 05. 12. 2009

⁶⁷⁶ Šūmane, M. Nākamajiem Austrumu literatūras ģiežēniem // Literatūra un Māksla: 21. marts, 1970

⁶⁷⁷ Repše G. Ulda Bērziņa parindenis. – Labrīt, 1994. g. 10. marts

musulmaņvalodas, lasīju pantiņus „Baltikuma”⁶⁷⁸ vakaros, dancoju, precējos, šķīros, badojos, dzīroju, špikoju, braucu praksēs un autostopekspedīcijās. Sastapos ar nacionālorientētiem žīdu puisiem, un viens no viņiem (Karēlijas cionists Valerijs Ladiženskis⁶⁷⁹ – M. R.) uzšņāpa man kladē manu pirmo ebrejvalodas mācībgrāmatu.⁶⁸⁰ Viņam nebija slinkums uzrakstīt priekš manis vienā eksemplārā ebeju valodas mācību grāmatu un ieinteresēt mani gan Bībeles, gan viduslaiku, gan Izraēlas dzejā.⁶⁸¹ Ar Imantu Tilbergu (1969. gada septembrī⁶⁸² – M. R.) stopturām izbraucām Armēniju un Azerbaidžānu, kāri mierot un vienot dašnakus ar musavatistiem, krustu ar pusemēnesi... (Tādi muļķi kā mēs vēl neesot tur bijuši redzēti!)

Godīgi maizi pelnījis esmu tikai naktssarga amatā „Latvijas” viesnīcbūvē un vienziem Kolas pussalā, sniegu šķūrējot. Sāka rādīties honorāri par dzejoļiem un tulkojumiem – uz tiem, kā tas vienaudžu vidē bij pieņemts, vairāk raudzījies kā uz līksmājo „dervīšu” kopmantu. (Lieki norādīt, ka arī pats savus parādus atdot nenesu: mēs, eksistenciālisti, mēs, „jaunā cilvēce”, banknotes negludinājām.)⁶⁸³

3. 6. 3. Dzeja. Rakstnieku savienība. Tālākās studijas. Ceļš līdz pirmajai grāmatai. Nākamās grāmatas

Kā jau minēts, pirmais dzejolis “Streiks”⁶⁸⁴ bija publicēts 1963. gadā. *Tas bija iecerēts kā īsti politisks dzejolītis – par poļu, ungāru un (nākotnē gaidāmajiem!) padomju streikiem (..)vēlāk vaicājos – neviens šo dzejolīti nebij sapratis – tā iet, kad*

⁶⁷⁸ Baltikums – Baltijas republiku studentu sabiedre, pareizāk divas – Maskavā un Ļeņingradā. Ziemsvētki, Jāņi, pa reizei kādi kori vai ansambļi, pa šaļtei - iknedēļas tikšanās kādā tur kafūzītī // Jautājumi un atbildes: U. Bērziņa atbildes uz pētījuma autora jautājumiem epastā, 12. 2008.

⁶⁷⁹ Repše G. Ulda Bērziņa parindenis. – Labrīt, 1994. g. 10. marts

⁶⁸⁰ „Bet es tak necelšos no dievu dzīru galda...” (Ar Uldi Bērziņu sarunājas Maima Grīnberga) // 1996, Nr. 1, 26. lpp.

⁶⁸¹ Repše G. Ulda Bērziņa parindenis. – Labrīt, 1994. g. 10. marts

⁶⁸² Koresp. U. Bērziņš – M. Šūmanei, Ļeņingradā, 1969. g. 01. 12, 1. lp. Literatūras un mūzikas muzejs. Inv. Nr. 188275. U. Bērziņš K1/12.

⁶⁸³ „Bet es tak necelšos no dievu dzīru galda...” (Ar Uldi Bērziņu sarunājas Maima Grīnberga) // 1996, Nr. 1, 26. lpp.

⁶⁸⁴ Universitāte, 1963, Nr. 6.

autori par tālu aizmaldās no savas zemes aktuālā konteksta - pa radio saklausītās politikās fantasmagorijās.⁶⁸⁵

Sākotnēji U. Bērziņa dzejā bijusi jūtama stipra A. Čaka stilistikas ietekme. Par to šo rindu autoram stāstīja Knuts Skujenieks, Jānis Rokpelnis. Dzejnieks Imants Auziņš savās atmiņās raksta: *Ulda Bērziņa uznācieni uz dzejas skatuves gadus desmit līdz 70. gadu vidum bijuši pareti, bet iespaidīgi un prātā paliekoši.*

Man Uldis sākās 60. gadu vidū ar dzejoli „Kuldīga”; atradu to atstātu savos „Jaunatnes” literārā kosultanta papīros.

Lielburtīgs, skaidrs rokraksts ar tādu kā pasvītrotu cieņu pret katru burtu un zīmi. Tā varēja rakstīt gleznotāja roka, un viņš patiešām gleznoja:

*Kuldīga, Kurzemes Kuldīga, kuģu
Kuldīga, tavām sarkangalvītēm
Lietus trauš putekļus nost no
Dakstiņu cepurēm.*

(..)

– Talantīgs Čaka tēlainības turpinātājs, – tāds bija mans pirmais iespaids.⁶⁸⁶

Kā stāsta dzejnieks Jānis Rokpelnis, kurš tolaik Ļeņingradā studējis filozofiju, tieši ap 1968. gadu U. Bērziņam tapuši pirmie īsti “bērziņiskie” dzejoļi. Uldis: *Var jau būt. Bet tas nenozīmē, ka agrākā darbošanās būtu bijusi veltīga. Notika akumulācija.*

Ulža Bērziņa pirmais krājums „Pieminekļi kazai” dienas gaismu ieraudzīja 1980. gadā. Saskaņā dažādos avotos atrodamajām ziņām krājums savu iznākšanu gaidīja 10 līdz 13 gadus. Tā Egila Zirņa rakstā „Dienai”⁶⁸⁷ minēts, ka krājuma iznākšana aizkavēta 13 gadus – tātad tam vajadzējis būt iesniegtam 1967. gadā. Rakstnieku savienības dzejas sekcijas paplašinātajā sēdē 1972. g. 13. martā Monta Kroma min, ka krājums dzejas sekcijā ticis apspriests 1969. gadā⁶⁸⁸. Savukārt Raimonda Brieža sastādītajā „Latviešu literatūras hronikā,”⁶⁸⁹ teikts, ka manuskripta sākotnējais variants „Čaka pilsēta” bija iesniegts izdevniecībai “Liesma” 1970. gadā. Te

⁶⁸⁵ „Bet es tak necelšos no dievu dzīru galda...” (Ar Uldi Bērziņu sarunājas Maima Grīnberga) // 1996, Nr. 1, 28.-29. lpp.

⁶⁸⁶ *Auziņš I.* Piecdesmit gadi bez televizora. Atmiņu ainas: III daļa – Rīga: Sol Vita, 2006., 140. lpp.

⁶⁸⁷ *Zirnis, E.* Pēc vienpadsmit gadu darba pabeigts atdzejot musulmaņu Svētos rakstus. // Diena, 13. septembris, 2009 - <http://www.diena.lv/lat/politics/sestdiena/korans-ir-ieradies?comments=3> (aplūkots 17.05.2010)

⁶⁸⁸ Latvijas padomju rakstnieku savienības Dzejas sekcijas prezidija paplašinātās sēdes protokols 1972. g. 13. martā // LVA 473. fonds, 1. apr., 351. lieta

⁶⁸⁹ Briedis R. Latviešu literatūras notikumu hronika sastatījumā ar notikumiem psaulē un Latvijā (1945-2005) – Rīga: Valters un Rapa, 2006, 185. lpp.

jāpiebilst, ka saskaņā ar citu avotu krājuma nosaukums esot bijis „Bruņinieks un Sančo Pansa”⁶⁹⁰).

Šā vai tā, drošu ziņu par krājuma manuskripta pirmā varianta iesniegšanas laiku nav, jo 90. gadu sākumā, likvidējoties izdevniecībai, tika iznīcināta arī ievērojama daļa tās arhīva, t. sk. U. Bērziņa pirmā krājuma manuskriptu varianti, kā arī iekšējās recenzijas gadu garumā, kuras dzejnieks ap 1980. gadu bija atdevis izdevniecībai⁶⁹¹.

Manuskripta redaktors dzejnieks Jānis Sirmbārdis ap šo laiku atzīmē gan jaunā dzejnieka ietekmēšanos no Čaka, gan U. Bērziņa poētikas novatorismu visas latviešu pēckara dzejas kontekstā: *Ja lasām pēcāk rakstītos Ulda Bērziņa dzejoļus, tad ieraugām līdz šim latviešu dzejā nekur nemanītu rakstības manieri ar stingru savu sistēmu un struktūru. Katrā ziņā tādu ceļu neviens mūsu dzejā līdz šim vēl nav gājis* (mans pasvītr. – M. R.). *Viss viņa dzejiskās domāšanas veids ir svaigs un oriģināls. Un pat pieturas zīmju nelietošana viņa dzejoļos rādās pilnīgi dabiska un likumsakarīga. Ja pēkšņi tajos vajadzētu salikt punktus un komatus, tas izrādītos praktiski neiespējams un grautu visu viņa izveidoto dzejas sistēmu. Man šķiet, Ulda Bērziņa topošais dzejoļu krājums lasītājiem (varbūt tikai dzejas gardēžiem?) būs patīkams drosmīga eksperimenta un veiksmīga atraduma ziņā.*⁶⁹²

1972. gadā – krājuma manuskripts „Liesmā” tiek iesniegts ar nosaukumu „Bruņinieks un Sančo Pansa”, 1975. gadā – ar nosaukumu „Marsiešu bikses”. Neviens no tiem netiek izdots⁶⁹³, kaut arī Rakstnieku savienība stingri iestājas par krājuma izdošanu. Dažus no krājuma neizdošanas iemesliem sarunā ar šo rindu autoru atklāj dzejnieks un kādreizējais „Liesmas” redaktors J. Sirmbārdis, minot divus iemeslus, kāpēc tik ilgi aizkavējās U. Bērziņa pirmā krājuma izdošana. Pirmkārt, pēc skandāla ar V. Belševicas „Gadu gredzeniem” (1969) – tolaik „pa spārniem” dabūja gan izdevniecība, gan Galvenā literatūras pārvalde, nemaz nerunājot par pašu krājuma redaktoru J. Sirmbārdi. Un tādēļ uz dzejas krājumu manuskriptiem izdevniecībā un Galvenajā literatūras pārvaldē, jeb Glavļitā sāka skatīties nesalīdzināmi aizdomīgāk.

⁶⁹⁰ Latviešu literatūras tulkotāja vācu valodā Velta Ēlerte savā ar 1970.g. 24.oktobra datētajā vēstulē lūdz izdevniecības „Liesma” redakciju atsūtīt latviešu dzejas antoloģijai, kuru paredzēts izdot VDR, arī U. Bērziņa krājumu „Bruņinieks un Sančo Pansa” // Latv. PSR Ministru padomes izdevniecību, poligrāfijas un grāmatu tirdzniecības lietu komitejas izdevniecība „Liesma”. Oriģinālās daiļliteratūras redakcija. Ind. № 8-10. Sarakste ar autoriem, lasītājiem, iestādēm un organizācijām par grāmatu izdošanu. 1968.-1972.g. // LVA 478. fonds, 10. apr., 417. lieta

⁶⁹¹ Un veel (dzejnieka epasta vēstule pētījuma autoram) – 20. 02. 2009.

⁶⁹² *Sirmbārdis J. Dzejas rezerve.// Dzejas ceļi: No diskusijas par dzeju. – Rīga: Liesma, 1972 – 187.-188. lpp.*

⁶⁹³ Briedis R. Latviešu literatūras notikumu hronika sastatījumā ar notikumiem psaulē un Latvijā (1945-2005) – Rīga: Valters un Rapa, 2006, 185. lpp.

Otrkārt, no šodienas viedokļa raugoties, Rakstnieku savienība bija izvēlējusies nepareizu taktiku – galarezultātu panākt ar sabiedrisku spiedienu, rīkojot sabiedriskas apspriedes. *Vajadzēja mēģināt iešmugulēt pa kluso to krājumu. Protams, tad vajadzēja vienoties ar visiem augstākstāvošiem priekšniekiem, redakcijas vadītāju, galvenā redaktora vietnieku, arī ar Glavļitu, lai gan...Tur gan Glavļitam nekas īpašs nebūtu darāms, izņemot atsevišķas vietas, piemēram, par „Bermontiādi” („Daugavmalu” – M. R.). Rīkojot sabiedriskas apspriedes, tikusi saasināta vadošo orgānu uzmanība pret manuskriptu. Un kad tā uzmanība tika radīta, tad pēc tam to likvidēt bija ļoti grūti. Labi gribot, izdarījām sliktu. (..) Jo vairāk teica, ka vajag izdot, jo vairāk sanāca, ka uz priekšu nekas nekustas. (..) Un katrs, kurš ņēma rokās manuskriptu, kļuva piesardzīgs. Tiklīdz vajadzēja likt pašam parakstu tā – „tur vēl varētu paskatīties.”⁶⁹⁴*

Rakstnieku savienības Dzejas sekcijas sēžu protokolos pavisam fiksētas 2 lielas apspriedes, kas īpaši veltītas U. Bērziņa pirmā krājuma manuskriptam. 9 apspriedēs līdzās citiem darba kārtības jautājumiem tiek runāts arī par U. Bērziņa krājumu

Vislielākās diskusijas izsauca cikls “Daugavmala” (1971), kas bija veltīts Latvijas brīvības cīņām pret Bermontu. Īpaši šim ciklam tika pat sarīkota plaši apmeklēta dzejas sekcijas sanāksme 1972. gada 13. martā. Šajā sanāksmē pats dzejnieks lasīja „Daugavmalu”.

Plašāku ieskatu šajā sanāksmē sniedz Rakstnieku savienības Dzejas sekcijas sēžu protokols⁶⁹⁵. Kopumā sēdes dalībnieki novērtē ciklu atzinīgi. Neviens nepārmet cikla autoram to, ka izvēlēts to laiku kontekstā tik neērts, lai neteiktu vairāk, Latvijas vēstures moments. Taču pastāv nianse vērtējumos par atsevišķiem „nacionālistiskiem” un „religiskiem” cikla momentiem. Mirdza Ķempe izsaka viedokli, ka *varbūt vajadzēja atrast „dievam” sinonīmu, toties velns ieders pavisam labi. Atsevišķi mazāki dzejoliši it kā nacionālistiski, ne nacionāli. Pārskatīt.*⁶⁹⁶ Imants Auziņš, raksturodams ciklu kā starpveidu starp liriku un drāmu, atzīmē, ka *lirodramatiska darba analīzē nedrīkst šo varoņu domas pierakstīt autoram. . Autora uzskatu var sintezēt tikai no visiem kopā. I. Auziņa teiktajā visvairāk nomanāma labi gribēta vēlme šo ciklu „pasniegt” toreizējam režīmam pēc iespējas labvēlīgākā izgaismojumā, šādi atvieglot darba publicēšanas iespēju. Citiem vārdiem, tas ir*

⁶⁹⁴ pētījuma autora sarunas ar J. Sirmbārdi ieraksts – 17. 11. 2010.

⁶⁹⁵ Latvijas padomju rakstnieku savienības Dzejas sekcijas prezidija paplašinātās sēdes protokols 1972. g. 13. martā // LVA 473. fonds, 1. apr., 351. lieta

⁶⁹⁶ turpat

mēģinājums rast kompromisu tur, kur, kā vēlāk izrādās šā cikla (un arī krājuma) sakarā, kompromiss nebija iespējams. I. Auziņš iesaka dažus labojumus ciklā: *varēja būt spēcīgāk iezīmēta Bermonta terora atmosfēra. (..)Par strēlniekiem varēja būt plašāk.*⁶⁹⁷ U. Bērziņa pirmā krājuma manuskripta redaktors un izdevniecības „Liesma” pārstāvis, dzejnieks J. Sirmbārdis nožēlo, ka *viss krājums nav iedots apspriest, saruna būtu vēl interesantāka. Šis rakstības veids iziet cauri visam krājumam. Bet šī maniere ar laiku sāk kaitināt. To izmanto līdz pēdējam, atsevišķi maz variējot.*⁶⁹⁸ Kā reakcija uz J. Sirmbārža runu seko asa kritika viņam kā grāmatas redaktoram un izdevniecības pārstāvim.

Rainis Remass: *Pārsteidz Sirmbārža viedoklis. Krājums ieteikts izdošanai 3 gadus atpakaļ un vēl nav izdots. Te varbūt varēja saskatīt cēloņus, kāpēc tas nav noticis. (..)*

Knuts Skujenieks: *Tas, ko piedāvāja Sirmbārdis, ir slidens ceļš, neviens autors, kas sevi ciena, pa to neies. Piedāvājumi te nevietā, viedokļi jāpārskata ne autoriem, bet izdevniecībām – tās kļūst nemorālas. (..) Tas aug augumā un turpinās. Varbūt paši izdevniecības darbinieki to nemana.*

Pēc K. Skujenieka runas arī citi sēdes dalībnieki pievēršas nepieciešamībai publicēt ciklu un krājumu, un vaicā pēc iemesliem, kāpēc tas nav izdarīts.

Alfrēds Krūklis: *(..) Šādas apspriedes neko nedod. Darbam vispirms jābūt nodrukātam. (..)*

Imants Auziņš: *Ozola, Skujenieka un Krūkļa iebildumi liekas nesaprotami. Esam sanākuši acīmredzot vajadzības pēc un izteikušies esam objektīvi un, kā redzat, pozitīvi. Ja autors gribēs, būs, ko pārdomāt.*

(..)

L. Zāģeris: *3 gadus atpakaļ vajadzēja iznākt grāmatai. Izrādās – visi ir „par” – bet tai pašā laikā – kas ir „pret”? Iznāk sasteigta grāmatiņa I. Rojai, bet tādu talantīgu dzejnieku neizdod.*

Ārija Elksne: *Vienmēr esmu atbalstījusi U. Bērziņu, bet par izdevniecību neesam saimnieki. Vai izdevniecība varbūt varētu paskaidrot? Atbildes nav.*

Imants Auziņš: *Varbūt „Lit[eraturā]un Mākslā” ievietot sanāksmes atreferējumu? Savādi, ka izdevniecība nevar vai negrib atbildēt.*

Ozols: *Dzejn[iece] Ķempe pieminēja „nacionālismu” – varbūt tur tas „suns”?*

---

⁶⁹⁷ turpat
⁶⁹⁸ turpat

Mirdza Ķempe: *Nē, tas tikai atsevišķi, sīki momentīni varbūt.*⁶⁹⁹

Jāatzīmē, ka pats cikla apspriešanas fakts un tas, ka poēma tika atzinīgi novērtēta un ieteikta publicēšanai, arī tas, ka šīs apspriedes gaitu Knuts Skujenieks vēlāk atreferēja „Literatūrā un Mākslā,”⁷⁰⁰ liecina par toreizējā Rakstnieku savienībā valdošo brīvdomības garu.

U. Bērziņš, jautāts, kādēļ pret viņu tomēr netika vērstas tādas represijas kā pret Vizmu Belševicu pēc viņas “Indriķa Latvieša piezīmēm uz Livonijas hronikas malām”, atbild: *Redzi, Belševicai tur viss bija skaidri redzams: ar lībiešiem ir domāta latviešu situācija mūsdienās, bet krustneši ir tie paši krievi, kas mums uzspiež savu varu un ticību. Savukārt man Rakstnieku savienībā pat sarīkoja īpašu “Daugavmalas” apspriešanu. O, tā bija interesanta sēde. Man pat vajadzēja skaidri un gaiši visiem pateikt, ka tā cīņa par Rīgu nenotiek tikai 1919. gadā; arī šodien mums Rīga ir jānotur. Tāpēc jau man tur (ciklā) līdzās strēlniekiem cīnās arī Uldis Leinerts un citi mūsu laikabiedri. Bet visi runātāji bijuši ļoti labvēlīgi. Mirdzai Ķempei iebildums bija, ka es nevietā lietojot vārdu “pulmanis”. Tajā laikā bijuši citi vagoni. Galu galā apspriedē nolēma, ka Rakstnieku Savienībai nekādu pretenziju pret krājumu un ciklu nav; tā ir izdevniecības problēma*⁷⁰¹.

Arī citi Rakstnieku savienības dzejas sekcijas sēžu protokoli, kaut arī fragmentāri, ļauj izsekot cīņai starp Rakstnieku savienību un izdevniecību „Liesma” par dzejnieka pirmās grāmatas izdošanu. Te gan jāņem vērā, ka apspriežu dalībnieki, kas vienlaicīgi bija gan izdevniecības redaktori gan Rakstnieku savienības biedri – Jānis Sirmbārdis, Valdis Rūja, Velta Spāre, Monta Kroma, Lija Brīdaka – bija spiesti rēķināties ar Galvenās literatūras pārvaldes viedokli, kurš šādos gadījumos bija noteicošais. Tādēļ viņu izteikumi jāvērtē tā laika vēsturiskajā kontekstā.

1973. gada 28. septembra sēdē tiek lemts par pirmo dzejas grāmatu izdošanu 1974. gadā. Piedalās gan RS biedri gan izdevniecības pārstāvji.

Jānis Sirmbārdis: (..) *U. Bērziņu vajag izdot, bet nav zināms, cik tas reāli. Bet ar Ulda manuskriptu vēl jāstrādā.* (..)

⁶⁹⁹ turpat

⁷⁰⁰ [Skujenieks, K.] Plaši apmeklēta sanāksme. // Literatūra un Māksla, Nr. 13 (1428), 1. aprīlis, 1972.

⁷⁰¹ U. Bērziņš pirmās grāmatas manuskriptu izdevniecībā iesniedza 70. gadu sākumā. Vispirms tas saucās “Čaka pilsēta”, tad – “Marsiešu bikses”, līdz iznāca ar nosaukumu “Pieminekļis kazai”. Mainījās, protams, arī saturs. Pirmajā variantā bija iekļauts cikls “Daugavmala”. Manuskriptu un (galvenokārt) ciklu apsprieda RS dzejas sekcijas prezidijs 1972. g. 13. martā (protokols – LVA, 473. fonds, 1. apr., 351. lieta) // Čaklā, I. Komentāri // Skujenieks, K. Raksti: Latviešu literatūras kritika – Rīga: Nordik, 2004, 421. lpp.

Monta Kroma: *Pirmkārt jāizdod U. Bērziņa grāmata un jānoskaidro RS sekretārēm visas neskaidrības, kas vērpjas ap autora vārdu. (..)*

Valdis Rūja: *Labi, ka varu piedalīties dzejas sekcijas sēdē, jo savādāk nav iespējams strādāt izdevniecībā. Man nav nekas pretī pret U. Bērziņa grāmatas izdošanu, tikai jānoskaidro par autoru. (..)*

Imants Auziņš: *(..) Noteikti RS jānoskaidro Bērziņa dzejnieka tiesības. Dzejas sekcijas birojam jānoskaidro arī par Skujenieka grāmatas izdošanas tiesībām. (..)*

Jānis Sirmbārdis: *Lūdzu dzejas sekcijas biroju vēlreiz apspriest U. Bērziņa manuskriptu, lai tas palīdzētu rediģēšanai.*

Imants Ziedonis: *To var izdarīt dzejas sekcijas biroja sēdē pirms valdes sēdes par jauno dzeju. Šajā birojā, kā arī valdes sēdēs lūgšim arī izdevniecības darbiniekus un no Preses komitejas Līdumu piedalīties. Līdz valdes sēdei RS sekretārēm noskaidrot par Bērziņa un Skujenieka grāmatu izdošanas tiesībām. (..)*

Sēdē nolemj 1) *Izdot kā visgatavākās pirmām kārtām šādas pirmās grāmatas: L. Briedim, U. Bērziņam, J. Rokpelnim, J. Heldam, J. Veitneram, V. Gunei. Šo pirmo grāmatu izdošana nepieciešama mūsu dzejas attīstībai (..). 3) Dzejas sekcijas biroja sēdē vēlreiz izskatīt U. Bērziņa dzejas manuskriptu, pieaicinot izdevniecības darbiniekus un no Preses komitejas. 4) Līdz valdes sēdei par jauno dzeju lūdzam RS sekretārus noskaidrot par U. Bērziņa un K. Skujenieka grāmatu izdošanu. (..)*⁷⁰²

1973. gada 20. decembra RS valdes sēdē „Jauni vārdi un jaunais dzejā” kā izdevniecības pārstāve piedalās galvenā redaktora vietniece un redaktore Velta Spāre. Savā runā uz sēdes dalībnieku mudinājumiem līdzās citu jauno dzejnieku krājumiem izdot arī U. Bērziņa manuskriptu viņa atbild: *Bērziņš ļoti talantīgs autors. Bet manuskripts vērtēts pirms trim gadiem, autors to paņēmis atpakaļ un nav iesniedzis.*⁷⁰³

1974. gada 21. maijā RS dzejas sekcijas prezidija sēdē U. Bērziņu vienbalsīgi iesaka uzņemšanai RS. Kaut arī paša grāmatas manuskriptu izdevniecība „Liesma” nedrukā, viņa kontā ir divas atdzejojumu grāmatas – azerbaidžāņu Tautas dzejnieka

---

⁷⁰² LVA, 473. fonds, 1.apr.

⁷⁰³ LVA, 329. fonds, 1.apr.

Rasula Rza krājums „Krāsas” (1972)⁷⁰⁴ un turku dzejnieka Fāzila Hisni Dāglardžas krājums „Kad zāle pie zvaigznes duras” (1974)⁷⁰⁵.

Nepieciešamos ieteikumus uzraksta trīs RS biedri. Tulkotāja Marija Šūmane raksta: *Pazīstu Uldi Paula dēlu Bērziņu kopš 1967. gada, kad viņš, pārnācis no dienesta, sāka interesēties par turku valodu. Tagad viņš ir iemācījies turku, persiešu, azerbaidžāņu valodu, kā arī orientējas visās turku saimes valodās, kas ļoti vērtīgi latviešu literatūrai (...). Esmu tuvu iepazinusies ar Uldi Bērziņu kā atdzejotāju no turku valodas, kad salīdzināju viņa latviski atdzejotos (...) turku dzejniekus Orhanu Veli un Melihu Džemdžetu Hudaju ar oriģinālu. Varu teikt, ka atdzejojumi ir perfekti.*⁷⁰⁶

Dzejnieks Jānis Sirmbārdis, atzīstot, ka U. Bērziņš nākotnē var izveidoties par mūsu literatūrā neatsveramu austrumu tautu literatūru speciālistu un popularizētāju, uzsver, ka viņš ir arī interesants un savdabīgs dzejnieks. *Kaut gan līdz šim dzejoļu sarežģītās uzbūves un neierasto formas meklējumu dēļ publikāciju bijis samērā maz, droši varam cerēt, ka visa dzejnieka nākotne viņam vēl priekšā.*⁷⁰⁷

Arī Ojārs Vācietis atzīmē, ka *Ulda Bērziņa talants ir vērienīgs. (...) Viņa izvēlētās valodas mūsu tulkošanas praksē ir deficīts, jau tā apstākļa dēļ vien RS kļūst bagātāka, uzņemdamā Uldi Bērziņu savās rindās. (...) Otrkārt, un galvenokārt, uzņemdami Uldi Bērziņu RS, mēs paveram vienam no talantīgākajiem jaunajiem dzejniekiem tās oficiālās iespējas, kādas dod RS biedra karte. Par to, ka pienākumus, ko šī karte uzliek mums visiem pirmām kārtām, jaunais dzejnieks pildīs godam, es ne tikai ne mirkli nešaubos, bet galvoju.*⁷⁰⁸

Par uzņemšanu RS U. Bērziņš stāsta: *Mani pie uzņemšanas ielika tā, lai būtu divsimtais RS biedrs, un lai "iebildējiem" negribētos maitāt tādu zīmīgu, varbūt pat valdē skaļi pasludinātu momentu. To man, liekas, teica Knuts. Man nebija vēl dzejoļgrāmatas, toties bija slikta slava kā muldētājam utt.*⁷⁰⁹

U. Bērziņu Rakstnieku savienībā ar slēgtās valdes sēdes lēmumu 1974. gada 19. decembrī uzņēma kopā ar Leonu Briedi, Tāļivaldi Treici, Albertu Ločmeli un Vladlenu Dozorcevu. Likteņa ironijas dēļ tieši šajā sēdē no RS valdes pirmā sekretāra

⁷⁰⁴ Rza, R. Krāsas – Rīga: Liesma, 1972, 118. lpp.

⁷⁰⁵ Dāglardža, F. H. Kad zāle pie zvaigznes duras. – Rīga : Liesma, 1974, 132 lpp.

⁷⁰⁶ Ieteikums [paraksts: M.Šūmane]. Ogrē, 26. IX 1974.g. // LRS

⁷⁰⁷ Rekomendācija [paraksts: Jānis Sirmbārdis]. 2.X 74 // LRS

⁷⁰⁸ Ieteikums [paraksts: Ojārs Vācietis]. Rīgā, 1974.g. 3. oktobrī // LRS

⁷⁰⁹ atbildes un veel // U.Bērziņa e-pasta vēstule pētījuma autoram, 13. 02. 2009.

pienākumiem tika atbrīvots Alberts Jansons⁷¹⁰ – progresīvais padomju laika RS vadītājs. Viņa vietā stājās dramaturgs Gunārs Priede.

1974. gadā Uldis apprecējās ar Jeļenu Staburovu, tolaik PSRS ZA Austrumpētniecības institūts Maskavā, aspiranti, šobrīd vēstures, sinoloģijas un politikas zinātnes profesori Rīgas Stradiņa universitātes Politikas zinātnes katedrā⁷¹¹. 1975. gadā Ulža un Jeļenas ģimenē piedzima dēls Ansis. 1985. gadā piedzima meita Una.

Nākamā lielā apspriede – šoreiz par U. Bērziņa krājuma „Marsiešu bikses” manuskriptu – RS dzejas sekcijā notiek jau 1976. gada 30. martā. Šajā apspriedē viskontrastaināk saduras oficiālo literatūras uzraugu un RS pārstāvju viedokļi. Reljefāk iezīmējas jau agrāk izskanējušie pārmetumi par U. Bērziņa dzejā bieži sastopamiem reliģiskajiem motīviem un tās neatbilstību sociālistiskās mākslas morālajai stājai.

Monta Kroma: *(..) 1969. un 1971. gadā dzejas sekcija apsprieda krājumu, bet tas vēl nav iznācis*⁷¹². *(..) Tādi kā Bērziņš ir tuvas nākotnes dzejnieki. Grāmatu aiztur izdevniecībā grāmatas sakārtojums. Mani kaitināja šā krājuma sakārtojums, kas samudžina dzeju. Es piesakos sakārtot krājumu. (..) Autors nav nobriedis ētisku vērtību risināšanai dzejā. (..) par daudz dzejā reliģiskas atribūtikas. To vajadzētu samazināt. (..) Skaistuma uztvere Bērziņa dzejā ir ar savām likumībām. Viņš rada līdzsvaru pretī zināmam mūsu dzejas salkanumam. Liriskajam varonim nav īsta pasaules uzskata. Tas neveido mūsdienu ētiku. (..) U. Bērziņa dzeja ir jāizdod.*

Arī Valija Brutāne, atzinīgi novērtējot U. Bērziņa dzejā šodienīgi atklāto folkloras pasauli, pārmet, ka vēstures izpētē viņš apstājas pie vienas noskaņas 1918.-1919. gadā. *(..) Dieva tēls pārāk iemīļots. (..) Dažu dzejoļu idejā ir pasaules bezmērķīgā eksistence, cilvēka pūļu veltīgums, kas, manuprāt, ir aplami. (..) U. Bērziņa dzejas krājums ir jāizdod. Būtu labi, ja Kroma to sakārtotu.*

Diviem nākamajiem runātājiem jau ir principiālākas iebildes. Ilgonis Bērsone, atbalstot grāmatas izdošanu, izsaka pārmetumu, ka *trūka noteiktas sadarbības starp*

⁷¹⁰ Latvijas padomju rakstnieku savienības slēgtās valdes sēdes protokols Nr. 3, 1974. g. 19. dec. // LVA 329. fonds, 1. apr.

⁷¹¹ Saruna ar Ansi Atolu Bērziņu – ieraksts, 21.04.2010; <http://www.rsu.lv/eiropas-studiju-fakultate/pasniedzaji/jelena-staburova> (aplūkots 27. 04. 2010)

⁷¹² 1969. un 1970. gada RS dzejas sēžu protokolos, šādi protokoli, kuros būtu apspriests U. Bērziņa krājums, nav sastopami.

autoru un izdevniecību". Arī U. Bērziņa aprautais telegrāfiskais stils radot zināmu jucekļību. *Man traucē arī reliģiskā terminoloģija – nomācoši daudz. (..) Par „Daugavmalu”. Puse iebildumus neizraisa. Par otro – jādomā nopietni. Jo trūkst konkrētas politiskas informācijas (..) 2. dzejolis 19. gads („Otrais dzejolis par manu trako alku” – M.R.) ir ļoti dažāds gads. Šeit tīri ideoloģiskā ziņā vajag precizēt. (..) Tāpat bija ar Beļševicas grāmatu, kur daudzus vēsturiskus dzejoļus pārprata, uzskatot tos par mūsdienīgiem. (..) Šis formas hermētisms ir atzīstams, bet dzejoļos par 05. 19. g. (1905., 1919. Gadu – M. R.) pārskatīt.*

Haralda Priediša iebildumi ir daudz stingrāki. Tie visai precīzi atklāj oficiālās nomenklatūras pārstāvju nostāju pret U. Bērziņa dzejas politisko un filozofisko zemtekstu, šo dzejoļu raupjo vitalitāti. (..) *ir dzejoļi, ko var publicēt bez iebildēm. Tādu dzejoļu ir pietiekami daudz, lai varētu krājumu izveidot. Ne jau sarežģītība izteiksmē ir galvenais, bet dzejoļa konceptuālā puse (mans pasvītrojums – M. R.). Cilvēka un dzīves koncepcija. Te daudz kas ir aplams, kam nevar piekrist. Diez vai tā var bioloģizēt cilvēku, kā to dara Bērziņš. Vēders kā galvenais virzības pamats. Tā veidojas filozofija – cilvēks ir cilvēks dēļ vēdera piepildīšanas. Tas ir visa krājuma kļūmju pamats (mans pasvītrojums – M. R.). Šāds skatījums, pausts visas sabiedrības līmenī, tiek pasludināts par augstāko kritēriju. Cilvēki savā dzīvē pēc Bērziņa koncepcijas neko nevar izmainīt. Vēsturiskas noskaņas tiek pārnestas uz šodienu. Priekšsēdētāja tēls dzejolī par Mēnesi⁷¹³ izraisa priekšstatu par padomju varu kā par traucēkli. Koķetēšana ar Bībeli un dievu rada konceptuālus pārpratumus. Arī par Čaku un Kr. Valdemāru tā nevajadzētu parādīt. Par Bermontiādi (cikls „Daugavmala” – M. R.) vispār nevar runāt. Tas ir aplami izraudzīts vēstures punkts, tajā poēmā nav nekā pozitīva. Te ir aplama vēstures izskatīšana. Krājums nav publicējams tā, kā tas ir iesniegts. (..) Ir slidenas vietas dzejolī par Veidenbaumu („Tas pats dzejolis”, publicēts krāj. *Pieminekļis kazai* – M. R.). „Ābols” (publicēts krāj. *Nenotikušie atentāti* – M. R.). Kontekstā Krievijas un Amerikas pretī stādīšana iegūst nosodošu intonāciju, abas noliktas it kā vienā plauktā (..).*

⁷¹³ *Viens priekšsēdētājs ir uz mēness
Gadi nāk gadi iet debess griežas es
Gribu lai mēness spīd bet tas priekš-
sēdētājs sēž priekšā.*

Bērziņš U. Kas ir uz Mēness

Apspriedes beigās H. Priedītis esot U. Bērziņam jautājis: *Kas tas par priekšsēdētāju uz Mēness?*
Uldis zibenīgi atbildējis: *Mao!* – *Auziņš I.* Piecdesmit gadi bez televizora. Atmiņu ainas: III daļa – Rīga: Sol Vita, 2006., 149. lpp.

H. Priedītīm gudri un, var teikt, viltīgi oponē Imants Ziedonis, lietodams dialektiskā materiālisma argumentu ieročus.

I. Ziedonis: *Jauna stilistika ir pamatā, nevis politika ir pamatā konfliktam un neizdošanai. Krājumā arī politiskās vietas nav stiprākās. Tas ir biezs un dziļš krājums (..) ir ļoti daudz bioloģiskā, vitālā, tam ir segums. Visu laiku ir ironija par vēderu, par patērētāja dzīvi. Filoģenēzes uzvārdējumi. Velns ir nostādīts pirmajā situācijā (? grūti salasāms – M. R.), dievs otrajā. Dialektiskais nolieguma spēks visu laiku darbojas. Bērziņš ļoti dziļi uzvanda materiālu, ar ko pašam grūti tikt galā. (..) Priedītis teica, ka tiek atmests jēdzieniskums, bet jēdzieniski jau dzeja nav jāskaidro. Kritika nav pati neko no tā visa jēdzieniski noformējusi. Autors pats varētu dot savu priekšvārdu grāmatā. (..) Nekas te nav bioloģizēts. Ir protests. Tumsa ir kā dialektisks spēks Bērziņa dzejā. (..) Bermontiāde nav līdz galam atrisināta. Tas, ko neapguva kritika Čaka „Mūžības skartos”, tagad atsaucas uz citiem.*

Apspriedes beigās runātāji mēģina izlīdzināt pretrunas un piedāvāt risinājumu, kas ļautu grāmatu tomēr izdot.

Lija Brīdaka: *Nekādas dramatiskas situācijas nav. Mēs paši radām pretrunu kaislības. Vajag izdot Bērziņa krājumu, noņemot vietas, kas rada pārpratumu. Jāmeklē iespējas atrisināt situāciju.*

Daina Avotiņa: *Izlasot trešo un ceturto variantu, mēs redzam, kā spēcīgi veidojas dzejnieks. Vajag darīt visu iespējamo, lai Bērziņš varētu nonākt pie lasītāja. (..) Vajadzētu pieņemt Kromas draudzīgo piedāvājumu izrediģēt Ulda krājumu⁷¹⁴, jo viņai ir liela pieredze sakārtošanā. Labs priekšlikums Ziedonim – dot krājumam priekšvārdu, vai ko līdzīgu, lai Uldi varētu pasniegt lasītājam.*

Vitauts Ļūdēns: *Krājums ļoti spēcīgs. Mums nevajadzētu vilkt vēl turpmāk gadu garumā šo lietu – tas mums godu nedara. „Daugavmalā” ir spēcīga šķiriskās apziņas izpausme. Šim ciklam jāpaliek krājumā.*

Imants Auziņš: *Jau trešo reizi apspriežam Ulda krājumu. Vēl Mirdza Ķempe silti un atsaucīgi runāja par „Daugavmalu”. Runāts par krājumu augstā profesionālā līmenī. Bet vajadzētu no kritikas puses speciālistu atsauksmi, piemēram, par ritmikas nozīmi Bērziņa dzejā. Ja nebūtu Bērziņa mūsu dzejā, tad mums to vajadzētu izdomāt.*

---

⁷¹⁴ Jautāts, vai šādam piedāvājumam bijušas kādas sekas manuskripta tālākā liktenī, U. Bērziņš atbildēja, ka šādu piedāvājumu neatcerosties. – vēstule epastā

*Tagad šo darbu paveicis Bērziņš pats. (..) Jēdzienu valoda visu nespēj un nekad nespēs. Tas pa spēkam ir dzejai, emocionālai dzejai, kāda ir Uldim Bērziņam.*⁷¹⁵

Krājuma izdošana ievelkas vēl uz četriem gadiem. Ikgadējās dzejas sekcijas un izdevniecības „Liesma” darbinieku kopīgajās sēdēs, kurās tiek pārrunāts nākamā gada izdevniecības plāns, izdevniecības darbinieki sola drīzu U. Bērziņa krājuma izdošanu⁷¹⁶.

Neliela atkāpe – kā sarunā ar pētījuma autoru atzinis I. Auziņš, kurš pats ir bijis ilggadējs „Liesmas” darbinieks, ja krājuma aizkavēšanai bijis kāds politisks iemesls, parasti aizbildinājās, ka izdevniecības plānā tuvākajam gadam vairs nav iespējams krājumu iekļaut. Cits iemesls – esot iztērēts izdevniecībai piešķirtais papīra limits⁷¹⁷.

Situācija mainās, kad „Liesmā” par galvenā redaktora vietnieci sāk strādāt Lija Brīdaka. Pateicoties viņas gādībai un atbalstam 1978. gada nogalē (pēc četrus gadus kavēšanās) iznāk K. Skujenieka krājums „Lirika un balsis”⁷¹⁸.

Visbeidzot 1979. gada 19. aprīļa sēdē Lija Brīdaka ziņo par reālajām grāmatas izdošanas iespējām un ceļiem, kā to iespējams panākt: *Šo grāmatu es saņēmu no Spāres mantojumā. (..) Būs Vācieša ievadvārdi. Šajā izdevniecību dalīšanas laikā nav reāli, ka tā tagad iznāks. Ļoti svarīga ir autoritatīvu cilvēku nostāja. Cik zinu, Jurciņš to grib izdot. Vēl varētu palīdzēt – pašam Priedem⁷¹⁹ un Avotiņai kopā ar izdevniecību jā(stimulē? Nesalāsams rokraksts – M. R.) Preses komiteja. Ja tā neatbalsta, jāiet uz CK. Otrs – pēc iespējas vairāk publicēt periodikā. Prezidijs varētu uzmanīt šo procesu, bet apspriest vairs nav nozīmes. Vajadzētu konsultēties ar Jurciņu, lai ieliek plānā, jo tagad plānā tās nav. Ja tā būs plānā, to vienmēr var pastumt uz priekšu.*

Apspriedes dalībnieki saprot, ka jāatrod taktiski un voluntāri risinājumi, kā pierunāt literatūru uzraugošās institūcijas atļaut krājuma izdošanu. Kā pats dzejnieks atceras, beigu beigās grāmatas izdošanu esot palīdzējusi izcīnīt „Liesmas” redaktore Elza Grīnberga. *Viņa teica - nu vecā ņems un to grāmatu vienkārši nodrukās, nav ko.*⁷²⁰ 1980. gadā krājums ar nosaukumu *Pieminekļis kazai* beidzot iznāk.

⁷¹⁵ LVA, 473. fonds, 1.apr., 353. lieta

⁷¹⁶ 1976.g.1.dec.; 1977.g. 26.janv.; 1978.g. 24.janv.; 1978.g. 24. okt. sēdes – LVA, 473. fonds, 1.apr., 353. lieta

⁷¹⁷ Saruna ar I. Auziņu – ieraksts, 09. 11. 2009

⁷¹⁸ Čaklā, I. Komentāri // Skujenieks, K. Raksti: Dzeja 1969-1980. Latviešu folkloristika – Rīga: Nordik, 2003., 293. lpp.

⁷¹⁹ Gunārs Priede tobrīd bija RS priekšsēdis.

⁷²⁰ re: jautājumi. U.Bērziņa atbildes monogrāfijas autoram epastā – 29.05.2009.

„Daugavmalas” un daudzu citu dzejoļu, kas bija manuskripta agrākajos variantos, tajā nav. Toties nav arī nevienas nodevas toreizējam režīmam. Krājums kļūst par atskaites punktu jaunas poētikas ienākšanai latviešu dzejā.

Kā atzīst pats dzejnieks, pirmās grāmatas izdošana „Liesmā” izvērtās par „simboliski svarīgu lietu”: *no manis gaidīja patiesībā pavisam maz – tādu „metaforisku” pretimnākšanu, tādu iniciāciju „mūsu kopējās realitātes” atzīšanā. Bet es tak necelšos no dievu galda un neliekšos drupatas lasīt!*⁷²¹

Tieši pirmā krājuma tapšanas peripetijas noteikušas visu nākamo krājumu dzejoļu izkārtojuma principus – līdzās jaunākajiem likt agrāku daiļrades posmu dzejoļus, kurus nav izdevies dabūt iekšā iepriekšējos krājumos. Tā tas ir gan ar “Poētismu baltkrievu” (1984), gan “Nenotikušajiem atentātiem” (1990) (kuros beidzot varēja parādīties gan “Daugavmala”, gan Maijai Silmalei veltītie dzejoļi, gan Čehoslovākijas notikumu inspirētais “Gads ar cilvēka seju” (1968, 1969) u.c.). Vēlākajos krājumos un izlasēs – “Parasts akmens” (1992), “Laiks” (kopkrājums kopā ar Juri Kronbergu, 1994), “Kukaiņu soļi” (izlase, 1994), “Dzeja” (izlase, 1995), “Nozagtie velosipēdi” (1999), “Maijs debešos” (2002) - gan var izsekot dzejoļu uzrakstīšanas hronoloģijai, taču pa vidu vēl parādās agrākos krājumos publicētie dzejoļi. Tas viss apgrūtina U. Bērziņa daiļrades izpēti secīgi pa laikposmiem. Šajā ziņā polifonija valda ne tikai pašā U. Bērziņa poētikā, bet arī krājumu sakārtojumu principos. Jāpiebilst, ka liela tiesa dzejoļu, kas sākotnēji bija iekļauti pirmā krājuma manuskripta sākotnējos variantos, vairs nav iekļauti nākamajos krājumos. Tā I. Ziedoņa iekšējā recenzijā par U. Bērziņa manuskriptu „Čaka pilsēta” 1970. gada 13. februārī ir nosaukti daži no šiem dzejoļiem – „Kā Edisons izgudro spuldzi”, „Augusts pasaules pagājējs”, „Nekaunība, paldies”, „Pirmdienas dzejolis”, „Svētdienas rītā”, „Stīga”, „21. Jūnijs”, „Maize”, „Dzenis kaļ un domā”, „Samainītais rublis”, „Desmit”⁷²².

Paralēli šīm peripetijām U. Bērziņš meklē ceļus un iespējas paplašināt savu valodu prasmju loku. Padomju laikā gan ir tikai iespējas braukt studēt tikai uz sociālistiskā bloka valstīm. Tā pa 1976. – 1982. gada vasarām viņš apmeklē Studia Academica Slovaca vasaras skolu Bratislavas Universitātē (3kursi) un Bohēmistikas un

⁷²¹ „Bet es tak necelšos no dievu dzīru galda...” (Ar Uldi Bērziņu sarunājas Maima Grīnberga) // Karogs 1996, Nr. 1, 33. lpp.

⁷²² Ziedonis, I. Par „Čaka pilsētu”: iekšējā recenzija. // Ziedonis, I. Raksti 12. Sējums: 12. Sējums: Ceļabiedri un laikabiedri. – Rīga: Nordik, 2002, 186.-190. lpp.

slavistikas vasaras skolu Kārļa Universitātē Prāgā (3 kursi). 1983 – uzbeku valodas studijas Taškentas Valsts Universitātē.

No pirmā līdz otrajam U. Bērziņa krājumam pāiet četri gadi. Šāds intervāls tolaik bija pierasta parādība – starp krājuma manuskripta iesniegšanu izdevniecībā „Liesma” un tā izdošanu pagāja vidēji trīs gadi. 1981. gadā „Poētisma baltkrieva” manuskripts tiek iesniegts izdevniecībai un par tā redaktoru kļūst dzejnieks Imants Auziņš. Uzmetumā iekšējai recenzijai izdevniecībai 1981. gada 28. aprīlī I. Auziņš par manuskriptu raksta: *Problemātikā un stilistikā tuvs „Pieminēlim kazai” (..) Pastiprināts balādiskums, episkais skatījums vispār, „cīņa ar vēsturi”. (..) Daudz dzejisku atradumu, savdabīgi tēli.*

Poētikā – gandrīz tikai saknes vārdi (maz pat piedēkļu un priedēkļu), maz palīgvārdi (saikļi, vietniekvārdi, prievārdi). Liels blīvums, spriegums, „biezas krāsas”.

Dažus no redaktora ieteikumiem autors ievēro. Jau gatavā grāmatā parādās pēcvārds *Dažas rindas petitā*, kurā paskaidroti mazāk saprotamie grāmatas tēli un termini, lai lasītājam vairāk tiktu no tiem slāņiem, kas ir krājumā⁷²³. Necenzētās leksikas vārdi tiek nomainīti ar citiem – tā dzejolī *Prozaisms lakstūgala*⁷²⁴ vārds “dīrsā” nomainīts ar “dīmbā”. Arī dzejolī *Dons Alfredo atvadās no nepadarīta darba*⁷²⁵ frāze *nav pazīšanas, piedošanas, tik bende, tiesnesis un rats*, kuru var iztulkot kā vērstu pret valdošo ideoloģiju, aizstāta ar *nav pazīšanas, piedošanas, ik ruden ātrāk atnāk rats*. Taču šīs niecīgās izmaiņas neskar pašu dzejoļu būtību. Krājuma sākotnējā variantā bija iekļauti dzejoļi: *Kas ir uz Mēness; Politekonomija; „Knuts rok bedri...”*; *“Meļi un grēkodami...”*; *„Sadūšojies pieklauvēšu...”*; *„Kazaņā šķībā pūlī...”*; *Trīs veltījumi; Spītakavoras vecene; Neprazdams Gruzijā; Peršas par vecu naudu*⁷²⁶; *“Re, kur atrisinājums...”*; *Smīn un smīn; Rainis priedēs; Pauļuks; Re, staigā; Hitlers sapnī*⁷²⁷ - tādi dzejoļi, kas vēlāk parādās *Nenotikušajos atentātos*, vai pat vispār nav iekļauti nevienā krājumā.

⁷²³ Sarunas ar I. Auziņu ieraksts – 08. 11. 2010.

⁷²⁴ Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 122. lpp.

⁷²⁵ Krāj.: Poētisms baltkrievs. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 115. lpp.

⁷²⁶ Krājumā „Nenotikušie atentāti” dzejolis publicēts ar nosaukumu „Proza par vecu naudu”.

⁷²⁷ [No U. Bērziņa piezīmēm redaktoram, gatavojot izdošanai „Poētisma baltkrieva” manuskriptu] – I. Auziņa īpašums.

Nākamajiem U. Bērziņa krājumiem vairs nav jāsastopas ar ideoloģiska rakstura pretestību. „Nenotikušos atentātus” 1990. gadā izdod „Liesma” un tajos beidzot drīkst parādīties gan „Daugavmala” gan citi dzejoļi, kas tikuši izmesti no abiem pirmajiem krājumiem. Grāmatas redaktors ir J. Sirmbārdis. Kā apliecina gan dzejnieks, gan redaktors sadarbība esot norisinājusies veiksmīgi. Vienīgā nesaprašanās starp izdevniecību un autoru radās jau pēc krājuma iznākšanas. (atrst U. Bērziņa rakstu *dzejas komentārs petitā*).

Priekšpēdējais trešā krājuma dzejolis ir “Jaunās iespējas”⁷²⁸:

Pār jūrām neatļautām

Pie gaišmatainām tautām

Uz turieni ar kuģi

Un tur pa bruģi bruģi bruģi

(..)

Tajā pašā 1990. gadā U. Bērziņam paveras iespēja studēt zviedru valodu zviedru valodas studijas Bīlstrēma Tautas augstskolā Gēteborgā, Zviedrijā (1 semestris). 1993, 1994 – īslandiešu valodas un literatūras studijas Reikjavīkas Universitātes vasaras kursos.

Nākamie gadi ir saistīti ar darbu pie jaunā Bībeles tulkojuma. Aizsākas studijas 1994. g. septembris – 1995. g. augusts – studijas Bībeles tulkošanas seminārā Amsterdamas Brīvajā Univesitātē (vienu akadēmisko gadu). 1997 – studijas Teoloģiskajā institūtā Upsalas Universitātē Zviedrijā. 1998 – studijas seminārā “Kristoloģija, jūdu mesiānisms un islāma perspektīva: teksta interpretācija” Zviedrijas Teoloģiskajā institūtā Jeruzālemē.

Sākot ar 2000. Gadu, sākas liels darbs pie Korāna tulkojuma. Šajā gadā U. Bērziņš stažējas Lundas univeristātes Teoloģijas fakultātē korānistikas un Korāna tulkošanas jautājumos.

---

⁷²⁸ turpat, 285. lpp.

3. 6. 4. U. Bērziņa dzeja XX gadsimta 60. un 70. gadu dzejas paaudžu diskursā

Īpatnēji, ka U. Bērziņš bija vajadzīgs gan 60. gadu, gan 70. gadu dzejas paaudzēm, jo katra no tām atrada U. Bērziņa dzejā iezīmes, kas dzejnieku ļāva pieskaitīt pie “savējiem”.

Tas ir likumsakarīgi. Lai arī unikāla parādība latviešu dzejas kontekstā, U. Bērziņš kā dzejnieks izveidojās 60. gados un to gadu dzejas stilistiskās tendences, kā arī tās patoss ir atstājis zīmogu uz viņa dzeju, gan piedzīvodams ļoti būtiskas transformācijas. Ne velti izcilie 60. gadu dzejnieki – O. Vācietis, I. Ziedonis, I. Auziņš, M. Čaklais – U. Bērziņu lielā mērā atzina par “savējo” un pusoficiālās (Rakstnieku Savienības dzejas sekcijas apspriedēs), oficiālās (Rakstnieku savienības pilnsapulcēs) runās, kā arī rakstos un recenzijās izcēla U. Bērziņa lomu 60. gadu poētikas maģistrālo ieviržu attīstīšanā un pārkausēšanā jaunā kvalitātē. Tas, ka 1980. gadā beidzot iznāca U. Bērziņa “Pieminēklis kazai”, lielā mērā bija arī sociāli un politiski angažētās 60. gadu dzejas paaudzes nopelns, jo tās pārstāvji (kopā ar 70. gadu paaudzes pārstāvjiem) visus 70. gadus mēģināja panākt krājuma izdošanu, t.sk. rīkojot tā manuskripta apspriedes RS dzejas sekcijā un aicinot uz tām gan izdevniecības “Liesma” darbiniekus, gan pārstāvjus no Galvenās literatūras pārvaldes. Centienos panākt U. Bērziņa krājuma izdošanu 60. un 70. gadu dzejas paaudzes izrādīja apbrīnojamu vienotību, kaut ideoloģisko un poētisko uzskatu ziņā starp tām pastāvēja visai lielas domstarpības. U. Bērziņš bija vajadzīgs gan vieniem, gan otriem.

Kādēļ U. Bērziņš bija vajadzīgs 60. gadu paaudzei? Kāpēc tās pārstāvji uzsvēra, ka U. Bērziņš “nesāk no tukšas vietas”, uzskatot, ka viņš 60. gadu poētiku turpina un pārveido jaunā pakāpē? Tādēļ, ka pastāv daži visai būtiski saskares punkti starp šīm poētiskām. Pirmkārt, U. Bērziņa poētika “programmējās” (I. Čaklās termins) tieši 60. gados, tādēļ diezgan daudz to gadu mentalitātes iezīmju – sociālajās un vēsturiskajās tēmās sakņotais patoss, globālo pasaules mēroga problēmu klātbūtne, episkums, dzejas formu eksperimenti, ikdienas valodas un piezemētās, sadzīviskās realitātes elementu iekļaušana dzejas tekstā – nojaušams viņa poētikā arī vēlāk. Tāpat kā 60. gadu dzejas toņa noteicēji, arī *viņš pēc poētiskā temperamenta ir dzimis sludinātājs*⁷²⁹. U. Bērziņa dzejā klātesošs ir gan sociālais, gan politiskais patoss. Otrkārt, U. Bērziņš

⁷²⁹ Čaklā, I. Minūtes, gadi un citi Ulda Bērziņa dzejas laiki // Avots, 1991., jūl./aug., 24. lpp.

dažā ziņā bija A. Čaka iedibinātās poētiskās tradīcijas turpinātājs – tāpat kā slavenie 60. gadu paaudzes pārstāvji: I. Ziedonis, O. Vācietis, arī M. Čaklais, J. Peters. Un, galvenais, 60. gadu paaudzes uzskatā U. Bērziņš paceļ jaunā kvalitātē 60. gadu dzejas mēģinājumus risināt vēsturisko tēmu un līdz ar to latviešu dzejā tik reti sastopamo episko ievirzi. Var teikt, ka dažas 60. gadu dzejas iezīmes – ikdienas dzīves tvērums, sociālais patoss, episko tendenču pieaugums – mūsdienu latviešu dzejā turpinās un attīstās, pateicoties arī U. Bērziņa dzejai.

Un vēl kāda nianse – 60. gadu paaudzes pārstāvju – O. Vācieša, M. Čaklā, J. Petera – dzeju ietekmēja A. Čaka dzeja. Arī U. Bērziņa poētikas izveidē A. Čaks ir spēlējis izcilu lomu.

Kādas tieši īpatnības 60. gadu dzejas paaudze pamana un izceļ U. Bērziņa dzejā?

Izvērsti par U. Bērziņu izteikušies trīs 60. gadu dzejas pārstāvji – I. Auziņš, I. Ziedonis un O. Vācietis, ikviens no viņiem izceldams īpatnības, kas šķiet arī viņu pašu dzejai.

I. Auziņš U. Bērziņa poētisko novitāti raksturo jau 70. gadu sākumā Rakstnieku savienības dzejas sekcijas sēdēs savas atziņas vēlāk izvēršot recenzijā par “Pieminekli kazai”. Savā recenzijā par krājumu I. Auziņš gan neaizmirst atgādināt, ka *daudz kas no tā, ko dara U. Bērziņš šodienas dzejā, jau pasen apzināts un darīts. Polifonisma sazarojums, vēstures un folkloras tēlu iemiesojums, dažādu žargona vārdu un konstrukciju izmantojums, cittautu dzejas radoša apguve utt. zīmogo jau sešdesmitos gadus. Pietiek atcerēties O. Vācieša, K. Skujenieka, M. Čaklā, J. Petera un citu darbu, lai saprastu, ka U. Bērziņa stils nav radies vakuumā.*⁷³⁰ I. Auziņš atgādina arī par to, ka U. Bērziņš savdabīgi turpina A. Čaka tradīciju.⁷³¹ Taču kā novitāti viņš atzīmē U. Bērziņa māku savā dzejā sapludināt vairākus stilistikas slāņus⁷³², īpaši uzsverot līdzšinējā latviešu dzejā *samērā trūcīgo latviešu mitoloģijas, veclatviešu rakstu valodas, Bībeles tulkojumu radīto “kultūras bloku” izmantojumu dzejā, pilsētas ziņģes elementu izlietojumu*⁷³³. Šķiet, I. Auziņš ir pirmais, kas pamanīja tādu U. Bērziņa lietotā valodas modeļa īpatnību, kā *daudzkārt prasmīgi lietots verbs – galvenokārt īstenības izteiksmes tagadnes un pavēles formas – varbūt spriegākās,*

⁷³⁰ Auziņš, I. “Saknes man saki” // Karogs, 1981, Nr. 3, 166. lpp.

⁷³¹ LRS dzejas sekcijas biroja sēde – LVA, 473. fonds, 1. apr., 352. lieta

⁷³² Auziņš, I. “Saknes man saki” // Karogs, 1981, Nr. 3, 166. lpp.

⁷³³ turpat

īsākās, skaniski bagātākās latviešu valodā⁷³⁴. Ne tikai I. Auziņš, bet arī citi 60. (arī 70.gadu) paaudzes pārstāvji pamana U. Bērziņa dzejas vitalitāti, spēku.

I. Ziedonis savos izteikumos ir spējis visjūtīgāk un visadekvātāk tvert U. Bērziņa dzejas ontoloģiskos priekšnosacījumus – varbūt tādēļ, ka abu dzejnieku attieksmē pret radošo impulsu ir daudz radniecīga. To varētu saukt par spēju vienlaikus intelektuāli un tēlaini formulēt brīdi, kad dzejas enerģētiskais potenciāls sāk realizēties konkrētā formā. Tikai abi dzejnieki veic savus formulējumus, atrazdamies radīšanas robežšķirtnei pretējās pusēs. U. Bērziņam domas/valodas potenciālais stāvoklis saglabājas arī jau gatavā tekstā, izpaužoties šā teksta ritma sablīvējumos un vārdrades īpatnībās. I. Ziedonis atskatās uz šo procesu no tikko tapušas formas viedokļa. Precīzs šai ziņā ir G. Bereļa raksturojums: *Ziedonis drīzāk ir racionāls domātājs (tiesa, viņš domā par iracionālām būšanām), kurš ar savu daiļradi tiecas sakārtot pasauli, precīzāk, vārdiski fiksēt pasaules iespējamo sakārtotību – arhetipiskās zīmes un simbolus (..)*⁷³⁵. Taču, stāvēdams „formas pusē” I. Ziedonis asi izjūt šīs formas iepriekšējo protostāvokli. Iespējams tādēļ I. Ziedoņa un literatūrzinātnieces R. Veidmanes dialogs „Vārddarbi” par U. Bērziņa otro krājumu „Poētisms baltkrievs”⁷³⁶ ir viens no labākajiem U. Bērziņa poētikas tvērumiem – līdzās citiem R. Veidmanes rakstiem par U. Bērziņu, kā arī I. Čaklās rakstam „Minūtes, gadi un citi Ulda Bērziņa dzejas laiki”⁷³⁷ un H. M. Majevska apcerei „U. Bērziņš: misija un paradoksi”⁷³⁸.

Arī dzejas sekcijas sēdēs I. Ziedoņa izteiktie iebildumi pret ciklu “Daugavmala” ir nevis ideoloģiskas, bet principiāli estētiskas dabas. Viņš izsaka pārmetumu, ka cikls šķiet daudzās vietās palicis skices līmenī⁷³⁹.

„Vārddarbos” I. Ziedonis sniedz vēsrīgu U. Bērziņa dzejas ontoloģiskās motivācijas skaidrojumu, definējot, ka *U. Bērziņš turas enerģētiskajā līmenī un nelaižas no tā ārā formas viennozīmībā. (..) Viņš ir gatavs dzejnieks, kas taisa „negatavību” un var to atļauties. (..) Tas, ko U. Bērziņš dara ar vārdu, es sauktu: vārddarbi, vārddarbība*⁷⁴⁰. I. Ziedonis atzīmē arī U. Bērziņa dzejā dominējošo

⁷³⁴ turpat, 167. lpp.

⁷³⁵ Berelis, G. Latviešu literatūras vēsture: No pirmajiem rakstiem līdz 1999. Gadam – Rīga: Zvaigzne ABC, 1999 – 166. lpp.

⁷³⁶ Ziedonis, I., Veidmane, R. Vārddarbi // Literatūra un Māksla, 1985.g. 14.jūn.

⁷³⁷ Avots, 1991., jūl./-aug., 24.-27. lpp.

⁷³⁸ Karogs, 2002.g., Nr.7, 66.-71. lpp.

⁷³⁹ [Skujenieks, K.]. Plaši apmeklēta sanāksme // Literatūra un māksla, Nr 13, 1972.g. 1. aprīlis.

⁷⁴⁰ Ziedonis, I., Veidmane, R. Vārddarbi // Literatūra un Māksla, 1985.g. 14.jūn.

cikliskā laika modeli, kurš var nomākt vidusmēra lasītāju, kas neskatās uz šo augstas enerģijas jūkli no koncepcijas augstumiem, bet no eksistenciālas pašspējas „jā-nē” šaubu, alternatīvu un paša pusizlēmības līmeņiem⁷⁴¹. Runājot konkrēti par krājumu „Poētisms baltkrievs”, I. Ziedonis saka: *Bērziņa grāmata ir Laika piepildīšanas grāmata. Te nav apstrādāta vietas, bet laika kategorija*⁷⁴². No enerģētiskās pirmmatērijas (šādi oponējot R. Veidemani, kura U. Bērziņa pamatstihiju definē kā zemi) un mūžam topošā laika viedokļa, tiek raksturotas citas U. Bērziņa poētikas iezīmes – vārdrade, valodas „atkuļšana” līdz „pirmmatērijas” jeb „pirmvalodas” līmenim: *Izmantodams vārda enerģiju, viņš meklē līmeni, kur nav nošķīrusies baltā un melnā stihija (..) par Ulda Bērziņa internacionālismu var teikt vēl to, ka mūsu tautasdziesmu labo dzelteno sviestu viņš atkuļ atpakaļ līdz stadijai, kad īsti nav ne sviesta, ne krējuma. Tādējādi viņš dara tādu internacionālu ķērnas darbu. Viņš iekuļ to, kas ir mūsu, visu tautu kopīgā, tādā intuitīvā valodiskumā*⁷⁴³. Kā redzams no šā citāta, I. Ziedonis – atšķirībā no citiem savas dzejas paaudzes pārstāvjiem, kas savos rakstos un izteikumos akcentēja U. Bērziņa internacionālismu kā argumentu šīs dzejas atbilstībai sociālistiskā reālisma principiem (lai šādi mazinātu oficiālās varas iebildes un pārvarētu šķēršļus, kas likti U. Bērziņa publicēšanai) – ir spējis formulēt šā internacionālisma arhetipisko iedabu.

Laika intensitātes pārdzīvojumā U. Bērziņa dzejai ir vistuvākais ir O. Vācieša rakstītais. Paralēles, kas abu dzejnieku dzeju dara tuvu, ir pamanījuši arī K. Skujenieks⁷⁴⁴ un I. Čaklā⁷⁴⁵. Bet pastāv arī citas saites. U. Bērziņa pirmajam krājumam „Piemineklis kazai” ir O. Vācieša priekšvārds – sava veida iedrošinājums lasītājam pieņemt šo neparasto poētiku. U. Bērziņa dzejā ir atsauces uz O. Vācieša

⁷⁴¹ turpat

⁷⁴² turpat

⁷⁴³ turpat

⁷⁴⁴ *Visvairāk kopīga Uldim Bērziņam laikam ir ar Ojāru Vācieti. Radniecīga ir viņu ieinteresētība un savas atbildības mērs. Tikai katrs no viņiem uz mērķi iet pa gluži pretējiem ceļiem. Vācietis emocionālu improvizāciju izaudzē līdz problēmai, Bērziņš ilgi nēsāto problēmu noved līdz atbrīvotai, bezmaz improvizētai izteiksmei, tā panākdams lielu ticamības un klātbūtnes efektu. – Skujenieks, K. Piemineklis pienākumam (U. Bērziņš. piemineklis kazai.) // Skujenieks, Knuts, 1936- Raksti / Rīga : Nordik, 2004 - 401.-412. lpp.*

⁷⁴⁵ *Gluži likumsakarīgi, ka Bērziņa dzejā ļoti aktīva ir laika kategorija. Varbūt vēl vienīgi Ojāram Vācietim tas dzejā ieņem tikpat lielu vietu, kaut gan viņa laika izpratne ir cita. – Čaklā, I. Minūtes, gadi un citi Ulda Bērziņa dzejas laiki // Avots, 1991, Jūl./Aug., 25. lpp.*

dzeju⁷⁴⁶ un tās polemisko raksturu⁷⁴⁷. Arī savos rakstos dzejnieks, raksturojot O. Vācieša poētiku, nevilšus atklāj tās tuvību savam dzejas temperamentam⁷⁴⁸.

O. Vācietis, līdzās citiem U. Bērziņa dzejas raksturotājiem, atzīmē dzejnieka poētikas novatorismu, kuram *ietekmētāju un līdzinieku mūsu literatūrā laikam tikpat kā nav*⁷⁴⁹. Tāpat kā I. Auziņš un K. Skujenieks arī O. Vācietis min vienu no faktoriem, kas veidojis šo latviešu dzejai nepierasto poētiku: *Bērziņš tulko no daudzām valodām, līdz ar to jūtam šo literatūru ietekmi, un tur nevar izdalīt ārā atsevišķu viņa līdzinieku vai priekštecī. U. Bērziņš ir iespaidojies no Baltijas literatūrām ļoti tālu stāvošām un mums neraksturīgām daudzām tradīcijām, un tur nekas nav mehāniski paņemts, viss ir caur personības prizmu laists, un mēs sastopamies jau ar tādu pavisam īpatnēju oriģinālu sintēzi*⁷⁵⁰. Līdzās saviem kolēģiem O. Vācietis atzīmē arī šīs dzejas semantisko blīvumu, arī to, cik lielu atdevi (O. Vācieša vārdiem runājot – kopradīšanu) tā prasa no lasītāja. Neparasts ir dzejnieka vērtējums par U. Bērziņa dzejas ritmiku: *Raksturīga (..) ir ārkārtīgi liela māksla pauzēt. (..) ievērojiet, ka punktu un komatu nelikšana U. Bērziņam atļauj tieši pauzes suģestāciju, atļauj mums ar mūsu pašu fantāziju, mūsu pašu emocijām aizpildīt to atstarpi, kas ir starp tēlu un tēlu*⁷⁵¹. Īpatnēji, ka paužu, pieturzīmju trūkums, kas parasti liek uztvert U. Bērziņa dzejas tekstu kā blīvu vienlaidu masu, O. Vācieša skatījumā kļūst par signālu lasītāja uzmanības sasprindzināšanai, citiem vārdiem, mudinājumam uz līdzradīšanu.

70. gadu paaudzei U. Bērziņa dzeja bija tuva vairākos būtiskos aspektos. Pirmkārt, tā bija attieksme pret pašu dzejas uzdevumu. Šeit iezīmējas vislielākās principiālās atšķirības starp 60. un 70. gadu dzejas paaudzēm. No attieksmes pret dzejas uzdevumu arī izriet daudzas citas atšķirības 60. un 70. gadu dzejas žanriskajā un stilistiskajā raksturā. 70. gadu dzejas paaudzes pārstāvju attieksmi pret dzejas uzdevumu ietekmēja, pirmkārt, 60. gadu politisko un poētisko ideālu krahs pēc

⁷⁴⁶ *Bērziņš, U.* Ojāra Vācieša lauks. Krāj.: Maijs debešos. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 468. lpp.

⁷⁴⁷ Sapis: tautietis atbild Ojāram Vācietim. // Dzeja – Rīga : Atēna, 2004, 559. lpp.

⁷⁴⁸ *Latviešu literatūras lielais konteksta mākslinieks Ojārs Vācietis savā dzejā bieži it kā „citē no kaut kā plašāka”. Dzejnieks liek noprast, ka „kaut kur” notiek liela, dramatiska diskusija, un, lūk, dzejotā – šīs diskusijas fragments. Tāda ir Vācieša filozofija, tāda ir viņa poētika, kuru es noteiktā – augstā! – nozīmē sauktu par retorisku. – Bērziņš, U.* Šimborska kā mierinātāja. // Šimborska. V. Dzeja – Rīga: Jumava, 1998, 6. lpp.

⁷⁴⁹ Par tikumību un sadarbību. Žurnālistes Cildas Pelītes saruna ar dzejnieku Ojāru Vācieti // Kritikas gadagrāmata 10, 1982, 232. lpp.

⁷⁵⁰ turpat, 232. lpp.

⁷⁵¹ turpat, 229. lpp.

padomju tanku iebrukuma Čehoslovākijā 1968. gadā. Otrkārt, tie bija oficiālās varas pastiprinātie uzbrukumi 60. gados V. Belševicai, O. Vācietim, I. Auziņam, M. Čaklajam, V. Lūdēnam par vēsturiskās tēmas kontroversālu izvērsumu dzejā. Šiem uzbrukumiem sekoja aizliegumi publicēties uz vairākiem gadiem (O. Vācietim, V. Belševicai). Šādā veidā padomju vara faktiski uzlika aizliegumu liroepiskajai dzejai, kuras tēmu centrā atradās vēsturisko un sociālp psiholoģisko problēmu uzstādījums. 60. gadu radošajai elitei raksturīgā romantiskā ticība „sociālismam ar cilvēcisku seju” 70. gados vairs nebija iespējama un dzeja meklēja iespēju palikt „legālās opozīcijas” ietvaros. Viena no iespējām bija aiziešana no poētiskās retorikas, ar kuru varēja manipulēt arī varas ideoloģija. *Jautājumu, kā atjaunot dzejas valodu, panākt cita veida patosu, kam nebūtu saskares ar oficiālo, risina visa paaudze, katrs pa savam*⁷⁵². Treškārt, jāpiezīmē, ka arī 60. gadu dzeja lielā mērā bija izsmēlusi savas stilistiskās potences, trauksmainībai un publicistiskajam patosam izvirstot klišējās⁷⁵³. Tas bija viens no iemesliem, kādēļ 60. gadu otrajā pusē vadošo dzejnieku daiļradē iezīmējas tendence, kas kļūst par dominējošo 70. gadu dzejā – pievēršanās cilvēka un dzejas uzdevumam eksistenciālā, mazāk – sociālā aspektā. Jāpiezīmē, ka V. Belševicas daiļradei atšķirībā no O. Vācieša, I. Ziedoņa nekad nav bijis raksturīgs „verbālais kategorisms” un, salīdzinot ar „trauksminiekiem” dzejniece jau pēc divu pirmo krājumu – „Visu ziemu šogad pavasaris” (1955), „Zemes siltums” (1959) – iznākšanas visagrāk un viskonsekventāk atteicās lietot socreālisma ideoloģizēto valodu. Par spilgtu priekšvēstnesi poētiskās paradigmas maiņai kļuva arī I. Ziedoņa „Es ieeju sevī” (1968), O. Vācieša „Dzegužlaiks” (1968). Arī dzejnieki, kas literatūrā ienāca 60. gados (M. Čaklais, J. Peters, U. Leinerts, L. Līvena u.c.) vairs nebija definējami kā „trauksminieki”, kaut arī sociālo un politisko motīvu klātbūtne ir būtiska viņu poētikas iezīme. 60. gadu paaudzes izcilākajā sniegunā (60. gadu otrā pusē – 70. gadi) izpaužas tās žanriskās, stilistiskās un tematiskās iezīmes, kas raksturīgas visai 70. gadu dzejai – sociālā patosa ārējs pieklusums, lirisma kāpinājums, metaforizācija, pievēršanās cilvēka eksistences pamatjautājumiem un pašas dzejas ontoloģiskajai būtībai. Turklāt līdzās šiem dzejniekiem, bija arī tādi izcili dzejnieki, kuri pēc vecuma un literārās darbības sākumbrīža formāli pieder „sešdesmitgadnieku” paaudzei, taču pēc stilistiskajām iezīmēm ir īsti 70. gadu dzejas

⁷⁵² Čaklā, I. Minūtes, gadi un citi Ulda Bērziņa dzejas laiki // Avots, 1991., jūlijs-augusts – 24. lpp.

⁷⁵³ Skujenieks, K. Par tīru sniegu, ikdienību un refleksiju (A. Bergmanis. uzdāvinī man tīru sniegu) // Skujenieks K. Raksti: latviešu literatūras kritika – R.: Nordik, 275.-283. lpp.

pārstāvji – E. Plaudis (1931-1987), V. Krile (1945-1991), K. Skujenieks (1936) un daļēji arī U. Bērziņš (1944). Knutu Skujenieku pat var uzskatīt par 70. gadu dzejas galveno „ideologu”, kurš savos literatūrkritiskajos rakstos ir formulējis un aizstāvējis šīs dzejas dominējošās tendences, kā arī bijis jauno dzejnieku „darbaudzinātājs”⁷⁵⁴. Simptomātiski, ka jau lēģera vēstulē savai sievai Intai 1968. gada 30. augustā K. Skujenieks savās pārdomās par sava laika dzejas situāciju izteica nepieciešamību pēc jauna dzejnieka tipa: (..) *ir jānāk cilvēkam ar emocijas un intelekta absolūtu sakausējumu*⁷⁵⁵. Turklāt līdzās šiem dzejniekiem pastāvēja tādi savrupi dzejnieki kā M. Bendrupe un A. Skalbe, kurus zināmā mērā var uzskatīt par tiltu starp 30. gadu Latvijas brīvvalsts dzeju un 20. gadsimta otrās puses dzeju. Par šādu „tiltu” ne tikai lieliskās mīlas lirikas ziņā, bet arī kā 60. gadu dzejnieku paaudzes „darbaudzinātāju” jāuzskata arī M. Ķempe.

Kādi ir galvenie saskares punkti, kas vieno U. Bērziņu, viņa dzeju ar septiņdesmitgadnieku” poētiku un uzskatiem par dzejas uzdevumu? Pirmkārt tā ir dzejas pasaules suverenitāte, nepakļautība noteiktai politiskai un ideoloģiskai konjunktūrai. Otrkārt, poētiskā impulsa „izlaišana” cauri bagātam, rūpīgās studijās apgūtās pasaules dzejas kultūras filtram. 70. gadu dzejas paaudze centās izkopt, noslīpēt savu stilu līdz pilnībai, tīrskanai. Ne velti spožākie 70. gadu dzejas pārstāvji – K. Skujenieks, U. Bērziņš, J. Rokpelnis, L. Briedis – ir ieguvuši akadēmisku izglītību augstskolās ārpus Latvijas – pamatā valodu studijās⁷⁵⁶. Var teikt, ka pateicoties K. Skujenieka un U. Bērziņa aktivitātēm, tieši 70. gados izveidojās latviešu atdzejas skola. Tieši valodas stilistisko iespēju izmantošanas, kā arī citu kultūru apguves un valodu prasmju ziņā U. Bērziņš, līdzās Knutam Skujeniekam un pārējiem ”septiņdesmitgadniekiem” bija ideāls un paraugs (*..)nepārspīlējot var teikt, ka Uldim piemīt reta un izcila īpašība - Vārda absolūtā dzirde, bet ne tikai - arī Vārda absolūtā redze, maņa, tauste, oža un garša.*⁷⁵⁷

⁷⁵⁴ (..) *Skujenieks savu jaunāko kolēģu domāšanu ietekmējis īpaši mērķtiecīgi, nenogurstoši, neformāli, turklāt – abpusēji, t.i., ne kā „metrs”, kura paustās gudrības mācekļiem atliek vienīgi godbijīgi uzklaut, bet kā draugs, kolēģis, kas šajā procesā gan dod gan iegūst. // Čaklā, I. Aicinājums kā profesija. // Skujenieks, K. Raksti: latviešu literatūras kritika – R.: Nordik, 411. lpp.*

⁷⁵⁵ *Skujenieks K. Raksti: dzeja, vēstules, miscelāniji – R.: Nordik, 2008, 507. lpp.*

⁷⁵⁶ K. Skujenieks beidzis M. Gorkija literatūras institūtu, U. Bērziņš – Ļeņingradas universitātes Austrumu fakultāti, J. Rokpelnis studējis Ļeņingradas universitātē psiholoģiju un filozofiju, studējis Kišiņevas universitātē spāņu valodu un literatūru un mācījies M. Gorkija Literatūras institūta Augstākajos literatūrasursos.

⁷⁵⁷ Latvijas Vēstnesis > 26.09.1997 248 (963) > Kultūra un zinātne. Pieejams: <http://www.vestnesis.lv/index.php?menu=doc&id=30679> (aplūkots 05.06.2009)

Akcentu uz stila, dzejas valodas izslīpēšanu un kultūras zīmju, kontekstu pastiprināta klātbūtne „septiņdesmitgadnieku” dzejā liek dažiem kritiķiem 70. gadu dzeju dēvēt par intelektuālu un pat pārnest tai emocionālu aukstumu⁷⁵⁸. Taču, opozīcijā šādiem spriedumiem, piem., O. Vācietis atzīmē, ka *par “sadzīvīstiem”* (60.gadu dzejas pārstāvjiem) *daudz rezultatīvāki ir “kultūristi” U. Bērziņš, K. Skujenieks. (..) “Kultūristu” dzejā asi jūtu cilvēku, sabiedrības centienus, noskaņojumus, kas izteikti ar latviešu literatūrā līdz tam nebijušiem izteiksmes paņēmieniem, kuru saknes aizsniedzas austrumu un romāņu kultūrās. Man personiski liekas, ka vidējās – tas ir manas paaudzes dzejnieki tikai pēc “kultūrisma” pa īstam drīkst pievērsties dainu bagātībām. Tikai tad – jo atvērziens lielāks un mazāka iespēja nokļūt tautasdziesmu imitācijā*⁷⁵⁹.

O. Vācieša asredzīgajā vērojumā par folkloras motīvu izmantošanu dzejā atklājas vēl kāda principiāla 60. un 70. gadu dzejas atšķirība. Ja 60. gadu dzejā folkloras motīvi biežāk ieskanas stilizācijas vai virspusējas atribūtikas līmenī⁷⁶⁰, tad 70. gadu dzejā folkloras motīvi un tautasdziesmu poētikas elementi kļūst par ārēji neuzkrītošāku, taču organisku autoru poētikas daļu.

Jāatzīmē, ka U. Bērziņu ar pārējiem “septiņdesmitgadniekiem” vienoja ne tikai radniecīgi dzejas ideāli, bet arī ciešas koleģiālas attiecības.

Runājot par atsevišķiem „septiņdesmitgadniekiem”, pirmkārt, jāmin K. Skujenieks. Viņa recenzija par U. Bērziņa pirmo krājumu „Pieminekļis kazai” līdzās I. Auziņa recenzijai 80.gadu sākumā bija nozīmīgākais ieskats U. Bērziņa dzejas poētiskajās novitātēs. Savā ziņā K. Skujenieka runās Rakstnieku savienības dzejas sekcijas sēdēs un rakstītajā par U. Bērziņu vērojams tas atziņu spektrs, kurā iekļaujas arī citu 70. gadu paaudzes pārstāvju spriedumi par U. Bērziņa dzeju. Šķiet, galvenais, kas vieno K. Skujenieku un U. Bērziņu, ir attieksme pret dzeju kā pret

⁷⁵⁸ Turpinās dzejas intelektualizācijas process, nav aprimusi tā negācija: auksta, neemocionāla izteiksme. Kā zināms pretspars šim procesam intelektuālās ievirzes dzejnieku daiļradē sāk nostiprināties dažāda veida lirisms. Pieaug nosliece uz aforistisko dzeju. // Kalve, M. Jaunākās latviešu padomju dzejas apcirkņos // Rīga: Zinātne, 1975, 342.-343. lpp. Jaunākajā latviešu padomju lirikā 70. gadu vidū hermētisma izpausmes galvenokārt saistās ar nedaudzu jauno dzejnieku darbību, tās parādās atsevišķu U. Bērziņa, J. Helda u.c. autoru dzejoļu neatšifrējamībā, resp. mākslinieciskajās neveiksmēs, neprasmē izveidot kontaktu ar lasītāju. // M.Kalve. Par žanriem lirikā. // Žanrs un kanons: žanri un to izmaiņas jaunākajā latviešu padomju literatūrā – Rīga: Zinātne, 1977, 326. lpp.

⁷⁵⁹ Cilvēka vērtība un dzeja (saruna ar literatūras kritiķi Andu Kubuliņu) 1978 // Vācietis, O. Ar pūces spalvu. – Rīga: Liesma, 1983, 160-179. lpp.

⁷⁶⁰ Vārdaune, Dz. // Dzeja – 70.-80.gadi // Latviešu literatūras vēsture. 3. sējums / Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūts – Rīga: Zvaigzne ABC, 150. lpp.

darbu, kas *necieš ne paviršību, ne haltūru*⁷⁶¹. Tieši dzejas vides un dzejas tradīcijas pārmantojamības un atjaunināšanas misija – no oficiālās kultūras maksimāli neatkarīga (taču pagrīdē neiedzīta) kultūras tīklojuma veidošana, šķiet ir svarīgākā 70. gadu dzejnieku sociālās aktivitātes iezīme. Šāds pedagoģisks akcents iezīmējas izteikā: *Spēku, interešu koordinēšana un sadalīšana kultūras, sabiedrības labā, jaunu, talantīgu tulkotāju meklēšana un atbalstīšana – arī tas ietilpst dzejnieka Bērziņa darba un interešu lokā*⁷⁶². Cita būtiska iezīme, kas kopīga visiem 70. gadu paaudzes dzejniekiem, bija no 60. gadu paaudzes atšķirīgā attieksme pret patosu dzejā. 60. gadu dzejas patosa transformāciju (te ietverta gan sociālā kaisme, gan nacionālajai pašapziņai būtisko vēstures mezglpunktu izgaismojums, gan dzejas tēmu „globalizēšanās”) U. Bērziņa dzejā K. Skujenieks ir atzīmējis vairākkārt: *Gan Bērziņa, gan citu septiņdesmitgadnieku (ne jau vecuma nozīmē!) liriskais koptēls raksturojas ar zināmu anonimitāti. Cilvēks vairs nav tik daudz pasaules naba, drīzāk viens no daudziem, brīžam viņš izkūst nojautā, atziņā, darbībā*⁷⁶³. *Savdabīga ir šīs dzejas vielas montāža, kas pakļauta noteiktam uzdevumam – savu iekšējo pasauli atklāt caur kolektīva, masas izjūtu, iekausējot sevi tajā kā neizraujamu, anonīmu daļiņu*⁷⁶⁴. *Katrā cilvēkā ir apslēpts varonis, katrs varoņdarbs ir cilvēcisks – tie ir divi Ulda Bērziņa dzejas balsti. Tālāk no heroikas, no patētikas, izdzīvot pasaules dižēnību visā tās sarežģītībā un grūtumā.*⁷⁶⁵

Šajos raksturojumos ir iezīmēts viens no ceļiem, kādos 70. gadu dzejai bija iespējams attīstīt sociālo, politisko un vēsturisko patosu, šim patosam patveroties teksta zemdegās un saaužoties ar lirisku un filozofisku refleksiju. Līdzīgas tendences šajā laikā saredzamas arī 60. gadu paaudzes dzejā. Tā I. Ziedoņa un J. Petera liriskajā dzejā un poēmās, no vienas puses, tiek akcentēta tautas zemnieciskā vitalitāte, no otras puses, tiek iezīmēta nācīgas reālā demogrāfiskā situācija, gan izvairoties no tiešas norādes uz šīs situācijas iemesliem (lai nepārkāptu „legālās opozīcijas” robežas). V. Belševicas un O. Vācieša dzejas patoss izaug no nemitīgas indivīda (savas tautas pārstāvja) un laika/laikmeta pretrunas pārvarēšanas, apzinoties varas iznīcinošo spēku.

⁷⁶¹ Skujenieks, K. Alķīmiķis un melnstrādnieks // *Skujenieks, K. Raksti* – Rīga: Nordik, 2004, 91. lpp.

⁷⁶² turpat, 95. lpp.

⁷⁶³ *Skujenieks, K. Par nākotni domājot. Sarakste ar V. Valeini* // *Skujenieks, K. Raksti: Latviešu literatūras kritika* – Rīga: Nordik, 2004, 52. lpp.

⁷⁶⁴ *Skujenieks, K. Dzejas gadskārtā ielūkojoties* // *Skujenieks, K. Raksti: Latviešu literatūras kritika* – Rīga: Nordik, 2004, 116. lpp.

⁷⁶⁵ *Skujenieks, K. Alķīmiķis un melnstrādnieks.* // *Skujenieks, K. Raksti: Latviešu literatūras kritika* – Rīga: Nordik, 2004, 93. lpp.

I. Ziedonim un J. Peteram cilvēka individuālā apdraudētība un atbildība ir sekundāra. Priekšplānā izvirzās šīs apdraudētības etniskais mērogs.

U. Bērziņa vēsturiskais optimisms barojas no citiem avotiem. Arī viņa dzejā atsevišķa indivīda un tautas apdraudētība ir traģiska, taču šis traģisms nav visaptverošs, jo U. Bērziņa dzejas pasaulē nekam nav iespējams izzust bez pēdām. Katras tautas izžušana (īpašs šādu izzūdošu tautu reprezentants U. Bērziņam ir lībieši), viena valodas un kultūras kosmosa izgaišana, nozīmē vienas nianšes / krāsas izdzišanu no lielās esmes auduma. Atšķirams mērogi, kādos šī notiekošā / iespējamā traģēdija skatīta. „Sešdesmitgadnieku” dzejā tā ir autonoma parādība, kas netiek skatīta citu etnosu kontekstā. U. Bērziņam šī parādība skatīta globālās kopsakarībās – kā traģēdija, kas atstāj pēdas arī „lielajā cilvēces asins okeānā”. Taču „balss turpina skanēt” – citā tautā un citā laiktelpā.

K. Skujenieks U. Bērziņa dzejā un atdzejas darbā izceļ vēl kādu iezīmi, kas ir kopīga visai 70.gadu dzejas paaudzei. Tā ir *tendence paplašināt mūsu samērā sterilo dzejas un tātad pasaules izjūtu*.⁷⁶⁶ Pašu dzejas bagātināšana ar visplašāko un daudzveidīgāko pasaules dzejas kontekstu, atdzejot bez starpniekvalodām un izmantojot šos pasaules dzejas poētiskos modeļus arī savā dzejā.

Taču īpaši svarīgi ir tas, ko U. Bērziņš ir izdarījis ar pašu dzejas valodu. Kā K. Skujenieks atzīmē savā 1998.g. priekšvārdā U. Bērziņa dzejas izlasei igauņu valodā: *Savulaik Raiņa tulkotais Gētes „Fausts” tika uzskatīts par revolūciju latviešu poētikā. U. Bērziņš – tā ir jauna revolūcija. Ar tādu lingvistisku un stilistisku apsēstību neviens viņa kolēģis nestrādā*.⁷⁶⁷ Maksimāli ietilpīgs ir U. Bērziņa dzejas stilistikas raksturojums: *Tieksme paplašināt domas un stila amplitūdu, īpaši nepaplašinot spēles laukumu, novedusi Uldi Bērziņu pie izteikti spēcīgas valodas evolūcijas. Vārds tiek izmantots visos iespējamajos etimoloģiskajos slāņos, visās iespējamās kontekstuālās saitēs. (..). Tādēļ tiek izmantoti visi pieejamie valodas modeļi – gan literārie, gan neliterārie*.⁷⁶⁸ K. Skujenieks pamana arī U. Bērziņa poētikas ietekmi uz sava laika latviešu dzeju: *Nerunājot par jaunākiem kolēģiem,*

⁷⁶⁶ turpat, 68. lpp.

⁷⁶⁷ Skujenieks, K. Ceļa vējš Uldim Bērziņam // Skujenieks, K. Raksti: Latviešu literatūras kritika – Rīga: Nordik, 2004, 243. lpp.

⁷⁶⁸ Skujenieks, K. Pieminēklis pienākumam (U. Bērziņš. pieminēklis kazai.) // Skujenieks, K. Raksti: Latviešu literatūras kritika – Rīga: Nordik, 2004, 354. lpp.

*jāpiemetina, ka dažam labam Imanta Ziedoņa vai Jāņa Petera paradoksam vai tehniskam jauninājumam kūmās stāvējis U. Bērziņš.*⁷⁶⁹

Dzejnieks un atdzejotājs Hermanis Marģers Majeviskis par U. Bērziņa dzeju atsevišķus rakstus (t.sk. lietuviešu periodikā⁷⁷⁰) ir rakstījis sava mūža nogalē. Jāpiezīmē, ka viņš vienīgais latviešu literatūrkritikā ir detalizēti analizējis U. Bērziņa dzejas pārcēlumus citvalodās, resp., lietuviešu valodā⁷⁷¹

Varētu šķist, ka poētikas ziņā nav lielāku pretmetu latviešu 70.-90. gadu dzejā kā Bērziņš un Majeviskis. H. M. Majeviskis ir izteikti romantiskas ievirzes lirīķis, individuālas tīrskanības izkopējs. U. Bērziņš - spilgtākais epiķis XX gs. otrās puses latviešu dzejā, dažādu valodas stilu (t.sk. neliterāro) sintezētājs, kurš vairās no dzejas valodas daiļskanības (tieši otrādi – uzsver tās raupjumu, smagmi). Tomēr, iedami pretējos virzienos, gan viens, gan otrs tolaik kļūst par dzejniekiem, kas valodas izteiksmes līdzekļu paplašināšanā iet vistālāk (90.gadu – 2000. gadu sākuma dzejā tāds ir arī E. Raups), bez tam abus (tāpat kā visus izcilākos 70.gadu dzejas paaudzes pārstāvjus) var saukt par „kultūras dzejniekiem”. Abi ir lieliski atdzejotāji, eseju un apceru autori par cittautu literatūru, kas šajās apcerēs skāruši jautājumu par literatūras ontoloģiju. Abi, starp citu, augstu vērtēja poļu dzeju un ir devuši lieliskus tās atdzejas paraugus. To, cik augstu dzejnieki vērtēja viens otru, apliecina ne tikai H. M. Majeviska raksti, bet arī U. Bērziņš rakstītais nekrologs pēc H. M. Majeviska pēkšņās nāves 2001.gada 6. oktobrī.⁷⁷²

H. M. Majeviskis kritiskajā apcerē „U. Bērziņš: misija un paradoksi”⁷⁷³ raksturo latviešu lirikas pašreizējo tradīciju kā tiekšanos *satelpt augšup-lejup attiecībā, proti vertikālajā laikā, jeb apstādinātā mirkļa vertikālajā laikā (G.Bašlārs*⁷⁷⁴). (..) *Šai ziņā viens no būtiskākajiem izņēmumiem (..) ir tieši Ulza Bērziņa teksti*⁷⁷⁵. Turklāt H. M. Majeviskis U. Bērziņa poētikas īpatnību nesaista ar *episkā akcenta primātu*⁷⁷⁶, šeit iebildzams K. Skujeniekiem u.c. pētniekiem. Pēc H. M. Majeviska uzskata

⁷⁶⁹ turpat, 350. lpp.

⁷⁷⁰ Majeviskis, H. M. Kas veikta ir padaryta : [Par dzejn. Un tulk. Uldi Bērziņu] // Lietuviešu Literatūra ir menas (Vilnius), 1994, Gegužes (V), 14.–6. lpp.

⁷⁷¹ Majeviskis, H.M. Ulda Bērziņa dzejoļi duj' valodās // Literatūra. Māksla. Mēs, 30.07.98.-06.08.98.; Majeviskis, H.M. Iespēja atskatīties (Bērziņš U. Kukaiņu soļi – Vabzdziņ zingsniai. – Vilnius, 1997) // Karogs, 1999, Nr. 2, 187.-192. lpp.

⁷⁷² Bērziņš, U. Marģera vieta: [dzejn. un atdz. Hermaņa Marģera Majeviska (1951-2001) piemiņai] // Karogs, 2001, Nr.11, 230.-232. lpp.

⁷⁷³ Karogs, 2002, Nr.7, 66.-71. lpp.

⁷⁷⁴ Bachelard, G. "Instant poétique et instant métaphysique ", in Le Droit de rêver – Paris : PUF, 1970, 7. lpp.

⁷⁷⁵ turpat, 66. lpp.

⁷⁷⁶ turpat, 68. lpp.

U. Bērziņa dzejā sastopama vienīgi vēstures un episkās dzejas elementu stilizācija⁷⁷⁷. *Liekas, ka pats būtiskākais, ar ko Bērziņa dzejoļi atšķiras šodienas tradīcijā, ir vienīgi viņa liriskajam diskursam raksturīgais konsekventais acumirkļa struktūras noraidījums. Tālab par Bērziņa „fenomenu” laikam tomēr būs jāpieņem abu (vertikālā un horizontālā – M. R.) laika modeļu (jeb – abu kārtības struktūru) niansēta un mērķtiecīga sintēze*⁷⁷⁸. H. M. Majeviskis analizē arī iemeslu, kāpēc *Bērziņa diskurss jo bieži visai atklāti pretojas romantiskās vientulības apjautai. Šī apjauta nav iespējama, jo to aizvieto personificētās valodas klātbūtne. Cilvēks nevar būt vientuļš, ja līdzās ir valoda → kā dzīva būtne → visvairāk atminošā un saprotošā esamības forma*⁷⁷⁹. Savā ziņā pārpersoniskā valodas apziņa, kuras daļa U. Bērziņa dzejā ir katra atsevišķā t.sk. dzejas „es” apziņa (šādā veidā zaudējot savu separāto autonomiju) nepieļauj solipsismu jo *a) viņa poētika nav veidojusies stingri nosacītas sociālās un kultūrpieredzes ietvaros – no šiem slazdiem viņu pasargājušas gan zināšanas cittaotu kultūrās, gan arī specifiski racionāla, varbūt vienīgi Bergsona „intelektuālās intuīcijas” apgarota dzimtās valodas evolūcijas izpratne; gluži kā viņš no sāka gala ir apzinājies, ka literārās valodas vēsturi ir iespējams apsekot nevis kā valodas vai stilistikas vēsturi, bet vienkārši kā „Literatūras Zīmju vēsturi” un ka „šī formālā vēsture ne mazāk acīmredzamā veidā kā citas iespēj demonstrēt savas saites ar vēsturi tās dziļākajā nozīmē... (R. Barts)⁷⁸⁰; b) sajūtas kā tādas viņš bieži noraida dzīvē uzrakstīdams (iespējams, drukas kļūda – uzskatīdams – M. R.) tās par tikpat nepatiesām kā romantiskā redzējuma izkāpinātība.*

Strīdīgas šķiet divas tēzes, kuras H. M. Majeviskis izvirza savā kritiskajā apcerē. Pirmā tēze: U. Bērziņa dzeja nav dzeja ar episkā akcenta primātu, *ja episkajā dzejā taču „cilts pagātne tiek atklāta kā „īsteno cilvēku” vēsture (..) un kļūst forma stāstam par cilvēka izcelšanos, par kultūras apguvi un tās aizstāvēšanu pret ļaunajiem nodomiem...” (J. Meletinskis)⁷⁸¹. Pirmkārt, ja runā par U. Bērziņa dzejas episko iedabu, tad jājautā, vai 20. gs dzejā ir iespējama episkā dzeja tās klasiskajā izpratnē (saskaņā ar nupat citēto J. Meletinska definīciju). Otrkārt, ja par „īsteniem cilvēkiem” uzskata kultūrvaroņus, tad U. Bērziņa dzejā šie kultūrvaroņi ir K. Valdemārs, K. Barons, Alfreds Ķempe. Un tie kopā ar citiem vārdos minētiem un neminētiem nācījas*

⁷⁷⁷ turpat

⁷⁷⁸ turpat, 68. lpp.

⁷⁷⁹ turpat, 69. lpp.

⁷⁸⁰ Barts, R. Teksto malonumas // Vilnius, 1991

⁷⁸¹ Meletinski, E. Poetyka mitu // Warszawa, 1981, -330. lpp.

pārstāvjiem iedibina gan kultūru, gan sabiedrību, kā arī to aizstāv pret „ļaujamiem nodomiem”- resp. entropiju un vienalīdzīgo, objektīvo vēstures gaitu. Otra strīdīgā tēze ir tā, ka H. M. Majeviskis U. Bērziņa debiju dzejā saista ar 1980.g. iznākušo krājumu „Pieminekļi kazai”. Ja ņem vērā tikai pirmās grāmatas iznākšanas gadu, tad J. Rokpelnis tiešām ir debitējis krietni agrāk, bet A. Aizpuriete, J. Kunoss, A. Rancāne, P. Brūveris ir debitējuši nedaudz vēlāk vai gandrīz vienlaicīgi ar U. Bērziņu. Šā iemesla dēļ U. Bērziņu nevarot ierindot pašu aktīvāko polifonā dzejoļa aizsācēju lokā⁷⁸². Taču, izsakot šo tēzi, nav ņemta vērā īpatnība, kas īpaši attiecas uz U. Bērziņa dzejas recepciju. U. Bērziņa dzeja jau 70. gadu sākumā izraisīja krietnu rezonansi latviešu dzejnieku un kritiķu vidē, un kā jau minējis K. Skujenieks, vēl ilgi pirms krājuma iznākšanas viens otrs U. Bērziņa poētikas jauninājums pēc tam ticis izmantots arī 60. gadu paaudzes dzejā. Nemaz nerunājot par 80. gadu paaudzi – īpaši J. Kunosu un P. Brūveri, kuru daiļradē sākotnēji bija vērojama stipra U. Bērziņa dzejas ietekme. Tādēļ U. Bērziņa gadījumā debiju saistīt ar pirmā krājuma iznākšanas faktu diez vai būtu korekti.

Tomēr šī, jau pēc H. M. Majeviska nāves publicētā kritiskā apcere, ir viena no būtiskākajām U. Bērziņa poētikas analīzēm, kas aizmet mezglus arī virzieniem, kuros būtu pētāma U. Bērziņa dzeja – proti, strukturālisma un poststrukturālisma aspektā. Raksts beidzas ar vārdiem, kas šķiet visas 70. gadu paaudzes attieksmes rezumējums: *U. Bērziņš neraksta skaistākos dzejoļus latviešu literatūrā. Taču tieši viņa dzejoļi savulaik ierosinājuši un joprojām ierosina tos rakstīt.*⁷⁸³

Promocijas darba nodaļa „Laiks” ļauj secināt, ka laiks U. Bērziņa dzejā ir viena no pamatkategorijām līdzās telpai. Laikam U. Bērziņa dzejā ir ļoti daudzveidīgas izpausmes un veidi.

Valdošais laika veids U. Bērziņa dzejā ir sapņa laiks. Tas ir sinonīms radīšanas laikam – gan paša dzejoļa radīšanas, gan pasaules radīšanas un pastāvēšanas laikam. Dzejoļos, kuros tieši vai netiešāk manifestējas sapņa laiks, pārējie laika veidi ir pakļauti šim laikam. Šajā laikā vistiešāk realizējās cilvēka un nācijas radošā aktivitāte, iespēja darboties pretī entropijai, kura ir visuzskatāmākā lineārā/vēsturiskā laika īpašība.

---

⁷⁸² turpat, 70. lpp.

⁷⁸³ turpat, 71. lpp.

Ar sapņa laiku cieši saistīts ir tāds U. Bērziņa dzejas aspekts kā radīšana. Vārdā nosaukšanas akts, kas liek iepriekš nenosauktai parādībai kļūt reālai, U. Bērziņa dzejā ir identisks radīšanas aktam. Mute (arī tās tēla variants – pīga/mēle mutē) U. Bērziņa dzejā kļūst par nozīmīgu tēlu, kura funkcija ir veikt esmes un valodas radīšanas aktu, šādā veidā pretotojoties entropijai. Šī vārda došanas, nosaukšanas darbība ir sasaistīta ar nosaucamās parādības uztveršanas (sadzirdēšanas), saprašanas un pārtulkošanas aspektu. Vēsts, kas reiz atskanējusi, nekad nepazūd, tomēr, ceļodama no vienas laiktelpas uz otru, tā nekad nesaglabājas sākotnējā veidā, bet nonāk līdz adresātam ar būtiskiem informācijas zudumiem. Tādēļ tās jēgas rekonstruēšana un iztulkošana nozīmē arī radošu aktu kā dzejoļa autoram, tā arī dzejoļa lasītājam. Autora veiktais radīšanas akts – sadzirdētās vēsts pārtulkošana - ir ķēdes posms, kas saista senākos vēsts sūtītājus ar nākamo paaudžu, etnosu adresātiem.

Nākamais svarīgākais laiks U. Bērziņa dzejā ir cikliskais laiks. Šis laiks ir pārstāvēts trijās manifestācijās: kā lielais mūžīgais cikls. Tā sinonīms ir Laika Rats. Otra manifestācija ir gadskārta – gadalaiku cikls. Trešā manifestācija ir diennakts cikls. Cikliskais laiks iezīmē līdzsvaru starp radīšanu un entropiju.

Trešais svarīgākais laiks U. Bērziņa dzejā – lineārais jeb vēsturiskais laiks pastāv konfliktā ar sapņa jeb radīšanas laiku, jo tam pārsvarā ir ārdošas, ar entropiju saistītas īpašības. Bieži vien dzejoļu dramatiskais samezglojums un pat traģiskums veidojas, šiem abiem laikiem, šo laiku režīmiem saduroties. Īpaši aktīvs kā vēsturiskā laika atribūts U. Bērziņa dzejā ir pulksteņlaiks, kurš signalizē par sapņa laika beigām un nomoda laika, kurā darbojas vēsturiskā laika likumības, iestāšanos. Pulksteņlaika manifestācija pulkstenis U. Bērziņa dzejā bieži kļūst par vēsturiskā laika režīma katalizatoru.

Viena vai otra laiku režīma aktualizēšanās kādā U. Bērziņa daiļrades posmā ir ietekmējusi arī dzejas krājumu sakārtojumu, kļūstot par svarīgu kompozīcijas elementu. Tā pirmajā krājumā „Piemineklis kazai” (1980) dzejoļi galvenokārt tiek organizēti saskaņā ar gadskārtu ciklu (krājumā vairākkārt viens otram seko dzejoļi, kuros nolasāma gadalaiku secība; turklāt vairākos atsevišķos krājuma dzejoļos ir iekodēts pilns gadskārtas cikls). Tas izriet arī no spilgti izteiktās folkloras laiktelpas reāliju klātbūtnes šajā krājumā. Nākamajos krājumos aizvien spēcīgāk sevi piesaka vēsturiskais laiks ar tā reālijām un motīviem. Krājums „Laiks” (1994) šajā ziņā iezīmē lūzumu, jo tajā cikliskais laiks un folkloras laiktelpas reālijas atvirzās perifērijā un dzejā sāk dominēt aktuālās vēstures norises. Taču pēdējā krājumā *Saruna ar*

Pastnieku (2009) atgriežas pirmajam krājumam *Piemineklis kazai* raksturīgais organizācijas princips.

U. Bērziņa dzejas poētikas tapšanā liela nozīme bija videi, kurā veidojās dzejnieka personība, un laikmets, kurā sākās U. Bērziņa literārā darbība. Pēckara dzīves apstākļu noteiktajā neparastajā ģimenes modelī, kurā mātes lomu pildīja Ulda vecmāmiņa (klātesot īstajai mātei) un tēva/brāļa lomu pildīja mātes brālēns Jānis Ērenpreiss, bija dzīvi Latvijas brīvvalsts ideāli un tika godā turēta arī tā laika dzeja. 60. gadu relatīvo ideoloģisko spaidu atslābuma laiks ļāva veikt stilistiskos meklējumus, kas kļuva par pamatu vēlāko gadu dzejas sasniegumiem. Rezonanse, ko literārajā vidē izraisīja U. Bērziņa dzeja jau 20. gadsimta 60. gadu nogalē, lika gan 60. Gan 70. gadu izcilākajiem dzejas paaudžu pārstāvjiem iestāties par dzejnieka pirmā krājuma izdošanu. Šo dzejas paaudžu pārstāvju raksti periodikā liecina, ka U. Bērziņa dzejas poētikā bija iezīmes, kas bija tuvas gan 60. gan 70. gadu dzejas paaudzēm.

Secinājumi

Rakstot promocijas darbu „Ulda Bērziņa dzejas poētika (laika un telpas aspekts)”, pētījuma autors ir nonācis pie šādiem secinājumiem.

1. U. Bērziņa dzejā valoda un tās manifestācijas

- a) dzīvā, laikā un telpā noritošā runā,
- b) rakstītā tekstā, kurā papildus emocionālās un semantiskās nianšes spēlē dažādu ortogrāfiju, citu valodu frāžu, eksotisku rakstzīmju (t. sk. armēņu, jidiša, ķīniešu, grieķu), skaitļu iespraudumi, atsevišķu vārdu izcēlumi ar lielo burtu, kā arī paša teksta neparastais grafiskais izkārtojums (vienlaidus teksta slejas, tukšie (vai interpunkcijas zīmēm pildītie) laukumi, kurus ierāmē teksts, dzejoļi, kuros vienlaidus teksta slejas mijas ar tradicionālām pantformām)

klūst par īpašu, suverēnu realitāti, kurai ir pakļauta empīriskā – autora biogrāfiskās pieredzes un ikdienas – realitāte. Šajā valodas realitātē pa īstam reāls klūst tikai tas, kas tiek nosaukts vārdā. Valodas realitātē parādās arī vārdā nenosauktais, neartikulētais – taču kā potenciāls lielums, kas tiek marķēts gan ar pārrāvumiem tekstā, gan manifestējas kā dzejas subjekta haotiskā, fragmentētā apziņas plūsma, gan tiek saukts par neskaidru dunu, troksni, murdoņu.

2. Šāda valodas realitātes koncepcija sakņojas divos būtiskos dzejnieka biogrāfijas aspektos:

- a) Paša dzejnieka agrās bērnības iespaidi, saskaroties ar Latvijas brīvvalsts līroepiķu A. Čaka, E. Virzas, J. Medeņa, V. Cedriņa darbiem, kas lika dzeju, rakstīto vārdu uztvert kā īsto realitāti.
- b) U. Bērziņa poētikas veidošanās beigu posms 20. gadsimta 60. gadu nogalē, kad mainoties sociālpolitiskajai situācijai gan Rietumu valstīs (1968. g. studentu dumpis), gan Austrumu bloka valstīs („atkušņa” beigas, „Prāgas rudens” notikumi 1968. g.), mainās tendences arī literatūrā. Literatūras teorija un pati literatūra izteiktāk pievērsās valodai un tekstam kā realitātei, kura strukturē empīriskās realitātes uztveri. Atšķirībā no Rietumiem, kur šīs jaunās tendences formulēja poststrukturālisti, Padomju Savienībā šīs

tendences ideoloģisku iemeslu dēļ nevarēja būt tikpat skaidri formulētas. Taču bija iespējams attīstīties Maskavas-Tartu semiotikas skolai. Maskavas-Tartu skolas semiotiķu pētījumi ļāva ieraudzīt literāru tekstu kā īpašu jēggenerējošu strukturālu veidojumu ārpus padomju režīma uzspiestā ideoloģiskā konteksta. Arī pašā literatūrā notika mēģinājumi atdzīvināt modernisma poētiku, liekot apzināt literatūru kā īpašu metapasauli. Latvijā par spilgtāko izpausmi šādai tendencei kļuva U. Bērziņa dzeja. Taču atšķirībā no poststrukturālisma nostādnes dekonstruēt jebkuru metavēstījumu un pierādīt, ka indivīds un apziņa ir pasīvs dažādu autoritatīvu diskursu rezultāts, U. Bērziņa dzejā netiek nojaukta ontoloģiskā hierarhija. Šajā hierarhijā indivīds un nācija kā suverēns spēks aktīvi piedalās vēstures procesos.

3. Ideoloģiskās un mākslinieka pozīcijā sakņotās pretstāves dēļ pret padomju autoritārajiem diskursiem un metavēstījumiem U. Bērziņa dzeju, kaut arī tajā – tāpat kā spilgtāko 70.- 80. gadu dzejnieku daiļradē – vērojama dažu postmodernisma iezīmju klātbūtne, nevar saukt par postmodernu. Par to liecina telpas un laika struktūra U. Bērziņa dzejā.
4. Telpas un laika analīze promocijas darbā liek secināt, ka U. Bērziņa dzejas pasaule ir strukturēta gan telpā, gan laikā, kaut arī šīs struktūras elementi atrodas dinamiskās mijiedarbē un spēj viens otru aizvietot. Telpa un laiks ir strukturēta hierarhiskos līmeņos saskaņā ar mītisko pasaules modeli, taču vienlaikus tiek uzsvērta visu telpas un laika līmeņu līdzvērtība un kā galvenais virzošais spēks tiek izcelts cilvēka, kā etnosa pārstāvja centieni radīt un saglabāt antropoloģisko kosmosu iepretī mūžības ritējumam un objektīvajai, nepielūdzamajai vēstures gaitai. Tādēļ telpas vertikālajā trīspakāpju struktūrā (pazeme, virszeme, debesis) kā galvenā sfēra tiek izcelta virszeme, kurā pastāv antropoloģiskais kosmos un noris cilvēka aktivitāte, bet no laika režīmiem, kas valda U. Bērziņa dzejā kā galvenais tiek izcelts sapņa/radīšanas laiks, kurš ļauj indivīdam un nācijai realizēt savu radošo spēku un ietekmēt pārējos laika režīmus (mītisko/ciklisko laiku un vēsturisko/lineāro laiku).

5. Taču vienlaikus tiek uzsvērta cilvēka saikne ar mītisko pasaules modeli. „Ierakstot” cilvēku šajā modelī, U. Bērziņa dzejā notiek cilvēka aktivitātes izpaušmju pārklāšanās ar tēliem, kuri pārstāv katru no mītiskās telpas struktūras daļām. Šie tēli ir putns, velis un koks. Velis pārstāv pazemes sfēru, koks apvieno visas trīs sfēras (cilvēks U. Bērziņa dzejā veic tādas pašas funkcijas kā koks, taču pārstāv pasaules trīspakāpju struktūras vidusdaļu), bet putns pārstāv debesu sfēru. Turklāt tie ir cieši saistīti savā starpā, veidojot tēlu triādi. Cilvēka saikne ar šiem tēliem tiek uzsvērta gan caur metaforu, gan cilvēka metamorfozē par kādu no šiem tēliem.
6. Atsevišķa dzejas subjekta aktivitāte ir apzināta, artikulēta kolektīvās bezapziņas spēku aktivitāte, kura tiecas pārvarēt U. Bērziņa dzejā pastāvošās telpas hierarhijas un laika režīmu robežas, savu aktivitātes vektoru vēršot
- telpas hierarhijā vertikāli – pret debesīm,
  - laika režīmos – pret aizgājušajiem un nākamajiem cikliem, mūžību, konkrētiem vēsturiskā laika posmiem, kuros izšķiras indivīda un nācijas liktenis, šādi ietekmējot šos likteņus.
- Taču šī aktivitāte nekad nav „gatava”, jo indivīda un nācijas darbība ne vienmēr vainagojas ar pozitīviem rezultātiem. U. Bērziņa dzejā ir spilgti iezīmētas situācijas, kad vēsture, entropija uzvar cilvēka un nācijas centienus. Taču arī šādā aspektā tiek uzsvērta šīs mūžam klātesošās aktivitātes, darbības pašvērtība, kas ir vērtīgāka par pabeigtu, statisku rezultātu.
7. Viens no šādas aktivitātes veidiem ir iepriekšējo paaudžu un citās laiktelpās mītošo indivīdu sūtītās vēsts sadzirdēšana, saprašana, šīs vēsts tālāknodošana nākamajām paaudzēm, šādi uzturot saikni ar visām iepriekš pastāvējušām un hipotētiskajām nākotnes kultūrām. U. Bērziņa dzejā iezīmējas arī centieni realizēt atgriezenisko saikni – no nākotnes uz pagātni. Valodas realitāte kļūst par universālu laiktelpu, kurā vienlaicīgi pastāv gan bijušās, gan esošās, gan nākamās cilvēces kultūru laiktelpas.
8. Tieši valodas realitāte, kas U. Bērziņa dzejā ir identa sapņa realitātei ļauj realizēt dzejnieka poētiskās programmas daļu - vieliskot, garīgo, abstrakto. Valodas spēja radīt pasauli ar savām likumībām un valodā uzburtā sapņa loģika, kas savieno

ikdienā nesavienojamas parādības, notikumus, laikus, telpas punktus, ļauj pastāvēt ciešai saiknei starp abstrakciju un vielu U. Bērziņa dzejā. Iekļaujot sapņa laiktelpā pārējos laika režīmus un mītiskās telpas vertikālo trīspakāpju struktūru, U. Bērziņš rada alternatīvu Eiropas klasiskā racionālisma izauklētajai paradigmai, kurā laiks un telpa ir absolūti lielumi un pastāv neatkarīgi viens no otra (Ņūtona koncepcija) un kurā vēstures gaita ir objektīvā universālā gara pašatklāsme (Hēgeļa koncepcija).

9. Līdzās sapņa laikam cikliskā vai lineārā laika dominēšana kādā U. Bērziņa daiļrades posmā ir ietekmējusi arī dzejas krājumu sakārtojumu, kļūstot par svarīgu kompozīcijas elementu. Tā pirmajā krājumā „Pieminekļis kazai” (1980) dzejoļi galvenokārt tiek organizēti saskaņā ar gadskārtu ciklu. Tas izriet arī no spilgti izteiktās folkloras laiktelpas reāliju klātbūtnes šajā krājumā. Nākamajos krājumos aizvien spēcīgāk sevi piesaka vēsturiskais laiks ar tā reālijām un motīviem. Aizvien izteiktāk iezīmējas urbānās vides reālijas. Paplašinās arī pasaules ģeogrāfisko reāliju klātie. Krājums „Laiks” (1994) šajā ziņā iezīmē lūzumu, jo tajā cikliskais laiks un folkloras laiktelpas reālijas pilnībā atvirzās perifērijā un dzejā sāk dominēt aktuālās vēstures norises. Arī krājumi tiek sakārtoti, ievērojot lineārā laika principu – saskaņā ar
- a) vēsturiskajiem notikumiem (krāj. „Nenotikušie atentāti, „Laiks”);
  - b) dzejoļu tapšanas laiku (krāj. „Nozagtie velosipēdi”, „Maijs debešos”, izlase „Dzeja”).
- Taču pēdējā krājuma „Saruna ar Pastnieku” kompozīcijas principos notiek atgriešanās pie gadskārtu cikla.

10. Par to, ka U. Bērziņa dzeja izraisīja būtisku rezonansi Latvijas literārajā vidē, liecina 60. Un 70. gadu dzejas paaudžu interese par U. Bērziņa dzeju jau 60. gadu nogalē – ilgi pirms dzejnieka pirmā krājuma iznākšanas. Šī rezonanse izpaudās arī U. Bērziņa kolēģu centienos, izmantojot Rakstnieku savienības autoritāti un ietekmi, panākt U. Bērziņa krājuma izdošanu jau sākot ar 20. gadsimta 70. gadu sākumu. Dzejnieka kolēģu polemika ar izdevniecības „Liesma” darbiniekiem un partijas nomenklatūru RS dzejas sekcijas rīkotājās apspriedēs un raksti periodikā liecina, ka U. Bērziņa dzejas poētikā bija iezīmes, kas bija tuvas gan 60. Gan 70. gadu dzejas paaudzēm. Ar 60. gadu dzejas paaudzi viņu tuvina dzejas episkā

ievirze, sociālo, vēsturisko tēmu klātie dzejā. 70. gadu paaudzei U. Bērziņa dzeja bija tuva vairākos būtiskos aspektos. Tā bija atsacīšanās lietot dzejas retoriku, ar kuru varēja manipulēt arī varas ideoloģija; dzejas atjaunotne caur rūpīgās studijās apgūto pasaules dzejas mantojumu.

Izmantoto avotu un literatūras saraksts

Avoti

1. Ar triju zvaigžņu starojumu: ordeņa kavalieris U. Bērziņš // Latvijas Vēstnesis > 26.09.1997 248 (963) > Kultūra un zinātne. Pieejams: <http://www.vestnesis.lv/index.php?menu=doc&id=30679> (aplūkots 05.06.2009)
2. [Ar Uldi Bērziņu sarunājās Guntars Godiņš] // Avots, 1988, Nr. 2, 11. lpp.
3. Atbildes Salejmahrim: U. Bērziņa e-pasta vēstule pētījuma autoram, 12. 05 2009.
4. atbildes un veel: U. Bērziņa e-pasta vēstule pētījuma autoram, 13. 02. 2009.
5. Auziņš, I. Piecdesmit gadi bez televizora. Atmiņu ainas: III daļa – Rīga: Sol Vita, 2006., 140. lpp.
6. Bankovskis, P. Kaza ir vēsture. – Rīga Laiks, 1994, Nr. 1, 40. lpp.
7. Bērziņš, U. [Atbildehtmehginahjums](#). (atbildes Draudziņskolas intervētājam, pārsūtītas uz pētījuma autora epastu) – 22. 02. 2009.
8. Bērziņš, U. Dažas rindas petītā (manuskripts). – I. Auziņa īpašums.
9. Bērziņš, U. Dzeja: izlase. – Rīga : Artava, 1995, 187 lpp.
10. Bērziņš, U. Dzeja. – Rīga: Atēna, 2004, 570 lpp.
11. Bērziņš, U. Dzejas patesība. Veļimiram Hļebņikovam – 100 // Literatūra un Māksla, 1985. gada 7. nov.
12. Bērziņš, U. Izlasīju Karogu! (dzejnieka epasta vēstule pētījuma autoram) – 28. 01. 2009.
13. Bērziņš, U., Kronbergs, J. Laiks: dzeja - Rīga : Zinātne, 1994, 128 lpp.
14. Bērziņš, U. Kukaiņu soļi: dzeja. – [Rīga] : Raiņa un Aspazijas Fonds, 1994 (Firma Druka Jelgavā). 127 lpp.
15. Bērziņš, U. Maijs debešos: (Dekonstruktīvas mēģinājums): dzeja. – Rīga: Preses nams, 2002 109. lpp.
16. Bērziņš, U. Marģera vieta: [dzejn. un atdz. Hermaņa Marģera Majevska (1951-2001) piemiņai] // Karogs, 2001, Nr.11, 230.-232. lpp.
17. Bērziņš, U. Nenotikušie atentāti: dzeja. – Rīga : Liesma, 1990, 157 lpp.

18. Bērziņš, U. Nozagtie velosipēdi: dzeja. - Rīga : Minerva, 1999, 61 lpp.
19. Bērziņš, U. Par sevi pats. Skat.: Ar triju zvaigžņu starojumu: ordeņa kavalieris U. Bērziņš // Latvijas Vēstnesis > 26.09.1997 248 (963) > Kultūra un zinātne. Pieejams: <http://www.vestnesis.lv/index.php?menu=doc&id=30679> (aplūkots 05.06.2009)
20. Bērziņš, U. Pieminekļis kazai: dzeja. – Rīga : Liesma, 1980, 75 lpp.
21. Bērziņš, U. Poētisms baltkrievs: dzeja. – Rīga : Liesma, 1984, 83 lpp.
22. Bērziņš, U. Saruna ar Pastnieku. – Rīga.: Neputns, 2009, 65 lpp.
23. Bērziņš, U. Streiks – Universitāte. 1963, 6. nr.
24. Bērziņš, U., Sīkstulis, J. Sveicam!: [Sakarā ar tulk. M. Šūmanes 80. dzimš. d.] // Literatūra un Māksla, Nr. 52 (1831), 28. dec., 1979.
25. Bērziņš, U. Šimborska kā mierinātāja. // Šimborska. V. Dzeja – Rīga: Jumava, 1998, 6. lpp.
26. Bērziņš, U. Vārdu paskaidrošana redaktoram. 24. jūl. 1983. g.: [manuskripts] – I. Auziņa īpašums
27. „Bet es tak necelšos no dievu dzīru galda...” (Ar Uldi Bērziņu sarunājas Maima Grīnberga) // Karogs 1996, Nr. 1, 21.-59. lpp.
28. Briedis, R. Latviešu literatūras notikumu hronika sastatījumā ar notikumiem psaulē un Latvijā (1945-2005) – Rīga: Valters un Rapa, 2006, 185. lpp.
29. Čaklā, I. Aicinājums kā profesija. // Skujenieks, K. Raksti: latviešu literatūras kritika – R.: Nordik, 411. lpp.
30. Čaklā, I. Komentāri // Skujenieks, K. Raksti: Dzeja 1969-1980. Latviešu folkloristika – Rīga: Nordik, 2003., 293. lpp.
31. Čaklā, I. Komentāri // Skujenieks, K. Raksti: Latviešu literatūras kritika – Rīga: Nordik, 2004, 421. lpp.
32. Dāglardža, F. H. Kad zāle pie zvaigznes duras. – Rīga : Liesma, 1974, 132 lpp.
33. Darbs: Otrdiena, 17. septembris, 1940
34. Dažas rindas petitā (manuskripts). – I. Auziņa īpašums.
35. Ērenpreiss, J. Atmiņas par Edvartu Virzu // Varavīksne: [Literārā mantojuma gadagrāmata] – R.: Preses nams, 1993, 60.-69. lpp.
36. Goris, A. Laikmetu izteicot. – Rīga: Liesma, 1982

37. Grāmatas aizkulisēs: Apceres, dokumenti, intervijas, atmiņas [sastādītājas: Rita Luginska, Saulcerīte Viese] – Rīga: Sol-vita. 2002, 366 lpp.
38. Ieteikums [paraksts: M. Šūmane]. Ogrē, 26. IX 1974.g. // LRS
39. Ieteikums [paraksts: Ojārs Vācietis]. Rīgā, 1974.g. 3. oktobrī // LRS
40. Ingmahrai Uldis: [U. Bērziņa e-pasta vēstule pētījuma autoram ar klātpieliktām atbildēm Ingmārai Balodei], 12. 05 2009.
41. Jautājumi un atbildes: [U. Bērziņa atbildes uz pētījuma autora jautājumiem epastā], 12. 2008.
42. Koresp. U. Bērziņš – M. Šūmanei, Ļeņingradā, 1968. g. 14. 10, 2.lp.
Literatūras un mūzikas muzejs. Inv. Nr.188269. U. Bērziņš K1/6.
43. Koresp. U. Bērziņš – M. Šūmanei, Ļeņingradā, 1968. g. 15. 10, 1.lp.
Literatūras un mūzikas muzejs. Inv. Nr.188270. U. Bērziņš K1/7.
44. Koresp. U. Bērziņš – M. Šūmanei, Ļeņingradā, 1969. g. 01. 12, 1.lp.
Literatūras un mūzikas muzejs. Inv. Nr.188275. U. Bērziņš K1/12.
45. Koresp. U. Bērziņš – M. Šūmanei, Ļeņingradā, 1970. g. 02. 02, 2. lp.
Literatūras un mūzikas muzejs. Inv. Nr.188281. U. Bērziņš K1/18.
46. Kipere, Z. Naīva bērna vērtīgās acis un pamatīgas zināšanas // Zinātnes Vēstnesis, 2005. gada 23. maijs. Pieejams -
<http://www.lza.lv/ZV/zv051000.htm> (aplūkots 09. 05. 2009.)
47. Kursīte, J. Edvarta Virzas Klārai Stakenai sūtītie dzejoļi // Varavīksne: [Literārā mantojuma gadagrāmata] – R.: Preses nams, 1994, 74.-89. lpp.
48. Latviešu dzejnieku portreti: Robežu šķērsotāji, robežu sargi. Sast. un iev. sarakst. Ieva E. Kalniņa – Rīga: Zinātne, 2007, 267 lpp.
49. Latviešu rakstniecība biogrāfijās – Rīga: Zinātne, 2003, 79. lpp.
50. Latvijas padomju rakstnieku savienības Dzejas sekcijas prezidija paplašinātās sēdes protokols 1972. g. 13. martā // LVA 473. fonds, 1. apr., 351. lieta
51. Latvijas padomju rakstnieku savienības slēgtās valdes sēdes protokols Nr. 3, 1974. g. 19. dec. // LVA 329. fonds, 1. apr. 351. Lieta
52. Latvijas padomju rakstnieku savienības Dzejas sekcijas sēdes protokols RS dzejas sekcijas 1976. g. 30. martā. // LVA, 473. fonds, 1.apr., 353. lieta
53. Latvijas PSR Ministru padomes izdevniecību, poligrāfijas un grāmatu tirdzniecības lietu komitejas izdevniecība „Liesma”. Oriģinālās daiļliteratūras redakcija. Ind. № 8-10. Sarakste ar autoriem, lasītājiem, iestādēm un

- organizācijām par grāmatu izdošanu. 1968.-1972.g. // LVA 478. fonds, 10. apr., 417. Lieta
54. Latvijas Vēstnesis > 26.09.1997 248 (963) > Kultūra un zinātne. Pieejams: <http://www.vestnesis.lv/index.php?menu=doc&id=30679> (aplūkots 05.06.2009)
55. L.k.o.k. [Lāčplēša kara ordeņa kavalieri] biogrāfija. – Pieejams: <http://www.lkok.com/detail.asp?ID=1710> (aplūkots 12.02.2009.)
56. LVA, 473. fonds, 1.apr., 352. lieta
57. LVA, 473. fonds, 1.apr., 353. lieta
58. Meluškāns, G. Par Kārli Ulmani, Eduardu Virzu un velosipēdiem jeb Maza brēka par lielu vilnu: [Saruna ar Jāni Oļģertu Ērenpeisu] // Vakara ziņas, 1993. gada 6. oktobris.
59. [nekrologs K. Stakenai] // Cīņa: Piektdiena, 22. jūlijs, 1949, pieejams: <http://periodika.lndb.lv/Default/Skins/LatviaArchL/Client.asp?Skin=LatviaArchL&enter=true&AW=1272020553831&AppName=2>, (aplūkots 23.04.2010)
60. [No U. Bērziņa piezīmēm redaktoram, gatavojot izdošanai „Poētisma baltkrieva” manuskriptu] – I. Auziņa īpašums.
61. Par tikumību un sadarbību. Žurnālistes Cildas Pelītes saruna ar dzejnieku Ojāru Vācieti // Kritikas gadagrāmata 10, 1982, 232. lpp.
62. re: jautājumi. U. Bērziņa atbildes pētījuma autoram epastā – 29.05.2009.
63. Rekomendācija [paraksts: Jānis Sirmbārdis]. 2.X 74 // LRS
64. Repše, G. Ulda Bērziņa parindenis. – Labrīt, 1994. g. 10. marts
65. Rza, R. Krāsas – Rīga: Liesma, 1972, 118 lpp.
66. S. Tiesa. Latvijas Kareivis: Svētdiena, 24. septembris, 1933; pieejams : <http://www.periodika.lv/Default/Skins/LatviaArchL/Client.asp?Skin=LatviaArchL&enter=true&AW=1271942658802&AppName=2> (aplūkots 22.04.2010)
67. Saruna ar Dieva draugu : [Saruna ar dzejn. un tulk. U. Bērziņu] // [Rīgas Laiks, 1997, Nr. 3, 18.-25. lpp.](#)
68. Sirmbārdis, J. Dzejas rezerve.// Dzejas ceļi: No diskusijas par dzeju. – Rīga: Liesma, 1972 – 187.-188. lpp.
69. [Skujenieks, K.] Plaši apmeklēta sanāksme. // Literatūra un Māksla, Nr. 13 (1428), 1. aprīlis, 1972.
70. Skujenieks, K. Raksti: dzeja, vēstules, miscelāniji – R.: Nordik, 2008, 640. lpp.

71. <http://www.spisovatele.cz/karel-siktanc> (aplūkots 11. 05. 2009.)
72. Šūmane, M. Nākamajiem Austrumu literatūras ģiezēniem // Literatūra un Māksla: 21. marts, 1970
73. U. Bērziņš: Dievs rada „sarunas vidi”. Ieva Hlevicka.12. septembris 2006
13:12. Pieejams:
<http://notikumi.delfi.lv/news/poetry/article.php?id=15489805>. (aplūkots: 25.02.2008.)
74. Un veel (U. Bērziņa epasta vēstule pētījuma autoram) – 20. 02. 2009.
75. Universitāte, 1963, Nr. 6.
76. Vācietis, O. Ar pūces spalvu. – Rīga: Liesma, 1983, 160-179. lpp.
77. Vācietis, O. Pāris vārdu pirms „Pieminekļa kazai” atklāšanas. // U. Bērziņš. Pieminekļi kazai. – R.: Liesma, 1980 – 6. lpp.
78. Valdības Vēstnesis, 1. decembris, 1932.
79. Valdības Vēstnesis, 22. maijs, 1935.
80. Valtere, M. Edvarts Virza mēnesgaismas atspulgos. Pieejams:
<http://www.laikraksti.lv/pdf/MuzVest-marts.pdf> (aplūkots 2009.05.09.)
81. <http://www.lu.lv/materiali/apgads/raksti/738.pdf> (aplūkots 22.04.2010)
82. <http://www.rsu.lv/eiropas-studiju-fakultate/pasniedzaji/jelena-staburova>
(aplūkots 27. 04. 2010)
83. Ziedonis, I. Par „Čaka pilsētu”: iekšējā recenzija. // Ziedonis, I. Raksti 12. Sējums: 12. Sējums: Ceļabiedri un laikabiedri. – Rīga: Nordik, 2002, 186.-190. lpp.
84. Zirnis, E. Pēc vienpadsmit gadu darba pabeigts atdzejot musulmaņu Svētos rakstus. // Diena, 13. septembris, 2009 -
<http://www.diena.lv/lat/politics/sestdiena/korans-ir-ieradies?comments=3>
(aplūkots 17.05.2010)
85. Научно-технический энциклопедический словарь, pieejams
<http://dic.academic.ru/dic.nsf/ntes/1829/%D0%98%D0%9E%D0%9D%D0%9E%D0%A1%D0%A4%D0%95%D0%A0%D0%90> (aplūkots 27.09.2010)

Filmas, sarunu ieraksti

1. Saruna ar I. Auziņu – ieraksts, 09. 11. 2009
2. Saruna ar Ansi Ataolu Bērziņu – ieraksts, 21.04.2010
3. Saruna ar Jāni Liepiņu – ieraksts, 19.04.2010
4. Saruna ar J. Sirmbārdi – ieraksts, 17. 11. 2010.
5. Rakstnieks tuvplānā. Uldis Bērziņš: dok. filma., rež. Ināra Kolmane – Studija 9, 2004 – pieejams: [http://www.e-biblioteka.lv/meklesana/?search=&text=B%C4%93rzi%C5%86%C5%A1+uldis%27&type\[\]=video](http://www.e-biblioteka.lv/meklesana/?search=&text=B%C4%93rzi%C5%86%C5%A1+uldis%27&type[]=video), (aplūkots: 05. 12. 2009)

Zinātniskā literatūra

1. Auziņš, I. “Saknes man saki” // Karogs, 1981, Nr. 3
2. Bahtins M. Laiks un hronotops // Kentauri XXI – 1999
3. Barthes, R. S/Z – New York: Farrar Strauss, 1984
4. Berelis, G. Latviešu literatūras vēsture: No pirmajiem rakstiem līdz 1999. Gadam – Rīga: Zvaigzne ABC, 1999
5. Briedis, R. 70. gadu sākums: cenzūra un teksts. // Materiāli par pasaules strāvām latviešu literatūrā. Rīga: Zinātne, 1998
6. Burima, M. Modernisma koncepti 20. gadsimta sākuma literatūrā: [Materiāls LULFMI semināram, 27.04.2010]
7. Cilvēka vērtība un dzeja (saruna ar literatūras kritiķi Andu Kubuliņu) 1978 // Vācietis, O. Ar pūces spalvu. – Rīga: Liesma, 1983
8. Čakare, V. Postmodernisms un modernisms. // Postmodernisms teātrī un drāmā. – Rīga: Jumava, 2004
9. Čaklā, I. Aicinājums kā profesija. // Skujenieks, K. Raksti: latviešu literatūras kritika – Rīga: Nordik, 2004
10. Čaklā, I. Minūtes, gadi un citi Ulda Bērziņa dzejas laiki. // Avots, 1991, Jūl./Aug.
11. J. Derrida, Dissemination Chicago: University of Chicago Press, 1981
12. Černovs, I. Trīs kultūras modeļi. // Kultūra. Teksts. Zīme – Rīga: Elpa, 1993
13. Eliade, M. Mīts par mūžīgo atgriešanos: arhetipi un atkārtotāšanās – Rīga : Minerva, 1995
14. Eliade, M. Sakrālais un profānais. – Rīga: Minerva, 1996,

15. Ekere, B. Žaks Deridā: ieskats dzīves ceļā un filosofijā . // Kentauris XXI, 2001, Nr 24
16. Gadamers, H. G. Patiesība un metode: filosofiskas hermeneitikas pamatiezīmes. – Rīga : Jumava, 1999
17. Gadamers, H. G. Skaistā aktualitāte: māksla kā spēle, simbols un svētki – Rīga : Zvaigzne ABC, 2002
18. Genette, G. The Architext // Modern Genre Theory. Edited and introduced by David Duff. – Harlow: Pearson Education Limited, 2000
19. Grīnvalde, A. Laiks un dzeja: Jaunā paaudzes latviešu dzeja 80. gados. – Liepāja: LiePA, 2000
20. „Jo dziļāk pasmelsi, jo visiem būs tuvāk”. Lietuviešu literatūrkritiķim Ķēstutim Nastopkam jautā Inta Čaklā // Literatūra un Māksla, 1984. g. 1. jūn.
21. Jahn, Manfred. Narratology: A Guide to the Theory of Narrative. English Department, University of Cologne, 2005
22. Johnson, B. Translators Introduction, // J. Derrida, Dissemination Chicago: University of Chicago Press, 1981
23. Jungs, K. G. Dvēseles pasaule. – Rīga : Spektrs, 1994
24. Jungs, K. G. Dzīve. Māksla. Politika. – Rīga : Zvaigzne ABC, [2001]
25. Kalers, Dž. Literatūras teorija. – Rīga: Satori, 2007
26. Kalve, M. Jaunākās latviešu padomju dzejas apcirkņos // Rīga: Zinātne, 1975
27. Kalve, M. Par žanriem lirikā.// Žanrs un kanons: žanri un to izmaiņas jaunākajā latviešu padomju literatūrā – Rīga: Zinātne, 1977
28. Kristeva, J. "Word, Dialogue and Novel." Trans. Alice Jardine, Thomas Gora, and Leon S. Roudiez. The Kristeva Reader. Ed. Toril Moi. New York: Columbia UP, 1986.
29. Kursīte, J. Dzejas vārdnīca. – Rīga: Zinātne, 2002
30. Kursīte, J. Latviešu folklorā mītu spoguļi. – Rīga: Zinātne, 1996
31. Kursīte, J. Laikazīmes dzejā. – Rīga: liesma, 1988
32. Kursīte, J. Mītiskais folklorā, literatūrā, mākslā. – Rīga : Zinātne, 1999 : "Svētdienas Rīts" : SIA tipogr. "Rota"
33. Kursīte, J. Raiņa dzejas poētika. – Rīga: Zinātne, 1996
34. Kursīte, J. Uldis Bērziņš // Latviešu rakstnieku portreti: 70.-80.gadi – Rīga: Zinātne, 1994
35. Latviešu literatūras vēsture 3 sējumos – Rīga: Zvaigzne ABC, 1998-2001.

36. Lincoln, B. Myth, Cosmos and society. Indo-European Themes of Creation and destruction. Cambridge, 1986.
37. Liotārs Ž. F. Postmodernais stāvoklis: pārskats par zināšanām. - Rīga: Laikmetīgās mākslas centrs, 2008
38. Literatūra un kultūra: process, mijiedarbība, problēmas : zinātnisko rakstu krājums / Daugavpils Universitāte. Humanitārā fakultāte. Latviešu literatūras un kultūras katedra., Pilsētas teksts literatūrā un kultūrā. Daugavpils : Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds "Saule", 2007 (Daugavpils : DU Akadēmiskais apgāds "Saule")
39. Loseff, L. On the Beneficence of Censorship Aesopian Language in Russian Literature. – Munich, 1984.
40. Majeuskis, H. M. Kas veikta ir padaryta : [Par dzejn. Un tulk. Uldi Bērziņu] // Lietuviešu Literatūra ir menas (Vilnius), 1994, Gegužes (V)
41. Majeuskis, H. M. Ulda Bērziņa dzejoļi duj' valodās // Literatūra. Māksla. Mēs, 30.07.98.-06.08.98.
42. Majeuskis, H. M. Iespēja atskatīties (Bērziņš U. Kukaiņu soļi – Vabzdziņ žingsnīai. – Vilnius, 1997) // Karogs, 1999, Nr. 2
43. Majeuskis, H. M. U. Bērziņš: misija un paradoksi Karogs, 2002, Nr. 7
44. Mauriņš A. Hronotops un laiktelpas moduļi // Kentauris XXI – 1999. – Nr.19
45. Pļavkalns, G. Patvaļīga dzeja: [par Ulda Bērziņa dzejoļu krāj. "Piemineklis kazai" (Rīga, 1980) un "Poētisms baltkrievs" (Rīga, 1984): pārpubl. no ž. "Jaunā Gaita" Nr.169 (1988 okt.)] // Kritikas gadagrāmata, 1992, 19.[laid.]
46. Rižijs, M. Polemika ar sociālistiskā reālisma kanonu Ulža Bērziņa pirmajos krājumos "Piemineklis kazai" un "Poētisms baltkrievs". // Kultūra un vara: raksti par valodu, literatūru, tradicionālo kultūru : 2006. g. LU 64. konf. Letonikas sekcijā – Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, [2007]
47. Rižijs, M. Putna tēls U. Bērziņa dzejā – Kultūras studijas: zinātnisko rakstu krājums. Daugavpils Universitāte. Humanitārā fakultāte – Daugavpils : Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds "Saule", 2010
48. Rižijs, M. Vārds un radīšana (vēsts, runa, rīcība, varoņdarbs) Ulda Bērziņa dzejā – Aktuālas problēmas literatūras zinātnē: Rakstu krājums – Liepājas Pedagoģijas akadēmija, LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 2010

49. Salējs, M. Uldis Bērziņš un „krājuma klūmes”: Ulza Bērziņa ceļš līdz pirmajam krājumam „Pieminekļis kazai”: ieskats Latvijas Rakstnieku savienības sēžu protokolos. Karogs Nr. 3, 2010, maijs/jūnijs
50. Salējs, M. U. Bērziņš. // Latviešu dzejnieku portreti : Robežu šķērsotāji, robežu sargi. Sast. un iev. sarakst. Ieva E. Kalniņa – Rīga: Zinātne, 2007
51. Siliņš, E. I. Lielo patiesību meklējumi. – Rīga: Jumava, 1990
52. Skujenieks, K. Raksti: Latviešu literatūras kritika – Rīga: Nordik, 2004
53. Tauriņš, G. Vēstures filozofija. – Rīga: Latvijas Republikas Nacionālā aizsardzības akadēmija, 1996
54. Transehe, N. B. Putni. // Dzīvnieceki latvju daiņās // Latvju tautas daiņas: Ilustrēts izdevums ar variantiem un zinātniskiem apcerējumiem; 2.izd., 1.sēj.; Red. Jānis Endzelīns; sakārt. Roberts Klaustiņš – Rīga: "Literatura", 1938
55. Upeniece, J. Putni un dzīvnieceki kosmogonijā (pēc latviešu teiku un pasaku materiāla) – Platforma 2. LU filoloģijas mākslas (teātra un mūzikas) zinātnes un bibliotēkzinātnes doktorantu rakstu krājums – R.: Zinātne, 2004.
56. Uz kurieni, literatūras teorija? – LU ž. "Humanities and Social Sciences. Latvia" fonds, LU Svešval. fak., LU Filol. fak. Rīga, 1995
57. Vails, P., Geniss, A. 60. gadi. Padomju cilvēka pasaule, 2006
58. Veidemane, R. „Dievs pārteicies.. uz brīdi telpa mana” // Karogs, 2002, Nr. 7
59. Veidemane, R. Izteikt neizsakāmo: lingvistiskā poētika. – Rīga: Liesma, 1977
60. Veidemane, R. Uzturēt debesis spēkā: Pārdomas par mūsdienu dzejas pozitīvo varoni // Literatūra un Māksla, 1983.g. 28. janv.
61. Veidemane R. Zīmju pilns gaiss: Materiāli “Latviešu dzejas simbolu vārdnīcai” // Karogs. – 1995
62. Veidemane, R. Zvaigznes ērkšķis un zvaigžņu cukurs: (Par stilistiskās substances jēdzienu poētiskos tekstos) // Grāmata, 1995 Nr. 5
63. Ziedonis I., Veidemane, R. Vārdarbi // Literatūra un Māksla, 1985.g. 14. jūn.
64. Алексеева, В. А. Социальная синергетика. Постмодернистская методология исследования этноса и этногенеза. - Дата публикации: 14 января 2003, pieejams: <http://www.sciteclibrary.ru/rus/catalog/pages/4375.html> (aplūkots 11.08.08)

65. Бахтин, М. М. Формы времени и хронотопа в романе: Очерки по исторической поэтике // Бахтин, М. М. Вопросы литературы и эстетики. — М.: Худож. лит., 1975
66. Бессонова, Л. А. Лекция № 11. Методология социально-гуманитарного познания // История и философия науки, pieejams: <http://www.tisbi.ru/resource/library/Philos/t11/t11.htm> (aplūkots 27. 04. 2010)
67. Гаспаров, М. Л. Очерк истории европейского стиха. — М.: [Фортуна Лимитед](#), 2003
68. Гумилев, Л. Н. Этносфера: история людей и история природы, М.: Экопрос, 1993
69. Гумилев, Л. Н. (nodaļa „И грянул гром...”) ЗИГЗАГ ИСТОРИИ // Л.Н. Гумилев. Этносфера: История людей и История природы. — М.: Экопрос, 1993
70. Гуревич А. Я. Категории средневековой культуры. Избранные труды, т. 2. — ЦГНИИ ИНИОН РАН, 1999, pieejams: <http://justlife.narod.ru/gurevich/gurevich06.htm> (aplūkots 12.08.2010)
71. Кристева, Ю. Избранные труды: разрушение поэтики — Москва: Росспэн, 2004
72. Лотман, Ю. М. Структура художественного текста.— СПб.: «Искусство — СПб», 1998
73. Пригожин, И. Философия нестабильности. // Вопросы философии. 1991, № 6
74. Руднев, В. П. Прочь от реальности: Исследования по философии текста. - М.: "Аграф", 2000
75. Руднев, В. Словарь культуры XX века, pieejams: [http://www.gumer.info/bibliotek Buks/Culture/Rudnev/Dict/ Index.php](http://www.gumer.info/bibliotek/Buks/Culture/Rudnev/Dict/Index.php) (aplūkots 10. 04. 2010)
76. Руднев, В. Структурная поэтика, pieejams: <http://www.bestreferat.ru/referat-87348.html> (aplūkots 22. 08. 2010)
77. Скулова Н. „Призрак бродит по Европе...". - // Новое литературное обозрение. - № 53, 2002, pieejams: www.nlo.magazine.ru/archive/328.html (skatīts 3. 06.2006.)

78. Современное зарубежное литературоведение: страны Западной Европы и США : концепции, школы, термины: [энциклопед. справочник] – Москва : Интрада, 1999
79. Топоров, В. Н. Пространство и текст. Текст: семантика и структура. М., 1983
80. Тынянов, Ю. Н. Литературная эволюция: Избранные труды. – М.: "Аграф", 2000
81. Успенский, Б. А. Поэтика композиции. Санкт-Петербург : Азбука, 2000
82. Федоров, Ф. П. О порождении модернистских структур (компендиум) // *Latviešu un cittautu literatūra: no romantisma līdz modernismam: Aktuālas problēmas romantisma un neoromantisma pētniecībā: Zinātnisko rakstu krājums.* – Rīga: Jaunā Daugava, 2010.
83. Федоров, Ф. П. Художественный мир немецкого романтизма: Структура и семантика. – М. : МИК, 2004
84. Якобсон, Р. Лингвистика и поэтика. // Структурализм: "за" и "против". М., 1975
85. Яцевич А. В. Философия истории Г. В. Ф. Гегеля. - Санкт-Петербург, апрель 1994, pieejams: <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000746/index.shtml> (aplūkots 12.08.2010)